

બાળકોની વાતો

ભાગ - બીજો

(બોધપ્રદ ૬૧ બાલવાર્તાઓ)

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
સંપાદક અને પ્રકાશક-બિંદુ અખંડાનંદ
અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ ૧ લી, પૃષ્ઠ ૨૬૪, પ્રત ૮૦૦, સંવત ૧૯૯૭
મૂલ્ય ૭ આના, માર્ગવ્યય અલગ

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૭૦૭ કિંમત

ગ્રંથનામ ઇન્ડોના બાલો - ૨

વર્ગિક ૬ : ૨૧

બાળકોની વાતો

ભાગ-બીજો

(બાધપ્રદ ૬૧ બાલવાર્તાઓ)

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય તરફથી
સંપાદક ને પ્રકાશક-લિલ્લુ અખંડાનંદ
અમદાવાદ અને મુંબઈ-૨

આવૃત્તિ ૧ લી, પૃષ્ઠ ૨૬૪, પ્રત ૮૦૦૦, સંવત ૧૯૯૭
મૂલ્ય છ આના, માર્ગવ્યય અલગ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૨૨૭૦૭

અમદાવાદ-“ સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલય ”માં

વિશ્વ અખંડાનંદના પ્રબંધથી મુદ્રિત

આ “બાળકોની વાતો-ભાગ બીજા” ની ૮૦૦૦ પ્રત પ્રસિદ્ધ થઈ છે.

અત્ર તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલા આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં જુદી જુદી ૨૧ વાર્તાઓ આપવામાં આવેલી છે; જ્યારે આમાં ૫૮ વાર્તાઓ અને ૩ કાવ્યો આપાયાં છે.

બાળકો કે જે ભવિષ્યના નાગરિકો છે, તેમનાં કૃમળાં મગજો ઉપર ઉત્તમ સંસ્કાર પડે એવા સાહિત્યની આપણે ત્યાં ઘણી ખોટ છે. સદ્ભાગ્યે હમણાં આપણા લેખકવર્ગનું એ તરફ ધ્યાન ખેંચાયું છે અને એ દિશામાં સફળ પ્રયત્નો પણ થવા લાગ્યા છે. ઘણાં ખરાં માસિકો તેમજ વર્તમાનપત્રોના સંચાલકો હવે બાળસાહિત્યનો ખાસ વિભાગ પણ રાખે છે. એવાં સામયિકોમાં આવતા કોઈ કોઈ રસ જેવા બાલોપયોગી લેખો અતે નાશ પામે છે. આથી અત્ર તરફથી પ્રગટ થતા “શુભસંગ્રહ”ની જેમ બાળોપયોગી લેખોનો સંગ્રહ પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે તો વધુ ઉપકારક થઈ પડે એમ જણાવાથી જુદાં જુદાં માસિકો તેમજ વર્તમાનપત્રોમાંથી પસંદગી કરીને એકત્ર કરેલો સંગ્રહ આ પુસ્તકરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

બાળકોમાં ધર્મ, સ્વદેશપ્રેમ, નીતિ અને સાહસિકતા વધે એવા લેખો આ સંગ્રહમાં આવે એ માટે બનતી કાળજી રખાઈ છે. તેમ-

જ વાંચવામાં સરળ થઇ પડે તે માટે પુસ્તક મોટા અક્ષરે છપાયું છે.

આમાં અપાયલા પ્રત્યેક લેખ સાથે તેના લેખકનું નામ તથા જેમાંથી તે લેખ લેવાયો હોય, તે વર્તમાનપત્રનું નામ પણ બનતા સુધી અપાયું છે. તે તે સર્વ લેખક તથા સંપાદક અને પ્રકાશક સંજ્ઞાનોના અત્રે આભાર માનવામાં આવે છે. આમાં અપાયલા લેખોમાં જે કાંઇ ઉપકારકતા હોય, તેના યશના અધિકારી તો તે તે લેખકો, સંપાદકો અને પ્રકાશકોજ છે.

હાલ યુરોપીય વિગ્રહને લીધે કાગળો, શાહી તેમજ બંધામુદ્રીના સામાનના ભાવ વધી ગયા છે. આમ છતાં પુસ્તકનો છૂટથી પ્રચાર થઇ શકે તે સારુ મોંઘવારીનો બોજો ઉમેર્યાના ધોરણે મૂલ્ય માત્ર છ આનાજ રાખવામાં આવ્યું છે.

શુદ્ધિપત્ર પાન ૮મા ઉપર છપાયું છે, તે મુજબ પુસ્તક સુધારીને વાંચવું ઘટે.

આમાં અપાયલી વાર્તાઓ માળાપો તેમજ શિક્ષકો યાદ કરીને બાળકો આગળ કહી સંભળાવશે તો, તેમજ લખી વાંચી-ગણતાં બાળકોના હાથમાં આવાં પુસ્તકો મૂકવામાં આવશે તો તેમને આનંદ તથા ઉમદા શિક્ષણ આપનાર થઇ રહે તેમ છે.

માગશર સુદિ ૫,
સંવત ૧૯૯૭

}

અવગુણસાગર
—લિશ્તુ અખંડાનંદ

અનુક્રમણિકા

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	ગુજરાત	૧
૨	બાલસુબોધ	૪
૩	થોડીક સૂચનાઓ	૮
૪	પ્રજનો પિતા	૧૦
૫	રામરાજ્ય કેવું હતું?	૧૪
૬	યુધિષ્ઠિરની ક્ષમા	૧૮
૭	કાબુલના કારાગૃહમાં પૃથ્વીરાજ	૩૩
૮	અજબ ચોર	૪૦
૯	વીર રાણી... ..	૪૧
૧૦	કવિની કદર	૫૦
૧૧	હાજર જવાબ	૫૧
૧૨	બહાદુર છોકરો	૫૩
૧૩	ધોડો કેશવ કવે	૫૫
૧૪	વીર બાળક	૬૦
૧૫	એને તમે ઓળખો છો?	૬૩
૧૬	સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ	૬૬
૧૭	એ કોણ હતું?	૭૧
૧૮	બલે જાન જાય	૭૩
૧૯	પ્રમાણિક ફરજી	૭૬
૨૦	અમરસિંગ	૭૭
૨૧	દેહનું બલિદાન આપનાર મનુષ્ય	૮૦
૨૨	મગર મંઠાકિની	૮૩

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૨૩	વીરાનો પીપળો ...	૯૫
૨૪	જાપાનનાં બાળકો ...	૯૮
૨૫	મિજલસ ...	૧૦૧
૨૬	ઉલ્લાં કે ઈશ્વરેચ્છા?... ...	૧૦૩
૨૭	કિશોરીનો ઝબ્બો ...	૧૧૧
૨૮	બાપનો બોલ ...	૧૧૫
૨૯	કરીમ ધાંચી ...	૧૨૧
૩૦	પરાક્રમી દીનુ ...	૧૨૩
૩૧	વાજબી ચુકદો ...	૧૨૮
૩૨	અંતરના આશીર્વાદ ...	૧૩૦
૩૩	કોણ ચડે? ...	૧૩૫
૩૪	હિમપરી ...	૧૩૯
૩૫	કુદરતની કરામત ...	૧૪૪
૩૬	સુસામાઈનાં વા ને પાણી ...	૧૫૦
૩૭	બે બાલ અતિરથી ...	૧૫૫
૩૮	વીર ભામાશા ...	૧૬૬
૩૯	સિંહનો સામનો ...	૧૭૬
૪૦	ચિતાનો સામનો ...	૧૮૪
૪૧	સામે મોંઝે શિકાર ...	૨૦૩
૪૨	ગજરાજની વાતો ...	૨૧૩
૪૩	જિરાફ ...	૨૨૦
૪૪	જંગલનું વેર ...	૨૨૩
૪૫	મને ઓળખો છો? ...	૨૨૬
૪૬	કેવી બુદ્ધિ! ...	૨૨૭

ક્રમાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૪૭	એરડો	૨૨૯
૪૮	ખોરાકનું શું થાય છે?	૨૩૦
૪૯	કદા દુશ્મનો... ..	૨૩૪
૫૦	દિલ્હીમાં કાગડા કેટલા?	૨૩૮
૫૧	ચાલો, ભારી સાથે!... ..	૨૪૦
૫૨	વાણિયા શાહ કેમ કહેવાય છે?	૨૪૧
૫૩	ચા	૨૪૨
૫૪	ફળનો રાગ કેરી કોને ન ગમે?	૨૪૬
૫૫	સાદો ન્યાયાધીશ	૨૪૮
૫૬	નાનીશી પ્રાર્થના	૨૫૦
૫૭	શેઠ ભારે ધાર્મિક માણસ છે!	૨૫૨
૫૮	ચતુર વાણિયો	૨૫૩
૫૯	કોણ ન નાચે?	૨૫૪
૬૦	વરસાદનું રમતગીત... ..	૨૫૫
૬૧	પરાથે	૨૫૬

શુદ્ધિ પત્ર

પૃષ્ઠ	પાંક્તિ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૩૨	૧૩	બળવાનો	બળવાન
૩૪	૧૯	મતા	માત
૫૯	૪, ૧૯	ધોંડુ	ધોંડુ
૧૦૧	૬	કેદીના	કે'દિના
૧૦૫	૫	તબલામાં	ડબલામાં
૧૫૫	૨૨	આરી	મારી
૧૮૦	છેલ્લી	ચરખ	ઝરખ
૧૯૪	૨૪	પતો	પતો
૨૦૦	૩	ચપ	ચૂપ
૨૨૫	૧૭	જંગલના	જંગલનાં
૨૪૨	૪	છો ?	છે !

બાળકોની વાતો

ભાગ ૨ જો

૧-ગુજરાત

(લેખક:-શ્રી. હીરાલાલ દવે)

તમે ગુજરાતના છો, તમે ગુજરાતી છો, પણ ગુજરાતમાં શું શું છે અને શું શું નથી એ તમે જાણો છો? ગુજરાતમાં શેની પેદાશ થાય છે અને શેની નથી થતી એની તમને ખબર છે? તમે કહેશો, “ના.”

આપણે ગુજરાતમાં રહીએ અને એને વિષે કંઈ ન જાણીએ એ કવું કહેવાય? ગુજરાત એ આપણા હિંદુસ્તાનનો બગીચો ગણાય છે. ગુજરાતની પેદાશ મોટે ભાગે ત્રણ ભાગમાં વહેંચી શકાય. કહો જોઈએ, કયા કયા ભાગમાં? નથી ખબર? લો ત્યારે કહું. ૧. ખેતી, ૨. જંગલ અને ૩. ખનીજ

ગુજરાતનો મુખ્ય ધંધો ખેતી છે. આપણે ત્યાંના પોણા ભાગના લોકો ખેતી કરે છે. ખેતીમાં મુખ્યત્વે કરીને આપણે

ત્યાં અનાજમાં ડાંગર, ધઉ, બાજરી વગેરે થાય છે. કઠોળમાં મગ, મઠ, અડદ, ચોરા, તુવેર અને બાકીમાં મુખ્ય કપાસ અને તમાકુ થાય છે. ગુજરાતમાં ફળોની વાડીઓ ઝાઝી નથી. પણ હવે એ તરફ ખેડૂતોનું ધ્યાન ગયું છે અને ફળોની વાડીઓ થવા માંડી છે. સુરત જિલ્લામાં આવી ફળોની વાડીઓ ધણી છે.

એ તો તમે જણતા હશે કે ગુજરાતનું મુખ્ય શહેર અમદાવાદ. અમદાવાદમાં ખૂબ મિલો છે. એ મિલો થઈ એટલે ગામડાં ભાગ્યાં અને ગામડાં ભાગ્યાં એટલે ખેતી ભાગી. કેટલાય ખેડૂતો ગામડાં છોડી, ધરબાર છોડી, ખેતીવાડી છોડી, ત્યાં જઈને રહ્યા છે.

આજ તો આપણે મિલનાં કપડાં પહેરતા થઈ ગયા છીએ. પણ પહેલાં કંઈ મિલો નહોતી અને ત્યારે કાપડ નહોતું થતું એમ નહિ! આજ વીજળીથી સંચા ચાલે છે અને કાપડ થાય છે; ત્યારે હાથથી શાળ ચલાવતા અને કપડું કરતા અને એથી કંઈ કાપડ ખરાબ દેખાતું નહોતું. જિલ્દું ગુજરાતનું હાથવણાટનું કામ તો વખણાતું હતું. એવાં હાથવણાટનાં મુખ્ય મથકોમાં પાટણ, અમરેલી, પોરબંદર, અમનગર, વસો વગેરે મુખ્ય હતાં. વસોની બજારો, ગોદડાંનાં ખોળિયાં, ક્યાં ક્યાં જતાં. સુરતનું ભરતકામ ખૂબ વખણાતું અને પેથાપુર અને અમનગરની બાંધણીઓ ધણી જગાએ જતી હતી અને પાટણનાં પટોળાં તો હજીય વખણાય છે.

આ તો હાથવણાટ વિષે તમને કહ્યું. હવે માટીકામ વિષે. આજ તમે બજારમાં જશો તો દુકાને દુકાને બપાની

રમકડાં જોશો. આપણે ત્યાં પણ જાતજાતનાં રમકડાં થતાં હતાં. ખાસ કરીને ઉત્તર ગુજરાતમાં અને કાઠિયાવાડનાં કેટલાંક શહેરોમાં તો માટીનાં સુંદર રમકડાંઓ બનતાં હતાં.

ગુજરાતમાં જંગલો વિશેષ નથી; છતાં જ્યાં જ્યાં છે ત્યાં ત્યાં સાગ, સીસમ અને વાંસ ખૂબ થાય છે. વાંસઢા અને પંચમહાલ તરફ સાગ ખૂબ થાય છે. ગોધરિયા સાગ તો વખણાય છે.

પોરબંદર, ધ્રાંગધ્રા, ઇડર અને આરાસુરમાંથી પથ્થરો સારા નીકળે છે. એ પથ્થરો મોટી મોટી ઇમારતો બાંધવામાં વપરાય છે. ઘંટીઓ માટે ધ્રાંગધ્રાનો પથ્થર સારો ગણાય છે.

વીસનગર, અમદાવાદ અને સિદ્ધારનાં ત્રાંબાપિત્તળનાં વાસણો વખણાય છે. ચપ્પુ, સૂડી અને કાતર કચ્છની વખણાય છે. પીંજમાં પણ ચપ્પુ સારા ઉતારી આપે છે. તલવાર આમોદની અને છરા પેથાપુરના સારા કહેવાય છે. લાકડાનું કાતરકામ અમદાવાદ, મોરબી, ગોંડળ, રાજકોટ અને મહુવાનું વખણાય છે. માંગરોળમાં સુખડ ઉપર સુંદર કાતરકામ થાય છે. રંગીન પથ્થર અને અઘીકનું કામ ખંભાતમાં સારું થાય છે.

ઘોવાના સાબુ પ્રાંતીજ અને કપડવંજના. કંકુ પાટણ અને જામનગરનું. દાડમ અને જામફળ ઘોળકાનાં અને રાંદેરનાં બોર.

ગુજરાતના ત્રણ પર્વત-પાવાગઢ, આબુ અને ગિરનાર. ડુંગર બે-શેત્રુંજે અને બરડાના. કહો જોઇએ, હવે ગુજરાતમાં શું શું હતું અને શું શું આજ છે નહિ ?

‘ગુણિયલ ગુર્જર દેશ, અમારો ગુણિયલ ગુર્જર દેશ.’

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૨-બાલસુબોધ

પાઠ ૧ લો

સવારમાં જીઠીને તરતજ માતાપિતાને પગે લાગવું. માતાપિતા ન હોય તો જ વડીલ હોય તેમને પગે લાગવું. તે પછી દાતણ, સૌચ (જજ્જ જવું), સ્નાન વગેરે કામ કરવાં. રાત્રે સૂતી વખતે પણ માતાપિતા અથવા વડીલને પગે લાગીને સૂઈ જવું. આપણે બહારગામ ગયા હોઈએ, અથવા માતાપિતા અથવા વડીલ બહારગામ ગયાં હોય તો મનથી તેમને પગે લાગવું. ઠાઠ પણ દિવસ આ નિયમનો ભંગ થવા દેવો નહિ. (માતાપિતા અથવા વડીલને પોતાને માતાપિતા વિદ્યમાન હોય, તો પોતે પણ આ નિયમનું પાલન કરવું, કે જથી બાળકો તે જોઈને તે પ્રભાણે કરતાં શીખે. પોતાનાં માતાપિતા અથવા વડીલ વિદ્યમાન ન હોય, તો તેમની છબી ઘરમાં હોય તો તેમને સવારમાં જીઠીને પગે લાગવું.)

પાઠ ૨ જો

સવારમાં સૂર્યોદય પૂર્વે જીઠવું અને તે પ્રભાણે કરવાની આમ્રહથી ટેવ પાડવી. (માતાપિતાએ પણ સૂર્યોદય પૂર્વે જીઠી જવું અને પોતાનાં બાળકોને વહેલાં ઉઠાડી દેવાં. આઠેક વર્ષની ઉંમરનાં બાળકોને જાંઘ પૂરી થાય ત્યાંસુધી જાંઘવા દેવાં.)

જીઠીને પ્રથમ માતાપિતા કે વડીલને પગે લાગીને દાતણ કરવું. દાતણ, દાંત સ્વચ્છ થાય તેવી રીતે કરવું તથા સારી

રીતે જીલ ઉતારી મુખ ખરાખર સ્વચ્છ કરવું કે મોંમાં દુર્ગંધ ન રહે; પછી સૌચ (જનઝ) જવું. પછી સ્નાન કરી લેવું. સ્નાન ઠંડે પાણીએ કરવું. ઠંડા પાણીએ સ્નાન કરવાનો અભ્યાસ ન હોય તો ધીમે ધીમે તેવો અભ્યાસ પાડવો; કારણ કે ઠંડા પાણીએ સ્નાન કરવાથી આરોગ્ય વધે છે તથા બળ આવે છે.

પાઠ ૩ બે

સ્નાન કરીને સૂર્યને નમસ્કાર કરવા. પાંચદશથી શરૂ કરીને દર રવિવારે એક એક નમસ્કાર વધારવો. એ પ્રમાણે વધીને સવારે તથા સાંજે એકસો આઠ નમસ્કાર સુધી વધવું. એકસો આઠ નમસ્કાર કરતાં વધારેમાં વધારે એક કલાક બચે, પણ આ પ્રમાણે કરવાથી શરીરમાં ધણું બળ આવે છે, આરોગ્ય કાયમ રહે છે, આયુષ વધે છે, સ્મરણશક્તિ તથા બુદ્ધિ વધે છે; જથી થોડું વાંચવાથી યાદ રહી બચે છે તથા કઠિન વિષયો ઝટ સમજાઈ બચે છે, જથી વિદ્યાભ્યાસ ઉત્તમ પ્રકારે થાય છે. આજસ શરીરમાં રહેતું નથી, જથી મોટી હંમરે ધધો-રોજગાર વધારે સારી રીતે વધારે વખત કરી શકાય છે અને સુખી થવાય છે.

પાઠ ૪ થો

તે પછી એટલે સૂર્યનમસ્કાર કર્યા પછી પ્રાતઃસંધ્યા કરવી. પ્રાતઃસંધ્યા પિતા અથવા વડીલ પાસેથી શીખી લેવી, પ્રાતઃસંધ્યા કર્યા વિના રહેવું નહિ અને એક પણ દિવસ પડવા દેવો નહિ. પ્રાતઃસંધ્યા અર્ધા કલાકમાં થઈ બચે છે.

પ્રાતઃસંધ્યાથી શરીર નીરોગી રહે છે, બળવાન થાય છે, શરીરનું સ્વાસ્થ્ય રહે છે અને વારંવાર માંદા પડવાંને સમય આવતો નથી. મન નિર્મળ થાય છે, કઠિન વિષયોને સમજવાની શક્તિ વધે છે, બુદ્ધિ વધે છે અને તેથી ઓછા અભ્યાસે સારા વિદ્વાન થવાય છે. મગજની શક્તિ વધે છે, જેથી વાંચેલું યાદ રહી જાય છે તથા ભૂલી જવાતું નથી. આત્માનો પ્રકાશ પ્રકટે છે, જેથી શરીર તેજસ્વી થાય છે, બીજના ઉપર પ્રભાવ પડે છે, મન જડ મટીને સૂક્ષ્મ થાય છે, મનની અનેક શક્તિઓ ખીલે છે તથા આત્માનો આનંદ કે જે આ જગતમાં બીજાં તમામ સુખકે આનંદ કરતાં શ્રેષ્ઠ છે તે મળે છે. આત્માનો પ્રકાશ પ્રકટવા માંડે છે, તમામ પ્રકારનાં દુઃખો સહન કરવાનું જેથી બળ પ્રાપ્ત થાય છે, જે જ્ઞાન પુસ્તકોમાં નથી તેવું જ્ઞાન અંતરમાંથી પ્રકટે છે અને પ્રતિભાશક્તિ વધે છે. બીજા તમામ વિદ્યાર્થીઓ કરતાં સંધ્યા કરનાર વિદ્યાર્થી પ્રયાંત, બુદ્ધિશાળી તથા ઓજસ્વી થાય છે અને આ જગતમાં બીજા મનુષ્યો કરતાં આગળ વધે છે, ઉચ્ચ પદને પ્રાપ્ત કરે છે અને અધિક સુખી થાય છે. આ વિના સંધ્યાના બીજ ઘણા લાભ જે નિત્ય સંધ્યા કરે છે તેને મળે છે.

પાઠ ૫ મો

તે પછી અભ્યાસ કરવો. એકાંતમાં બેસીને શાંતિથી વિદ્યાભ્યાસ કરવો. ઉપરના પાઠોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરવાથી વધારે વખત વાંચવું પડતું નથી અને વાંચેલું ઝટ યાદ રહી જાય છે. શરીર બળવાન થવાથી મન અને મગજ પણ બળ-

વાન થાય છે અને યાદશક્તિ વધે છે તથા કઠિન વિષયો સહજ સમજાય છે. કેટલાકને એમ થયે છે, સવારમાં જીઠીને સ્નાન નમસ્કાર તથા સંધ્યા કરવા વિદ્યાર્થી રહે, તો પછી તેને વાંચવાનો વખત ઘણો ઓછો રહે છે, પણ આ તેમની ભૂલ છે. શરીર સારું હોય છે તો ચારપાંચ વાગે જીઠીને એ સર્વ કાર્ય પરવારી શકાય છે અને સાતેક વાગે તો વિદ્યાર્થ્યાસમાં જોડાઈ શકાય છે. સવારમાં સાતથી દશ સુધીમાં ત્રણ કલાક અભ્યાસના મળે છે એટલો સમય ઓછો નથી. એ ત્રણ કલાક રાત્રે મળી શકે છે, જ્યાં પાંચ છ કલાક જટલા સમયમાં તો ગમે તેટલું વાંચવાનું હોય છે તો પણ વાંચી શકાય છે. વળી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કરનાર વિદ્યાર્થીને બીજા આજસુ વિદ્યાર્થી જટલું વાંચવું પણ પડતું નથી.

પાઠ ૬ ટુંકો

હમેશાં બાળકાએ સીધા ટટાર બેસવું તથા સીધા ટટાર ચાલવું જોઈએ. બેસતી વખતે ફેડોમાંથી ડોશી જવા વળીને કદી પણ બેસવું નહિ તથા ચાલતી વખતે છાતીમાંથી વાંકા વળીને કદી પણ ચાલવું નહિ. લરકરી સિપાઈ જમ છાતી ટટાર રાખીને ચાલે છે, તે પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. વાંકા વળીને બેસવાની ટેવ પડી ગઈ હોય તથા વાંકા વળીને ચાલવાની ટેવ પડી ગઈ હોય, તો તે ધીમે ધીમે આગ્રહ રાખીને સુધારવી. પ્રથમ આવી ખોટી ટેવ પડી ગયેલી હોવાથી સીધા ટટાર બેસવું અને સીધા ટટાર ચાલવું કઠણ પડે છે; પરંતુ અભ્યાસથી, આગ્રહ રાખવાથી તે ટેવ સુધારી શકાય છે. સીધા બેસવાથી

તથા સીધા ચાલવાથી, શરીર બળવાન થાય છે, ઘણા રોગો થવાને સંભવ આવતો નથી, મન દૃઢ નિશ્ચયવાળું અને બળવાન થાય છે તથા આત્મબળ પણ વધે છે. આવા મનુષ્યો પ્રભાવશાળી થાય છે, જ્યાં બીજના ઉપર પ્રભાવ પડે છે તથા જગતમાં ઉન્નત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને બહુ બહુ રીતે સુખી થાય છે. જો આ પ્રમાણે સીધા ટટાર બેસતા નથી કે ચાલતા નથી, તે નિર્બળ મનના, નિર્બળ નિશ્ચયના, અનેક રોગના ભોગ તથા સામાન્ય મનુષ્ય થાય છે અને આ જગતમાં કંઈ વિશેષ કામ કરી શકતા નથી કે કંઈ વિશેષ પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી; તેથી જણે મોટા થવું હોય, દૃઢ નિશ્ચયબળવાળા થવું હોય અને જામને જાગી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી હોય, તેમણે બાળ-પણથી સીધા બેસવાની તથા સીધા ટટાર ચાલવાની ટેવ પાડવાની અત્યંત જરૂર છે.

('આત્મોદ્ધાર'ના એક અંકમાંથી)

૩-થોડીક સૂચનાઓ

(લેખક:-શ્રી. રમણિકલાલ જયચંદ્રભાઈ દલાલ)

તમે સંસ્કારી, વિવેકી અને સજ્જન છો, એવી સામાના ઉપર છાપ પાડવી હોય અને સંસારમાં સુખી જીવન ગાળવું હોય, તો નીચેની થોડીક સૂચનાઓમાં જ ચીજની તમને મનાઈ કરી છે તે ન કરવાનું ખાસ ધ્યાનમાં રાખજો.

(૧) મંડળીમાં હાજર રહેલાં માણસો જમને ઝાળખતા ન હોય તેવા માણસોની વાત કરવી નહિ.

(૨) બીજને ત્રાસ થાય એવી મજાક કરવી નહિ. બીજની હાજરીમાં ઢાઢને ઉતારી પાડવો નહિ. મંડળીની એકતાનો ભંગ કરવો નહિ.

(૩) વચ્ચે બોલવું નહિ. ઢાઢ બોલતું હોય કે વાત કહેતું હોય, તેની વાત વચ્ચેથી કાપી નાખવી નહિ.

(૪) મતભેદથી ગુસ્સે ન થઈએ. સીધો વિરોધ કરી સમાજના નિયમોનો ભંગ કરવો નહિ.

(૫) ઢાઢ વાતનું લાંબુ પીંજણ કરવું નહિ. જે વાત કહેવાની હોય તે મુક્તિસર ટૂંકાણુમાં કહેવી. નાની નાની વિગતમાં બહુ જોડા જોતરવાનો અર્થ નથી.

(૬) એકની એક મરકરીની વાત વળી વળીને સાંભળનાર આગળ કરવામાં મજા નથી. જરીપુરાણી વાતો ફરી ફરી છેડવી ન જોઈએ.

(૭) ઢાઢ માણસ વિષે સ્પષ્ટ અભિપ્રાય માગવામાં આવે, પરંતુ તેવા અભિપ્રાયથી તેને પોતાને ખરાબ લાગે તેવું હોય, તો તેવો સાફ અભિપ્રાય ઢાઢની પણ રૂબરૂ બહેર કરવા ઉતાવળા થવું નહિ. ('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૪-પ્રજનો પિતા

(લેખક:-શ્રી. હીરાલાલ લક્ષ્મીરામ દવે)

વૈશાખ માસ તપે છે. જમીનપર પગ મુકાતો નથી. જળા-શયોનાં પાણી ખદખદી જીઠે એવો તાપ પડે છે. બપોર થવા આવ્યા છે. ભાવનગર તાબાના ભૂલક્ષી ગામનો સોંડો માળી ગામની નજીક આવેલી પોતાની વાડીમાં ઠાસ હાંકી રહ્યો છે. સોંડાના અંગ પર પૂરાં વસ્ત્રોએ નથી. તેના બળદના પેટમાં ખાડા છે. ઠાસને કાણું પડેલાં છે. સોંડો માળી ગરીબ ખેડૂત હતો.

અરબી ઘોડા પર બેઠેલો અને સિપાઈના જવાં લૂગડાં પહેરેલો એવો એક માણસ સોંડાની વાડીમાં આવ્યો. વાડીમાં એક વડલો હતો, તેની ચિતળ છાયામાં ઘોડાને બાંધ્યો અને પેલો માણસ પાણી પીવા માટે ફૂવા પર ગયો. તેણે મોં, હાથ-પગ ઘોયાં અને બે ખોખા પાણી પીધું; એટલે સોંડાએ ઠાસ હાંકતાં હાંકતાં તેને પૂછ્યું, “ભાવનગર રહો છો? રાજના સિપાઈ છો?”

“રાજના નોકર છીએ અને ભાવનગર રહીએ છીએ.”

“તમારે અને રાજને કાઢ દિવસ મેળાપ થાય છે?”

“હા. ધણીએ વાર, રાજ સાથે રાતદિવસ રહેવું પડે છે.”

“તો સલા થઈને મારા વતીથી ભાવનગરના ધણી વજ-સિંગબાપુને કહેશો?”

“જરૂર કહીશ, શું કહેવું છે?”

“એમ કહેજે કે વસ્તીના સામું ઠાઠ દિવસ જોવું છે કે આખો જનમારો ચિકાર કરવામાંજ ગાળવો છે? રાજમહેલમાં બેઠા બેઠા મોજ માણવી છે અને રૈયતનાં બાળકો રોટલાના ઢુકડા માટે ટળવળે છે! એ રાજ છે કે કસાઈ? રાજની ગુલામી કરી કરીને પ્રજ મરી જાય છે, તેનું એ માવતર જવા રાજને જાન પણ નથી. બાઈ! તમે સપાઈ માણસ, તમને શું કહેવું? ખરે હવે કળિયુગ આવ્યો છે. રામ જવા રાજ ગયા. ધરતી માતાએ કસ ચોર્યા અને ખેડૂત ભૂખે મરવા લાગ્યા!”

સોંડા મનમાં આવે તેમ બોલતો જાય છે અને કાસ હાંકતો જાય છે. પેલો માણસ સોંડાના ચખ્ખે સાંભળીને મનમાં ખુશ થતો હોય તેમ ધીમું ધીમું હસે છે.

સૂરજ માથે આવ્યો એટલે સોંડાએ કાસ છોડી નાખ્યો. બળદને ઘાસ નીરી પોતે વડલાની છાયામાં આવીને બેઠો. એટલે પેલો માણસ બોલ્યો: “ભૂખ લાગી છે, કંઈ ખાવાનું છે?”

“શું હોય? તમે બધાંએ મળીને ખેડૂતને લૂંટવામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું છે? ઘરમાં ધાન તો રહેવા દીધું નથી. ઘેંસછાસ ખાઈ જીવતર પૂરાં કરીએ છીએ. બોજો છે, ખાવો છે?”

“બોજો કેવો હોય?”

“આટલા મોટા થયા અને બોજો ભાળ્યો નથી! બોજો એટલે ઘઉંની ઘેંસ.” એમ કહી વડલાની ડાળે શીંકામાં માટીની દાણીમાં બોજો હતો, તેમાંથી થોડોક સોંડાએ વડના પાંદડાને પડિયો બનાવી પેલા માણસને આપ્યો.

સખત ભૂખ લાગેલી, ખાટીમીઠી છાસમાં રંધાયેલો ઠંડો

બોબો (ટાઢી ઘેંચ) તે માણસને અમૃત જેવો સ્વાદિષ્ટ લાગ્યો. તેણે થોડી વારમાં પડિયો ખાલી કર્યો અને કહ્યું: “વધારે છે?”

“મને ભૂખ્યો રાખવો છે?” એમ બોલી હસતાં હસતાં સોંડાએ બધો બોબો તે માણસને ખવરાવી દીધો. દોણી ખાલી થઈ. પેલો માણસ ધરાઈ ગયો. પાણી પી સોંડાના તૂટેલા ખાટલામાં તેણે બે ઘડી આરામ કર્યો.

સાંજના ચાર વાગે તે જીક્યો. ઘોડા પર બેઠો અને ચાલવા માંડ્યું. જતી વખતે તેણે સોંડાને પૂછ્યું: “તમારું નામ શું?”

સોંડાએ કહ્યું: “વળી નામને શું કરવું છે? તમે સપાઈ લોક તો બારે ખરાખ. ભાવનગર આવીએ છીએ તો મફત વેડે લઈ જાઓ છો.”

ઘોડેસવારે કહ્યું: “વેડે નહિ લઈ જઈ. તમારું નામ કહો તો કાંઈ દિવસ તમે ભાવનગર આવો તો ઝાળખાણુ રહે.”

“મારું નામ સોંડો માળી. જના ભોગ લાગ્યા હોય તે ભાવનગર આવે.”

ઘોડેસવારે ઘોડો દોડાવી મૂક્યો. સાંજ પડી અને સોંડો માળી બળક, કાસ વગેરે લઈ ઘેર આવ્યો.

બીજા દિવસનો સૂર્ય જોગે તે પહેલાં બે ઘોડેસવારે ભૂંલ-લીમાં સોંડો માળીનું ઘર પૂછતા પૂછતા સોંડાના ઘર આગળ આવીને જિભા અને મોટેથી પૂછવા લાગ્યા: “સોંડાનું ઘર કયું?”

સોંડો ઘરમાંથી બહાર આવ્યો અને બોલ્યો: “અમ સે! મારું નામ સોંડો.”

“હાલો ભાવનગર, વજ્રસંગપાપુએ તમને તેડાવ્યા છે.”

વજ્રસંગબાપુનું નામ સાંભળી સોંડો થર થર ધ્રુજવા લાગ્યો. તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, ગદ્ય કાલે જ સંદેશો કહેવરાવ્યો હતો તેનું આ કારણ છે. હવે રાજા મને જીવતો નહિ રહેવા દે. હાથપગમાં બેડિયું જડી દેશે. સોંડો નરમ થઈ ગયો. તેની સ્ત્રી અને બે બાળકો રડવા લાગ્યાં અને સોંડાને લઈ બે સવારો ભાવનગરના પથે પડ્યા.

રાજમહેલનાં પગથિયાં ધ્રુજતાં ધ્રુજતાં તે ચઢ્યો. મેડા-પર જઈ તેણે શું બોલ્યું ?

જે ઘોડેસવાર ગદ્ય કાલે તેની વાડીમાં હતો તેજ આજ ગાદી પર બેઠેલ છે. એ તો ખુદ વજ્રસંગબાપુ. ભાવનગરનો ધણી. સોંડો તો બાપુ સામે બેઠેલ દિગ્મૂઢ જવો જિભોજી રહ્યો.

વજ્રસંગ ગાદી પરથી ઊઠ્યા. સોંડાનો હાથ ઝાલ્યો તેને ગાદી પાસે લઈ ગયા. ગાદી પાસે બેસાડી તેને ધીરજ આપીને પૂછ્યું : “સોંડા ! ધ્રુજ છે કેમ ? ” “ અનન્યતા ! ગદ્ય કાલે તમને મારાથી અવળચળ બોલાઈ જવાયું છે માટે.”

“સોંડા ! પ્રજા તો અમારાં બાળક કહેવાય અને છોકરાંની ગાળો માબાપને મીઠી લાગે. તેં તો ખરું કહ્યું છે.”

વજ્રસંગબાપુએ તાંબાનું પતરું મંગાવી તેમાં બાર સાંતીની જમીન, ચાર ભેંસો, બાર બળદ, વીસ કળશી બાજરી અને એકહજાર રૂપિયા રોકડા આપ્યાનો લેખ દોતરાવ્યો. તે લેખ સોંડાને આપ્યો. સોંડાના વંશજો પાસે હજી પણ એ લેખ છે.

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૫-રામરાજ્ય કેવું હતું ?

(લેખક:-શ્રી. જયવંતલાલ દલાલ)

રાજનો દરબાર ભરાયો હતો. અચાનક ત્યાં એક ખરોટ આવી પહોંચ્યા. ખરોટને પૈસા જોઈતા હતા.

એ રાજને પોતાનાં વખાણુ સાંભળવાનું બહુ ગમતું. ખરોટે કાવ્યકળા ઉપરનો પોતાનો અચ્છો કાબૂ બતાવ્યો અને રાજની પ્રશંસામાં કવિતા, દુહા, છંપા વગેરે ચલાવવા માંડ્યા. રાજના મોં ઉપર તો ગર્વ અને આનંદ છવાઈ રહ્યો. રાજની બાજુમાં તેમના નાના ભાઈ બેઠા હતા. તેમને બંનેને પ્રસન્ન કરવા ખરોટે તેમને રામ-લક્ષ્મણની ઉપમા આપી.

એ ઉપમા અપાતાંની સાથેજ ઉપરથી એક કાગડો ચરક્યો અને ખરોટની પાધડી, મોં અને બમો બગાડ્યાં. ખરોટે તે નહિ ગણકારતાં ફરીથી રામ-લક્ષ્મણની ઉપમા આપી. એટલે કાગડો બીજી વાર ચરક્યો.

આથી ખરોટ ચમક્યો ને રાજએ ચમક્યો ! રાજએ કાગડા સામે જોયું, એટલે કાગડો બોલ્યો: “હે રાજ ! આ ખરોટ ધનલોભી છે, તેથી એ જૂઠું બોલે છે. રામ-લક્ષ્મણ ઠાણુ હતા, તે હું બહુ છું અને રામરાજ્ય કેવું હતું, તેના પરચા મેં નજરે જોયા છે. તારે ખાતરી કરવી હોય તો તારા વિશ્વાસુમાં વિશ્વાસુ, પ્રામાણિકમાં પ્રામાણિક અને જિંચામાં જિંચા ચાર અધિકારીને મારી બેઠે મોકલ. હું તેમને રામરાજ્ય શું છે તે બતાવીશ. આ ખરોટને રામરાજ્યની ગંધની પણ ખ-

બર નથી !”

રાજા નવાઇ પામ્યો. આખી કચેરી સ્તબ્ધ થઇ ગઇ. બધા અંદર અંદર વાતો કરવા લાગ્યા: “કાગડો દેવી છે.”

રાજાએ આ વાતની ખાતરી કરવા તાબડતોબ નિશ્ચય કર્યો. પોતાના બે પ્રામાણિક મંત્રીઓ અને બે સરદારોને કાગડાની સાથે મોકલ્યા.

આ ચાર ધુરંધરોએ જિંયામાં જિંયા અને પાણીદાર ઘોડા પસંદ કરી તેના ઉપર પલાણુ નાખ્યાં અને કાગડાની પાછળ અથોધ્યાપુરીનો રસ્તો લીધો. કાગડો આગળ આગળ જિડતો બન્યો અને ચારે જણા તેની પાછળ ઘોડા દોડાવતા બન્યા. એમ રસ્તો કાપતાં કાપતાં તેમણે ઉત્તરાખંડમાં પ્રવેશ કર્યો. એ તો સરયૂ નદીને કાંઠે કાંઠે ચાલવા લાગ્યા, આખરે તેઓ અથોધ્યાપુરીને પાદરે આવી પહોંચ્યા.

ત્યાં એક મોટા વડના ઝાડ નીચે કાગડાએ એક જગ્યા બતાવી. પછી કાગડાએ કહ્યું: “આ જગ્યાએ ખોદો. તેમાંથી જ કાંઈ નીકળે તેને તમે રાજાના દરબારમાં લઇ જાઓ.” એમ કહીને કાગડો ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

ચારે જણાએ સાધનો લાવી વડ નીચે ખોદકામ શરૂ કર્યું. વીસેક ફૂટ ખોદ્યા પછી કંઈક નક્કર ધાતુનો અવાજ સંભળાયો. બરાબર એયું તો એક મોટા ઘંટ જવું દેખાયું. માટી સાફ કરીને જ્યાં ઘંટને જિંચકે છે ત્યાં તો તેજ તેજના અંબાર ! બોર બોર જવડાં, ચમકદાર મોતીથી ભરેલાં સોનાનો થાળ !

એ ચારે જણને પ્રથમ તો મૂર્છા આવવા જેવું થયું, પણ

એક જણ બોલ્યો: “આ મોતી ન હોય!”

બીજાએ કહ્યું: “આપણે આવાં મોતી ક્યાંય જ્યાં નથી!”

ત્રીજાએ કહ્યું: “આ જમાનામાં આવાં મોતીનાં તો પહેલી વાર અને છેલ્લી વાર દર્શન કરી લો.”

છેવટે જ સૌથી વૃદ્ધ અને લોભી હતો તે બોલ્યો: “રાજના દરબારમાં ગયા પછી એનો નમૂનોએ પાછો નહિ મળે, માટે અફેક મોતી છેડે બાંધી લો.”

આ લોભી વૃદ્ધની વાત સૌને ગમી ગઈ. દરેકે એક એક મોતી પાકડીને છેડે બાંધી લીધું ને છેડો પાછો પાકડીમાં ખોસી દીધો. એટલામાં થાળ આગળ કાગડો આવી પહોંચ્યો.

પછી બધા રાજધાનીમાં પહોંચ્યા. રાજાએ દરબાર ભર્યો. ચારે જણાએ મોતીથી ભરેલો થાળ રાજા સામે મૂક્યો. રાજા પણ ચકિત થયો. “આ મોતી તો ઠાઠ દેવી પદાર્થ જવાં છે!” એમ સહુએ કહ્યું. મોતી ગણાયાં ને નોંધાયાં. પછી તેને ઝવેરાતખાનામાં લઈ જવાનો હુકમ કરે છે ત્યાં તો કાગડો બોલ્યો: “હે રાજા! આ મોતી રામરાજ્યના સમયનાં છે અને ભગવાન રામચંદ્રના રાજ્યના નગરશેઠના ધરનાં છે. એક વાર એ નગરશેઠના ધરમાં સાસુ-વહુને ઝડપડો થયો, એટલે વહુએ હઠ લીધી કે, ‘મને સીતાજી જમાડે તોજ હું જમું.’”

“સાસુએ વહુને બહુ સમજાવી પણ વહુએ હઠ ન છોડી તે નજ છોડી. આ વાત નગરશેઠને કાને ગઈ. સાસુ કરતાં સસરા મોટા મનવાળા હોય, એટલે સસરાજીએ વિચાર્યું કે, ‘વહુ તો હજી બાળક છે.’ એટલે એમણે સીતારાણી પાસે જઈને

પાધડી ઉતારીને પોતાને ત્યાં પધારવાની વિનવણી કરી.

“સીતાજી તૈયાર થયાં. રથ બેડાવ્યો અને તે નગરશેઠને ઘેર આવ્યાં. વહુને જમાડી. નગરશેઠને ઘેર તો આનંદ—મંગળ વરતાયાં. સીતારાણી સૌને આશીર્વાદ આપીને ઘેર જવાને રથમાં બેસવા બળ છે, ત્યાં સોનાનો થાળ ભરેલાં મોતી લઇને નગરશેઠ રથ પાસે આવ્યા. એમણે સીતાજીને કહ્યું: ‘તમે અમારે ઘેર આવો ને ખાલી હાથે પાછાં જાઓ એ ન બને. આ દીન પ્રબળનની ભેટ સ્વીકારો !’

“પણ સીતાજીએ તે થાળ ન લીધો અને કહ્યું: ‘મારી દીકરીને હું જમાડવા આવું તેમાં ભેટ શાની ?’ એમ કહીને એમણે રથ હંકાવ્યો. રથ આગળ ને નગરશેઠ પાછળ. એમ કરતાં રાજ્યમંદિરનો ચોક આવ્યો. નગરશેઠે ચોકની મધ્યમાં તે થાળ મૂકી દીધો અને પાછા ફર્યા. થાળ ત્યાંજ પડ્યો રહ્યો. રસ્તે આવનાર—જનારે તેની તરફ નજર સરખી પણ કરી નહિ.

“એમ કરતાં રાત પડી. ચોકીદારેએ એક મોટો ધંટ તે થાળ ઉપર મૂકી દીધો. એમ કરતાં તે ધંટ ઢટાઇ ગયો. આજ એજ ધંટ નીચેની વસ્તુ તમારી પાસે હાજર થઇ છે.

“પણ રાજા ! એ જમાનામાં કાઢને ચોરીની ઇચ્છા પણ થતી નહિ. પણ આજ તારા વિશ્વાસુ અને પ્રામાણિક અધિકારીઓની દાનત બગડી. તેમને પૂછ કે, તેમણે આમાંથી કેટલાં મોતી લીધાં છે ?”

રાજાની આંખો લાલ થઇ ગઈ. અધિકારીઓ પણ પડ્યા અને બોલ્યા: “મહારાજ ! અમે સૌએ નમૂના ખાતર એક એક

મેાતી લીધું છે. " એમ કહી ચારેએ મેાતી રાજને ચરણે ધર્યાં.

કાગડાએ રાજને કહ્યું: " હે રાજ ! એમાં ઢાઢનેા વાંક નથી. ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજીનેા પુણ્યપ્રતાપ તારામાં ધ્વાંથી આવી શકે ! રામરાજ્યમાં ઢાઢને ચેારીનેા વિચારે આવતો નહિ. હે રાજ ! તારું પુણ્યબળ વધાર. એથી તારી પ્રજાએ તારા જવી થશે. હવે ખોટા દિલના, ખુશામતિયા ને ધનલોભી લોઢોની ખુશામતથી તું કુલાઈ જતો નહિ. એ તો રામરાજ્ય તે રામરાજ્ય. રામ તે રામ. આછીના બધા તો રાજ. રામ-લક્ષ્મણની જોડ તો એકજ હતી અને હજીએ તે અજોડજ છે. "

(' બાલમિત્ર ' ના એક અંકમાંથી)

૬-યુધિષ્ઠિરની ક્ષમા

(લેખક:-શ્રી. કેશવલાલ શંભુપ્રસાદ દવે)

(મંગલાચરણ)

[પ્રથમ સૂત્રધાર તથા એક બાળક આવે છે. બન્ને પ્રભુસ્તુતિ કરે છે.]

(રાગ-ત્રિતાલ, કલ્યાણ)

ૐ જગન્્યાપક, સુખકર, દુઃખહર,

અમ અંતર કર, નિર્મળ હરદમ, વિકસાવી દિલ જીવન ઉન્નત કર,

પ્રગટ કરો, પ્રભુ પ્રેમ પરસ્પર—ૐ જગન્્યાપક૦

બ્રાતૃભાવ ખીલવો ઈશ રગરગ, હરિ તમ શરણ સમર્પ્યાં તનમન

જીવનપંથ શશી સમ કર ઉજ્જવળ—ૐ જગન્્યાપક૦

બાળક—મારા વહાલા મિત્ર ! આજ આપણે શા વાસ્તે

ભેગા મળ્યા છીએ ?

મુત્રધાર—અંધુ ! પાંડવોના વડીલભ્રાતા, એ ધર્મની મૂર્તિ યુધિષ્ઠિર વા ધર્મરાજના જીવનચરિત્રનો થોડો ભાગ ભજવી બતાવવા માટે આપણે ભેગા થયેલા છીએ. ચાલો, હવે કાર્યની શરૂઆત કરીએ. (બંને બચ છે.)

દશ્ય ૧ લું—ધર્મરાજની સભા

પાત્રો—પાંચ પાંડવો

[પાંચ પાંડવો બેઠા છે. તેમાં યુધિષ્ઠિર સિવાય બીજા ભાઈઓ ઉઠાસ દેખાય છે.]

યુધિષ્ઠિર—અર્જુનદેવ ! હમણાં તમે સર્વ ઉઠાસ કેમ રહ્યા કરો છો ?

અર્જુન—મોટાભાઈ ! આપ બધું બણવા છતાં આવો પ્રશ્ન પૂછો છો, એ કેવી નવાઈ !

ભીમ—અને મને તો મૂંઝવણજ રહ્યા કરે છે કે, આમ ને આમ મૂંગા મોંએ ક્યાં સુધી રિખાઈ મરવું ? એા ધર્મરાજ ! આપનો ધર્મ હવે ક્યાં સુધી પકડી રાખશે ? હવે આ મોટા-ભાઈ ! (ક્રોધથી) એ દુર્યોધને હદ કરી છે. એ પાપીએ આપણને લાખના ધરમાં પૂરીને સળગાવી દેવા માટે પણ એનાથી બનતું ક્યું ; છતાં આપ ઠંડા કલેજ બેસી રહ્યા છો !

યુધિષ્ઠિર—મારા પ્યારા અંધુઓ ! આમ ક્રોધને વશ ન બનો. ઈશ્વરેઆ મુજબ સર્વ બન્યા કરે છે, માટે હમેશાં ધીરજ રાખવી. ધીરજ એ વીરનું એક લક્ષણ છે :—

“ વીર સાચો એજ જ, ધીરજ કદી તજતો નથી,
વીર સાચો કાંઈ દિન, ઇર્ષ્યા થકી બળતો નથી ;

નીતિ અને સફળતા, ક્ષમા તો, વીરમાં હરદમ વસે,
 “વીરએ સાચો સદા, સુખદુઃખ મહીં સરખું હસે.”

ભીમ—પણ ભાઈશ્રી! આપ નક્કી સમજાવે કે, હવે તો આપણા જીવ પણ જોખમમાં છે. આવા વખતે તો જાઈ પ્રતિ જાઈ કુર્યાત્ એ પ્રભાણે શઠ સામે લડે ધરવાની રીતજ મને ઉત્તમ લાગે છે.

(સહદેવ પ્રત્યે)—કાં ભાઈ, સહદેવજી! તમારાં જ્યોતિષશાસ્ત્રો શું કહે છે?

સહદેવ—ભીમભાઈ! મારા જ્યોતિષમાં આવે છે કે, હજી આપણે માથે બહુજ કષ્ટ પડવાનું છે.

ભીમ—તારા દીપણામાં તો આવ્યું, પણ આ મોટાભાઈના મગજમાં ક્યાં એ આવે છે?

યુધિષ્ઠિર—ભાઈઓ! જો આપણા ભાગ્યમાં દુઃખનુંજ નિર્માણ થયેલું હશે, તો એ ભોગવવુંજ પડશે; માટે આમ ચિંતા કર્યા કરવી, એ વીર ક્ષત્રીને ન જાજ. હવે સંધ્યાનો સમય થઈ ગયો છે, તો ચાલો.

અર્જુન—વડીલશ્રીની જવી આજ્ઞા.

(સર્વે જાય છે.)

દશ્ય ૨ જી—દુર્યોધનની કચેરી

પાત્રો:—દુર્યોધન, શકુનિ, દુઃશાસન ને પાંડવો

દુર્યોધન—ઓહો! મામા શકુનિ! આપણી તમામ બાજુ ધૂળમાં મળે છે. એ મુક્લિસ પાંડવો સળગતા ધરમાંથી

પણ બચી ગયા. હાથ, મામાશ્રી હવે શું કરવું ? (માથું ફેટે છે.)

શકુનિ—ચા માટે આમ અકળાઓ છો । તેઓ પાંચજ છે ને આપણે સો છીએ. પછી ડરવાનું શું પ્રયોજન ?

દુર્યોધન—મામા, બસ કરો. શું હું એમનાથી ડરું છું ? ના, ના, મારી પાસે તો તેઓ મગતરાં છે. (ક્રોધથી)

“હું સિંહ છું—એ છે સિયાળો, શું પછી કરનાર એ ?

એકજ ઝપાટો લાગતાં, પક્ષવારમાં મરનાર એ,
ડરતો નથી હું દેવ દાનવથી, કદી મમ અંતરે,
આ સિંહની હાકલ થતાં, બ્રહ્માંડ આપું થરથરે. ”

દુઃશાસન—બરાબર છે ભાઈ, બરાબર છે. એ ભિખારીઓથી શું થનાર છે ? ફક્ત તમારી આજ્ઞા થાય એટલીજ વાર છે. બાકી એ પાંચને પૂરો પડવા આ એક દુઃશાસનજ તૈયાર છે.

દુર્યોધન—ભાઈ ! મારી આંખો તો એ પાંચને રિખાતા બેવાનેજ તક્કસે છે, મરેલા બેવાને નહિ.

શકુનિ—તો બાણાબાઈ ! સાંભળો. યુધિષ્ઠિરને જીગાર બહુજ પ્રિય છે, એટલે તમે માગણી કરો. એ અવશ્ય કબૂલ રાખશેજ અને આપણી ચાલાકીથી તેમનું સર્વસ્વ તે હારી જશે. પછી તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે એ લોકોને રિખાવી શકાશે.

દુર્યોધન—શાબાશ, મામાશ્રી શાબાશ, હવે તમે બન્નેને પાંડવોને કહો કે દુર્યોધન તમોને મળવા માટે બોલાવે છે. એ સરળ દૃઢ્યના હોવાથી જરૂર આવશેજ. હું જીગાર તૈયાર કરું છું.

શકુનિ—બહાનું છું.

(શકુનિ પાંડવોને બોલાવવા માટે બય છે.)

દુર્યોધન—ભાઈ દુઃશાસન ! હમણાંજ એ લોકો આવશે. આપણે એ વખતે બહુજ નમ્ર બનવાનું છે.

દુઃશાસન—સાચી વાત છે. એ પાંડવો આપણા હંભથી અંબધજ જવા જોઈએ.

શકુનિ—(પ્રવેશ કરીને) ભાણાભાઈ ! પાંડવો આવી પહોંચ્યા છે.

દુર્યોધન—મામાશ્રી ! મારાં ધનભાગ્ય ! આવવા દો, મારા એ વહાલા બંધુઓને.

(પાંડવો પ્રવેશ કરે છે.)

દુર્યોધન—અહોહો ! પધારો, પધારો. ધર્મરાજ આદિ બંધુઓ ! આ આસન પર બિરાજો. (સૌ બેસે છે.)

યુધિષ્ઠિર—(બેસતાં બેસતાં) વહાલા બંધુ કૌરવરાજ ! આજ અમારી શી જરૂર પડી ?

દુર્યોધન—ભાઈશ્રી ! આજ તો સહજ આપને મળવાની ઇચ્છા થઈ આવી. તસ્દી માફ કરશો.

ભીમ—(ધર્મરાજને) મોટાભાઈ ! ચિયાળ, કાગડાનાં વખાણુ કરે અને કાગડાને સારું લગાડે, એ કાગડાની પોળી પડાવવા માટેજ. તેથી જોજો આપણા સંબંધમાં એમ ન થાય !

દુઃશાસન—અહ્યા ભીમભાઈ ! તારી તો આવી તક-વિતક કરવાની ટેવજ ન ગઈ !

શકુનિ—હીક, ચાલો, ધર્મરાજ ! જે ઇચ્છા હોય તો

આપણે આજે જુગાર ખેલીએ.

યુધિષ્ઠિર—જેવી તમારી ઇચ્છા (જુગાર રમવા માટે દુર્યોધન, શકુનિ અને યુધિષ્ઠિર, એ ત્રણ જણ બેસે છે.)

દુર્યોધન—ધર્મરાજ ! પહેલો પાસો હું ફેંકું છું. બોલો, શી હારજીત ?

ધર્મરાજ—ભાઈ ! અમારી તમામ લક્ષ્મી હું ચરતમાં રજૂ કરું છું. (દુર્યોધન પાસા ફેંકે છે ને તેની જીત થાય છે.)

દુર્યોધન—હારી ગયા. હવે તમે ફેંકા ને ચરત રજૂ કરો.

ધર્મરાજ—આ વખતે અમારી ધરણીની કુલ મિલકત રજૂ કરું છું. (ધર્મ ફેંકે છે ને તેમાં પણ હારી જાય છે.)

દુર્યોધન—ભાઈ ! બીજી વખતે પણ આપ હારી ગયા. હવે ?

ભીમ—(વચ્ચેજ) બસ કરો. ધર્મરાજ ! જ ગયું તે ભલે ગયું, પણ હવે જ રહ્યું છે તેને રહેવા દો.

અર્જુન—વડીલશ્રી ! હવે માફ કરો. આ કૌરવરાજ આજે આપણને બાવા બનાવી દેશે.

યુધિષ્ઠિર—ભાઈઓ ! ચરૂ કરેલી રમત પૂરીજ કરવી જોઈએ. પ્રજાઇચ્છા હશે તેમ થશે.

શકુનિ—બરાબર છે. સાચો ક્ષત્રી ચરૂ કરેલી બાજી કઢી પણ અધૂરી ન રાખે. કહો ધર્મરાજ ! હવે આપની શી ઇચ્છા છે ?

ધર્મરાજ—આ વખતે તમે સામા બેસો, હું પાસા ફેંકું છું. ચરત પણ તમેજ રજૂ કરો.

શકુનિ—એમ નહિ. આ આપણો છેલ્લો પાસો છે, હું તે ફેંકું છું. ચરતમાં કુલ રાજપાટ રજૂ કરું છું. કાં તો અમારું રાજ તમને મળે, ને કાં તો તમારું રાજ અમને મળે.

યુધિષ્ઠિર—કબૂલ છે. ફેંકા પાસા. (શકુનિ પાસા ફેંકે છે. તેમાં તે જીતે છે.)

દુઃશાસન—શાબાશ, મામાશ્રી શાબાશ.

દુર્યોધન—બસ, ઓ યુધિષ્ઠિર! આજથી આ તમારું તમામ રાજ અમારું છે. એક રાજ તરીકે હું તમને પાંચે ભાઈ-ઓને આજ્ઞા કરું છું કે, તમારે તેર વરસ વનવાસ ભોગવવો.

ભીમ—જણાઈ ગયું, ઓ પાપી દુર્યોધન! તારી પ્રપંચ-બળ સમજાય ગયું.

દુઃશાસન—ચૂપ કર, ઓ ભીમડા! હવે જો વધુ ઓ-લીય, તો મારા હાથથી ઠાર થવું પડશે.

ભીમ—ઓ દુઃશાસન! ભૂલ મા, ભૂલ મા, કે:-

“આ એજ પાંડવ જીવતા છે, ઝેર તેં દેવા છતાં,
આ એજ પાંડવ આ રહ્યા, લાખાગૃહે સજગ્યા છતાં;
બ્રાતા તણી આજ્ઞા ન તેથી, ભીમ આ લાચાર છે,
તમ પાપીઓ સંહારવા, બડવીર આ તૈયાર છે.”

યુધિષ્ઠિર—સખૂર! ભીમદેવ, આપણી શક્તિનું આમ પ્રદર્શન કરવું તે યોગ્ય નથી. માટે ચાલો, વનવાસ માટે તૈયારી કરો.

(દુર્યોધન પ્રત્યે)—મહારાજા! અમે તમારી આજ્ઞાનુ-સાર કાલેજ રવાના થઈશું.

દુર્યોધન—પણ યાદ રાખજે કે, તેર વરસ દરમિયાન નજરે પણ ચડવાનું નથી, ચાલ્યા જાઓ.

(ક્રોધથી દાંત કચકચાવતા ભીમ સહિત પાંડવો જાય છે.)

(પાંડવો ગયા બાદ) મામાશ્રી ! આજે મારું સળગતું હૃદય કંઈક શાંત થયું છે. હવે કચેરી બરખાસ્ત કરો.

(સર્વ કૌરવો જાય છે.)

દશ્ય ૩ જી—સ્થળ—જંગલ

પાત્રો—વનવાસી પાંડવો

(સાધુવેશમાં પાંચે પાંડવો જંગલમાં રહેલા છે.)

અર્જુન—વડીલશ્રી ! આપની સુકોમળ કાયા દુર્બળ બની ગઈ છે. જે ધર્મરાજ સિંહાસન પર બેસવા માટે યોગ્ય છે, તે અત્યારે દર્બાસને બિરાજે છે. જે ધર્મના માથા પર રાજછત્ર ઝૂકી રહેતું, એજ ધર્મે આજે આ વૃક્ષછત્ર માન્યું છે. ઓ પરમાત્મા ! તેં આ બધો ન્યાય કઈ રીતે કર્યો છે ! મોટાભાઈ ! આપના શરીર સામું જેતાં અમારાં હૃદયો સળગી જાય છે ! અહા, ઈશ્વર ન્યાયી છે કે અન્યાયી, તેજ સમજતું નથી. ઓ પ્રભુ !

ભીમ—શું કરું ? લાચાર છું કે, મોટાભાઈ આજ્ઞા નથી આપતા. નહિ તો એ તમામ પાપી કૌરવોનો એકજ કાણુમાં ભૂકા કરી નાખું.

યુધિષ્ઠિર—હરિ ઓં, હરિ ઓં. બંધુઓ ! શા માટે કદપાંત કરો છો ? પાપીને સિક્કા કરનાર ઈશ્વર છે, આપણે નહિ; એની મહાન શક્તિથીજ આ જગતનું બધું તંત્ર ચાલે છે.

માટે એ બધું ભૂલી જાઓ ને આ કુદરતના ખેળામાં આ-
નંદ કરો. ભક્તરાજ નકુલજી ! એકાદ પ્રભુનો મહિમા સંભળાવો.

નકુળ—તડીલશ્રીની જવી આજ્ઞા..

(રાગ-આશાવરી)

દો દિનનો વ્યાપાર, જગત એ દો દિનનો વ્યાપાર ટેક.

વેપારી એ પેઢીનો, સંચાલક જગદાધાર,

વાણીતર આ જગ છે એનું, સરવૈયાં એ જોનાર. જગત એં

થશે કમાણી જ પેઢીમાં, પ્રણય અને શુભકાજ,

નોકર એ પેઢીનો અંતે, ભવસાગર તરનાર. જગત એં

ન્યાય થકી વેપાર કરી લો, સ્વર્ગતણો અધિકાર,

'કથવ' રાજી રહેશે જ્યારે, જોશે લાભ અપાર. જગત એં

યુધિષ્ઠિર—વાહ, વાહ ! ભાઈઓ ! આલો, હવે સંધ્યાનો
સમય થયો છે.

(સર્વે જાય છે.)

દંરેય ૪ થું—સ્થળ કૌરવવાસ

પાત્રો—દુર્યોધન, દુઃશાસન, શકુનિ વગેરે

દુર્યોધન—દુઃશાસન ! એ જંગલવાસી પાંડવોની શી
ખબર છે ?

દુઃશાસન—ભાઈશ્રી ! ધ્રુપો જસૂસ સમાચાર લાવ્યો
છે કે, એ લોકો જંગલમાં પણ લહેર કરે છે અને અહીં કરતાં
પણ ત્યાં વધારે સુખી હોય, એમ જણાય છે.

દુર્યોધન—એ....મ. ઠીક છે, જોઈ છું. આ મામાશ્રી !

(શકુનિને) આપણે કાલેજ ત્યાં જઈએ અને માર મારી એ લોકોનાં હાડકાંનો ચૂરો કરી નાખીએ. પછી જોઈ જુ' કે, એ કેવા સુખી રહે છે !

શકુનિ—ખરાખર છે, પણ મારી સલાહ એવી છે કે, આપણે અહીંથી જત્રા કરવાના બહાને નીકળવું, એટલે લોકો-માં ચર્ચા થાય નહિ.

દુર્યોધન—વાહ, મામા ! તમારી બુદ્ધિને ધન્ય છે. મામા-શ્રી ! ચાલો ત્યારે સર્વ તૈયારી કરીએ. (જાય છે.)

દશ્ય પ મુ—સ્થળ-જંગલનો રસ્તો.

પાત્રો—ગંધર્વો ને કૌરવો.

(ગંધર્વરાજ ચિત્રગુપ્તની છાવણી પડેલી છે, ત્યાં થઈ કૌરવો નીકળે છે અને એનો ઠાઠ જોઈ અદ્દેખો દુર્યોધન મનમાં સળગી ઊઠી ચિત્રગુપ્તને ક્રોધપૂર્વક મળે છે.)

દુર્યોધન—કાણુ છે ? કાણુ છે આ કેસરીસિંહની ગુફા-માં આવનાર શિયાળ ? આ દુર્યોધન જવા બળવાન ભૂપતિની ભૂમિમાં વગર રબએ ધૂસી જનાર આ નરાધમ ! તું કાણુ છે ?

ચિત્રગુપ્ત—ઓ રાજન ! વિવેકની હદ ના છોડ. સિંહ-ની ગુફામાં તો સિંહજ પ્રવેશી શકે છે એ યાદ રાખ. હું તો અત્યારે મુસાફર છું, તેથી તારી સાથે તોફાન કરવા માગતો નથી, નહિ તો તારા જવા પાપીઆનો નાશ કરવા માટેજ સ-રબથેલો આ ગંધર્વરાજ ચિત્રગુપ્ત છે, એ ભૂલતો ના.

દુર્યોધન—આ દુર્યોધનને છંછેડી શું તું મોત માગે છે ?

ચિત્રગુપ્ત—(હસીને) નહિ, તારા જવા કંઈકને ઠોકરે મારનાર આ ગંધર્વરાજ છે.

દુર્યોધન—હું કાણ? તું મને ઓળખે છે?

ચિત્રગુપ્ત—હા, ખરાબર તને ઓળખું છું, સાંભળ-

“પાપી અને લંપટ પૂરો, કુ-કૃત્યનો કરનાર તું,
એ ધર્મમૂર્તિ પાંડવોને, દુઃખનો દેનાર તું;
ભૂ માર હલકો પાડવા, આજ તને હણનાર હું,
મેં ઓળખ્યો તુજને ખરો, કાયર તણો સરદાર તું.”

દુઃશાસન—ચૂપ કર, ચાલ, પડ મેદાનમાં.

ચિત્રગુપ્ત—(પોતાના સૈનિકોને) સાવધાન, મારા શૂરા-ઓ, સાવધાન! (લડાઈ થાય છે ને બધા કૌરવો જમીન-દોસ્ત થઈ બચે છે.)

ચિત્રગુપ્ત—મારા સેનાપતિ! હવે આ લોકને બાંધી, આપણી રાજધાનીમાં લઈ ચાલો ને આ મોંઘેરા મહેમાનોથી આપણું કેદખાનું ભરી દો.

સેનાપતિ—મહારાજની જવી આજ્ઞા. (કૌરવોને બાંધી ચિત્રગુપ્તની છાવણી ઊપડે છે.)

દશ્ય ૬ ઈ—સ્થળ-જંગલ

પાત્રો-પાંડવો

(ભીમ સિવાય ચારે ભાઈઓ બેઠા છે, એવામાં ભીમ ખૂશ થતો પ્રવેશ કરે છે.)

ભીમ—ભાઈઓ! એક વધામણી લાવ્યો છું.

અર્જુન—કહો ભાઈ ! શા સમાચાર છે ?

ભીમ—ભાઈ ! આજ મને ખરાબર સમજાયું છે કે, પાપીને શિક્ષા કરનાર પ્રભુ છે તો ખરોજ.

યુધિષ્ઠિર—કહી દે, ભાઈ ! જલદી કહી દે, શું છે ? મને કંઈક વિપરીત લાગે છે.

ભીમ—ભાઈશ્રી ! વિપરીત નહિ, પણ શુભ છે. સાંભળો, કૌરવો આપણને આથી પણ વધારે હેરાન કરવા અહીં આવતા હતા. રસ્તામાં પ્રભુએ ચિત્રગુપ્તનો ભેટો કરાવ્યો. એ ચિત્રગુપ્ત તેમને મુશ્કેલ પાંધી પોતાને ત્યાં લઈ ગયો છે. કહો, કેવા રૂડા સમાચાર છે ?

યુધિષ્ઠિર—હરિ, હરિ ! બિચારા આપણા બંધુઓ દેહમાં અને આપણે અહીં સુખી રહીએ, એ કદી નહિ બને. ભાઈઓ ! હું તમને એક કાર્ય સોંપું છું.

ભીમ—વડીલશ્રી ! આપ આ શું બોલો છો ? એ ભાઈ શેના ? એ દુષ્ટોએ આપણને દુઃખી કરવામાં શું બાકી રાખ્યું છે ? ભાઈશ્રી ! આ વખતે આપ કૃપા કરી બેસી રહો. આજ એમના મોતે મરે છે તો મરવા દો.

અર્જુન—ખરાબર છે, ભાઈશ્રી !

“એ કૌરવો છે જલમાં, જે પાપથી ભરપૂર છે,
એ કૌરવો છે એજ, જે અભિમાનથી ચક્રચૂર છે;
આજ બધાએ પાપીઓ, નિજ મોતથી મરનાર છે,
મરતા ભલે, કરવો નથી, અપકાર પર ઉપકારને.”

યુધિષ્ઠિર—અરે ભાઈ !

“ઉપકાર પર ઉપકાર કરવો, એ સદાએ સહેલ છે;
અપકાર પર ઉપકાર કરવો, એજ બહુ મુશ્કેલ છે;
પલવાર કરશે વાર તો, આ ભાઈની કુહાઈ છે,
આજ ગણાતા દુશ્મનો, આખર તમારા ભાઈ છે.”

બંધુઓ, બંધુઓ ! (ગળગળા થઈને) લેશ પણ વાર
ક્યાં સિવાય બંધો ને તમારી શક્તિ બરાબર અજમાવો. હું
તમારી સાથેજ આંતું છું, પણ જાહેર નહિ થાઉં. તમારી
કસોટી માટેજ મારું આવવું થાય છે, એ સૌ યાદ રાખજો.
વળી એટલું તો સમજીજ લેવું, કે જ્યારે તે આપણી સામા
આવે, ત્યારે તે સૌ ને આપણે પાંચ છીએ; પણ કાંઈ બીજાજ
શત્રુ સામે તો આપણે કુલ એકસો ને પાંચ છીએ, માટે બંધો
ભાઈઓ ! પ્રાણની પણ પરવા ન કરશો.

અભ્યુત્થાન—મોટાભાઈની જીવી ધમ્મણ. (પાંડવો બચે છે.)

દૃશ્ય ૭ મું—સ્થળ—ચિત્રગુપ્તની રાજધાની

પાત્રો—ગાંધર્વ, કૌરવો ને પાંડવો

(જલ પાસે આવીને મગરૂખ ચિત્રગુપ્ત દુર્યોધન આદિ
કેલી કૌરવોને સતાવે છે.)

ચિત્રગુપ્ત—કેમ છો, કૌરવરાજ ! આપની તાકાતનું માપ
લઈ લીધું ને !

દુર્યોધન—(જલમાંજ) રહેવા દે. આ ગાંધર્વરાજ !
પિંજરે પડેલા કેસરીને છંછેડવો રહેવા દે.

ચિત્રગુપ્ત—ત્રાહરે વાહ ! સાચા ઠસરી આમ પિંજરાંજ શોભાવે !

દુર્યોધન—નાદાન ! તું નક્કી ધારજ છે, આ પિંજરામાં પુરાયેલો ઠસરી એક દિન તારો બન લેશે.

ચિત્રગુપ્ત—તે પહેલાં મારાજ હાથે તારે ગરદન મરવું પડશે.

(ચાર પાંડવો ભીમ, અર્જુન, સહદેવ અને નકુળ એકા-એક પ્રવેશે છે.)

ભીમ—ઢાણુ છે ? ઢાણુ છે ? એ કૌરવરાજને ગરદન મારનાર ઓ રાજન ! એમને જલદી છોડી દે.

ચિત્રગુપ્ત—કદી નહિ બને.

અર્જુન—મોતને ચરણ થવું પડશે.

ચિત્રગુપ્ત—તમારા જવા બિખારીઓથી શું થઈ શકનાર છે ?

ભીમ—તું મેદાનમાં પડ એટલીજ વાર છે.

ચિત્રગુપ્ત—થાઓ તૈયાર.

(યુદ્ધ થાય છે, ચિત્રગુપ્ત હારે છે અને પાંડવોનો બંદીવાન થાય છે. પાંડવો, કૌરવોને છૂટા કરે છે ને યુધિષ્ઠિર તરતજ પ્રવેશે છે.)

યુધિષ્ઠિર—શાબાશ, મારા એકલોહિયા બાંધવો ! શાબાશ.

ચિત્રગુપ્ત—આપ ઢાણુ ?

યુધિષ્ઠિર—આ અમારા કૌરવ બંધુઓના, એમની દૃષ્ટિએ ગણાતા શત્રુ પાંડવો.

ચિત્રગુપ્ત—અને આપ ધર્મરાજ પોતે ?

યુધિષ્ઠિર—જી હા, એજ હું યુધિષ્ઠિર. (ભીમને) ભાઈ !
ચિત્રગુપ્તને બંધનમુક્ત કરો. (છોડે છે.)

ચિત્રગુપ્ત—માફ કરો. મેં આપને ખૂબ તકલીફ આપી.
(કોરવોને) જો, અભિમાની દુર્યોધન ! જો, સારાપણું અને
ખરાબપણું, એ બેનો ભેદ તારી સગી આંખેજ જોઈ લે.
(કોરવો સરમાઈ જઈ નીચું જોઈ જાય છે.)

આહા ! જો આપું જગત આ રીતે સંપીહું અને નિર્માની
બને તો સ્વર્ગ અહીંજ ખડું થાય.

સર્વે—

રાગ ભૈરવી

સંપથી સુખ તણો નહિ પાર,
બને દોર^૧ બળવાનો જ્યારે, ઝાઝા મળશે તાર,^૨
બંધુ, તાળી જે પડશે ત્યારે, જીજ્ઞેય મળનાર. સંપથી૦...
ઉદમ, આબાદી, ધન, સૌએ, એનાથી વધનાર,
ઉત્તત દેખાતા સૌ દેશે, સંપ થકી વખણાય. સંપથી૦...
નીતિ અને સંપથી ખીલવો, જીવન આ નિર્ધાર,
સંપ તણો શુભ ગુણ સર્વને, સ્વર્ગ સુખ દેનાર. સંપથી૦...
(‘ ગુજરાત શાળાપત્ર ’ના એક અંકમાંથી)

૭—કાપ્પલના કારાગૃહમાં પૃથ્વીરાજ

(લેખક:-શ્રી. કેશવલાલ નરભેરામ મોદી)

પાત્રો

પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ—દિલ્હી અને અજમેરનો રાજા

ચંદ ખાસેટ—મહાકવિ

શાહબુદ્દીન ઘોરી—ઘોર પ્રાંતનો સુલતાન ઈ. સ. ૧૧૬૨ .

અખતર—સિપાઈ

(સંધ્યાનો વખત છે. સુલતાનના કિલ્લામાં પૃથ્વીરાજ ઠેક પકડાયેલો છે. હંમરપિસ્તાળીસ વર્ષની છે, છતાં શરીરમાં ચૌથ જણાય છે. ચહેરા ઉપર તેજ ઝળકી રહ્યું છે. હાથપગ સાંકળોથી જકડાયેલા છે. દાઢી ઉપર વાળ બહુ ઊંચા છે. કપડાં મેલાં થઈ ગયાં છે. પાયજામા ઉપર લોહીના ડાઘા પડ્યા છે. પગમાં જૂના જોડા પહેર્યા છે, આંખો બંધ છે.

પાસે ચંદ ખાસેટ બેઠો છે, તેની હંમર લગભગ પૃથ્વીરાજ જેટલીજ છે. મુખકાંતિ દુઃખદાયક દેખાય છે. પૃથ્વીરાજની સામે કરુણાનક નજરે તાકી રહ્યો છે. પૃથ્વીરાજને આંખોની વેદના થવાથી દુઃખભરેલા ચબ્દો બોલે છે. બોલવાથી—હાથપગ હાલવાથી સાંકળનો અવાજ થાય છે.)

પૃથ્વીરાજ—હું પૃથ્વીરાજ ચૌહાણ! ભારતવર્ષની આંખો સમાન, હું પોતેજ આંખ વગરનો!

“કાણ કહે છે, કાણ કહે છે, જીવનમાં રંગ બદલાતા નથી!

કાણુ કહે છે, ભૂપાલ કેરાં ભાગ્ય પલટાતાં નથી ?”

ચંદ—અન્નદાતા ! પૃથ્વીપતિ !

પૃથ્વીરાજ—કાણુ છે ? સુલતાનના તુરંગમાં પૃથ્વીપતિ સંબોધન કરનાર કાણુ છે ?

ચંદ—આપનો વક્ષદાર સેવક ચંદ. મહારાજ ! આપની આ સ્થિતિ !

પૃથ્વીરાજ—ન પૂછો ! કંઈ ન પૂછો ! જે પૃથ્વીરાજને પૃથ્વીરાજ તરીકે ન રહેવા દીધો, તેની વાત ન પૂછો ! ઘણી મુશ્કેલીએ આ દુઃખ વિસારે પાડી શક્યો છું. વાધના પંખથી પણ અધિક દુઃખ થાય છે.

ચંદ—(દુઃખી થઈ) મહારાજ ! આપના શરીરમાંથી શૌર્યનો પરસેવો બહેક મારી રહ્યો હતો, તે આટલું નિસ્તેજ ! શું ધોરના આદમી આટલા બધા નિષ્કર કે એક શક્તિશાળી રાજાને પશુત્વ !

પૃથ્વીરાજ—પશુત્વ ? ચંદ, એ વખતે તમે હોત તો જરૂર તમને ધ્રુજરી ઉત્પન્ન થાત. પૃથ્વીરાજના શરીર પર આટલા અત્યાચાર દેખનારી પૃથ્વી માતા, વસુંધરા માતા, મતા નહિ પણ પિશાચિની છે.

ચંદ—મહારાજ !

પૃથ્વીરાજ—અને આ હવા ! જે શરીરને સુખ આપતી હતી, તે આ વખતે પાપિણી !

ચંદ—આવો ઉન્માદ ?

પૃથ્વીરાજ—ઉન્માદ ! છાના રહો ચંદ ! એક ભયંકર રાતે ચાર આદમી હાથમાં સળગતી મસાલો અને ઘોરીના સરદાર હાથમાં ચળકતો છરો લઈ આવ્યા અને તે બોલવા લાગ્યો કે, હે પૃથ્વીરાજ ! તારી આંખો કાઠી નાખનામાં આવશે.

ચંદ—એટલી ધૃષ્ટતા !

પૃથ્વીરાજ—મેં કહ્યું કે કેદ કરીને આટલો જીલમ ? તલવારથી મારા દુકડા કરો, પણ એક રાજની ધજ્જતને આટલી હદ સુધી લઈ ન જાઓ. એટલે સરદારે કહ્યું કે, ચૂપ રહો.

ચંદ—શું ચૂપ રહેવાનું કહ્યું ?

પૃથ્વીરાજ—દિલ્હી અને અજમેરના ધણીને આ શબ્દ સાંભળવો પડ્યો.

ચંદ—અરે લગવાન ! પૃથ્વીરાજ ચોહાણની આ દશા !

પૃથ્વીરાજ—ત્યાર પછી મને સાંકળથી બાંધેલ સ્થિતિમાં પકડી રાખ્યો. જીવનમાં પહેલીજ વખત મારી આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.

ચંદ—મહારાજ ! આપનું ગળું સુકાઈ ગયું છે, પાણી પીઓ.

પૃથ્વીરાજ—પછી સળગતી મસાલો મારી સામે ધરવામાં આવી.

ચંદ—હવે આગળ ન બોલો, મહારાજ ! હું સાંભળી શકતો નથી.

પૃથ્વીરાજ—એક ક્ષણ પછી આંખોમાં છરો મારી આંખો બહાર કાઢી, સળગી.....

અંદ—હવે નથી સાંભળી જતી આ ભયંકર વાત !

પૃથ્વીરાજ—ઠીક, ન સાંભળો ! જે આંખોમાં સંયુક્તાની મૂર્તિ દેખાતી હતી, જે આંખોમાં સૌંદર્ય-સુધા-પાનની માદકતા હતી, તે આંખો હવે રહી નથી.

અંદ—જે આંખોથી ધાતકી રાજ્યોને હરાવી દીધા, જે આંખોથી લડાઇના મેદાનમાં લોહી વરસાવ્યું, તે આંખો ?

પૃથ્વીરાજ—તે આંખો ? તે આંખો તો જયઅંદના વિશ્વાસઘાતમાં જતી રહી. હવે આ શરીર પૃથ્વીરાજ ચોહાણ નથી.

અંદ—મહારાજ !.....

પૃથ્વીરાજ—બસ, બસ ! હવે મને મહારાજ કહીને ન બોલાવો. હાલમાં હું એક સુલતાનને કદી છું. (એમ કહી જોરથી સાંકળ ખખડાવે છે.)

અંદ—મારે માટે તો નહિ ! આપનું શરીર ભલે કદી રહ્યું, પણ આત્મા તો કદી નથી. એ પૃથ્વીરાજ ચોહાણ છે. વનરાજ પીંજરામાં હોય છતાં વનરાજ કહેવાય છે.

“હાર્યા તમે છો પણ તમારો આત્મા હાર્યો નથી,
ફરીથી તે જન્મ લેશે, જીવાત્મા હાર્યો નથી.”

પૃથ્વીરાજ—વનરાજને વનરાજ રાખવા માગતા હો તો કાઢો તમારી તલવાર અને ચલાવો મારા સિર ઉપર. આ પ્રાણ હવે જીવવા માગતો નથી. લોહી પાઇને વૃક્ષ કરો તમારી તલવારને.

ચંદ—તલવાર તો મહારાજ ધોરીના હુકમથી ફરવાનને સોંપવામાં આવી.

પૃથ્વીરાજ—(ગુસ્સે થઈ) તલવાર સોંપી, પણ હાથ : હાથ તો નથી કાપી લીધાને ? નીચ ચંદ ! તું પ્રાણુહીન થઈ મારી પાસે આવ્યો છે. નથી જાણતો કે વીરોનો પ્રાણ છે એક તલવાર.....

ચંદ—જણું છું મહારાજ ! પણ સુલતાનનો હુકમ એટલે.....

પૃથ્વીરાજ—સુલતાનનો હુકમ : ધોરીનો હુકમ : અને તમે તે હુકમના સેવક છો ?

ચંદ—નહિ ! નહિ ! ! (કમરેથી કટાર કાઢી) મારા આત્માથી વહાલી આ કટાર છાતીમાં છુપાવી રાખી છે ને તેનાથી આપનું કામ હું કરી શકીશ.

પૃથ્વીરાજ—ધ્યારા ચંદ, કવિ, મિત્ર, વહાલા, ક્યાં છે તમારું માથું ? હું ચુંબન કરું.

ચંદ—મહારાજ, શાંત થાઓ. આ સ્થિતિમાં આપને હું નથી દેખી શકતો.

પૃથ્વીરાજ—જલદી કરો, જલદી કરો, મારા ચંદ, મારા મેત્ર, મારા કવિ.....

ચંદ—મહારાજ ! વાર નહિ લગાડું. (પૃથ્વીરાજના ડાંગને ચુંબન કરે છે.) આ કટાર મારા શરીરમાં ભોંટી તરતજ માપના શરીરમાં ભોંટી ઘઈશ. (કટાર કાઢી કટારને ચુંબન કરે છે.)

પૃથ્વીરાજ—તેમ નહિ ચંદ, ફક્ત મારા સરીર ઉપરજ..
(તેવામાં શાહબુદ્દીન ધોરી કમરે તલવાર રાખી લશ્કરી
પોશાકમાં આવી પહોંચે છે.)

શાહબુદ્દીન ધોરી—વાહ વફાદાર સરદાર ચંદ ! આપના
માલિકની આવી સ્થિતિ દેખવા લાયક ચંદ ! માગો કંઈ ધનામ.
(ચંદ બોલતો નથી) કેમ ! માગો ! માગો ! હમણાં તો અં-
ધાના પગને ચુંબન કરતા હતા. (મજકમાં) કેમ, આંખોને
ચુંબન નથી કરતા ? કેટલી ખૂબસૂરત આંખો છે ?

ચંદ—ખૂબસૂરત ! આ સિંહની આંખો હવે તો તેના
દિલમાં જઈ વસી છે.

ધોરી—દિલમાં આંખો છે ? હે પૃથ્વીરાજ ! તું કંઈ આં-
ખોથી મને દેખે છે ?

પૃથ્વીરાજ—ધોરી ! હવે તું દેખવા માટે લાયક નથી. હું
દેખી શકતો નથી, પણ જો દેખતો હોઉં, તોપણ તું દેખવા
લાયક નથી. તને હવે હું શું જોઉં ? જોયો હતો મારા તીરથી
તારી ટોપી ઉડાડી તે વખતે, જોયો હતો તું મારી નજરથી
ચોરની માફક નાઠો હતો તે વખતે.

ધોરી—તારું તીર તો કંઈ કરી શક્યું નહિ, પણ મારા
તીરથી તારી આંખો ગઈ, મારા તીરથી.....

ચંદ—(વચ્ચેથી) સુલતાન ! પૃથ્વીરાજનું તીર તો અ-
વાજ સાંભળીને પણ આખા હ ચોંટે છે.

ધોરી—દેખતો હશે તે વખતે અવાજથી મારતો હશે,

પણ હવે તો તે આંધળો છે !

ચંદ—અવાજથી તીર મારવામાં આંખોની તો જરૂરજ રહેતી નથી.

ઘોરી—(આશ્ચર્ય થઇ) સત્ય છે ?

ચંદ—ખિલકુલ સત્ય છે. આવતી કાલે આ અંધ પૃથ્વી-રાજનો તમાસો દેખાડીશ. તેજ મારું ધનામ છે સુલતાન !

ઘોરી—(પૃથ્વીરાજ સામું જોઈ) શાખાશ કેદી ! (ચંદ સામું) સારું, ચંદ ! કાલે આ અંધાની તીરંદાજી જોઈ શકીશ. ચંદ, હવે તમે જાઓ, કેદીને મળવાનો વખત પૂરો થયો છે.

ચંદ—સુલતાન ! જવાનો હુકમ આપવાનું કામ છે સિ-પાઇનું, આપનું નહિ.

ઘોરી—તમે મને સિપાઈજ સમજો.

ચંદ—ઠીક, હું જઈ છું. મહારાજ ! પૃથ્વીરાજ ! પ્રણામ કરું છું.

ઘોરી—(‘મહા’ ઉપર ભાર દઈ, મહારાજ ! અહા-હાહા ! કેદી અવસ્થામાં).

(ચંદની સાથે ઘોરી જાય છે. પૃથ્વીરાજ શાંત ચિત્તે બેસી રહે છે.)

(“ગુજરાતી શાળાપત્ર”ના એક અંકમાંથી)

૮—અજબ ચોર

(લેખક:—શ્રી. દાનુભાઈ જોષી)

ઠાઠિયાવાડમાં એક વખત મોટો દુકાળ પડ્યો. લોકો દાણા વગર ભૂખે મરવા લાગ્યા. બિચારા ઢોર ધાસ વગર મરવા મંડ્યાં.

નાનું એવું રાજ્ય. દરબારે ખેડૂતોને તગાવી ને દાણા આપવા શરૂ કર્યાં.

ગામમાં એક ઢાળી રહે. ચાર—પાંચ છોકરાં ને બે જણ પોતે. ઘરમાં ખાવા દાણા ન મળે. છોકરાં રોટલા વગર ભૂખે તરફડે. બે જણ પોતે ભૂખ્યાં રહે અને છોકરાંને ખવરાવે. છેવટે છોકરાંને ખવરાવવા જવું થે કાંઈ ન રહ્યું.

ઢાળણ કહે: “દરબાર પાસે જાઓ, તે દાણા આપશે.”

ઢાળી તો દરબાર પાસે ગયો. દરબારે પૂછ્યું: “તમે ખેડૂત છો? અમારી જમીન ખેડો છો?”

“ના, બાપુ! હું ખેડુ નથી; પણ મારાં છોકરાં ભૂખે મરે છે. આવતે વરસે હું દોઢા દાણા પાછા આપીશ. મહેરબાની કરો તો સારું.”

દરબારે તો ચોખ્ખી ના પાડી. “અમે તો અમારા ખેડૂતને તગાવી આપીએ છીએ, ઉમડને નથી આપતા.”

ઢાળી બિચારો વીલે મોઢે પાછો ફર્યો. “હવે શું કરવું!

છોકરાનું દુઃખ નથી બેવાતું."

છેવટે ભૂખે મરતા ઢાળીએ દરબારી ઢાઠારમાં ચોરી કરવાનો વિચાર કર્યો.

પોતાના ઘરમાંથી તેણે દરબારી ઢાઠાર સુધી એક ભોંયરું ખોદ્યું. બેઠાં બેઠાં ચાલી ચકાય એવું એ ભોંયરું.

ઢાઠારનું તળિયું છાબંધ. ઢાઠ મારીને એમાં એક કાણું પાડ્યું. હડહડ હડહડ હાણા પડ્યા. ધણે દિવસે હાણાનું મોં બેઠને બિચારો ઢાળી રાજ થયો. આડોડૂચો ભરાવીને કાણું પાણું બંધ કરી દીધું. પછી રાજ થતો થતો એ ઢાળણ પાસે આવ્યો.

પછી એક ઢાથળી કરી. બરાબર હથ શેરના માપની. પછી રોજ રાતે એ ભોંયરામાં બચ ને એક ઢાથળી ભરીને હાણા હાવે. છોકરાં રોટલા ભેગાં થયાં. ઝાઝા હાણા કાઢે તો ઉપર ખાડો પડે ને ઢાઈને ખબર પડી બચ; એટલે રોજ એ ફક્ત હથ શેરજ હાણા હાવે.

ઢાળીએ તો આમ વરસ કાઢી નાખ્યું. ઢાઠને ખબર પણ ન પડી કે એ હાણા ક્યાંથી કાઢે છે!

કાળવરસ પૂરું થયું ને બીજું ચોમાસું આવ્યું. વરસાદ બહુ સારો થયો. વરસ બહુ સારું પામ્યું. ઢાળી ને ઢાળણ મનૂરીએ વળગી ગયાં. છોકરાંય મનૂરીએ વળગ્યાં. મનૂરી પણ સારી ચાલી. ખૂબ હાણા આવ્યા. એક દિવસ બે ગાડાં હાણાનાં ભરીને ઢાળી દરબારગઢમાં આવ્યા. દરબાર સામે

રામ રામ કરીને એ જીભો રદ્યો.

“કેમ આવ્યા છો?” દરબારે પૂછ્યું.

“બાપુ! તમારા દાણા ખાધા છે. દોઢા ગણીને પાછા આપવા આવ્યો છું.”

દરબારની આંખ રાતી થઇ. “આને તો મેં ના પાડી હતી ને કાણે દાણા આપ્યા?” દરબાર વિચારવા લાગ્યા.

કામદારને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું, “તમે આને કેટલા દાણા આપ્યા છે?”

“ના બાપુ, એને મેં દાણા નથી આપ્યા.” કામદારે કહ્યું.

“ત્યારે એને દાણા આપ્યા કાણે?”

બે હાથ બેડીને કાળીએ કહ્યું: “બાપુ! મને કાઠએ દાણા નથી આપ્યા. મેં આપની ચોરી કરી છે. ભૂખે મરતો હતો. છોકરાં રોટલા વગર ટળવળતાં હતાં. મેં મારા ઘરમાંથી કાઠાર સુધી ભોંયરું ખોદીને કાઠારમાંથી દાણા લીધા. રાજ દશ શેર કાઢતો. આમ વરસ પૂરું ક્યું. આ વરસે સારું કાવ્યું, એટલે આપના દાણા પાછા આપવા આવ્યો છું.”

દરબારે મોંમાં આંગળી ધાલી, “આ તે ચોર કે શાહુકાર? એણે દાણા ચોરાં એની કાઠને ખબર નથી. અરે, ખબર પડે એમ પણ ન હતું. એણે છાનું રાખ્યું હોત તો કાઠ બ્રણે તેમ ન હતું. છતાં આ કાળી પોતાની મેળેજ દાણા આપવા આવ્યો! ધન્ય છે એને! આનું નામ પ્રામાણિકતા!

આને ચોર કમ કહેવો ?”

દરબાર રાજ થયાં. એમણે ઢાળીને કહ્યું: “ભાઈ! તારા ઉપર હું રાજ થયો છું. તેં ભૂખે મરતાં ચોરી કરી. ચોરી ન કરવી પડે માટે દાણા માગવા પણ આંથો. મેં ન આપ્યા.

“તારી ચોરીની વાત કાંઈ જણતું ન હતું ને જણી પણ શકત નહિ; છતાં તું તારી મેળે દોઢા કરીને આપવા આંથો, એ તારી સમ્યાધ છે. તારા જવો પ્રામાણિક ઢાળી મેં આજ્ઞા જોયો. જા, તારા દાણા હું તને પાછા આપું છું, લઈ જા.”

તરતજ દરબારે કામદારને કહ્યું: “આને સારામાં સારી જમીન—વાડી આપો ને આપણા ખેડૂત બનાવો. બળદની એક જોડ અપાવો. આવા પ્રામાણિક માણસને દુઃખી થવા દેવો ન જોઈએ.”

પેલાં ગાડાં લઈને ઢાળી ઘેર આંથો. ઢાળણ ને છોકરાં રાજ થયાં.

હવે તો ઢાળી ખેડૂત થયો છે. ખેતી કરે છે. બે—ચાર સારાં વરસ આવી ગયાં ને તે ખાતોપીતો થઈ ગયો છે. ઢાળી ને ઢાળણ હવે તો સુખી છે.

(‘બાલમિત્ર’ ના એક અંકમાંથી)

૯-વીર રાણી

(લેખકઃ—શ્રી. કસનજી મણિભાઈ દેસાઈ)

પહેલું દ્રશ્ય

(બલ્લારીના કિલ્લાનો અંદરનો મહેલ. વિધવા રાણી અને સભાસદો.)

મલખાઈ—પુત્રો ! તમે સૌ તૈયાર થઈ જાઓ. બલ્લારી ફક્ત મારું જ નથી, તમારું સર્વનું છે. બલ્લારીની સ્વતંત્રતા મેળવવાનો તમારો જન્મસિદ્ધ અધિકાર છે. શું તમે અને મરાઠાને સોંપી દેશો ?

પ્રધાન—પરંતુ માતા ! શિવાજી ધણો પરાક્રમી વીર....

મલખાઈ—માનું છું; પરંતુ શું આપણા પુત્રો ઠાઠનાથી ઊતરે એમ છે ? શિવાજી મનુષ્ય છે, તમે પણ સૌ મનુષ્ય છો; શિવાજી યુદ્ધ કરવામાં ચાલાક છે, તો તમે પણ હોશિયાર છો; શિવાજી વીર છે, તમે બધા પણ વીર છો. તમે બધા એકજ ભગવાનનાં સંતાન છો. ઠાણુ નાનું અને ઠાણુ મોટું ? સામનો થયા પહેલાં એ ઠાણુ કહી શકે એમ છે ?

પ્રધાન—સત્ય છે માતા ! પરંતુ સેના, ધન અને હથિયાર, એ સર્વમાં શિવાજી ચડિયાતો છે.

મલખાઈ—દુશ્મનોની ફ્રેજ અને હથિયારોના ડરથી દેશને પરાધીન થવા દેવો એ કાયરનું કામ છે. તમને એ શોભતું નથી. મંત્રી !

મંત્રી—આજ્ઞા આપો મહારાણી !

મલબાઈ—આજે જાંડી પિટાવી દેા કે, રાણી મલબાઈ શિવાજી સાથે યુદ્ધ કરવા બેતે તૈયાર છે. ડરની વાત નથી. જ લોકોને સ્ત્રી-પુરુષો અને ધરખાર વહાલાં હોય, તે પોતાના ધરમાં જઈ ભરાઈ રહે.

જાઓ વીર હોય તે પોતાનાં હથિયારો લઈને નીકળી આવે. બદ્ધારીના પુત્રો ડરપોક નથી. તે પોતાના દેશ ઉપર પ્રેમ રાખે છે. તે પોતાના દેશને માટે પ્રાણ આપવા હમેશાં તૈયાર છે.

મોત ! એ તો સ્વાભાવિક છે. સધળાને એક દિવસ મરવાનું તો છેજ; પરંતુ મસ્તક ઉચું રાખી, હસતાં હસતાં ગૌરવપૂર્ણ મોતને ગળે લગાડવું એ બહાદુરોની શોભા છે. એમણે જ હમેશાં પોતાના દેશનાં માન-મર્યાદાની રક્ષા કરવાને માટે આગળ વધીને લડાઈના મેદાનમાં પોતાના પ્રાણ આપ્યા છે. આવું મોત એજ એમની અમર કીર્તિનો વિજયસ્થંભ છે.

વીરો ! દેશની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવા માટે આગળ વધો. એક આદમી પોતાનામાં દસ આદમીઓની તાકાત અને હિંમત ભરી લે. એમ થવાથીજ બદ્ધારીની સેનાની તાકાત દસગણી વધી જશે.

બંધા—જય ! રાણી મલબાઈ દેસાઈજીની જય !

બીજું દરય

(બદ્ધારીનું યુદ્ધક્ષેત્ર. લડાઈની છાવણી. ૨૭ દિવસની લાગલાગટ લડાઈ બાદ રાણી મલબાઈ, સેનાપતિ વિજય અને બીજા સૈનિકો)

મલબાઈ—વિજયરાયજી !

વિજય—આજા દેા માતા !

મલબાઈ—જણાય છે કે આ યુદ્ધમાં આપણો વિજય થશે નહિ. જીવસટોસટનું આપણું લડવું કદાચ વ્યર્થ જશે એમ લાગે છે.

વિજય—માતા! પ્રાણ આપવો એ કદી વ્યર્થ જતો નથી. મનુષ્યના જીવનમાં હાર અને જીત તો થતીજ રહે છે. તેને માટે શોક કરવાથી શો લાભ ? પરંતુ ભગવાન બે એવો દિવસ દેખાડે.....

મલબાઈ—સેનાપતિજી ! તમે દેશને માટે તન, મન, ધન અર્પી વીરતાપૂર્વક લડાઈમાં ભાગ લઈ મને પૂરતી મદદ કરી છે. બદ્દલારીને તમે હમેશને માટે આભારી બનાવ્યું છે; પરંતુ રક્ષણ ન થઈ શક્યું. આ સત્તાવીસ દિવસની લડાઈમાં ધણાંય ધરો સ્મશાનના રૂપમાં બદલાઈ ગયાં છે. પાછળ રડનારું પણ ઠાંધ રહ્યું નથી !

સર્વ—માતા ! અમે હજી જ બચ્યા છીએ, તે બધા ભેગા થઈ એક વાર આખરી ઠાશિશ કરી બેઠાં. નવેસરથી લડાઈને માટે તૈયારી કરી લડી બેઠાં.

(શિવાજીના સેનાપતિનો પ્રવેશ)

સેનાપતિ—હવે લડવાની જરૂર નહિ પડે.

મલબાઈ—કેમ ?

સેનાપતિ—તમે અમારાં કેદી છો.

મલબાઈ—શું ? એક સાધારણ સિપાઈની આટલી હિંમત ! તું મલબાઈનો ઠહો કરવાની હિંમત કરે છે !

(વિજયરાયજી હથિયાર ઉઠાવે છે. સેનાપતિ પોતાનાં હથિયારથી શમી દે છે.)

મલબાધ—સૈનિકા ।

(રાણી રણભેરી વગાડે છે.)

સેનાપતિ—એ ઢાશિય નકામી છે. આ વખતે તમારા બધા સિપાઇઓ મરાઠી તંબૂમાં કેદ છે. હવે તમારો વારો આવ્યો છે.

મલબાધ—(જાંજીર લઇ, સેનાપતિ જોવો આગળ વધે છે, તે વખતે)—હોશિયાર ! એક કદમ પણ આગળ વધ્યો તો.....

(શંભાળનો પ્રવેશ)

શંભાળ—ડરવાની જરૂર નથી. શત્રુ હોવા છતાં પણ મરાઠાઓ સ્ત્રીના શરીરને હાથ લગાડતા નથી. ચાલો, તમારે મહારાજ શિવાળના તંબૂ સુધી ચાલવાની તકલીફ લેવી પડશે. મહારાજ તમને મળવાને માટે રાહ બેઠ રહ્યા છે.

ત્રીભુવં દશ્ય

(મરાઠાના તંબૂઓ. શિવાળ પોતાના સરદારો સાથે બેઠા છે.)

શિવાળ—ખરેખર ! બહારી બહાદુર છે ! ભારતવિજયી મરાઠાઓની તાકાતથી પણ તે નથી ડર્યું. મા ! મા ! મારી મા ! જગતના ઇતિહાસમાં બે શિવાળનું નામ રહેશે તો તેની સાથે જ જનની જીબબાધ ! તારું પવિત્ર નામ પણ સુવર્ણ અક્ષરોમાં રહેશે.

(શંભાળ મલબાધને લઇને આવે છે.)

શંભાળ—પિતાજી ! આ રહી આપની કેદી મહારાણી

મલબાઈ દેસાઈણ !

શિવાજી—(સિંહાસનથી ઊઠીને)—યંબાજી ! સેનાપતિઓ ! તમે બધા એને વંદન કરો. બલ્હારીની વીર માતા ! બાળક શિવાજીના પુત્રવત્ પ્રણામ સ્વીકારી કૃતાર્થ કરો.

મલબાઈ—આ મશ્કરીની શી મતલબ છે મહારાષ્ટ્રવીર !

શિવાજી—માતા ! લડાઈમાં તમે હાર ખાધી છે ખરી, પરંતુ સ્વતંત્રતાના રક્ષણ માટે નાનકડા બલ્હારીના વીર સંતાનોએ પ્રાણ હથેલી પર રાખી જવી કોશિશ કરી છે, તેવી મેં મારા જીવનમાં કદી જોઈ નથી. બલ્હારીઓની અપૂર્વ વીરતા ઉપર હું આદરીત છું.

મલબાઈ—મહારાષ્ટ્ર વીર ! તમે છત્રપતિ મહારાજ છો. બલ્હારી નાનકડું હોવા છતાં તેની હું મહારાણી છું. તમે સ્વતંત્ર છો. થોડી ક્ષણ પહેલાં હું પણ સ્વતંત્ર હતી. મારી તાકાત થોડી હોવાથી હું હારી છું; પરંતુ એને માટે મને શરમ નથી; કારણ કે મારી સર્વ શક્તિ વાપરીને મેં યુદ્ધ કર્યું છે. દુર્ભાગ્યથી હું લડાઈમાં કામ આવી ચક્રી નથી; તેથી આજ શત્રુઓના હાથમાં મારી જાતને મારે સોંપી દેવી પડી છે. મને મારી નાખી આ અપમાનમાંથી મુક્ત કરશે એવી મારી આપને વિનંતિ છે.

શિવાજી—મરાઠા તમારા શત્રુ નથી, માતા ! મરાઠા આપના પુત્ર છે. તમે તેમની માતા છો. મારી મા જીજ્ઞાસુને ગુમાવીને હું માતૃહીન થઈ ગયો છું. તેથી તમારા પુત્ર આ શિવને તમારી ગેહમાં જગા આપો. માતા જીજ્ઞાસુની

પેઠેજ તમે તેજસ્વી છો. તમે ખરેખર વીર નારી છો. સ્વતંત્રતા તમને અતિ પ્રિય છે. તમે તમારા દેશ ઉપર રાજ્ય કરો અને તમારા અપરાધી પુત્રોને ક્ષમા કરો. માતા ! મને આશીર્વાદ આપો.

મલબાઈ—તમે ખરેખરજ છત્રપતિ શિવાજી મહારાજ છો ! મરાઠા જાતિ ઘણી ભાગ્યશાળી છે કે જણે આવો વીર મેળવ્યો છે ! તમે હિંદુઓનું ગૌરવ છો ! જો કે અમારા બલ્હારીની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવામાં આવી છે, છતાં જણે વિદેશીઓના હાથમાંથી ભારતની સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ કરવાનું બીડું ઉઠાવ્યું છે; જણે અમારા દેશનું મુખ ઉજ્જવળ રાખ્યું છે—બલ્હારીની શક્તિ તેને સહાયતા કરવાને કઠી પણ પાછી પડશે નહિ.

શિવાજી—આશીર્વાદ દો માતા, કે હું તમારાં વચનો અનુસાર કામ કરી શકું ! છિન્નભિન્ન થયેલા ભારતને ફરી એક કરી શકું.

સર્વ—જય ! શિવાજી મહારાજની જય !

શિવાજી—(રાણીને)—નહિ, નહિ, નહિ ! કહો, બલ્હારીભવાની મલબાઈ માતાની જય !

બલ્હારીભવાની મલબાઈ માતાની જય !

(પડદો પડે છે.)

૧૦—કવિની કદર

(લેખક:—શ્રી. રમણલાલ ના. શાહ)

અરબસ્તાનના એક રાજાની પાસે એક વાર એક કવિ ગયો. રાજાના માનમાં રચેલું એક સ્તુતિકાવ્ય વાંચી સંભળાવ્યું.

રાજા ખુશી થયો. કવિની કદર કરવાનો મનસૂબો કરી કવિનેજ પૂછ્યું: “આ કાવ્ય માટે તમે મારી પાસે શી આશા રાખો છો?”

કવિ—મારીજ પાસે આપ બોલાવવા માગો છો ?

રાજા—હા.

કવિ—મને એક લાખ દીરમ આપના કૃપા કરો.

રાજા—એ રકમ તો બહુ ભારે કહેવાય. આછામાં આછી રકમ તમારે લેવાની હોય તો તમે કેટલી લો ?

કવિ—એકસો દીરમ આપો.

રાજાને નવાઈ લાગી. એણે કહ્યું: “બસ ? એક લાખ અને એથી ઊતરી એકદમ એકસો ? આટલા મોટા ફેરફારનો શો અર્થ ?”

“ઓ રાજા !” કવિએ જવાબ આપ્યો: “જ્યારે મેં એક લાખ રૂપિયાની માગણી કરી, ત્યારે મેં આપની ખાનદાની અને રાજવંશના મોભાને શોભે એવી રકમ કહી. આપે મારી પાસે ફરીથી મને ગમે તે રકમ કહેવા કહી, ત્યારે મેં મારા દરજ્જાને છાજ એવી, એટલે કે મારા જવા મામૂલી માણસને

૫૦

ઢાઢ કવિની કઢર કરવાનો પ્રસંગ ઊભો થાય તો હું શું આપી શકું, એ વાત લક્ષમાં લઢ મેં માગણી કરી."

રાજ શરમાલ ગયો. કવિનો કટાક્ષ સમજી ગયો. કવિની કઢરઢાનીમાં એના માગ્યા મુજબ પૂરા એક લાખ દીરમ ગણી આપ્યા. (‘બાલજીવન’ ના એક અંકમાંથી)

૧૧-હાજરજવાળ

(લેખક:-શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ)

ઈરાનના રાજ ખુશરુ પરવીજના ઢરબારમાં એક ગવૈયો હતો. એનું નામ હતું બરબાદ. ગાવાખબવવાનાં વાજિંત્રો ઉપર એનો એવો કાખૂ હતો કે, આખા ઈરાનમાં એણે નામના મેળવી હતી. રાજને એની વાજિંત્રો ઉપરની ચતુરાઈ બહુજ ગમતી હતી.

એ બરબાદને ત્યાં એક ગુલામ હતો. એ ગુલામ ગાવાનું કામ એટલું સરસ બણતો હતો કે, આખા ઈરાનમાં એનો બેટો ન હતો.

રાજ ખુશરો બરબાદને અને એના ગુલામને શંજ પોતાની પાસે બોલાવતો. ગુલામ પાસે એ સંગીત ગવડાવતો અને બરબાદ પોતાનાં વાજિંત્રોથી પૂરતો.

આ રીતે બરબાદના જટલોજ એનો ગુલામ પણ રાજનો માનીતો થઈ ગયો. બરબાદના જટલોજ રાજ એની તારીફ કરવા લાગ્યો.

કારીગરોમાં ધર્માના અવગુણે વાસો કરેલો હોય છે. પોતાના ગુલામની આ કદરદાની બરબાદથી સહન ન થઈ. એના અંતરમાં ધર્માની ઝાળ લપડી.

એક દિવસ ગુસ્સે થઈ એણે પોતાના એ ગુલામને મારી નખાવ્યો.

બાદશાહે આ વાત જાણી ત્યારે એને બહુજ દુઃખ થયું. એણે એકદમ બરબાદને બોલાવી મંગાવ્યો અને કહ્યું: “ઓ પાછા ! તે તારા ગુલામને મારી નખાવી મારો બચકર અપરાધ કર્યો છે. તું જાણતોજ હતો કે મને જીવનમાં અર્ધો આનંદ તારા ગુલામના સંગીતથી મળતો હતો અને બાકીનો અર્ધો આનંદ તારાં વાજિંત્રો બજાવવાથી મળતો હતો. આજ તે મારો અર્ધો આનંદ કાયમનો ખતમ કર્યો, તે માટે તને હું જનથી મારી નાખવાનો હુકમ કરેલાવું છું.”

બરબાદ નમ્રતાથી બોલ્યો: “હજૂર ! મેં તો ગુસ્સામાં આવી, ધર્માથી અવિચારી બની આપનો અર્ધો આનંદ નષ્ટ કર્યો, એ મારો અપરાધ હું કબૂલ કરું છું અને એની સજા ભોગવવા તૈયાર છું; પરંતુ આપ નામદાર શુદ્ધ બુદ્ધિથી, પૂરતા સાવધ હોવા છતાં, રાજપુશીથી બાકીના આપના અર્ધો આનંદને પણ, મને ગરદન મરાવી ગુમાવવા બેઠા છો, એમાં કયું કહાપણનું કામ થાય છે ?”

બરબાદના આ જવાબથી બાદશાહે ખુશ થઈ એને માફી આપી.

(‘બાલજીવન’ના એક અંકમાંથી)

૧૨—બહાદુર છોકરો

(લેખક:-શ્રી. ઉમિયાશંકર ઠાકર)

એક વખત એક શહેરના એક મકાનમાં આગ સળગી. જોતજોતામાં તો આજીબાજીનાં ઘરોએ ઝડપાયાં. ઘરમાંનાં માણસો મહામુશ્કેલીએ બહાર આવ્યાં. એ બિચારાં એમને માલ ખયાવવા લાગ્યાં.

ત્યાં તો એય મોટી મોટી જ્વાળાઓ નીકળવા લાગી ને બડાકા ઉપર લડાકા થયા; પણ એટલામાં અંખાવાળા આવી પહોંચ્યા.

પાસેનાજ ઘરનો દાદરો સળગી ગયો હતો. મેડા ઉપર ત્રણ માણસ રહી ગયાં હતાં. બહાર નીકળવાને માટે એમણે ધણાં ફાંફાં માર્યાં, પણ એ બિચારાં શું કરે ? એકેય રસ્તો જડે તો ને ?

હવે શું થાય ?

છેવટે એ બિચારાં રસ્તા ઉપરની ખારીએ આવીને જીભાં રહ્યાં. પણ ખારીમાંથી નીચે ફૂલી પડે તોયે જીવ બચ એવું હતું !

નીચે રસ્તામાં જોભેલાં માણસોએ તેમને જોયાં; પણ તેમને ખયાવવાની ઠાઈની હિંમત ન આવી. ઠાઈને એટલી લાંબી નિસરણીએ ન મળી. બધાં નિરુપાય ખન્યાં.

રસ્તા ઉપર એક ખાર-તેર વર્ષનો છોકરો જોભો હતો.

છોકરો હતો તો ગરીબ; પણ સફળુણી ખરો. પારકાનું ભણું કરવાની એનામાં તીવ્ર ઇચ્છા હતી. એનાથી એ બેયું ન ગયું. ગમે તેમ થાય પણ ખેર ! એણે એમને બચાવવા માટે ઉપાય શોધવા માંડ્યા.

તેની નજર પાસેના તારના થાંભલા ઉપર ગઈ. બળતા ધરના છાપરાની બારી ઉપર પણ એક તાર પેલા થાંભલાવાળા તાર સાથે જોડેલો હતો. એ તારને એ કાઢી તોડી નાખે તો એ તાર બરાબર બારીની વચ્ચે જઈને જ ઊભો રહે.

આમતેમ બેઠને, બરાબર તપાસીને, રસ્તામાં આગ હોલવનારાઓની એક કુહાડી પડી હતી તે લઈને, તે પેલાં ત્રણ જણને બચાવવાને તૈયાર થયો.

આમ પરશુરામનું રૂપ ધારણ કરીને એણે થાંભલા ઉપર ચઢવા માંડ્યું. થાંભલે ચડીને બારી સાથેનું તારનું દોરડું એણે થાંભલા પાસેથી કાપી નાખ્યું.

દોરડું કાપતાં જ તે બારીની વચ્ચે જઈને ઊભો રહ્યો. થોડો તાર ચડીને પછી એ બારીમાં ગયો.

અંદર જઈને ત્રણેયને એ બારી પાસે લાવ્યો. એ બિચારાં ખરેખર ગભરાઈ ગયાં હતાં. વારાફરતી તાર પકડાવીને એણે ત્રણેયને નીચે ઉતાર્યાં. પછી એ નીચે જતર્યો.

બધા લોકો તો આ છોકરાનું પરાક્રમ અને બુદ્ધિ બેઠને દિંગજ થઈ ગયા.

સૌએ કહ્યું : " વાહ ! વાહ ! શી એની બુદ્ધિ છે ! શી એની પરાપકારવૃત્તિ છે ! "

પેલાં તણ માણસો તો ગળગળાં થઇ ગયાં. કારણ એ એમનો જીવનદાતા હતો.

પછી એમણે એ ઊકરાનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં ને એને સારું ઇનામ આપ્યું. જીવતાં સુધી એ બધાં એનો ઉપકાર ન ભૂલ્યાં.

('ખાલમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

૧૩—ધોંડો કેશવ કવે

નાના હતા ત્યારે

(લેખક:—શ્રી. સોમાભાઇ ભાવસાર)

(૧)

હઠીલો ઊકરો !

નાનો એવો એક ઊકરો. ભારે જાકી. લીધેલી હઠ ઊડે નહિ. ધાયું કરે ત્યારેજ ઝંપે.

એક દિવસ જન્મવાનો વખત થયેલો. થાળીએ પીર-સાધ ગયેલી. એજ વખતે એ ઊકરાએ શેઠલા ચણા ખાવાની હઠ લીધી. જન્મતી વખતે ચણા ડેવી રીતે લાવી અપાય ?

ઊકરાને બહુ સમજાવ્યો. પણ શેનો માને ? એ તો કહે, “ચણા લાવી આપો તોજ ખાઈ.” આખરે એને ચણા લાવી આપવામાં આવ્યા ત્યારેજ એણે ખાધું. કેવો હઠીલો ઊકરો !

પણ એ હઠીલા ઊકરાની હઠે તો ભારે એવાં કામો કર્યાં.

મોટા થઈ એણે સ્ત્રીઓને માટે એક મોટી પાઠશાળા સ્થાપવાની હઠ લીધી અને સાચેજ એના પ્રયત્નથી સ્ત્રીઓ માટે એક મોટી પાઠશાળા સ્થપાઈ. આજ મોટા શહેરોમાં જમ અંગ્રેજી નિશાળો છે, તેમ છોકરીઓ માટે એની નિશાળો પણ છે.

તમે એ છોકરાનું નામ જાણો છો? એનું નામ ધોંડો કેશવ કવેં.

(૨)

ક્યાંનો વતની?

આપણા દેશને પશ્ચિમ કિનારે મુંબઈથી દક્ષિણે દરિયાને અડીને એક જિલ્લો આવેલો છે. એનું નામ રત્નાગીરી. એ રત્નાગીરી જિલ્લાના દામોલી નામના તાલુકામાં મુરુડ નામે એક ગામ છે. ત્યાંના ધોંડો કેશવ કવેં વતની.

મુરુડ ગામ નાનું છે પણ સુંદર છે. આબુબાબુ તાડ અને સોપારીનાં ઝાડોનાં ઝુંડ છે અને વચ્ચે નાનું એવું મુરુડ ગામ છે. ભર ઉનાળામાં આપણે રહેતા હોઈએ, પણ ખબર ન પડે કે ઉનાળો છે.

એ મુરુડમાં વર્ષો પૂર્વે રઘુનાથ ભટ્ટ થઈ ગયા. બેઠે બા-
બા. પેસેટકે સુખી. પાઠપૂજ કરે, ભગવાનનું નામ લે અને મજા કરે. શ્રી ધોંડો કેશવ કવેંના એ મૂળપુરુષ. ધોંડોના પિતા કેશવરાવના એ દાદા. કેશવરાવને ત્રણ સંતાનો હતાં. બે પુત્રો અને એક પુત્રી. સૌથી મોટા પુત્ર લીલાચરાવ અને બીજા એ આપણા ધોંડુ. પુત્રીનું નામ અંબાબહેન.

ધોંડુના બાપદાદા પાસે સારી એવી પૂંજ હતી પણ એ દેવામાં ચાલી ગઇ. ત્યાર પછી ધોંડુના પિતાએ એક ચારસો રૂપિયાનું નાનું એવું મકાન બંધાવ્યું અને ધોંડુએ એ મકાનમાં રહી ભણવાનું શરૂ કર્યું.

ધોંડુ ભણવામાં હોશિયાર. એની બોલી શુદ્ધ અને ચોખ્ખી. વાચન પણ સરસ એટલે એના માસ્તર અને એને સરસ બેસતી આવી ગઇ; માસ્તરને ત્યાં દેશદેશનાં છાપાં આવે, ધોંડુ એ સર્વે છાપાંમાંથી જાણવા જવા સમાચાર આનુબાનુના પાઠોશીઓને વાંચી સંભળાવે.

પણ આમ એક બાનુથી હોશિયાર ધોંડુ બીજી બાનુથી તોફાની પણ એટલોજ હતો. હોળીનો તહેવાર હોય અને લાકડાં ઉધરાવવાં હોય તો ભાઈસાહેબ એમાં સામેલજ હોય. કાઈના આંખા પર ઢરીઓ લચી પડી હોય ને ઉબણી કરવામાં ઢરીની જરૂર હોય, તો કાણ લેવા જશે અને લાવશે એ કહેવાની જરૂર ન પડે. ધોંડુ તૈયારજ હોય.

(૩)

કેવો હિંમતબાજ ?

ધોંડુ છઠ્ઠા ધોરણમાં ભણતો હતો. આ વખતે એની હંમર સત્તર વર્ષની થઈ હશે. છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષા આપવાનાં બે સ્થળ હતાં. એક રત્નાગીરી અને બીજું મુંબાઈ. રત્નાગીરી મુશ્કેલી ત્રીસ માઈલ દૂર. પણ ત્યાં પરીક્ષા અધરી લેવાતી હતી. મુંબાઈમાં પરીક્ષા સહેજ સહેલી લેવાય એટલે

પાંચે જણાએ ભેગા થઈ મુંબાઈ જવું એમ નક્કી કર્યું.

પાંચે જણુ ઊપડ્યા મુંબાઈ. આંજલ્યાની ખાડીમાંથી એક વહાણ મુંબાઈ જવાનું હતું એની એમને ખબર હતી. ખાડી એમના ગામથી છ માઈલ દૂર હતી અને વહાણ રાતે બાર વાગે ઊપડવાનું હતું.

ચોમાસું બેસી ગયું હતું. ધોધમાર વરસાદ વરસતો હતો. અંધારું એવું કે એકબીજાનું મોં ન દેખાય.

ધોંડુ અને મંડળી ત્યાં વખતસર પહોંચી ગઈ. પણ વહાણ ઊપડ્યું જ નહિ. બિચારા ગયા હતા એવા સૌ પાછા આવ્યા.

હવે શું થાય ? મુંબાઈ કે રત્નાગીરી તો જવાય એમ નહોતું એટલે સતારા જવાનું નક્કી કર્યું. ગાંસડાં પોટલાં જાંચકી ઊપડ્યા સૌ સતારા તરફ. ત્યારે કંઈ ગામેગામ આજની જમ મોટરો જતી નહોતી. રસ્તામાં ધોંડુના એક ઓળખીતા ફ્રેજ-દારનું ગામ આવ્યું. સૌ એને ત્યાં ગયા. ફ્રેજદાર સારો માણસ હતો. એણે એમને સામાન જાંચકવા એક ઘોડો બાંડે કરી આપ્યો.

પણ ઘોડો ભારે નીકળ્યો. ડફળાં પર ડફળાં પડે પણ પગ ઉપાડે ત્યારે ને ! એક પગલું પણ આગળ ન ખસે એવા સારો એ ઘોડો હતો !

રાત પડી ગયેલી. આંજુબાંજુ જાંચાનીચા ડુંગરા આવેલા. ચોમાસાનો વખત. પણ શું થાય ? ઘોડાને મારી મારીને હાથ દુખી ગયા, પણ આગળ ચાલે ત્યારે ને ! છેવટે જમતેમ

કરીને આગળ વધ્યા અને છેવટે સૌ સતારા આવી પહોંચ્યા.

પરીક્ષાને આગલે દિવસે સૌ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. નામ નોંધાવવાની જગાએ સૌ ગયા. સૌએ નામ નોંધાવ્યાં. ઘોંડુને વારો આવ્યો. નામ લખાઈ ગયું. ઉંમરનો દાખલો માગ્યો. ઘોંડુએ તે બતાવ્યો. પણ આમતેમ જાલટસૂલટ જોઈ ઝીણી આંખ કરી લખનાર બોલ્યો: “ઉંમર ખોટી લખાવી છે, માટે તમને પરીક્ષામાં બેસવા દેવામાં નહિ આવે.”

પરીક્ષા આપવા માટે આટઆટલી મુશ્કેલી ઉઠાવ્યા પછી કાંઈ તમને આવો જવાબ આપે તો તમારી શી સ્થિતિ થાય?

ઉત્તર સાંભળી ઘોંડુ સડક થઈ ગયો, પણ નિરાશ ન થયો. ગમે તેમ થાય પણ છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષા પાસ કરવી એવો એણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો.

ઘોંડું ઘેર પાછો ફર્યો. પરીક્ષા ક્યાં આપવા જવું એના વિચાર કર્યો. એટલામાં એને યાદ આવ્યું, કાલ્હાપુરમાં એના એક ઝાળખીતા માસ્તર છે. બસ, એ ત્યાં પહોંચ્યો અને સાચેજ એણે છઠ્ઠા ધોરણની પરીક્ષા ત્યાં પાસ કરી. કેવો હિંમતબાજ છોકરો ?

આજ તો હવે ઘોંડુ છોકરો નથી, પણ એક મહાન પુરુષ થયો છે. હમણાં એની એંશીમી વર્ષગાંઠ ઉજવાઈ. દેશનાં ધણાં શહેરોમાં એ ધામધૂમથી જાજવાઈ. આપણે પણ એમને અંજલિ આપીએ. ‘ધોંડા કેશવ કવે’ ધણું જીવો.’

૧૪—વીર બાળક

(લેખક:—શ્રી. કસનજી મ. દેસાઈ)

મુશીંદાબાદમાં નવાબ સરદારાજખાનો રાજઅમલ હતો, તે વેળાની આ વાત છે. તે લોકોનો પ્રેમ જીતી શક્યો ન હતો. આથી તેની વિરુદ્ધમાં એક કાવતરું રચાયું.

કાવતરું રચનાર અલીવદીખાં હતો. એક મોટું લશ્કર લઈ તે તેની સામે ગયો.

સરદારાજખાં ગભરાયો. પરંતુ હવે લડ્યા સિવાય છૂટકો ન હતો.

બંને સેનાઓએ ગિરિયાના પ્રસિદ્ધ મેદાનમાં પડાવ નાખ્યો હતો. વચ્ચે કલકલ અવાજ કરતી બાગીરથી (ગંગા) નદી વહી રહી હતી. બંને બાજુએ તંબૂઓ ઊભા કરેલા હતા. એ તંબૂઓના સફેદ પડછાયા બાગીરથીની અંદર પડી સુંદર દેખાવ આપી રહ્યા હતા.

રાત વીતી ગઈ. સવાર થયું; ચાર તરફ અજવાળું થઈ ગયું. જગત બગી ઊઠ્યું. સૂરજ ઊગે તે પહેલાંજ લડાઈનાં વાબં વાગી ગયાં. સૈનિકો લડાઈના મેદાનમાં આવીને ઊભા. લડાઈ શરૂ થઈ ગઈ.

સરદારાજખાં હાથી ઉપર બેઠો હતો. તેનો મુખ્ય સેના-પ્રતિ મરાયો હતો. આથી તે લડાઈમાં વીરતાપૂર્વક આગળ વધતો હતો. એટલામાં તેને ગોળી વાગી. તે પડ્યો. મુશીંદા-
૬૦

આદના નવાખના લશ્કરમાં કેવળ સરદારજાઓજ લડાઇમાં પ્રાણ ગુમાવ્યા.

વિજયસિંહ નામનો એક રજપૂત યોદ્ધો હતો. લશ્કરના પાંછલા ભાગના રક્ષણનો ભાર તેની ઉપર હતો. તે ગિરિયાનો પાસે ખમરા નામની જગાએ હતો. તેણે પોતાના માલિકના મરણના સમાચાર સાંભળ્યા; તરતજ તે અલીવદીખાં સામે જાપડ્યો. સ્વામીના મોતથી રજપૂત વીરનું લોહી જીકળી જઈયું. તેણે પોતાનો એક ભાઈ ભાલો અલીવદીખાં ઉપર ફેંક્યો. પરંતુ તે પહેલાં ગોલંદાજ સેનાના ઉપરીની એક ગોળી વિજયસિંહને વાગી. તે ત્યાં પડ્યો. ગિરિયાના યુદ્ધમાં તેણે દેહ મૂક્યો.

વિજયસિંહનો એક પુત્ર હતો. ફક્ત નવ વરસનો. તેનું નામ હતું બલિમસિંહ. તે પણ આ લડાઇમાં પિતાની સાથે જ હતો. જ્યારે વિજયસિંહ ઘોડા પરથી ગબડીને નીચે પડ્યો, ત્યારે બાળક બલિમ નાગી તલવાર લઇ પિતાના મૃત-દેહનું રક્ષણ કરવા માટે દોડ્યો. આરે તરફથી અલીવદીખાંની સેના જયજયકાર કરી રહી હતી. રણવાઘોના અવાજથી હિંચાઓ કંપી રહી હતી; પરંતુ આ નવ વરસનો બાળક જરા-એ ન બીધો.

પોતાની નાનકડી તલવાર લઇને સિંહના બાળકની પેઠે ગળના કરવા લાગ્યો. પિતાના શરીરને મુસલમાનો ન અડકે, તે માટે પોતાના પ્રાણની પરવા ન કરતાં ભય વગર તે લડાઈમાં ઝૂમી રહ્યો હતો.

દુરમનોએ તેને ચારે તરફથી ઘેરી દીધા હતા; છતાં પણ તે વીર બાળક ન ડગ્યો. તે પોતાની નાનકડો તલવાર ચારે તરફ ચલાવવા લાગ્યો.

અલીવદ્દીખાં પોતે ત્યાં હાજર હતો. બાળકનાં અફ્સુત સાહસ તથા પિતૃભક્તિથી તે દિગ્ગં થઈ ગયો. તેણે સૈનિકોને વિજયસિંહના મૃતદેહનો યોગ્ય અગ્નિસંસ્કાર કરવાનો હુકમ કર્યો.

સૈનિકો બાળકની વીરતાથી રાજી થઈ બાળકને ખાંધ પર બેસાડી લઈ ગયા. બાળકે ભાગીરથીના તટ પર અગ્નિસંસ્કાર કરી પિતાની પવિત્ર રાખને નદીમાં વહેવડાવી દીધી.

પવિત્ર ભાગીરથી, પવિત્ર રાખ પોતાની છાતી ઉપર રાખી કલકલ અવાજ કરતી વહી રહી, બાળક દિલગીર થઈ તંબૂમાં પાછો આવ્યો.

મુશીંદાબાદના ઇતિહાસમાં ગિરિયાની લડાઈ બહુ પ્રસિદ્ધ છે. રજપૂત બાળક બલિમસિંહની અફ્સુત કથાએ લડાઈને વધારે પ્રસિદ્ધ કરી દીધી છે.

જે જગાએ વીર બાળકે વીરતા બતાવી હતી, તે આજ પણ બલિમસિંહના મઠ તરીકે પ્રખ્યાત છે.

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૧૫—એને તમે ઓળખો છો ?

(લેખક:-શ્રી. સોમાભાઈ ભાવસાર)

એક પછાત ગણાતી ટ્રામનો ઓકરો. નાતે ભરવાડ. ભણવામાં એનો ખૂબ જીવ. શાળાના હેડમાસ્તરની મહેરબાનીથી એ અંગ્રેજી સાત ધોરણ સુધી તો ભણ્યો. પણ પછી શું ?

એવામાં એક વખત એના ગામમાં એક સરકારી અમલદાર આવી ચડ્યા. અમલદાર ભણા હતા અને ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને આગળ ભણાવવાની ખાખતમાં ખૂબ રસ લેતા હતા. શાળાના હેડમાસ્તરે આ ઓકરાની વાત એમને કરી અને અમલદારે એ ઓકરાને બોલાવી પૂછ્યું :

“ તારે આગળ અભ્યાસ કરવો છે ? ”

“ જી હા. ” ઓકરે જવાબ આપ્યો.

“ તો હું તને આગળ ભણવાની સગવડ કરી આપું, પણ એના બદલામાં હું જે કામ કહું તે તું કરીશ ? ”

ઓકરે હા પાડી.

“ પણ તારે કયું કામ કરવું પડશે એની તને ખબર છે ? ” અમલદારે પૂછ્યું.

ઓકરે કહ્યું, “ ના. ”

“ તો સાંભળ. ” અમલદાર બોલ્યા: “ જો, તારે પૂંજ કાઢવો પડશે, વાસણ માંજવાં પડશે, ફેરાફાંટા ખાવા પડશે અને એ ઉપરાંત બીજું જે કંઈ કામ બતાવવામાં આવે તે કરવું પડશે. ”

ઓકરાએ કહ્યું, “ ભલે. ”

“તો જરૂર હું તને ભણાવીશ.” કહી અમલદાર અને છોકરો છૂટા પડ્યા.

એના પછી થોડા દિવસો વહી ગયા અને એક દિવસ અમલદારને ઘેર વડોદરે એ છોકરો આવી પહોંચ્યો. ત્યારે ન તો એની સાથે એ પહેરવાનાં કપડાં લાવ્યો હતો કે ન તો વાંચવાની ચોપડીઓ. પહેરેલાં કપડાં સિવાય એની પાસે બીજું કંઈ નહોતું.

અમલદાર વિચારમાં પડી ગયા અને પૂછ્યું: “કેમ આમ ?”

છોકરે જવાબ આપ્યો, “સાહેબ, મારી સાસુએ કહ્યું, ‘હવે આગળ આપણે ભણવું નથી. આટલુંજ બસ છે’ અને એમને વિશેષ કંઈ સમજવું એ પહેલાં તો મારી પાસેથી એ પેટી લઈ ગયાં. એમ સમજીને કે પેટી વિના એ ક્યાં જવાનો છે ? પણ હું તો આવ્યો.”

“એમ !” અમલદાર બોલ્યા. “તો પછી તેં શો વિચાર કર્યો ? ભણવાનો કે નહિ ભણવાનો ?”

“ભણવાનો.” છોકરે મક્કમતાથી જવાબ આપ્યો.

“તો ભલે એ કપડાં તારી સાસુ પાસે રહ્યાં. તું તારે અહીં ખુશીથી રહે અને ભણવાનું શરૂ કરી દે.”

“પણ સાહેબ !” હું મારાં સાસુને એક વખત સમજાવી પછી આવું.”

“ઠીક” અમલદારે કહ્યું.

અને છોકરો એને ગામ જીપક્યો. સાસુને સમજાવી કરી

વડોદરે પાછો આવ્યો અને કૉલેજમાં દાખલ થઈ ગયો. અમલદાર એક બૉર્ડિંગમાં રહેતા હતા. બૉર્ડિંગમાં બીજા છોકરાઓ પણ હતા. છોકરો તો અમલદારના ઘરમાં રહે છે, એમનું કામકાજ કરે છે અને ભણે છે.

ઘરને પૈસે ભણતા બીજા છોકરાઓ ન્યારે સવારની મીઠી નિદ્રા લેતા હોય, ત્યારે છોકરો સવારમાં ચાર વાગે જાગે છે અને વાંચે છે અને ખાસે સૂરજ જાગે અને બીજા છોકરાઓ જાગી દાતણપાણી કરે છે, ત્યારે તો છોકરો ઘરના કામકાજ વળગી ગયો હોય છે, પૂંજે કાઢે છે, પાણી ભરે છે અને વાસણો માંજે છે.

છોકરાના અભ્યાસમાં એથી ખલેલ ના થાય. એનું વાંચવાનું એથી આછું ન થઈ જાય. બીજાઓથી પોતે નાનો છે એવું એને કંઈ લાગે નહિ. અમલદારના ઘરમાં સૌએ એને પોતાના ઘરનો કરી લીધો હતો. છોકરો કુટુંબમાં કુટુંબીજન જવો થઈ પડ્યો હતો.

એમ કરતાં કરતાં છોકરે એક વર્ષ પસાર કર્યું, બીજું વર્ષ પસાર કર્યું, ત્રીજું વર્ષ પસાર કર્યું અને ચોથું વર્ષ પસાર કરી બી. એ. થઈ એજ રીતે આગળ વધીલાતનો અભ્યાસ કરી વધીલની ડીગ્રી લીધી.

વધીલ થઈ વધીલાત કરવાનું એણે નક્કી કર્યું. પણ એ પહેલાં તો એને સરકારી નોકરી મળી ગઈ અને એ અવલકારકુન બન્યો. અવલકારકુનમાંથી મામલતદાર બન્યો ને પછી કલેક્ટરની ઓફિસમાં ચિટનીસ બન્યો.

કોને કલ્પના હશે કે એક ભરવાડનો છોકરો, જની પાસે નહિ ઝાઝી જમીન કે નહિ બીજી માલમિલકત; નહિ કોઈ આગળપાછળ કે નહિ બીજું કંઈ; છતાં વગર પૈસે આપ-મહેનતથી બી. એ. એલ. એલ. બી. વગ્રીલ થશે! જિજ્ઞાસા હોય તો શું નથી કરી શકાતું ?

પણ એ છોકરાની જિજ્ઞાસા અને એની બધી ઉમેદો એના મનમાં જ રહી ગઈ. દેવને એની જરૂર ન લાગી અને દેવદૂતો એને ઉપાડી ગયા.

આ ખોટી વાત નથી. સાવ સાચી વાત છે. એ છોકરાનું નામ કાનજી. ગણદેવી પાસે ધનોરી ગામનો એ વતની હતો. એનું આખું નામ કાનજીભાઈ રઘુનાથ પટેલ.

('બાલમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

૧૬—સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ

નાના હતા ત્યારે

(લેખક:-શ્રી. સોમાભાઈ બાવસાર)

તોફાની નિશાળિયો

એક માથાભારી નિશાળિયો હતો. ખૂબ તોફાની. શિક્ષકને એ ત્રાહ ત્રાહ પોકરાવે. કોઈ એને કંઈ ન કરી શકે. નિશાળમાં કંઈ તોફાન થયું હોય તો બાણી લેવું કે એનો નંબર પહેલો હોય. શિરઝેરીએ કોઈની ન સાંખે. ખોટાને અને

એને આહ્વેર.

એક શિક્ષક હતો. શિક્ષકનું કામ શું ? વિદ્યાર્થીઓને ભણાવવાનું ને ? પણ આ શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને જોઈતી વસ્તુ-ઓનો ખાનગી વેપાર કરે. આ વાત પેલા નિશાળિયાને ન ગમી. એને થયું, શિક્ષક ભણાવે કે વેપાર કરે ? તરત એણે શિક્ષકને ચેતવણી આપી. પણ વિદ્યાર્થીની ચેતવણીથી શિક્ષક કંઈ ડરી જાય ? શિક્ષક પેલા નિશાળિયાની ચેતવણીને ન ગણકારી.

પછી તો પૂછવું હતુંજ શું ? જોઈતું હતું ને વેદે કયું ? એના જેવું થયું. સૌ વિદ્યાર્થીઓ ભેગા થયા. અંદર અંદર મસલત કરી અને બીજા દિવસથી શાળામાં હડતાળ પાડી ! શિક્ષક બિચારો ડહાંધ ગયો અને તરત વેપાર કરવાનો છોડી દીધો.

આવો એ નિશાળિયો હતો. તમે એ નિશાળિયાને ઓળખો છો ? એ વિદ્યાર્થીઓના વડાનું નામ તમે જાણો છો ? એ વિદ્યાર્થીઓનો વડો મટી હવે તો દેશનો વડો થયો છે. પણ હજીએ એનો સ્વભાવ તો એવો ને એવોજ છે. હજી પણ જ દાંધ એના કામની આડે આવે એની પેલા શિક્ષકના જીવન દશા કરે છે; પછી તે નાનો હોય કે મોટો હોય. એને મન બધાજ સરખા.

એનું નામ સરકાર વલ્લભભાઈ પટેલ. ખેડા જિલ્લામાં કરમસદ નામે એક ગામ છે. એના એ વતની છે. વિદ્યાર્થી

અવસ્થાના એમના એક બીજા પરાક્રમની વાત પણ જાણવા જવી છે.

બીજું પરાક્રમ

એમને ભાઈસાહેબને સંસ્કૃત ભણવું ફાવે નહિ. પાંચમાછઠ્ઠા ધોરણમાં તો એમણે જમતેમ કરી ગાડું ગળડાવ્યું, પણ મેટ્રિકમાં આવ્યા એટલે સંસ્કૃત છોડ્યું અને ગુજરાતી લેવાનું નક્કી કર્યું.

ગુજરાતીના શિક્ષકને થયું, જે ભાઈસાહેબ બપોળે વર્ષ સુધી સંસ્કૃત શીખ્યા અને ન ફાવ્યું એ હવે ગુજરાતીમાં આવી શું કરવાના ? એટલે એમણે એની ઠેકડી કરી અને પૂછ્યું :

“ક્રમ ભાઈસાહેબ, શું શીખવા આવ્યા ?”

પણ સરદાર કંઈ ઊતરે એવા નહોતા. એટલે તરત એમણે બીરખલની જમ હાજરજવાબ આપ્યો. “ગુજરાતી.”

માસ્તર બોલ્યા : “પણ જાણો છો ને, જમણે સંસ્કૃતમાંજ ઉકાળ્યું એ ગુજરાતીમાં શું ઉકાળશે ? સંસ્કૃત જવી સુંદર ભાષા છોડી તમને અહીં આવવાનું શેં મન થયું ?”

એ સાંભળી સરદારે ધીરે રહીને કહ્યું : “સાહેબ ! અમારા જવા અહીં નહિ આવે તો તમે કરશો શું ? ભણાવશો કેાને ?”

સરદારનું આ બોલવું સાંભળી શિક્ષક ગુસ્સે થયા અને એમને પાટલી પર ઊભા રહેવાનો હુકમ કર્યો. સરદાર ઊભા થયા; પણ એટલેથી શિક્ષકને સંતોષ ના વળ્યો. એટલે એમણે એકાથી દાન સુધીના આંકના ઘડિયા લખી લાવવાની શિક્ષા કરી.

પણ આંકના ઘડિયા સરદાર શેના લખી લાવે ? સંસ્કૃતને અને એને શી લેવાદેવા ? સરદાર લખી ન લાવે એટલે પેલા શિક્ષક ગુસ્સે થાય અને સજ વધારતા બય. એમ કરતાં કરતાં સજનો આંકડો બસો વાર સુધી લખી લાવવાનો પહોંચ્યો. પણ સરદારને કંઈ લાગે કે વળગે. કાંઈજ નહિ.

શિક્ષકથી આ કેમ સહન થાય ? કરેલી શિક્ષા પ્રમાણે વિદ્યાર્થી ન કરે એ તો એમનું હડહડતું અપમાન થયું કહેવાય ને ! એમણે છેલ્લી વાર એને તાકીદ આપી.

આ વખતે સરદારે એક રમૂજ કરી. બસો ઘડિયા બડિયા તો કાંઈ ન લખ્યા, પણ ‘બસોવાર’ એટલું એક કાગળમાં લખ્યું અને બીજા દિવસે જ્યારે શિક્ષક પૂછ્યું, “લખી લાવ્યો છું ?” ત્યારે હા કહી એ બતાવ્યું.

શિક્ષક તો બેઠજ રહ્યા. એમને આ છોકરાને શું કરવું તેની સૂઝ પડી નહિ. “ચલો હેડમાસ્તર પાસે” કહી એને હેડમાસ્તર પાસે લઈ ગયા. પણ હેડમાસ્તર બિચારો સરદારને શું કરે ? એ તો સરદારને સારી પેઠે ઓળખતો હતો. આ એમનું બીજું પરાક્રમ.

સરદાર શાથી ?

પણ સરદાર “સરદાર” શાથી થયા એ તમે બાણો છો :

સુરત જિલ્લામાં બારડોલી નામે એક તાલુકો છે. એ તાલુકાના મહેસૂલમાં સરકારે વધારો કર્યો. બિચારા ખેડૂતો માંડમાંડ ખેતી કરી પેટ ભરતા હોય તેઓ આ વધારો ડ્યાંથી

આપી શકે ?

એ તો પહોંચ્યા વલ્લભભાઈ પાસે. વલ્લભભાઈ ત્યારે અમદાવાદમાં રહે. જઈને બધી વાત કરી. વલ્લભભાઈએ એમને પૂછ્યું: “પણ હું કહું એમ કરવા તમે તૈયાર છો ?”

બધા બોલ્યા: “હા.”

“તો જાઓ, તમારે વધારો નહિ ભરવો પડે.” સરદાર બોલ્યા અને તરત એની તપાસ કરી, સરકારને લખ્યું: “વધારો ખોટી રીતે નાખ્યો છે, ખેડૂતો ગરીબ છે, એમનાથી તે નહિ ભરાય.”

પણ સરકાર કંઈ માને કે ? સરદારને લાગ્યું, સરકાર અમત્કાર વિના નમસ્કાર નહિ કરે. તરત એમણે બધા ખેડૂતોને હુકમ કરી દીધો: “કાંઈ મહેસૂલ ભરશો નહિ. જન જય, માલ જય, ધર જય, ખાર જય, જમ્મી થાય, હરાજી થાય, મહેસૂલ ના ભરશો તે ના ભરશો.”

સરકાર થાકી ગઈ. છેવટે સરકારે ફરીથી કમિશન નીમ્યું અને ખારડોલીનો વિજય થયો. ત્યારથી વલ્લભભાઈ લોહાના સરદાર બન્યા અને સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ એમ કહેવાવા લાગ્યા. તમે સરદાર વલ્લભભાઈને જોયા છે ?

(‘બાલચિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૧૭-એ કોણ હતું ?

(લેખક:-શ્રી. ભગવાનદાસ જમનાદાસ બૂતા)

(૧)

ફલાઈંગ રાણી ગાડી એક પછી એક ગામ પસાર કરતી હતી. એક મોડું સ્ટેશન આવ્યું. દ્રેઘન વધારે વખત થોભવાની હતી.

સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં એક અંગ્રેજ અમલદાર ગુજરાતીઓ તરફ જોતા અને પોતે ગુજરાતીઓથી ઊંચા છે એવી ભાવનાથી રુઆબથી બેઠેલા હતા.

થોડા વખત પછી બગલાની પાંખ જતાં સફેદ લૂગડાં પહેરી હાથમાં સોટી લઈ એક સફેદ દાઢીવાળી વ્યક્તિ પેલા અંગ્રેજ અમલદારવાળા ડબ્બા પાસે ગઈ.

પેલા અંગ્રેજ સફેદ વ્યક્તિને જોઈ અને મનમાં ગણગણ્યો કે, “હિંદમાં આવા સાધુડાઓની ક્યાં ખોટ છે ? હશે કોઈ સાધુખાવો !”

પેલો સાધુ તો પેલા અંગ્રેજના ડબ્બા તરફ ગયો અને જવો ડબ્બા ઉપર ચડવા ગયો, તેવો પેલો અંગ્રેજ અમલદાર ધૂરજ્યો અને બોલ્યો : “છટ્ ! છટ્ ! અમડાવી દમશ ! આ તો સેકન્ડ ક્લાસનો ડબ્બો છે ! તમારે સાધુઓને તે સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં બેસવાનું હોય ?”

અંગ્રેજના આવા તુમાખીભર્યા શબ્દો ન ગણતારતાં શાંતિથી પેલો સાધુખાવો સેકન્ડ ક્લાસના ડબ્બામાં ચડી ગયો.

થોડી વાર થઈ ત્યાં તો સ્ટેશનમાં ખળભળાટ થવા લાગ્યો અને પોલીસો માણસોનાં ટાળાને વીખેરવા લાગ્યા; કારણ કે ગવર્નર ટ્રેઝન તરફ આવતા હતા.

પેલો અંગ્રેજ અમલદાર હોદાની રૂએ પોતાની તરફ ગવર્નરને આવતો જોવાથી ડબ્બા ઉપરથી ઊતરી ગયો અને પેલી સફેદ વ્યક્તિ તો ડબ્બામાંજ બેસી રહી. ગવર્નર સીધા સેકન્ડ ક્લાસ તરફ આવ્યા અને પેલા સાધુખાવા સાથે હાથમાં હાથ મિલાવી મિત્રભાવે વાતો કરવા લાગ્યા.

પેલો અંગ્રેજ અમલદાર તો સડક ખની ગયો !

એ સફેદ વ્યક્તિ કાણ હતી તે તમે જાણો છો ? એ હતા સર પ્રભાશંકર પટ્ટણી !

(૨)

સર પ્રભાશંકર લંડનના રાજમાર્ગ ઉપરથી પસાર થતા હતા. નાના નાના છોકરાઓ રજ પડવાથી નિશાળેથી ઘેર પાછા ફરતા હતા. છોકરાઓની નજર સર પટ્ટણી ઉપર પડી અને બધાને સફેદ દાઢી, સફેદ ફેટો અને સફેદ અંગરખું જોઈ એ વિચિત્ર વ્યક્તિ લાગી.

તેઓ એક પછી એક કાંકરીઓ ફેંકવા લાગ્યા અને સર પ્રભાશંકર તરફ કાંકરાઓને વરસાદ વરસવા લાગ્યો.

સર પ્રભાશંકરે ન તો છોકરાઓને માર્યા કે ન તો છોકરાઓને વઢયા. ઊલટું છોકરાઓને કહ્યું: “વારુ છોકરાઓ ! હું તમો બધાને એક મિજબાની આપું છું. હા-ચાલો, જ ખાવાની ઇચ્છા હોય તે માગો.”

સર પ્રભાશંકરના આવા સરસ અંગ્રેજી ભાષાના ઉચ્ચ-
રેશી બધા આશ્ચર્ય પામ્યા અને મિજબાની ખાવાની ઇચ્છા-
થી કાંકરા ફેંકવાનું બંધ કર્યું. સર પ્રભાશંકર બધા છોકરાઓ-
ને પાસેની હોટેલમાં લઇ ગયા અને બધા છોકરાઓની પાટી-
નું બિલ હોટેલના માલિકને આપી ચાલતા થયા. બધા અંગ્રેજ
છોકરાઓ સાધુ જવા પોષાકવાળા આ હિંદી-સર પ્રભાશંકર-
ની ઉદારતા પર મુગ્ધ થયા.

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૧૮-ભલે જન જય

(લેખિકા:-શ્રી. મણિ દેસાઇ)

પેશવાઇ અમલ હતો. જખરાં જહાજે તે જમાનામાં ન-
હોતાં. કાંકણકાંઠે નાનાં નાનાં અગણિત હોડકાં ધોળા સઠ ફફ-
ડાવતાં ઉતારુઓને લઇને અરબી સમુદ્રનાં પાણી ઉપર ફર્યા
કરતાં. રામજી ખારવાનું હોડકું પણ માણસોના જનને
કીમતી બોજે લાદીને સફર ખેડતું હતું.

વહાણમાં અચાનક હોઠકાટો પડ્યો, 'રામજી ! રામજી !'
અને બધે હાહાકાર મચી રહ્યો. એક ઉતારુની પાંચ વરસની
બાળકી હોડકામાંથી પાણીમાં સરકી પડી હતી. પલ્લકવારમાં
રામજીએ સમય વરતી લીધી, કછોટો મારીને એણે ઢરિયામાં
પડતું મેલ્યું. હોડકું થંભી ગયું. સાથે બેઠેલાઓના જીવ પણ
થંભી ગયા. સૌની છાતીમાં ફફડાટ હતો. મોજાં ઊછળતાં હતાં.

રામજીએ મોઝાં સાથે મરદાની આરંભી; એક બાબુ પાણીમાં ડૂબકાં ખાતી બાળકીને પકડવી ને બીજી બાબુ જુવાળ સાથે જુદું જમાવવું. કાળજતૂટ કપરું કામ હતું. રામજીએ મગરની ગતિએ પાણીપંથ કાપીને બાળકીને પોતાનાં મજબૂત આવડાંમાં ઝડપી લીધી. બાળકીને વહાલથી છાતીસરસી ચાંપીને આનંદમાં આવી રામજીએ હોડકા તરફ રસ્તો માપવા માંડ્યો. ડૂબકાં ખાધને બાળકીમાં હોશ રહ્યા નહોતા.

એવામાં રામજીની નજર થંભી ગઈ. એક જબરો દરિયાઈ મગર એના તરફ ધસી આવતો હતો. એ ભડકી ઊઠ્યો. એને પોતાના જનની તમા નહોતી. એને પડી હતી પોતાની હોડીની એક ઉતારુ કે જના જનની જવાબદારી એણે માથે લીધી હતી, એની બાળકીનો જન બચાવવાની. ‘ભગવાન! મારીલાજ જવાબેડી છે ને હું એ તને સોંપું છું,’ એ પોકારી ઊઠ્યો.

તૂતક ઉપરનાં માણસો પણ ગાભરાં બની ગયાં હતાં. મગર તો જોતજોતામાં રામજીને ખાવા આવી પહોંચ્યો હતો. હવે શું થાય ? દરેકના જીવ ઊંચા થઈ ગયા હતા, પણ કોની મગદૂર કે પાણીમાં પડીને જળના શેરની સામે થાય !

પણ રામજીનો સોળ વરસનો લાડકો દીકરો ગણપત બેસી રહે એમ નહોતું. એણે બાપની કપરી દશા વરતી લીધી. ઘેર એનાં બીજાં નાનાં ભાઈભાંડુને લઈને વાટ જોતી વહાલી મા એની નજરમાં તરવરી રહી. “બાપને કેમ મરવા દેવાય ? મા ને ભાઈભાંડુ રવડી મરે. ઉપરાંત ઉતારુના બાળકનો જન બચાવવાની બાપની જવાબદારી પણ પૂરી થવીજ જોઈએ.”

પળવારમાં એણે નિર્ણય કરી લીધો. કછોટો મારી, તલવાર ઉપાડીને એણે જળમાં ભૂસકો માર્યો. પાણીપથે તરીને એ બાપની લગોલગ પહોંચી ગયેલા મગર નજીક પહોંચી ગયો. પહોંચીને હતું તેટલું જોર વાપરીને તલવારનો એક ઝાટકો મગર ઉપર પછાડ્યો; પણ જળવાસી મગરો છટકી ગયો ને ધા એની પીઠ પર ન લાગતાં પૂંછડીએ લાગ્યો. હવે છંછેડા-યલો મગરો રામજીનો પીછો છોડી ગણપત તરફ ધૂંધવાતો દોડ્યો. બનેતું જુદું જમ્યું. ગણપતના ઝાટકો મગરે ચુકાવી નાખ્યા. તલવારથી પત્તો લાગે એમ ન જણાવાથી એ ફેંકી દઈને ગણપત છોડી તરફ જોરથી તરવા લાગ્યો.

બીજી બાજુ છૂટો થયેલો રામજી છોડીએ પહોંચી ગયો. માતા બાળકને વળગી પડી. પણ હવે રામજીને ખબર પડી કે એનો ઉદ્ધારક ભગવાન નહિ પણ એનો પોતાનો દીકરોજ હતો. “અરે ભગવાન, મને છોડાવીને મારા દીકરાનો ભોગ કાં લે છે?” કહીને રામજી બેભાન થઈ ગયો.

ખલાસીઓ ગણપતને બચાવવા બહુએ મથ્યા પણ કંઈ ન વળ્યું. ગણપતને પોતાનો અંત નજીક આવતો જણાયો. મગરે એના પગ ઉપર જડબાનો ઝાસ નાખ્યો. પાણીમાં ડૂબતાં ડૂબતાં ગણપતના છેલ્લા શબ્દો ઉતારુઓએ સાંભળ્યા, “પિતા! ઓ પિતા! મારે માટે શોક કરશો નહિ. મારા ક્ષુદ્ર શરીરનો આ સંસારમાં શો ઉપયોગ હતો? તમને બચાવતાં ભલે હું મરું. મારાથી વધારે ભાગ્યશાળી બીજું કોણ હશે?”

(‘કિશોર’ના એક અંકમાંથી)

૧૯—પ્રમાણિક દરજી

એક દરજી હતો. એક વખત એની દુકાને કોઈ ધરાક કપડાં સિવડાવવા આવ્યું અને પાકીટ ભૂંટી ગયું.

દરજીને તે પાકીટ મળ્યું. પણ કોને આપવું? એનો માલિક મળે ત્યારે ને?

દરજીના દોસ્તદારો બોલ્યા: “ફાવો દોસ્ત!”

પણ દરજી પ્રમાણિક હતો, એટલે આવા મક્તના મળેલા પૈસા એને રાખવા ઠમ ગમે?

દરજીએ છાપામાં સમાચાર આપ્યા અને જનું પાકીટ હોય તેણે નિશાની આપીને ઝાળખીને લઈ જવાને છપાવ્યું.

ખીજ દિવસે પાકીટનો ખરો માલિક આવ્યો અને નિશાની આપીને પાકીટ લઈ ગયો. આ જોઈ દરજીના દોસ્તદારો બોલ્યા: “હત્તુ મૂરખ! હાથમાં આવેલા પૈસા ગુમાવ્યા!”

દરજી બોલ્યો: ‘મેં હાથમાં આવેલા પૈસા ગુમાવ્યા નથી, પણ મેળવ્યા છે; એ તમને આજ નહિ સમજાય, કાલે આવજો.’”

દોસ્તદારો એની આ મૂર્ખાઈ પર હસવા લાગ્યા. પણ ખીજ દિવસે તેઓ દરજીની દુકાને આવ્યા, તો તેમણે ધરોકોથી દુકાન ભરચક દીઠી.

દરજીની આ વાત હવે દોસ્તદારોને સમજાઈ. કેવો પ્રમાણિક દરજી?

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૨૦—અમરસિંગ

મશહૂર દડાબાજ તરંકે જગતભરમાં યશ મેળવનાર
ક્રિકેટ-આલમનો સ્વ. ગુજરાતી ખેલાડી

(લેખક:-શ્રી. ડા. મોહનલાલ જ. પાટક)

ક્રિકેટની રમતમાં હિંદમાંજ નહિ પણ પરદેશમાં નામના મેળવનાર બહુતા ખેલાર (દડા ફેંકનાર) અમરસિંગનું, જીવન વયે થોડાક માસ પહેલાં મૃત્યુ થયું. અમરસિંગના મૃત્યુથી આપણા દેશે એક અબ્બેડ દડા ફેંકનાર ખેલાડી ગુમાવ્યો છે.

હજારો માણસોમાંથી એકાદ સુંદર વક્તા મળી આવે છે. ક્રિકેટની રમતમાં પણ સુંદર દડા ફેંકનારો હજારોમાંથી ઓછા-કમ નીકળી આવે છે અને તેનું મુખ્ય કારણ, ક્રિકેટની રમતમાં બેટ્સમેનને લોહો વધારે પડતું માન આપે છે, તે છે.

બેટ્સમેનના એકાદ સુંદર ફટકાથી લોહો ખુશ થઈ જાય છે.

દડા ફેંકનારો ગમે એવા સરસ દડા ફેંક તેની લોહો કંઈ કરતા નથી, પણ બેટ્સમેન જો એકાદ સુંદર ફટકો ખેંચી કાઢે, તો લોહો તાળીઓના અવાજથી આખું મેદાન ગમ્મતી મૂકે છે.

ખેલાર ગમે એટલી ચપળતા ખતાવતો હોય, તોપણ લોહો તે તરફ વધારે પડતું ધ્યાન આપતા નથી. એકાદ ખેલાડીનું દડાથી ઘાંડિયું જીડી જાય, તોજ લોહો દડા ફેંકનારની થોડીધણી કંઈ કરે છે.

લોકોને તો આંટીધૂંટીના દડાને ગમે એમ કૃતકારતો બેટ્સમેન જેવો ગમે છે. બૉલર જે આંટીધૂંટીના દડા ફેંકતો હોય અને બેટ્સમેનને કૃતકા મારવાનું ન મળતું હોય, તો એવી રમત લોકોને ગમતી નથી. તેમને કંટાળો આવે છે.

બૉલર બેટ્સમેનને હંફાવે એ લોકોને ગમતી વાત નથી. બૉલરને બેટ્સમેન જટલું માન મળતું નથી. આથીજ સારા ખેલાડીઓ બૉલિંગ કરતાં બેટિંગ તરફ વધારે પડતું ધ્યાન આપે છે. આ બધી વાતો ધ્યાનમાં લેતાં ક્રિકેટજગતમાં બૉલર તરીકે અમરસિંગનું સ્થાન મહત્ત્વનું હતું.

ક્રિકેટની રમત અમરસિંગને વારસામાં મળી હતી. નાનપણથીજ એ ક્રિકેટના વાતાવરણમાં ઊછર્યો હતો. એક સમયે અમરસિંગના મોટા ભાઈ રામજી વેગવાન દડા ફેંકનાર તરીકે જગમશહૂર હતા. અમરસિંગને ક્રિકેટના પહેલા પાઠ રામજીએ શીખવ્યા હતા.

અમરસિંગનો જન્મ ૧૯૧૦ના ડિસેમ્બર મહિનાની ૪થી તારીખે જામનગરમાં થયો હતો. જામનગર એટલે ક્રિકેટના ખેલાડીઓનું તીર્થસ્થાન !

જામનગરના માજી મહારાજ રણજિતસિંગ બણીતા ક્રિકેટર હતા. મહારાજ રણજિતસિંગે ક્રિકેટ જતગમાં જામનગરનું નામ મશહૂર કર્યું હતું. મહારાજ રણજિતસિંગના ભત્રીજા કુમાર દુલીપસિંગજી પણ નામાંકિત ક્રિકેટર છે.

આ બધા સંજોગોને લીધે જામનગરમાં અમરસિંગને ક્રિકેટની બાબતમાં જોઈતી મદદ મળી રહી અને આગળ

વધવાનો માર્ગ સરળ બન્યો.

૧૯૨૮ માં અઢાર વરસની ઉંમરે અમરસિંગ એક મહાન ખેલાડી અને સુંદર દડા ફેંકનાર તરીકે જગતમાં જાણીતો થયો. ૧૯૨૮ ની સાલમાં સિંકદરાખાદમાં રમાયેલા અખિલ હિંદ ક્રિકેટજગમાં જાણીતા ખેલાડી અમરસિંગનું નામ લોકોના જાણવામાં ખરાખર આવ્યું.

૧૯૩૧માં ઇંગ્લેંડ ગયેલી ટાળીમાં અને લેવામાં આવ્યો. ત્યાં સુંદર રમત કરી લોકોનાં મન જીતી લીધાં. ૧૯૩૧ ના વરસ પછી રમાયેલી લગભગ બધી જાણીતી રમતોમાં અમરસિંગનું નામ મોખરે હતું.

સ્વ. અમરસિંગને દડો ફેંકતો જોવો, એ એક મોજ હતી. અમરસિંગની દડા ફેંકવાની રીત પણ જોવા જવી હતી. એનો દડો જમીન ઉપર અડખાયા પછી વધારે ગતિમાન થતો. અમરસિંગ એકજ જાતના દડા ફેંકતો નહિ. સામેનો ખેલાડી કાણુ છે તે જોઈ જુદી જુદી રીતે દડા ફેંકવામાં તે નિપુણ હતો. વિલાયતના જાણીતા ક્રિકેટરોએ સ્વ. અમરસિંગને સુંદર ખોલાર તરીકે એકમતે કબૂલ કર્યો હતો.

સ્વ. અમરસિંગનો દડા ફેંકવાની રીત ઘણીજ મનમોહક હતી. અમરસિંગ ધંધાદારી ખેલાડી હતો, છતાં તેની દડા ફેંકવાની રીત એક સાચા કળાકારને છાજ એવી હતી. ખેલાડી સારી રીતે રમી શકે નહિ એવા દડા તેણે કદી ફેંક્યા નથી.

સ્વ. અમરસિંગની બેટિંગ પણ વખાણવા લાયક હતી. દડા ફેંકનારા ગણ્યાગાંઠ્યા ખેલાડીઓમાં તેનું સ્થાન અલ્પ-

ક્રિકેટ હતું. તેની જગ્યા હાલને માટે તો ખાલીજ પડી છે અને લાંબા સમય સુધી એ જગા પુરાય એમ લાગતું નથી.

આ જગમશદ્ધર યુવાન ખેલાડી ટૂંકી માંઢગી ભોગવી, ગયા મે મહિનાની ૨૧ મી તારીખે આ ક્ષાની દુનિયા છોડી ગયો. ક્રિકેટજગતમાંથી એક તેજસ્વી તારો ખરી પડ્યો !

(‘ બાલજીવન ’ ના એક અંકમાંથી)

૨૧-દેહનું બલિદાન આપનાર મનુષ્ય

(લેખક :- શ્રી. છોટાલાલ માનસિંગ કામદાર)

ખર્માંમાં શ્વેથો નજીકના ગામડાના લોકો રાજીના રેડ થઇ ગયા હતા. નદીના પાણીનો સંગ્રહ કરવાને બાંધવામાં આવેલ જળાશયની બધા વાત કરતા હતા. નદીના પૂરનું પાણી આગળ ચાલ્યું જતું હતું, તેને બદલે આ પાણીનો સંગ્રહ કરવાથી શ્વેથો તથા બીજાં અનેક ગામડાંઓને ઉનાળામાં પાણી મળી શકશે. જળાશય બંધાયા પછી પહેલીજ વખત પાણી મોટી દીવાલોને પહોંચી ગયું હતું. વરસાદની ઋતુ લગભગ પૂરી થઇ હતી અને ખેડૂતો વાતો કરતા હતા કે, “ આપણો પાક સારો થશે. જ્યારે ઉનાળો આવશે ત્યારે ખેતરમાં બેઠે એ તે કરતાં વધારે પાણી હશે. ”

તેજ રાત્રે એવો સખત વરસાદ પડ્યો કે આકાશ હમણાં તૂટી પડશે એમ જણાયું. બધા નાના ઝરાઓમાં પાણી ઉપર થઇને વહેવા લાગ્યું અને નદીનું પાણી દર કલાકે ઊંચું ચડતું

જતું હતું. અજવાણું થયા પહેલાં તો લોહાને મોટેથી જણાવવામાં આવ્યું કે, “નદીના કાંઠા તૂટી જવાની અણી પર છે.”

ગમે તે મિનિટે પાણી ગામમાં ફરી વળશે અને લોહા, પ્રાણીઓ તથા વાંસનાં નાનાં ઘરોનો નાશ કરી નાખશે. ગામના ચોષ્ટીદારોએ હવામાં ગોળીબાર કર્યો. તેમને શ્વેથો અને બીજાં ગામડાં ડૂબી જવાનો ભય હતો. ચોષ્ટીદારો આશા રાખતા હતા કે, દૂરનાં ગામોમાં રહેતા લોહા ગોળીબારનો અવાજ સાંભળે અને ભયમાંથી મુક્ત થાય. મદદ મેળવવા માટે કેટલાક માણસોને શ્વેથો મોકલવામાં આવ્યા હતા.

ગામમાં કેટલાક ખર્મન એન્જિનિયરો હતા. તેઓએ જળાશય પર દેખરેખ રાખી અને કાંઠા પર, પથ્થર પર તથા મટોડીની દીવાલ પર જ્યાં જ્યાં ચણતર નખણું હતું, ત્યાં ત્યાં મજબૂત બનાવી દીધું.

આમાંના એક માણસનું નામ મોંગ હતું. જ્યાં કાંઠા તૂટી પડવાનો હતો ત્યાં માટી ભરી શકાય કે કેમ તે જોવાને તેને મોકલવામાં આવ્યો હતો. બીજા માણસો નદીને કાંઠે દોડીને જ્યાં જ્યાં નખણું ચણતર હતું તે સમારતા હતા.

મોંગને નદીની દીવાલમાં એક લાંબું સાંકડું છિદ્ર જણાયું, તેમાંથી પાણી વહેતું હતું. મોંગને જણાયું કે છિદ્ર મોડું થતું જતું હતું. જો તેને તરતજ બંધ કરવામાં ન આવે તો તે તૂટી જાય અને જમીન પર પાણી ફરી વળે. મોંગ પોતે તેને દબાવીને જોતો રહ્યો. પાણી આવતું લગભગ બંધ થયું. કાંઠા પર પાણીનાં થોડાંજ ટીપાં પડતાં હતાં. જ્યારે બીજો એન્જિનિયર

આવ્યો ત્યારે મોંગ ખૂબ પાડી જીઓ: “બીજા માણસોને જલદી આવવાનું કહો. અહીં ઘણું સ્થળે નબળું ચણતર છે. કાંઈ તૂટી જવાની આણી પર છે. નદીનો વેગ ભયંકર છે.”

કલાકો સુધી એન્જિનિયરોએ ચણતર મજબૂત કરવા ચત્ન કર્યો. સઘળો સમય મોંગ છિદ્ર આડો દબાઈને સૂતો હતો અને નદીના પ્રવાહને બાળી રાખતો હતો. તેને ઘણી પીડા થતી હતી. તેનાં હાડકાં કગતાં હતાં. પાણી એવું ઠંડું હતું કે આખરે તેનું શરીર બહાર મારી ગયું.

જ્યારે કામ લગભગ પૂરું થવા આવ્યું, ત્યારે એક માણસે મોંગનું લગભગ નિર્જીવ શરીર ખેંચી કાઢ્યું અને લાંબા સાંકડા છિદ્રમાં પોતે સ્થાન લીધું. જ્યારે મોંગે પોતાની આંખો ઉઘાડી ત્યારે તેને જણાયું કે ભય વીતી ગયો છે. હવે બીજા એન્જિનિયરો આવી પહોંચ્યા હતા. છિદ્ર પૂરી નાખવાને તથા કાંઠાને મજબૂત કરવાને જ જ વસ્તુઓની જરૂર હતી, તે તેઓ લાવ્યા હતા. તેઓ કદાચ મોડા પડ્યા હોત. બીજા માણસોને કામ કરવાનો સમય મળી શકે તેટલો વખત પાણીને અટકાવીને મોંગે હજારો મનુષ્યોની જિંદગી બચાવી હતી.

મોંગના બહાદુરીભર્યા કામની ખબર બર્માના બધા ભાગમાં ફરી વળી અને બર્માના માતાઓ આજ પણ તેમનાં બાળકોને પોતાના શરીર વડે નદીના પ્રવાહને અટકાવનાર આ મોંગની વાત કહે છે.

(‘કિશોર’ માસિકના એક અંકમાંથી)

૨૨—મગર મંદાકિની

(લેખક:—શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ)

(૧)

એક હતો રાજ. એને એક કુંવરી. એનું નામ મંદાકિની. સ્વચ્છ ગંગાજળ જવું નિર્મળ એનું શરીર. તપાવેલા સોના જેવા વર્ણની એની કાયા. સુશીલ અને સદાચારી. પણ માત્ર એક મોટી ખોડ. એ ખોડ રાજકુમારીને અળખામણી ઝેર જેવી બનાવી મૂકતી.

મંદાકિની બહુજ મગર અને મિજાજ હતી. એ પરણવા લાયક ઉંમરની થઇ, ત્યારે રાજએ દેશદેશાવરના કુંવરોની છાત્રીઓ મંગાવી અને રાજકન્યા આગળ રજૂ કરી. પણ કુંવરીએ દરેકમાં કંઈ ને કંઈ ખોડ કાઢી અને ઢાઢની પણ સાથે પરણવાની ના પાડી. એણે જણાવ્યું કે, “મારી સાથે લગ્ન કરવા લાયક ઢાઢજ કુમાર હું જોતી નથી.”

રાજને આ ન ગમે એ સ્વાભાવિક છે. કારણ એ હતું કે રાજ વૃદ્ધ થયો હતો. કુંવરી એકની એક હતી. એને શ્વાસપ્રાણ વહાલી હતી. એને ઠરીઠામ થયેલી જોયા બાદ પોતાનું મોત થાય એમ રાજ અંતરથી ઇચ્છતો હતો. એટલે રાજકુમારીની આ અભિમાની મનોદશાથી એને ભારે સંતાપ થતો હતો.

રાજએ રાજકન્યાને સમજાવી જોવા ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા; પણ હઠીલી કુંવરી એકે રીતે ન માની તે નજ માની.

રાજએ એથી ન મૂંઝાતાં દૂર દેશાવરના રાજકુમારોને

પોતાને આંગણે નોતર્યા. એની એવી માન્યતા હતી કે, રાજકન્યા કુંવરીને નજરેનજર જોશે એટલે કાઈ ને કાંઈ ઉપર એની પસંદગી ઊતર્યા વગર રહેશે નહિ.

પરંતુ એની આશા અફળ નીવડી. રાજકન્યાએ બધાએ રાજકુમારોની ઉત્તમ પ્રકારે સરભરા કરી; પણ કાંઈની સાથે પરણવાની સાફ ના પાડી. “એમાંનો એકે રાજકુમાર મારી સાથે પરણવા લાયક છેજ નહિ,” એમ અભિમાનથી કુંવરી એ ફરી વાર બહેર ક્યું.

દરેક ચીજની હદ હોય છે. રાજ પોતાની પુત્રીને ખૂબ ચાહતો એ વાત ખરી, પણ હવે એની સહનશક્તિની હદ આવી રહી હતી. રાજકન્યા ઉપર એ ખરેખરો ક્રોધે ભરાયો. એણે બહેર ક્યું કે, “રાજકન્યાના આવતા જન્મદિવસે મળસંકે શહેરનો મુખ્ય દરવાજો ઉઘાડતી વેળા જ સૌથી પહેલો માણસ અંદર દાખલ થાય, તેની સાથે રાજકુંવરીને પરણાવી દેવામાં આવશે!”

(૨)

માગશર માસની એક સવાર પડવાની તૈયારી થઈ. દરવાને શહેરના દરવાજા ઉઘાડ્યા. એક અલ્પમસ્ત ભિખારી ફાટ્યાંતૂટ્યાં કપડાં પહેરી તંબૂરો વગાડતો વગાડતો દરવાજામાં પેઠો. ધૂળ અને કચરાથી એનું આખું શરીર મેલું દાટ થઈ ગયું હતું. શરીર ઉપર જ આછાંપાતળાં વસ્ત્રો પહેરેલાં હતાં એના ચીરેચીરા થઈ ગયેલા હતા. માથે ચકલીના માળા જેવા વાળ એકબીજામાં ગૂંચવાઈ ગયેલા ઊગ્યા હતા.

દરવાને એને પકડ્યો. સીધા રાજ પાસે હાજર કર્યો.

રાજએ તાબડતોબ રાજગોરને બોલાવ્યો. કશી પણ ધા-મધમ વગર ત્યાં ને ત્યાંજ રાજકન્યાને બોલાવી એ લિખારી સાથે એનાં લગ્ન કરાવી દીધાં !

મંદાકિની છાતીફાટ રડી. એની આંખો સૂજીને લાલ ટામેટા જેવી થઈ ગઈ. પણ રાજએ એનો એક અક્ષર પણ સાંભળવા સાફ ના પાડી. એના હાથમાં પાંચ સોનામહોરો મૂકી એને લિખારીને હુકમ કર્યો: “ તારી પત્નીને લઈ હમણાં ને હમણાંજ મારા રાજ્યની હદમાંથી ચાલ્યો જ. જો આવતી કાલ પછી મારા રાજ્યના કોઈ પણ ભાગમાં તું અથવા મંદાકિની નજરે પડશે, તો એક અક્ષર પણ સાંભળ્યા સિવાય તમને ઠાર કરવામાં આવશે. ”

“ ચાલો મંદાકિની, ” ખુશમિજબજી લિખારી બોલ્યો અને પોતાની પત્નીને હાથ ઝાલી મહેલમાંથી બહાર નીકળી ગયો.

રાજકન્યા જાણે સ્મશાનમાં જતી હોય એમ રડી. એટલું બધું રડી કે એની આંખનાં આંસુ પણ સુકાઈ ગયાં.

લિખારીએ એની જરાએ દરકાર ન કરી. એ તો આનંદમાં આવી ગીતો ગાતો ગાતો રાજકન્યાને પગે ચલાવી એના બાપના રાજ્યની હદ બહાર લઈ ગયો.

(૩)

ધીમે ધીમે મંદાકિની શાંત થઈ. લિખારી એની સાથે ખૂબ મીઠાશથી વાત કરતો હતો. એનું મોં સદાયે હસતું રહેતું.

એવાં મજનાં ગીતો ગાતો હતો કે, નિર્જન રસ્તામાં આનંદ અને ઉલ્લાસનું વાતાવરણ ફેલાઈ જતું. રાજકન્યાને રીઝવવા એ પોતાનાથી બનતા બધા પ્રયત્નો કરતો.

આગળ જતાં લીલાં હરિયાળાં ખેતરો આવ્યાં. બહુજ રળિયામણો પ્રદેશ.

રાજકન્યાએ ધીમેથી વા સાથે જાણે વાત કરતી હોય એમ આડું જોઈ પૂછ્યું: “આ ઠાનો દેશ હશે ?”

‘રાજ રંગમોહનનો દેશ છે.’

રાજકન્યાથી એક ઊંડો નિસાસો નખાઈ ગયો. એજ રાજએ એની પાસે ઢટલા કાલાવાલા કરી પરણવા માટે માગું નાખ્યું હતું? પોતાની રાજરાણી બનાવવા એણે કેવી નમ્રતાથી માગણી કરી હતી? કેવો સોહામણો એ રાજ હતો! કેવો સુંદર એના રાજ્યનો પ્રદેશ હતો! એ બધું મેં અભાગણીએ મારા મિજાજ અને મગરૂરીમાં ગુમાવ્યું! આજ આ રસ્તાના રઝળતા ભિખારી સાથે જિંદગી જોડાઈ ગઈ!

એના અંતરમાંથી એક નિસાસો નીકળ્યો. વળી પાછી એની આંખ ભીની થઈ. પણ હવે શું ઉપાય હતો ?

આગળ જતાં જંગલોનો પ્રદેશ આવ્યો. નજીકમાંજ નદીનાં નિર્મળ નીર મધુરું સંગીત વહાવતાં રેલાઈ રહ્યાં હતાં. એક વિશાળ આંબા નીચે ઘાસ-ભાટીની મદદથી એક ઝૂંપડી બાંધેલી હતી.

ભિખારીએ મંદાકિનીને ઝૂંપડી બતાવી. એને અંદર લઈ જતો એ બોલ્યો: “મંદાકિની, આજથી આ તારું ઘર.

અહીં આપણે રહેવાનું. તારે અહીં રસોઈ પકાવવાની. જંગલમાંથી છાણાં અને લાકડાંની કરાંઠીઓ વીણી લાવવાની. કંદમૂળ જે મળે તે ખાફી ખાવાનું. મારાથી ખનશે એટલી મદદ હું પણ કરીશ. લાકડાં ફાડી તેનો ભારો ખાંધી શહેરમાં વેચવા જઈશ. જે કંઈ ઊપજશે એમાંથી આપણે પેટગુજારે કરીશું.”

(૪)

સવારે વહેલા ઊઠવાનું, નદીના શીતળ જળમાં ચિયાળાના હાડામાં નાહવાનું, લૂગડાં ધોવાનાં, જંગલમાંથી કંદમૂળ વીણી લાવવાનાં, કોઈ વાર અનાજ ભરડવાનું, કરાંઠીઓ વતી માટીનાં વાસણમાં રાંધવાનું અને કટકોઠાર જે મળે તે ખાધને રહેવાનું. રાજકન્યાને બહુજ વસમું લાગવા માંડ્યું. પણ એ બાબત બડબડાટ કર્યે કંઈ ફાયદો ન હતો. સંયોગને તાબે થયા વગર છૂટકો ન હતો, એટલે ભિખારી જમ કહેતો તેમ એ કરતી. ભિખારી એની તરફ ખૂબ માયાથી વર્તતો હતો અને એનું સન્માન સારી રીતે જળવતો હતો, એટલે મંદાકિની ધીમે ધીમે એની ઇચ્છાને અનુકૂળ બની જતાં શીખી ગઈ.

વળી ભિખારી સ્વભાવનો પણ બહુ આનંદી હતો. આવા દુઃખમાં પણ એ ભિખારીના આનંદી સ્વભાવથી રાજકન્યાનું મન પ્રકુલ્લ બનતું.

કોઈ કોઈ વાર ભિખારી જંગલમાં પશુઓનો ચિહાર પણ કરતો. એની નિશાન તાકવાની અસાધારણ કળા જેઈ મંદાકિનીનું હૈયું આનંદથી હસી ઊઠતું.

થોડા દિવસ એમ ને એમ વીત્યા પછી ભિખારીએ કહ્યું:

“મંદાકિની ! મારી પાસે થોડાધણા પૈસા એકઠા થયા છે. હવે આપણે અહીં રહેવાને બદલે નજીકના ગામમાં રહેવા જઈ શકીશું. ત્યાં કંઈ ધંધો શોધી કાઢીશું.”

મંદાકિની એની સાથે ચાલી નીકળી.

એક મોટા ગામમાં બન્ને આવી પહોંચ્યાં. ગામને છેડે તદ્દન કંગાલ હાલતનું એક ઘર હતું. બન્ને જણાં તે ભાડે લઈને રહ્યાં.

ભિખારી ક્યાંકથી થોડાક પૈસા લાવેલો તેનાં એણે માટીનાં ઠામ ખરીદ્યાં. મંદાકિનીને કહ્યું: “આ ગામમાં પશ્ચિમ દિશાની ભાગોળે દર સોમવારે મેળો ભરાય છે. અહીંના અને આજુબાજુના ગામોના સેંકડો લોકો મેળામાં આવે છે. તારે આવતા સોમવારે આ વાસણમાંથી જીવકાય એટલાં લઈ જઈ મેળામાં જવાનું છે. ત્યાં વાસણો વેચવાં. નફો મળશે તે આપણો રોટલો રળવા કામ આવશે.”

મંદાકિની ગુસ્સે થઈ બોલી: “શું હું માટીનાં ઠામ બજારમાં વેચવા બહુ ? અને વાસણો હું માથે જીંચકું ?”

ભિખારી મક્કમતાથી બોલ્યો: “મંદાકિની ! તું ભૂલી બચ છે કે અહીં તું રાજની રાણી નથી. તારા પાપના ધરની રાજકુંવરી નથી. માગીતાગીને પેટ ભરનાર એક ભિખારીની બૈરી છે. તારા જીવી ગરીબમાં ગરીબ બૈરીને વળી આવો મરડાટ અને મિબજ શા ઉપર ? હું કહું તેમ તારે કરવું જ બેઘશે. તેમ ન કરવું હોય તો પછી મગફળીનો મુરખો અને મિબજનો રોટલો એકલી એકલી આ ઝૂંપડીમાં બેઠાબેઠાં ગળે ઉતારજ.

અનાજ-પાણી વગર ચકાવી લેવાનો અખતરો કરવોજ હોય તો મારી મના નથી । ”

ભિખારી સિવાય એકલા રહેવાની અને ભૂખે રિખાવાની વાત સાંભળી મંદાકિનીના શરીરમાં ઠંડીનું એક લખલખું ભરાઈ આવ્યું. એની આંખમાં આવેલાં આંસુ પરાણે લૂછતી એ બોલી: “તમે કહો છો એમ કરીશ.”

ભિખારીએ વાંસની ચીપોનું એક વાસણ જીંચકવાનું બનાવ્યું, એમાં વાસણ ભરી આપ્યાં.

મંદાકિની સોમવારે વાસણ લઈ મેળામાં વેચવા ગઈ. એક ધક્કે બધાં વાસણો વેચવા લઈ જઈ શકાય નહિ, એટલે બીજા બેત્રણ ધક્કા ખાઈ બધાં વાસણો વારાફરતી લઈ ગઈ.

શિયાળાનો દહાડો છતાં સખત મહેનતને લીધે એ હાંફી ગઈ. એના સુંદર મોં ઉપર પરસેવાના રેલા ચાલ્યા.

અને એને વેચતાં શું આવડે ? એ તો જમીન ઉપર બેઠી પણ નહિ. રાજરાણીની માફક વાસણના ઢગલા નજીક ગુસ્સામાં જીભીજ રહી. કાંઈ પૂછે એનો સીધો જવાબ પણ આપતાં આવડતો ન હતો. એક વાસણ બપોર થવા આવ્યા છતાં એ વેચી શકી નહિ.

એટલામાં એક જુવાન ઘોડેસવાર આવ્યો. હાથમાંની ચાથુક વતી બેત્રણ માટીનાં વાસણ બતાવી એની કિંમત પૂછી.

મંદાકિનીએ રૂઆપમાંજ એની કિંમત કહી. વાસણ ખરીદ્યા વગરજ ઘોડેસવાર ત્યાંથી પાછો ચાલ્યો, પણ જતાં જતાં કાણ બણે શું થયું તે એનો ઘોડો બડક્યો ને પાછો હમ્યો.

ઘોડાના પગની લાતોથી મંદાકિનીનાં લગભગ બધાંજ વાસણો ભાંગી ગયાં । ઘોડેસવાર એક અક્ષર પણ બોલ્યાચાલ્યા વગર ત્યાંથી જતો રહ્યો.

હવે વેચવાનું કશુંજ ન હતું ! મંદાકિની ત્યાંથી ઘેર ગઇ. ઢગલો થઇને બે પગ વચ્ચે માથું નાખી જમીન ઉપર ફસડાઇ પડી. ભિખારી આવશે ત્યારે શું કરશે એની ચિંતાથી એને ધ્રુજરી છૂટવા લાગી.

થોડી વારે ભિખારી આવ્યો. રાજકન્યાએ માથું જીંચું કર્યું. મોં રડી રડીને લાલચોળ થઇ ગયું હતું. આંખો સૂજીને ટેટા જવી થઇ ગઇ હતી. મંદાકિનીએ આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વરસાવતાં ઠામ ફૂટી ગયાની વાત કરી.

ભિખારી કશું ન બોલ્યો.

(૪)

બીજા દિવસે ભિખારીએ કહ્યું: “મંદાકિની ! તને કશું નથી આવડતું. બધાં માટીનાં ઠામ તો ફૂટી ગયાં. હવે આપણું ગુજરાન શા ઉપર ચાલશે ? હવે તો એકજ વાત બાકી રહી છે. આપણે શહેરમાં જઇશું. રાજની પાકશાળા (રસોઇઘર)માં એકાદ નોકરડીની જગા બાકી હશે તો તપાસ કરીશું. તને ત્યાં નોકરીએ લગાડી દઇશ, તારા ગુજરાનની તો મારી ચિંતા ટળી જશે. હું વળી બીજા ભાગવા ઉપરાંત કાંઈ કામ શોધી કાઢીશ. થોડા પૈસા એકઠા થશે એટલે આપણે ફરીથી ઢાઇ ધંધો કરીશું. તે વખતે તને બોલાવી લઇશ.”

મંદાકિનીની બધી મગરૂરી જતી રહી હતી. એનું તમામ

અભિમાન ઓસરી ગયું હતું. આજ એ એના ધણીને ના કહેવા નટલી હિંમતવાન રહી ન હતી. એણે હા પાડી. .

ભિખારી એને ચહેરમાં લઈ ગયો. રાજમહેલના રસોઇ-ધરમાં તપાસ કરી મંદાકિનીને નોકરી ઉપર રખાવી દીધી.

છૂટાં પડતી વખતે ભિખારી બોલ્યો: “મંદાકિની! આ પાક્યાળાનાં મુખ્ય વ્યવસ્થાપક બાઇ છે. એમનું નામ રંભાકુમારી. તારે હવે આ રસોઇધરમાં એમના હાથ તળે રહેવાનું અને એ કહે તેમ કરવાનું. ચાલ, ત્યારે ભગવાન તારું કલ્યાણ કરે! હું હવે જઈ છું.”

ભિખારી જતો રહ્યો.

મંદાકિની રડી પડી. એની વેદના આજ હૈયામાં સમાઈ શકતી ન હતી. આટઆટલી જહેમત ઉઠાવવી પડતી હતી, છતાં ભિખારીને! આનંદી સ્વભાવ અને મંદાકિનીનું એ જ રીતે માનપાન બળવતો હતો, તે બેઘ મંદાકિની એને હેતથી બેતાં શીખી ગઇ હતી. આજ પોતાના દુઃખનો એકમાત્ર વિસામો આમ જતો રહેતો બેઘ એનું હૈયું હાથ ન રહ્યું. આજ બાણે એના રુદનનો અંતજ ન હતો.

x

x

x

x

કહેવત છે કે દુઃખનું ઓસડ હહાડા. મંદાકિનીનો આગલો સ્વભાવ હવે તો ખિલકુલ અદશ્ય થઈ ગયો હતો. રસોઇધરમાં રંભાકુમારી એને જ કામ બતાવતી તે એ સારી રીતે કરતી. બતમહેનત કરવામાં હવે જરાએ સંકોચ થતો ન હતો, તેમ પોતાનાં ઉપરીની આજ્ઞા ઉઠાવવામાં એ સહેજ પણ આના-

કાની કરતી ન હતી.

એમ કરતાં કરતાં વસંતપંચમી આવી.

રાજાજીનો આજ જન્મદિવસ હતો. રંભાકુમારીએ આવીને રસોઇધરના તમામ નોકરોને આજ્ઞા કરી: “આજ રાજાનો જન્મદિવસ હોવાથી રાજ દરબારમાં બધાને ભેટસોગાદ આપશે. બધાએ ત્યાં જવાનું છે; માટે તૈયાર થઇ જાઓ.”

દરબારની વખતે બીજા બધાની સાથે રસોઇધરના નોકરો પણ દરબારમાં હાજર થયા. મંદાકિની પણ હાજર થઇ ગઈ.

એક પછી એક દરબારીને, નાચ-મુજરાનો વિધિ થયા બાદ ભેટસોગાદો અપાઈ.

પછી રાજાના નોકર લોકોનો વારો આવ્યો. રસોઇધરના નોકરોને પણ એક પછી એક ભેટસોગાદ અપાઈ. મંદાકિનીનો વારો આવ્યો ત્યારે એને કાંઇજ ન આપ્યું! એને એક બાળુ ઉપર ઊભા રહેવા રાજાએ આજ્ઞા કરી. એને પછીથી ભેટ મળશે એમ કુરમાવ્યું.

મંદાકિની વધારે ગભરાઈ. શું કાંઇ અપરાધ થયો હશે ? એ બિચારી પાંદડાની માફક ધ્રુજવા લાગી.

બધી ભેટસોગાદો અપાઈ રહ્યા બાદ રાજા બેઠે મંદાકિની પાસે ગયો. પ્રેમથી તેનો હાથ ગ્રાહીને તેને નોકરડીના વેશમાંજ પોતાના સિંહાસનની આગળ લાવ્યો. એને સિંહાસનની છેક પાસે ઉચ્ચ આસને બેસાડી.

રાજા કહેવા લાગ્યો: “આ નોકરડીનું નામ મંદાકિની છે. આપણી પાડોશના રાજાની એ રૂપસુંદર રાજકન્યા છે. એના સદ્ગુણ, ચારિત્ર્ય અને સુશીલ સ્વભાવે મારા ઉપર જીંદી અસર

કરી છે. હું એને આજથી મારી રાજરાણી બહેર કરું છું.”

મંદાકિની જરા આધી ઊભી રહી અને બોલી: “મહારાજ ! આપની કૃપા માટે આભારી છું; પરંતુ હું તો પરણેલી છું. એક ગરીબ લિખારી સાથે મારાં લગ્ન થયાં છે. કટલાએ વખતથી એ મને રંભાકુમારીના હાથ નીચે આપના રસોઇધરમાં મૂકીને જતા રહ્યા છે. આપ મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો એમની ભાળ મેળવી આપવા કૃપા કરો. મારે બીજું કંઈ બેઠતું નથી. હું રાજપુત્રીથી પાકશાળામાં આપની સેવા બજાવીશ.”

રાજકુમારીની આંખમાં એમ બોલતાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.

રાજાએ કહ્યું: “તારા લિખારી પતિની હું જરૂર ભાળ મેળવી આપીશ, પરંતુ ભર દરબાર વચ્ચે એવા લિખારડાને પતિ તરીકે સ્વીકારતાં તને શરમ નહિ આવે?”

મંદાકિની જુસ્સાથી બોલી: “શું કામ શરમ આવે! હું એની સાથે પરણી છું. જલે એ લિખારી છે; પણ મારા તરફ સંપૂર્ણ માનથી વર્તે છે. મારી સવડ સાચવવા બનતો ચત્ત કરે છે; હમેશાં ખુશમિજાજ રહે છે. એનું મુખ જોઈ હું અને બધું દુઃખ ભૂલી જઈ છું. હું રાજકુમારી હતી ત્યારે હતી. હવે તો એ લિખારીની પત્ની છું અને એ જ સ્થિતિમાં રહે તે સ્થિતિમાં એની સાથે જ જિંદગી ગાળવી એ મારી ફરજ છે. એ ફરજ હું બજાવવા માગું છું.”

રાજાએ કહ્યું: હમણાં એ લિખારીને અહીં હાજર કરું છું.

રાજા એમ બોલી દરબારગૃહ છોડી અંદરના ખંડમાં ગયો.

થોડી વારે એક લિખારી બહાર આવ્યો.

રાજકુમારીની આંખો આનંદથી ચમકી ઊઠી. પોતાના પતિને એણે ઓળખ્યો.

ભિખારીએ કહ્યું: “પ્રિય મંદાકિની ! હજી તને મારું ખરાબર ઓળખાણ પડ્યું નથી. જરા ધારો ધારીને જે તારી સાથે વાત કરનાર રાજ અને આ ભિખારી વચ્ચે કંઈ મળતાપણું જણાય છે ?”

મંદાકિનીએ ધારી ધારીને ભિખારી સામે જોયું. જોયું ને એ ચમકી. બધા લેદર એને સમજાઈ ગયો.

ભિખારી બીજો ઢાઢ નહિ પણ આ દેશનો રાજ રંગ. મોહન પોતે હતો ! ભિખારીના વેશે મંદાકિનીની મગફળીનો નાશ કરવા માટે એ એની સાથે પરણ્યો હતો. મંદાકિનીના બાપને પહેલેથીજ આ બધા લેદરની ખબર હતી. મંદાકિનીના બાપની અને એની બધી આશા આજ પાર પડી હતી.

મંદાકિની પણ વારમાં આ બધું સમજી ગઈ. એ નમન-તાઈથી રાજના ચરણોમાં ઢળી પડી. ‘મને માફ કરો !’ એટલું બોલી રડી. ખૂબ રડી. રાજના પગ ભીંજાય ત્યાં લગી રડી.

રાજએ એને રડવા દીધી. હૈયું ખાલી થવા દીધું. પછી પ્રેમપૂર્વક એને ઉઠાડીને ઊભી કરી, દરબાર સમક્ષ રાજરાણી તરીકે બહેર કરી.

પ્રજા પોતાની નવી રાજરાણીને જોઈ આનંદસાગરમાં ડૂબી ગઈ.

કહે છે કે, મહારાણી મંદાકિની જીવી ત્યાં લગી એ રાજ્યમાં રાજ અને પ્રજા વચ્ચે કદી ઢાઢ બાબતમાં અણબનાવ

થયો ન હતો. એવા કાઠ પણ પ્રસંગો ઊભા થતા, તો મંદાકિની એને પ્રજના લાભમાં ઝટ દધને તોડ કાઢવાની રાજને સલાહ આપતી. ગરીબાઇનાં કપરાં દુઃખ રાજરાણીએ વેઠ્યાં હતાં અને એમાંથી એ રાંક પ્રજની અભિલાષાઓ અને અરમાનો બરાબર સમજતાં શીખી ગઈ હતી.

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૨૩—વીરાનો પીપળો

(લેખક:—શ્રી. પ્રાણભાઈ મ. મહેતા)

અમારા ગામને પાદર વીરાનો પીપળો બહુજ પ્રખ્યાત છે. ધણાએ માણસો તાવ આવે, ઉધરસ થાય કે કંઈ માંદા પડે તો વીરાને પીપળે નાળિયેર વધેરે છે ને ઠટલાક છોકરાંઓને મીઠાઈ વહેંચે છે. મીઠાઈને માનનારાં ધણાં છોકરાંઓ તો આખો દિવસ વીરાના પીપળાનો છાયામાં રમતાંજ હોય છે.

આ પીપળો વીરાનો કેમ કહેવાયો તેની એક સુંદર કથા છે. વીરો એક શૂરવીર રજપૂત હતો. અમારા ગામથી બેત્રણ ગાઉ દૂર એક ગામમાં તે રહેતો હતો. એ લડવૈયો હતો. ધણી લડાઈઓમાં તેણે ભાગ લીધો હતો. ઘડપણ આવતાં તે સાધુ થયો; સંસાર ઉપર તેને તિરસ્કાર આવ્યો, છતાં છોકરાં કંઈ ન હતાં, તેથી અમારા ગામને પાદર આવી તેણે એક નાની નદીને કાંઠે ઝૂંપડી બાંધી ને તેમાં તે રહેવા લાગ્યો.

અમારા ગામના માણસો ખુશી થયા. ધરડો ધરડો તો-

પણ શૂરવીર ગામને પાદર રહે તો એટલી ગામને નિરાંત. સૌ તેને વારાફરતી ખાવાનું આપે. સાંજ ડાયરો થાય. વીરો કંઈક જ્ઞાનની ને કંઈક બડાઈની અને કંઈક અનુભવની વાતો કરી સૌને આનંદ પમાડે.

એક વખત ચોમાસાની ઋતુમાં વીરાનો એક પગ વા નીકળવાથી સૂજી ગયો. વેદના બહુજ થાય. ખાવું ભાવે નહિ ને ચક્ષાય નહિ. ઘણું ઓસડ કર્યાં, પણ ફેર પડ્યો નહિ. ગામના માણસોએ નજીકના શહેરમાંથી હોશિયાર વૈદ્યને પણ તેડાવી દવા કરી, તોપણ દુઃખ તો એટલું ને એટલુંજ. વીરો હવે રહેશે નહિ. તેનું શરીર જરૂર પડી જશે એમ સૌને લાગ્યું. બધા અફસોસમાં પડી ગયા.

એક દિવસ વીરો ઝૂંપડીમાં સૂતો સૂતો અહકારા કરતો હતો. તેના પગમાં દુઃખના સડાકા આવતા હતા. એટલામાં તેની નજર ઝૂંપડીના પગથિયા પાસે પડી. ત્યાંનાં નાનાં પાંદડાં પવનથી આમતેમ હાલતાં જોઈ વીરાની નજર ઠરી. તેણે ઓળખી લીધું કે, પીપળાનો નાનો છોડ કેવો ગેલ કરે છે. અરે ! પ્રભુ એને જીવતો રાખે તો કેવું મજનું ગ્રાડ થાય !

મનમાં વિચાર કર્યો કે, “જો ભગવાન મને આ દુઃખ મટાડશે, તો હું આ પીપળાને ઉછેરીને મોટો કરીશ.”

ઠાણુ જણે શું થયું કે વીરાના પગમાં ત્યારથી દુઃખ ઓછું થવા લાગ્યું. બે દિવસ, પાંચ દિવસ એમ આઠ દિવસ થતાં વીરાના પગમાં સડાકા આવતા હતા તે મટી ગયા અને સોજો ધીમે ધીમે ઓછો દેખાયો. બધા રાજી થયા. વીરાને

સામે થતો એક સૌ હરખાયા અને વીરો હવે હાલતોચાલતો પણ થઈ ગયો. એક દિવસ સવારમાં તેણે પેલા પીપળાને પોતાની ઝૂંપડીની સામે એક ખાડો કરીને રોપી દીધો.

હમેશાં એ તેની સારવાર બહુજ હેતથી કરે. તેના આરામમાં ઝીણી કાળી માટી નાખી બે-ત્રણ વખત પાણી પાચે. તેને ફરતી કાંટાની વાડ કરી દીધી. તેનાં પાંદડાં ઉપર જીવજંતુને પણ બેસવા ન દે. ઇયળ વગેરે પાંદડાં ખાનારાં જંતુને તરતજ તે ફેંકી દે. આમાનું પૂરું ચતાં પીપળો એક માથોડું બનેલું થઈ ગયો અને તેનાં પાંદડાં પણ ખૂબ મોટાં થયાં.

હવે વીરાએ ગામના માણસોને આ પીપળાની વાત કહી, ત્યારે તો સૌના અચંખાને પાર રહ્યો નહિ. ઘણા માણસો તેની માનતા કરવા લાગ્યા. થાય પણ તેમજ. માનતા કરે કે તરતજ આરામ. વીરો તો મરી ગયો, પણ તેનો પીપળો મોટો થઈને વીરાની પરમ શ્રદ્ધાની વાત પાંદડાં હલાવી કહી સ્થો છે.

આપણા દેશમાં ઝાડ વાવવાં એ એક પુણ્યનું કામ છે, કેમકે ઝાડ જમીનની અંદરનો રહેલો મીઠો રસ ચૂસી ફળમાં એકઠો કરી આપણને ખાવા આપે છે; વળી જમીનમાં રહેલ મુઠ્ઠર વાસ પણ ખેંચીને ફૂલમાં ભરી આપણને આપે છે. જો કામ માણસ ન કરી શકે તે ઝાડ કરી આપે છે. વળી ઝાડથી વરસાદ આવે છે, તેથી અનાજ થાય છે ને ચારો થાય છે.

આમ દરેક ઝાડ માનતા કરવા જેવું પવિત્ર છે.

ખાળકો ! તમે પણ તમારા ગામને પાદર એક ઝાડ જરૂર ઉછેરજો.

૨૪—જપાનનાં બાળકો

(ભેખક:—શ્રી. રમણીકલાલ જ. દલાલ, બી. એ. એલએલ. બી.)

શિયાળાની એક રાત હતી. જયા ને તેની બા સગડી આગળ બેઠાં હતાં.

“બા ! એક વાત કહે ને !”

“હા બા ! બહુ દિવસથી તેં વાત નથી કહી. ” બાબુએ પણ આગ્રહ કર્યો.

બન્ને બાળકો શાંત થઈ ગયાં. એમની બા જરા ચેનથી ગોઠવાયાં. શીંગોની થાળી લઈ ફેલતાં ફેલતાં તેમણે વાત કહેવાની શરૂઆત કરી.

“તમે જપાન જાઓ તો કેવું ?” બાએ કહેવા માંડ્યું :
“શોહેઈ ને આઈમિયાકી સાથે રમવાનું ગમે ને ?”

“હા, હા. ખૂબ મજા પડે !” બાબુ બોલી બિઠ્યો : “મને જપાનની વાતો ખૂબ ગમે છે.”

“શોહેઈ અને તેની નાની બહેન આઈ જપાનના એક સુંદર શહેરમાં રહે છે. એમના ઘરની જમીન સરસ ચક્રચક્રિત હોય છે. આગલા બારણા આગળ દરેક જણે ખૂટ કાઢીજ મૂકવા પડે. ખૂટ પહેરીને તમે અંદર જાઓ તો શોહેઈ તમને અસહ્ય ગણે. મહોલ્લામાં ફરીએ તે ખૂટ ગંદા હોય. એવા ખૂટ લઈ ઘરમાં જવાય કે ?”

“ના. જપાની લોકો સફાઈ માટે ખૂબ કાળજી રાખે છે.

વારંવાર સ્નાન કરે છે.”

“તાંબાફૂંડી ને લોટો લધને બેસે કે ?” બાબુએ પૂછ્યું.

“નારે ના. શોહેઈ ને આઈનું નાહવાનું જુદીજ રીતનું હોય છે. એમનું ટબ લાકડાનું હોય છે. ઘોવાના વાસણ જવું ગોળ અને ખૂબ ઊંચું. એની એક બાજુએ ચીમની હોય છે.”

“ચીમની !” બાબુ હસ્યો.

“હા. નીચે એક ઢાંકણું હોય છે. ત્યાં તેઓ ઢાલસા નાખે છે. તેની ગરમીથી પાણી ગરમ થાય છે. ચીમનીથી ઢાલસા સળગે છે. એ ટબની અંદર એક બાજુએ બેઠક હોય છે.”

“કેવું વિચિત્ર !” જયા બોલી ઊઠી.

“છોકરાઓ પહેલા નહાય, પછી છોકરીઓ. દરેક એનું એજ પાણી વાપરે.”

“એ તો ગંદું થઈ જાય.”

“ના.” બાબુએ ખુલાસો કર્યો: “ટબની બાજુમાં એક મેજ મૂકેલું હોય છે. પહેલાં શોહેઈ નાહવા તૈયાર થાય છે. પાણી ગરમ હોય છે. તે કપડાં કાઢે છે. ટબની બાજુએ બિભો રહે છે. શરીર પર પાણી રેડી સાબૂ ચોળે છે. ખૂબ સાફ કરે છે. ફરી પાણી રેડી મેલ કાઢી નાખે છે. જમીન એવી હોય છે કે પાણી ચાલ્યું જાય છે. આમ તદ્દન સાફ થયા પછી તે ટબ ઉપર ચડે છે. પાણી ખૂબ ગરમ હોય છે. જરા વાર ગરમ પાણીમાં બેસી તે બહાર નીકળી જાય છે ને શરીર લૂછી નાખે છે.”

“એટલે ટપ્પામાં બેસતાં પહેલાંજ એ બરાબર નાહી લે છે, ખરું ને?” બાબુએ કહ્યું.

“હા. હવે આછનો વારો આવે છે. તે પણ સાબૂ લગાવી શરીર સાફ કરી લે છે. પછી પેલા ટપ્પાના ગરમ પાણીમાં બેસે છે. તે બહાર આવે છે ત્યારે તેની ચામડી સ્વચ્છ ને લાલધૂમ બની ગયેલી હોય છે. આપણે તો એવા ગરમ પાણીમાં બેસી પણ શકીએ નહિ; પરંતુ એ લોકો તો ટેવાઈ ગયા હોય છે.”

“એમને આપણી નાહવાની રીત વિચિત્ર લાગે છે. એમના જટલા આપણે સાફ થતા હોઈશું કે નહિ, તેની પણ એમને શંકા રહે છે!”

“એ સૂએ છે કેવી રીતે?” જયાએ પૂછ્યું.

ધરના એક ખૂણામાં પડેલા હોય છે. તેની પાછળ તેમની સૂવાની સાદડીઓ હોય છે. કાગળના પડલા એંચી સૂવાના ખંડો બનાવી દેવામાં આવે છે. શોહેઈ ને આઘ તેમની સાદડીઓ લઈ પાથરી દે છે ને જમીન પરજ સૂઈ જાય છે.

ઉનાળો હોય ત્યારે કાગળની જરૂર પડતી નથી. આઘ મોટી થશે ને જપાની રિવાજ મુજબ વાળ ઝાળશે, ત્યારે તે લાકડાના નાનકડા ઓસીકા પર માથું રાખીને સૂશે. એ ઓસીકું લાંબું ને ઉપરથી ગોળ હોય છે. તેના પર ગળું મૂકતાં ફાવે છે. એમ સૂવાથી તેના વાળ ચૂંથાઈ જતા નથી. તેથી તેમને દર-રોજ માથું પણ ઝાળવું પડતું નથી.”

(“બાલજીવન”ના એક અંકમાંથી)

૨૫-મિજલસ

(લેખક:-શ્રી. મોહન ઠક્કર)

કાકા રાતે ઘેર આવ્યા કે બધાંજ બાળકો એમને વીંટ-
ળાઇ વળ્યાં. એકે કહ્યું: “ચાલો કાકા, જૂ હુ. ચાંદનીમાં લહેર
પડશે.” બીજાએ કહ્યું: “ના કાકા, અમારે ‘મીઠી’ જોવો છે.
કેદીના કઢા કરો છો ને લઇતો જતા નથી.” ત્રીજાએ કહ્યું:
“શીતળ ટેકરી પરજ જઈએ.” ચોથાએ કહ્યું: “ક્યાંય નથી
જવું. ચાલો ઉપર અગાસીમાં. આજ ચાંદની છે તે મિજલસ
જમાવીએ.”

કાકાને છેલ્લી વાત ગમી. બધાં બાળકોએ પણ એને સહયોગ
વધાવી લીધી. “ચાલો, બધાંય અગાસીમાં.” કાકાએ કહ્યું:
“ગતુ! તું ઉપર જઇ પેલી બજમ બિછાવતો થા. માનુ અને
મનુ મળી મારું હાથ વાળું-હામોનિયમ લઈ આવો. કનુ,
તું બંસરી અને અંબુ, તું તારી દિલરખા!” કાકાએ સૌને
કામ સોંપવા માંડ્યું. નાના ભરતકુમારને લાગ્યું કે પોતે તો
આમાંથી સાવ વિસરાઈ જાયો. એકદમ એ બોલી ઊઠ્યો:
“ને કાકા! હું માલું ધોલક લાવું!”

બધાં અગાસીએ ચડ્યાં ને બજમ પર ગોઠવાયાં. થોડીક
સદરપટર વાતો ચાલી. ઢરમિયાન અંબુએ પોતાની દિલરખા-
ના તાર મેળવી લીધા ને કાકાએ સૂર સરખા કરી લીધા. બધાં
ચાંત થયાં ને વાતાવરણમાં રાતરાણીનાં ફૂલની સુગંધ પેટે
અંબુલાઇએ છેડેલી દિલરખાના સૂરો ગુંજવા માંડ્યા. મીરાંનું

‘મેરે જનમ મરન કે સાથી’ ભજન શરૂ થયું. ધીરે ધીરે ગીત ખીલવા માંડ્યું ને બધાંએ ઉમળકાભેર એ ત્રીલી લીધું. આખરે ‘મીરાં કે પ્રભુ પરમ મનોહર’ના આછા આલાપોથી વાતાવરણ ભરી દઈ ગીત પૂરું થયું.

ત્યાર પછી મધુરીએ અને ભાનુએ ‘મોરલા આવને’ વાળું અભિનય ગીત મંજુલ કંઠે ગાયું. કનુએ એની બંસરી છેડી ને એના છેલ્લા સૂરો શમ્યા—ન શમ્યા ત્યાં—

‘ઢીબ ઢીબ ઢીબાંગ, ભાઈ ઢીબ ઢીબ ઢીબાંગ’

કરતા ભરતકુમાર ઊઠ્યા અને ઢોલક બજાવતા ગોળ ગોળ ધૂમતા ગાવા લાગ્યા.

‘ઢોલક ઢીબાંગ, મારું ઢોલક ઢીબાંગ.

રણવીરો કૂચ કરે, સાચી લડાઈ લડે,

શૌર્યગીત ગાય, મારું ઢોલક ઢીબાંગ.

ઢીબ ઢીબ ઢીબાંગ, ભાઈ ઢોલક ઢીબાંગ.’

એવું કાલું ગીત અને અભિનય જોઈ બધાં ખડખડાટ હસી પડ્યાં અને તાળીઓથી એને વધાવી લીધા !

ઉત્સાહ મળતાં એ વધુ ઉમળકાભેર ગાવા લાગ્યો.

તબલું તો ધિન્ન ધિન્ન મંજુરા મિન્ન મિન્ન,

ઢીબ ઢીબ બજે, મારું ઢોલક ઢીબાંગ !

છેલ્લે ‘જનગણમન’ ગાઈ બધાં વિખરાયાં. દરેક જણ કંઈ ને કંઈ તો ગુંજતુંજ હતું. સૌ પોતપોતાની પથારીમાં પડ્યાં ને ઘસઘસાટ ઊઘી ગયાં.

અધરાતે જ્યારે હું પાણી પીવા ઊઠ્યો, ત્યારે મારી પડ-ખેજ સૂતેલો ભરત બબડતો હતો.

“ઢાલક ઢિબાંગ, ભાઈ ઢાલક ઢિબાંગ,
તખહું તો ધિજ ધિજ, મંજરા મિજ મિજ,
ઢીબ ઢીબ ઢિબાંગ, મારું ઢાલક.....”

સ્વપ્નામાંય એને મિજલસ સાંભરતી હતી ! !

૨૬—ઉધમ કે ઈશ્વરેચ્છા ?

(લેખક:-શ્રી. હીરાલાલ લલ્લુરામ દવે)

દિલ્હીનો ખાદશાહ એક વખત શિકારે નીકળ્યો. સાથે
ઢટલાક સિપાઇઓ અને શિકારીઓ હતા. વૈશાખ માસનો
સૂર્ય તપતો હતો. શિકારની શોધમાં દિવસના દસ વાગ્યા સુધી
જંગલમાં ઘોડાં દોડાવ્યાં, પણ શિકાર ન મળ્યો. એવામાં એક
ચિત્તો નજરે પડ્યો. ખાદશાહે તેની પાછળ ઘોડો દોડાવ્યો.
ખાદશાહની પાછળ બીજા શિકારીઓનાં ઘોડાં હતાં. ખાદશાહ-
ના મનમાં એમ હતું કે એ ચિત્તાને હું મારા ભાલા વડે વીંધી
નાખું. મોત આવ્યું બહુ ચિત્તો છલંગો ભરતો નાસવા લાગ્યો.
થોડી વારમાં જંગલની ગીચ ઝાડીમાં તે ચિત્તો અદૃશ્ય થઇ
ગયો. તેની શોધમાં ખાદશાહ ઘણો આગળ નીકળી ગયો અને
તેના સાથીઓ પાછળ રહી ગયા. ખાદશાહ ઘોડો દોડાવ્યે
બચ છે. આગળ જતાં ઘાડું જંગલ આવ્યું અને ખાદશાહ
બૂલો પડ્યો. અબજુલા માર્ગે ઘોડો દોડાવ્યો. ઘોડો દોડ્યો
બચ છે પરંતુ જંગલનો છેડો આવતો નથી. મધ્યાહ્નનો સૂર્ય
તપ્યો. વૈશાખ માસના ખરા બપોરનો તાપ. આકાશમાંથી બહુ

અંગારા વરસતા હતા. બાદશાહને તરસ લાગી. પાણી મળે નહિ. તેનો જીવ ગભરાવા લાગ્યો. ગળું સુકાવા લાગ્યું. બેભાન થઈ દિલ્હીનો બાદશાહ ઘોડા પરથી નીચે ઢળી પડ્યો. બાદશાહ પડ્યો તે જગાથી બે હાથ દૂર એક મોટી ખાઈ હતી. બાદશાહને ઘોડો બાદશાહ પડ્યો હતો ત્યાં ઊભો રહ્યો. બાદશાહના સાથીદારોએ ઘણી તપાસ કરી પણ પત્તો લાગ્યો નહિ. બાદશાહ બીજા રસ્તે ગયેલો. એ અજાણ્યો રસ્તો. ત્યાં કાંઈ બચાવે નહિ. પેલા સાથીદારોએ બીજા સ્થળે ઘણી તપાસ કરી. છેવટે નિરાશ થઈ તે પાછા વળ્યા.

બાદશાહ જ સ્થળે પડ્યો છે તેનાથી થોડેક દૂર એક ફકીર ખુદાની બંદગી કરવા માટે જંગલમાં ઝૂંપડી બાંધી રહેતો હતો. બાળુ પર એક ઝરો હતો ત્યાંથી પાણી ભરી ફકીર પાછો આવતો હતો. રસ્તામાં એક ઘોડો અને સવારને બેતાં ફકીર ત્યાં ગયો. જઈને બેયું તો ઘોડેસવાર બેભાન દશામાં પડ્યો છે. કાંઈ અમીર માણસ છે. તાપથી બેભાન થયો છે એમ સમજી પેલા ફકીરે બેભાન થયેલા માણસના મોં પર પાણી છાંટ્યું. એક ડોલ પાણી છાંટ્યું અને તે માણસે આંખ ઉઘાડી. હાથ-મોં પાસે લઈ જઈ ઈશ્વારતથી સમજાવ્યું કે મને પાણી પાઓ. પેલા ફકીરે ધીમે ધીમે થોડું પાણી પાડ્યું. ત્યાર પછી થોડા સમયે બાદશાહ સ્વસ્થ થયો. બરાબર બાનમાં આવ્યો એટલે પેલા ફકીરે પૂછ્યું: “આપ કાણ છો?”

બાદશાહે પોતાની ઝાળખાણ આપી. તેથી પેલો ફકીર તેને ઝૂંપડીમાં લઈ ગયો અને બોલ્યો: “નામદાર! આ ઝૂંપ-

ડીમાં આપને લાયક ખોરાક તો નથી; પરંતુ જ કંઈ છે તે કું હાજર કરું છું, તો તે સ્વીકારશે." એમ કહી તેણે એક રોટલો અને મરચાની ચટણી લાવી બાદશાહ સમક્ષ રજૂ કર્યાં. લોખંડના તબલામાં પાણી લાવી હાજર કર્યું. બાદશાહ બૂખે થયો હતો, તેથી આ રોટલો અને ચટણી રાજમહેલના મેવામીઠાઈ કરતાંય વધારે સ્વાદિષ્ટ લાગ્યાં. રોટલો ખાઈ, પાણી પી બાદશાહ શાંત થયો, એટલે જમીન પર એક સાદડી પાથરી હતી તે પર તે સૂઈ ગયો. બેત્રણ કલાક તેણે આરામ લીધો, પછી તે ઊઠ્યો અને પેલા ફકીરને કહેવા લાગ્યો: "સાંધ-ખાવા! તમે મારી જિંદગી બચાવી છે એ ઉપકાર મારાથી નહિ છુલ્લાય. માટે મારી એક વિનંતિ છે કે, આપ મારી સાથે દિલ્હી ચાલો. ત્યાં રહી આપ ખુદાની બંદગી કરજો. તમારા સહવાસથી મને મજ પડશે અને મારા દિવસો ખૂબ આનંદથી પસાર થશે."

ફકીરે કહ્યું: "નામદાર! આપ પધારો. મને ફકીરને અમીર લોકો સાથે રહેવું ઠીક લાગતું નથી. મારે આ જંગલ સાથે છે. પરંતુ બાદશાહે ધણો આમ્રહ કર્યો એટલે ફકીર બાદશાહ સાથે દિલ્હી આવ્યો. ત્યાં બાદશાહે તેને અલગ મહેલ આપ્યો. એ મહેલમાં ફકીર રહેતો. ફકીર પહેરતો હતો. ત્રેવાં કપડાં તેણે કાઢી નાખ્યાં અને એક મોટા અમલદારના જવા ઠાઠથી તે રહેવા લાગ્યો. ત્યાં રહી તે ફકીર ખુદાની ભક્તિ કરતો. ઘણી વખત બાદશાહ પેતે ફકીર પાસે આવતો અને તેને પોતાની સાથે ફરવા લઈ જતો. એ ફકીરની સાથે બાદશાહ ઠેકઠીક

વખત ધર્મની ચર્ચા કરતો અને ફકીર પાસેથી નવું જ્ઞાન મેળવતો.

એક દિવસ બાદશાહની સાથે ફકીર ફરવા ગયો. જમના નદીમાં બાદશાહને સહેલ કરવાની હોડી હતી. બન્ને જણા તેમાં બેઠા. જમના નદીના જળમાં સડસડાટ કરતી હોડી ચાલવા લાગી. થોડી વાર થઈ એટલે બાદશાહે પૂછ્યું: “સાંઘ-બાવા! ઉઘમ મોટો કે ઈશ્વરેચ્છા મોટી? આ સંબંધી મને સમજ પડતો નથી; માટે આપ કહો કે બેમાં કાણ મોટું?”

ફકીરે કહ્યું: “નામદાર! આપ તો દિલ્હીના બાદશાહ છો, મહાજ્ઞાની છો ને અનુભવી છો, છતાં આવો પ્રશ્ન પૂછી મારી મશ્કરી શા માટે કરો છો?”

બાદશાહે કહ્યું: “સાંઘ! હું તમારી મશ્કરી કરતો નથી, પણ સાચું કહું છું કે, આ પ્રશ્નનો ખુલાસો કરો અને હાખ-લાથી સિદ્ધ કરી બતાવો કે બેમાં કાણ ચડિયાતું કહેવાય?”

સાંઘએ કહ્યું: “નામદાર! સહેજ સમજાય તેવું છે કે ઈશ્વરેચ્છા મોટી છે. કહેવત છે કે, ‘હુન્નર કરો હજાર પણ ઈશ્વરેચ્છા વિણ કોડી નવ પાવે.’”

આ પ્રમાણે બાદશાહ અને ફકીર વચ્ચે વાદવિવાદ થયો. ફકીર કહે, “ઈશ્વરેચ્છા મોટી.” રાજા કહે, “ઉઘમ મોટો.”

વાદવિવાદમાં બાદશાહ ગુસ્સે થયો અને પોતાના હાથે બાદશાહી મહેલની વીંટી હતી, તે આંગળીએથી કાઢી જમના નદીના પાણીમાં ફેંકી દીધી અને ફકીરને કહ્યું: “મારી આ વીંટી મને પાછી લાવી આપો, નહિ તો તમને સૂળીએ ચડાવી મારી નાખવામાં આવશે. જોઈ છું કે ઈશ્વરેચ્છા તમને ઠવી

રીતે બચાવે છે.”

ફકીરે કહ્યું: “નામદાર! એ માટે છ મહિનાની મુદત આપો.”

બાદશાહે કહ્યું: “ભલે છ મહિના; પરંતુ છ મહિના પછી એ વીંટી નહિ મળે તો શૂળીએ ચડાવીશ.” એમ કહી હોડી કિનારા તરફ આવી.

કાંઠે આવી બંને જણા હોડીમાંથી ઊતરો પડ્યા. પોતા-પોતાના સ્થળે બંને જતા રહ્યા. ફકીરના મનમાં ચિંતા થવા લાગી કે, હું આ ઉપાધિમાં હાથે કરીને પડ્યો. જંગલ-માં સુખેથી ખુદાની બંદગી કરતો હતો અને મજા હતી; ત્યાંથી બાદશાહ સાથે રાજવૈભવ ભોગવવા આવ્યો તે કમેતે મરવું પડશે. હશે, જો થયું તે ખરું, હવે પસ્તાવો શા કામનો ! એક વખત મરવાનું તો છેજ. ખુદાની મરજી હશે તેમ થશે. મરણના છ મહિના છે એ નક્કી થયું છે, માટે હવે પરમેશ્વરની બરાબર ભક્તિ કરી લેવી. એમ સમજી ફકીરે આપો દિવસ ખુદાની બંદગી કરવા માંડી. નિયમ પ્રમાણે પાંચ વખત નમાઝ પઢે અને પવિત્ર રહી પ્રભુભજન કરે. બાદશાહને મળવા પણ જતો નથી. ટાઇક વખત બાદશાહ ખુદ મળવા આવે તો બે-ઘડી વાતચીત કરી વળી પાછો ખુદાના નામની માળા ફેરવે.

ટાઇ વખત બાદશાહ આવે અને કહે, “સાંઈ! કહે ને કે ઉધમ મોટો તો તમારી સજા માફ કરું.” સાંઈ કહે, “ખુદાએ જન્મ આપ્યો છે તે ખુદા પાર પાડશે. મારી ફિકર તેને છે. એ બહુ દયાળુ છે. ખુદા જ કરશે તે સારુંજ કરશે.” આ પ્રમા-

થે છ મહિના પૂરા થવા આવ્યા.

છ મહિનામાં ફક્ત બે દિવસજ ખાટી છે. એટલે ફફીરે પુણ્યદાન કરવા માંડ્યાં; કારણ કે હવે દુનિયામાં બે દિવસજ જીવવાનું છે, તો પછી જટલું થાય તેટલું પુણ્ય કરી લેવું. બાદશાહે હુકમ કરેલો કે સાંધ જટલું ધન માગે તેટલું ધન તેમને પુણ્યદાન કરવા રાજ્યની તિજોરીમાંથી આપવું.

ગરીબ લોકોને ફફીર અનાજ વહેંચે, કપડાં વહેંચે, મેવા-મીઠાઈ વહેંચે. આ પ્રમાણે પુણ્ય કરે છે એવામાં એક મસ્ત ફફીર આવ્યો. તે બોલ્યો: “આપ પુણ્યદાન કરતા હો તો હું માગું તે આપશો?”

ફફીર કહે, “હા, આપ કહેશો તે આપીશ. હું બાદશાહ નથી, માટે વિચાર કરીને માગજો.”

પેલો મસ્તાન કહે, “તમારાથી થઈ શકે તેવું માગીશ. બોલો આપશો?”

સાંધ કહે, “હા, જરૂર આપીશ. બોલો શી ઇચ્છા છે?”

મસ્ત ફફીર કહે, “તમે જાતે બજારમાં જાઓ. ત્યાંથી એક તાજી મોટી માછલી લાવો. તમારા હાથે મારા ભોજન માટે તે તૈયાર કરો. મારી આ ઇચ્છા તમે પૂરી કરશો, તો ખુદા તાલા તમારી મુરાદ પૂરી કરશે.”

આ મસ્ત ફફીરની માગણી મારે તો ન હતી. પરંતુ એ કાર્ય પેલા સાંધને ચરમાવે તેવું હતું. તે સાંધ ઘાઘ દિવસ માંસ ખાતો ન હતો; એટલુંજ નહિ પણ માંસને અડકતોએ નહિ. એને આ કાર્ય તરફ તિરસ્કાર હતો; તોપણ વચ્ચની બંધાયેલો

સાંઈ જાતે બબરમાં ગયો અને મસ્ત ફફીરના કહેવા પ્રમાણે બધી વ્યવસ્થા કરી.

તે મસ્ત ફફીર ખુશ થતો આલ્યો ગયો. બીજા દિવસે પેલા સાંઈ બાવાને શૂળી પર ચડવાનું હતું. બાદશાહના મનમાં હતું કે સાંઈ બાવા એમ કહે કે ઉધમ મોટો તો હું એમની સખ રહ કરું; તેથી બાદશાહે પોતાના હજૂરિયાને મોકલી કહેવરાવ્યું: “હજૂ ઉધમ મોટો એમ કપૂલ કરો.”

બાદશાહનો હજૂરિયો સાંઈ બાવાના મહેલે આવ્યો અને બાદશાહનો સંદેશો કહ્યો. તેના જવાબમાં સાંઈબાવાએ કહ્યું: “મારે બાદશાહને મળવા આવવું છે અને મારી છેલ્લી ઇચ્છા છે કે, હજૂર મને બરદરબારમાં મળે.” સાંઈના કહેવા પ્રમાણે બાદશાહે દરબાર ભર્યો.

સાંઈબાવા બાદશાહના સિંહાસન પાસે ગાદી પર બેઠા છે. કલાક બે કલાક પછી તો એમને શૂળી પર ચડવાનું છે; તો પણ બધા દરબારીઓ કરતાં તેમના મોં પર આનંદ વધારે જણાય છે. દરબાર ભરાઈ રહ્યો. નાય, મુજરા થઈ રહ્યા. પછી સિંહાસનેથી બાદશાહ બોલ્યો: “અય ખુદાના પ્યારા સાંઈ! શા માટે જીદ કરો છો? કપૂલ કરો કે ઉધમ મોટો છે એટલે તમે છૂટા છો. તમારી સખ માફ છે.” તે સાંભળી સાંઈબાવા ગાદી પરથી ઊઠ્યા. બાદશાહી ગાદીને મુજરો કરી તે બોલ્યા: “નામદાર! ઉધમ તો બધા કરે છે. પણ પરમાત્માની મરજી પ્રમાણે ફરકને શેડી મળે છે.” એમ કહી પોતાને હાથે બાદશાહની ચાહીમહોરની વીંટી હતી, તે કાઢી તેણે બાદશાહના

હાથમાં મૂકી અને બોલ્યો: “જને હજાર હાથવાળો બચાવે છે, તેને બે હાથવાળો શું કરશે?”

બાદશાહે વીંટી ફેરવી ફેરવીને જોઈ; પરંતુ તે એજ વીંટી હતી કે જ તેણે જમના નદીના જળમાં ફેંકી દીધી હતી. વીંટી જોઈ બાદશાહ નરમ થઈ ગયો અને તેણે કપૂલ રાખ્યું. “સાંઈ-બાવા! આપનું કહેવું સાચું છે કે ઈશ્વરેચ્છા મોટી છે.”

“તમને શૂળીએ ચઢાવવાનું મેં આજ નક્કી કર્યું હતું અને મને ખાતરી હતી કે એક કલાક પછી સાંઈબાવા આ દુનિયામાં નહિ હોય. પરંતુ પરમાત્માએ આપને બચાવ્યા છે. આ આ વીંટી આપને શી રીતે મળી તે કહો.”

સાંઈ કહે, “આજથી બે દિવસ પર એક મસ્ત ફકીર આવ્યો અને તેણે પોતાની ઇચ્છા મુજબ મારી પાસે ખોરાક માગ્યો. એ ખોરાક તૈયાર કરતાં મને ઘણું દુઃખ થયું; પરંતુ જ્યારે મેં માછલી ચીરવા માંડી, ત્યારે તે માછલીના પેટમાંથી વીંટી નીકળી. તે પર ખુદ બાદશાહની મહોર હતી. તે જોઈ મેં તે વીંટી લઈ લીધી. તે વીંટી આજ આપની હજૂરમાં મેં રજૂ કરી છે.”

બાદશાહ ફકીર પર ખુશ થયો અને તેને બાદશાહી પોશાક ભેટ આપ્યો. તે વખતે સાંઈની પાસે પોતાનાં અસલ ફકીરી કપડાં હતાં તે તેણે પહેર્યાં. બાદશાહી પોશાક તથા બીજાં કપડાં બાદશાહને ચરણે ધરી ફકીર બોલ્યો: “બાદશાહ સલામત! હવે મને મારી અસલ જગાએ જવા રજા આપો.”

બાદશાહ કહે, “સાંઈબાવા! તમને અહીં કંઈ દુઃખ પડ્યું? આપ એકદમ શા માટે ચાલ્યા જાઓ છો?”

ફકીર કહે, “ઠીક થયું કે ખુદાએ મને આજ ઉગાર્યો, નહિ તો આજ હું કમોતે મરત. જંગલ છોડી રાજમહેલમાં રહેવાની મેં ઇચ્છા કરી તેથી આવી ઉપાધિમાં આવી પડ્યો. અમને ફકીરને તો જંગલ ભલું, એમ કહી તે જંગલ તરફ ચાલતો થયો.

(“ બાલમિત્ર ”ના એક અંકમાંથી)

૨૭-કિશોરીના ઝલ્લો

(લેખક:-શ્રી. દિલખુશ બ. દીવાનજી)

તે રાત્રિએ આકાશ ધનધોર વાદળથી છવાઈ ગયું હતું અને તેની છાયામાં ચંદ્રમા પણ અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો.

આથીજ મારા ગાડીવાળાએ ખૂબ જોરમાં ગાડી હાંકી મૂકી.

રાત્રિની નિઃશબ્દ શાંતિમાં મારા કાન પર કાંઈક અવાજ પડ્યો.

હું ચમક્યો—કંઈક આતુરતાથી એ અવાજ સાંભળવા લાગ્યો.

પવનના સુસવાટામાંથી એ અવાજ સીધા મારા કાન પર અથડાવા લાગ્યો. મને શક પડ્યો કે મારી ગાડી પાછળ પાછળ એ અવાજ પણ સાથે આવતો હતો.

તરતજ મેં ગાડીવાનને કહ્યું: “ સખૂર. ”

ગાડી જલ્દી રહી.

પછી તે અબજ બંધ થયો. કશું સંભળાતું નહોતું.

ફરીથી આયુક વીંઝાઈ—ઘોંડાઓ ઝબક્યા અને સપાટા-બંધ ગાડી ચાલવા લાગી.

ઐટલામાં વરસાદ પડવા લાગ્યો, ઘોડાઓ ભીંજવા લાગ્યા.

પાછા પેલા સ્વરો પવન પર અથડાવા લાગ્યા.

ગાડીવાને ફરીથી ગાડી ઊભી રાખી. ગાડીમાંથી હું ઊતરી પડ્યો. “આ મદન! આ કરુણ અબજો ક્યાંથી આવે છે?”

તપાસ કરતાં મારી ગાડીના નીચેના ભાગ પર એક બાળા મેં જોઈ. તે બાળા એકલી બેઠી હતી.

હું તે બાળા પાસે ગયો અને પૂછ્યું:

“બહેન! કમ રડે છે?”

બાળા કંઈ બોલી નહિ. થોડી વાર શાંત રહી અને પછી અત્યંત કરુણ સ્વરે બોલી ઊઠી:

“મારો ઝભો!”

ઐટલાજ શબ્દો કહેતાં એ બાળા ખૂબ રડી પડી. રડતાં રડતાં ગાડીના નીચલા ભાગ પરથી તે નીચે ફરી પડી.

ફરીથી મેં પૂછ્યું:

“બહેન! તને શાનું દુઃખ છે?”

અનાથ બાળા બોલી : “જુઓને, પેલો.....પે.....લો મારો ઝભો!”

હું સમજ્યો. મારી ગાડીનાં પૈડાંમાં એક ફાટ્યોતૂટ્યો, મેલોગંદો ઝલ્લો વીંટળાઈ ગયો હતો ! મેં તે જોયો. એ ઝલ્લો એટલો બધો ફાટી ગયો હતો કે દીવાખતી લૂછવામાં જ કામ આવે.

પૈડાંના સળિયામાં એ એટલો બધો લપેટાઈ ગયો હતો કે મહામહેનતે મેં એ ખેંચી કાઢ્યો.

મેં બાળાને પૂછ્યું : “આ તોફાની રાત્રિએ બહેન ! તું એકલી એકલી ક્યાં જાય છે ?”

બાળા કંઈક ગભરાઈ અને બોલી : “પેલા ગામમાં.”

મેં કહ્યું : “મારી ગાડીમાં બરાબર બેસી જ.”

ગાડીમાં ગરીબ બાળા બેઠી તો ખરી. પરંતુ એને કંઈ ચેતન ન પડ્યું. ગાડી ચાલવા માંડી અને તે બિચારીની ફીફી પડી ગયેલા આંખમાંથી ડળક ડળક આંસુ પડવા માંડ્યાં. તે બાળા એટલું બધું રડતી હતી કે એના દુઃખનો બાંહેધર અંત-જ ન હોય.

“બહેન ! તું ગામમાં ક્યાં રહે છે ?”

રડતાં રડતાં બાળાએ જવાબ આપ્યો :

“મારું નામ કિશોરી. હું અનાથ છું.”

ફરીથી સ્મરણો બગ્યાં હોય તેમ તે પાછી ડૂસકે ડૂસકે રડવા લાગી. એ બધું રહન પેલા ફાટી ગયેલા ઝલ્લા માટે હતું.

ગાડી તો સપાટાબંધ ચાલતી હતી. ગામ આવી ગયું. છતાં દુનિયાના રહી ગયેલા એકના એક પ્રિય સાથી, પેલા

ઝલ્લા માટે કિશોરીનું રૂદન ચાલું રહ્યું !

અમે ગામમાં આવી ગયાં. ધર્મશાળામાં કિશોરીને ઉતારી માલિકને બધી હકીકત કહી થોડા પૈસા આપ્યા. પછી મેં જણાવ્યું:

“આ બિચારીને નવો ઝલ્લો ખરીદી આપજો.”

એટલામાં બાળા બોલી ઊઠી:

“અને જો, કાળા રંગનો ગરમ ઝલ્લોજ લાવજો.”

બીજ દિવસે નવો ઝલ્લો મળતાં કિશોરી ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. કેટલી નિર્દોષ બાળા અને કેટલી ભયંકર ગરીબાઈ !

*

*

*

*

આજના સંસારમાં શ્રીમંતોની એવી સંખ્યાબંધ ગાડી-ઓ ઝપાટાબંધ ચાલી જાય છે અને ગાડીના પાછલા ભાગમાં બેઠેલા લાખો ગરીબોના ઝલ્લાઓ એ ગાડીનાં પૈડાં નીચે કચરાઈ જાય છે, એમની જીવનલીલા કચરાઈ જાય છે.

એ લાખોનાં રૂદન કાણ સાંભળશે ?

એકાદ ગાડીવાળો, એકાદ બાળાને, એકાદ ઝલ્લો આપી દે તેથી કંઈ લાખોનાં દુઃખોનો અંત આવશે ?

એ ગાડીજ ન હોત તો ?

(“ કિશોર ” ના એક અંકમાંથી)

૨૮-ખાપનો બોલ

(લેખક:- 'શ્રીરામ')

ત્રણ મહિના પછી શત્રુસૈન્યે ગઢના દરવાજા ઠોકવા માંડ્યા. યુદ્ધ શરૂ થયું ત્યારે શરત્કાળ હતો. હવે ઠંડી શરૂ થઈ ચૂકી હતી. પર્વતો ઉપર 'પ્લામ' પુષ્પો ફૂટી નીકળ્યાં છે; તોપણ યુદ્ધવિરામનો કઠિા દેખાતો નથી.

જાએ ઢાટ ને જાંડી ખામઓથી વીંટળાયેલ દુર્ગ સુરક્ષિત હતો..... ચોક્કાઓ દિનરાત તીર લઇને ગઢની ચોક્કી કરતા હતા. વચ્ચે ઢાઢ ઢાઢ વાર શાંત તીરવર્ષાની નીરવ સ્તબ્ધતાને છુબ્ધ કરતી ખંદૂકોની ગોળીઓના ધડાકા પણ સંભળાતા હતા.

ગઢમાં લડવૈયા ખુટાડ્યા ખૂટે એમ નહોતું; ખૂટી પડ્યાં હતાં માત્ર દાણાપાણી. સંઘરેલ દાણાપાણીનાં તળિયાં દા'ડે દા'ડે સાફ થવા માંડ્યાં હતાં. હવે તો દારુણ ભૂખમરો શરૂ થઈ ચૂક્યો હતો. ઢાઢને ઉપવાસ, તો ઢાઢને અધપેટ ખાવાનું મળતું.

દુર્ગાધિપતિ સામંતરાજ સાતોમિ મહાભૂંજવણુમાં ગરકી પડ્યા હતા. આ પાર કે પેલે પાર લઈ જતી ઢાઢ પણ વ્યવસ્થા હવે તો કરવીજ રહી. શત્રુસેનાની યુદ્ધશક્તિ કે સંગ્રામ-કૌશલ્યનો તેમને ભય નહોતો; એમને ભય હતો એના નાથ-ઢાના યુદ્ધવ્યૂહની કુશાગ્ર બુદ્ધિનો. દુરમનના એ એકમાત્ર સેના-પતિના ઉપર જયપરાજય તોળાતો હતો. એ નાયકનો બે

ઠાઈ પણ ઉપાયે 'ફેંસલો' કરી નાખવામાં આવે, તો પોતાનો વિજય ચોક્કસ છે એ સામંતરાજ સાતોમિ બહુતા હતા.

પણ ઉપાય શો? મરણિયા થઈને એમણે પ્રતિજ્ઞા લીધી- જો ઠાઈ દુશ્મનના સેનાપતિનું મસ્તક લાવી આપશે, તેને પોતે પોતાની લાડીલી ને રૂપવતી કન્યા અર્પણ કરશે.

x   x   x   x

એક દિવસ બપોરે આકાશે રક્તવર્ણ ધારણ કર્યો હતો. ઘેરાયેલા સૈનિકાનાં ભૂખ્યાંતરસ્યાં હાડપિંજરોમાં કાતિલ ઠંડીની કંપારી વધૂટતી હતી. સાંજ પડતાં તો બરફ ગરવા લાગ્યો. ભેતભેતામાં ગઢની ભૂમિ, ઝાડપાલો ને ઠાટના કાંગરા બધું બરફથી છવાઈને ઘોણુંધક થઈ ગયું.

સામંતરાજ એક ચિકારી ફૂતરો પાડ્યો હતો. એનું નામ હતું બતસૂખૂસા. એ ફૂતરો જટલો રૂપેરંગે ફાંકડો દેખાતો હતો, તેટલોજ સ્વામીભક્ત અને બહાદુર હતો. કમનસીબે આજ તે વહાલસોયો ફૂતરો પણ ક્યાંક અદૃશ્ય થઈ ગયો હતો. ઠાઈને ખબર ન પડી કે એ ક્યાં ચાલ્યો ગયો હતો.

બીજા દિવસે સવારે સાતોમિએ પોતાના અંતેવાસી સાગરીતો સાથે સલાહ મેળવવા દરબાર ભર્યો. અધાએ એવોજ મત આપ્યો કે દુર્ગમાં ગોંધાઈ રહી ભૂખેતરસે કમોતે મરવા કરતાં દરવાજા ખોલીને કેસરિયાં કરી વીરોચિત મૃત્યુને ભેટવું એજ ચોગ્ય છે. આમ તરફડી તરફડીને મરવું એ વીરનો ધર્મ નથી.

એવામાં ઠાણે બંધે ક્યાંથી પેલો ફૂતરો ફૂટતો ફૂટતો

ખૂંછડી પટપટાવતો રાજદરબારમાં આવી હાજર થયો. એના મોઢામાં લાંબા લોહી ખરડાયેલા વાળવાળું કાંધ પુસ્તકનું મસ્તક હતું. બધાએ આશ્ચર્યચકિત આંખે જોયું કે એ માથું બીજ કાઢી નહિ, પણ સાતોમિના પરમ શત્રુની સેનાના નાયકનું હતું!

ધણે વંખતે શોકડૂબ્યા ગઢમાં આનંદના જયધ્વનિ થવા લાગ્યા. સાતોમિની સેના કાંધ ધસમસતા ઘોડાપૂરની પેઠે દુર્ગદ્વાર મોકળાં કરીને બહાર પડેલી શત્રુસેના ઉપર ગીધની ઝડપે તૂટી પડી. એક બાબુ નાયકનો અભાવ ને બીજી બાબુ અણધાર્યું ને આકસ્મિક અવસ્થિત આઠમણ. શત્રુદળ ઝાઝી ટક્કર ઝીલી શક્યું નહિ. જોતજોતામાં અવ્યવસ્થિત ટોળાંની માફક વેરવિખેર થઈ નાસી છૂટ્યું.

x

x

x

x

સાતોમિ મહારાજના હેશમાં ફરી સુખશાંતિના સોનેરી દિવસો ઊગ્યા. પણ માનવીનું મન કેવું અંચળ હોય છે! જ સ્વામીભક્ત કૃતરાને કારણે સામંતરાજના રાજમાં સોનાનો સૂરજ ઊગ્યો, તે હવે એમની આંખનો કાંટો થઈ પડ્યો. એને હવે એ લાડકોડ કરાવતા નથી—પાસે પણ બોલાવતા નથી! એ મજરે પડતાંજ સામંતરાજને પોતાની પ્રતિજ્ઞા યાદ આવી જતી ને તરતજ એમના હાડેહાડમાં દારણુ ઉદ્દેગ ને બુઝુપ્સા સળગી ઊઠતાં. “કંઈ કપરી ધડીએ હું એ પ્રતિજ્ઞા લઈ બેઠો!” સામંતરાજનું હેયું કક્કળી ઊઠતું.

સંજનું જોઈને સામંતવર્ગ પણ નિમકહલાલ કૃતરાને

હડેહડે કરવા લાગ્યો. ઢાસઢાસીઓ પણ સૌનું બેઠને બેને હડેહડે કરતાં. એને બેતાંજ સૌ ઢાઠ હાંકી કાઢતાં. અવજ્ઞા, અનાદર, હડેહડેના બોલ ને અનાદારની કચણ વેદનામાંથી કૂતરો વરતી ગયો કે હવે ઢાઠને એની જરૂર નહોતી. મૂક દુઃખદૈન્યની કાતર વેદનાભર્યો એ કૂતરો હવે પોતાની બતને સંતાડતો સંગસાથી વિદોણો એકલો રખડવા લાગ્યો.

નિરપરાધી, વાચાહીન, આશ્રિત પ્રાણીની આ દુર્ઘટના બેઠને રાજકન્યાનું હૈયું સમવેદનાથી રડી ઊઠતું. એને થયું, માનવીની અકૃતજ્ઞતા, નિષ્ઠુરતા અને અવિચારની કંઈ હદ હોય છે! અને પોતાના પિતા! જના તરફ એને આટલો બધો ભક્તિશ્રદ્ધાભાવ છે, તે પણ આટલો અનાયાર આચરી શકે છે. એ વિચારે રાજકુલિતાનું કામળ હૈયું સમસમી ઊઠ્યું.

અપાનના સામુરાઈ (ક્ષત્રિય) ના બોલની કિંમત જવી-તેવી ગણાય? એક વાર મોઢે બોલ્યા પછી બનજિગરને ભોગે પણ બોલ્યું ફેાક કરવાનો એમનો સ્વભાવ નથી. પિતા જ્યારે પ્રતિજ્ઞાવિમુખ થતા હતા, ત્યારે એના સંતાનનો એ ધર્મ થઈ પડતો હતો કે એ પિતૃપ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરી બતાવે! આશ્રિતનો બધાએ ત્યાગ કર્યો એટલે હું એનો સ્વીકાર કર્યા વિના રહી શકું એમ નથી. એવો વિચાર કરીને રાજકન્યાએ કૂતરાના લાલનપાલનનો ખાર લેવાનો સંકલ્પ કર્યો.

x   x   x   x

બતસૂખૂસા ને રાજકન્યા શોધ્યાં જડતાં નથી. લાડીલી ઢીકરી ચાલી જતાં સ્નેહવત્સલ બાપના શોકનો પાર નથી.

એની શોધ માટે બાપે દશેદિશ માણસો મોકલ્યાં, પણ ક્યાંયે એની ભાળ લાગી નહિ. દીકરીને દુઃખે રાજ જટલા શોકાતુર થયા એટલાજ એ ફતરા ઉપર રાધે ભરાયા. એ હતભાગીજ આ બધાં અનિષ્ટનું મૂળ છે !

x

x

x

x

જટલાંયે ગિરિનદી ને કરાડકાતર ખૂંદીખોદીને રાજકુહિતા દેશાંતર કરી રહી છે. એની પાછળ એકમને પેલું વફાદાર પ્રાણી પગલાં માંડતું ચાલે છે. પિતાના અન્યાયનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવા કુહિતાએ વગડાનો વાસ સ્વીકાર્યો. સહાયસાધનહીના, રાજનંદિની ભિખારણની માફક ભટકતી હતી; છતાં પણ એના દિલમાં દુઃખદ્રેષનો છાંટો નહોતો. એણે શોકસંતાપ-હારી દયામય ભગવાન બુદ્ધનું શરણ લીધું હતું. શરણાગતને દયામયભગવાન તરછોડતો નથી, એ એની અંતરતમ શ્રદ્ધા હતી.

એક ગિરિગુફામાં એણે આશ્રય લીધો. શ્વાન એની નજર આગળથી રજમાત્ર ખસતો નહિ. પડછાયાની માફક એ એને મનપ્રાણથી અનુસરતો. રાત્રે કઠણ ભૂમિ ઉપર ગુફામાં રાજકન્યા નિદ્રાને ખોળે આશ્રય લેતી, ત્યારે પણ શ્વાન ગુફાને બારણે ખડા સૈનિકની ચોકી કરતો. દિવસે જ્યારે ભિક્ષુવેશા રાજકન્યા ભિક્ષાપાત્ર હાથમાં લઇ ગામડાંઓમાં ભટકતી, ત્યારે પણ શ્વાન એની સાથેજ જતો.

રાજ રાજકન્યા સ્નાન કરી તથાગતના ધ્યાનમાં લીન થતી. ફતરે પણ બાણે એના દિલની ભક્તિ અનુભવતો હોય તેમ રાજકન્યાના ધ્યાનસ્થ દેહ પાસે નતમુખ સ્થિરતા ધારણ

કરીને બેસી રહેતો. રાજકન્યા, પિતાને જ્ઞાન માટે પ્રાર્થના કરતી. એ કહેતી: “પ્રભો! આ સાહસી ને સ્વામીમક્ત પ્રાણીમાં આત્માનો સંચાર કરો, એનો જન્મમૃત્યુની જટિલ બળમાંથી ઉદ્ધાર કરો. તમારી અપાર કૃપાના આશ્રય હેઠળ એનો તમે સ્વીકાર કરો; કારણ કે સૌએ એનો ત્યાગ કર્યો છે.”

એ રીતે દિવસો જતા. ધીમેધીમે જ્યારે રાજકન્યા ધર્મ-ગ્રંથનાં સૂત્રોનો પાઠ કરતી, ત્યારે એની સંમુખ બેઠેલ જ્ઞાનની આંખમાં જણે અપાર્થિવતાનો ભાવ કૂટી નીકળતો. જણે તે બધું સમજતો ન હોય! તપસ્યાનો મહિમા જણે એને પણ સ્પર્શ કરતો ન હોય! કેમ જણે જનવર માનવીની ઉન્નત ચેતનાની અવસ્થાએ ન પહોંચ્યું હોય!

x

x

x

x

એક દિવસે સવારે સામંતરાજ સાતોમિનો ઠાઠ એક દરબારી બંદૂક લઈને શિકારે નીકળ્યો હતો. પહાડોની ખીણમાં ચાલતાં એની નજર એક ગુફાના બહિર્દ્વાર આગળ સ્થિર થઈને બેઠેલા કૂતરા ઉપર પડી. જોતાંજ એણે કૂતરાને વરતી કાઢ્યો. “અરે, આજ પોતાના સ્વામીને દુઃખમાં ધકેલી દેનાર કૂતરો! આનેજ કારણે એણે પોતાની લાડીથી કન્યા ગુમાવી દીધી. એને હવે કેવો જીવવા દેવો!” આવો વિચાર કરતોકને એણે હાથમાં પકડેલ બંદૂક તાકી ઘોડો દાખ્યો. એ પછી આગળ વધીને એ જ્ઞાનના લોહી નીગળતા રાખ પાસે ગયો.

એણે બેયું કે પ્રાણહીન જ્ઞાન ભોંયે પડ્યો હતો; પણ

એના વિગતપ્રાણ દેહ પાસે આ કદ નારીનો ઝળુ સુંદર-મૃત-
દેહ ! જય ને આશ્ચર્યથી તે સ્તબ્ધ બની ગયો. ખંદૂક છોડતી
વખતે એણે જોયું નહોતું કે ફતરાની આથે એના રાબની વ-
હાલી દીકરી બેઠી હતી.

x

x

x

x

નિમકહલાલ ધાનનો સ્વીકાર કરીને ભગવાન બુદ્ધને
ચરણે ગયેલી રાજનાંદિનીએ પ્રાણ સમર્પણ કરી પિતૃપ્રતિજ્ઞાનું
પાલન કર્યું. ભગવાન બુદ્ધનું ચરણું ઉઝાડ્યું.*

૨૯-કરીમ ધાંચી

(લેખક:-શ્રી. દાઉદભાઈ સુલેમાન)

કરીમનો પહેરવેશ બહુજ સાદો હતો. પોતે દરરોજ એક
ખાંડિયું, સાદી પટ્ટીનું ખાખી ખમીસ અને લૂંગી જવી નાની ધો-
તલી પહેરતો. જોડા તો કાંઈ દિવસ જોવામાંજ ન આવતા.
આમ પહેરવેશમાં કરીમ ધાંચી બહુજ સાદો હતો.

કરીમ તેલ આપવામાં જરાય ઝાણું તોળતો નહિ.
ધરાકને તે થોડું વધારે તેલ આપતો. કાંઈનું મન કચવાય
એ તેને જરાય ગમતું નહિ. નાનું છોકરું આવે કે મોટું આવે;
પણ કરીમ કાંઈને જરાએ છેતરતો નહિ. આમ તો કરીમ પ્રામા-

* જાપાનની એક મધ્યયુગની લોકકથા. (ખંગાળા " પ્રવા-
સી " માંથી)

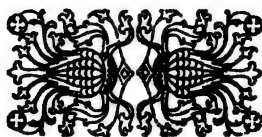
શિક અને ખરાવાદી હતો.

કરીમ હમેશાં સવારે વહેલો જાડીને ઢારને પાણી પાતો. પછી બળદને ધાણીએ બેડતો. દિવસ આથમતાં છ-સાત ધાણી તે કરતો. તેનાં કપડાં તેલથી ભીંજાઈ જતાં. દરેક કામ તે પોતે જાતેજ કરતો. એ રીતે કરીમ ખરેખરો મહેનતુ હતો.

કરીમ એકલા તલ પીલતો નહિ; એરંડિયું, સરસિયું વગેરે પણ તે પીલતો. મોટા મોટા શાહુકારોનાં તેલીબિયાં પીલવા તે રાખતો અને ધરાકને જ વાચદો કર્યો હોય તે વખતેજ ચોક્કસ માલ બનાવી આપતો. આમ કરીમ બહુજ નિયમિત હતો.

કરીમની દુકાનેથી ઠોઠ દિવસ ક્ષીર, સાધુ વગેરે અતીતો પાછા ફરતા નહિ; કરીમની દુકાનેથી તેઓને પાઘ-પૈસો તો મળતોજ. તેનું ધાર્મિક દિલ આવાં કામો પ્રત્યે ઉદાર હતું. મંદિર કે મસ્જિદ જ્યાં સખાવતો થતી ત્યાં કરીમનું નામ પહેલું હોયજ. તેને મન મંદિર કે મસ્જિદ, હિંદુ કે મુસલમાન સરખાજ હતા. આમ કરીમ ઉદાર અને ધાર્મિક તેમજ એકતાપ્રિય હતો.

(“ બાલમિત્ર ”ના એક અંકમાંથી)

૩૦—પરાક્રમી દિનુ

(લેખક:-શ્રી. મનહરલાલ સા. શાહ)

દિનુ ખૂબ શાંત અને ઝાછાઝોલો છોકરો હતો. આખો દિવસ તે તેના ઝોરડામાં બેસીને એરોપ્લેન, રેડિયો, વાયર-લેસ, ટેલિવિઝન વગેરે વિષયોની ચોપડીઓ જ વાંચ્યા કરે.

દિનુને દરિયા વચ્ચે આવેલા અબાણુયા ટાપુઓમાં જઈ પહોંચવાની પણ ખૂબ હોંશ હતી. પણ ત્યાં જવાય કેવી રીતે ?

બંદર દરિયાકિનારે જ હોય. દિનુ એવા એક બંદરમાં રહેતો, એટલે દરિયો નજીક જ હતો. દરરોજ સાંજ એ દરિયાકિનારે આવતો અને એકચિત્તે દરિયાને જોઈ રહેતો. તેને થતું, “કયે દિવસે હું આ દરિયાને ખૂંદી શકીશ ?”

એક દિવસ છેક અંધારા સુધી દિનુ દરિયાકિનારે બેસી રહ્યો. ત્યાં તો તેણે દૂર દૂર બત્તીઓની હાર જોઈ. હળવે હળવે તે ખૂબ નજીક આવી. એ તો એક મોટી સ્ટીમર હતી. સ્ટીમર એકદમ નજીક આવીને ઊભી રહી.

દિનુને તરતાં આવડતું હતું, એટલે એણે સાહસ ખેડ્યું. તે તરતો તરતો ને લપાતો લપાતો સ્ટીમર પાસે પહોંચી ગયો અને છાનોમાનો અંદર ચડી ગયો. સ્ટીમરના કપ્તાનને આ બંદરમાંથી કંઈક જરૂરી વસ્તુઓ ખરીદવી હતી, એટલે એ એક હોડીમાં બેસી કિનારે જઈને બંદરમાં ગયો. ત્યાંથી થોડા વખતમાં તે પાછો આવ્યો અને સ્ટીમર ઊપડી.

એ દિવસ સુધી દિનુ એક અંધારા ખૂણામાં બસી રહ્યો, પણ એમ ક્યાં સુધી ચાલે ! હિંમત રાખીને એ હળવે હળવે બધી કેબિન (ચોરડી) પાસે ફરવા નીકળ્યો. એક કેબિનનું બારણું થોડુંક ખુલ્લું હતું. તેમાંથી એક ઘોળા વાળવાળો પણ મજબૂત બાંધાનો માણસ અને એક દિનુ જવડોજ છોકરો દેખાયા. તેઓની વાતચીત પરથી દિનુ સમજી શક્યો કે એ લોકો આ સ્ટીમરના માલિક છે અને તેઓ કાંઈ વિચિત્ર ટાપુમાં કંઈક શોધ કરવા જાય છે. તે ખૂબ રાજી થયો. એણે અંદર જઈને પોતે એવા ટાપુ પર આવવાને ધણીજ ખુશી છે એમ જણાવ્યું.

એ વૈજ્ઞાનિક પ્રોફેસર બહુજ ભલા માણસ હતા. એમણે દિનુને ખૂબ પ્રેમથી રાખ્યો. પ્રોફેસરનો ભત્રિજો નાથુ, દિનુનો ખાસ દોસ્ત બની ગયો.

થોડાજ દિવસોમાં તેઓ તેમના ધારેલા ટાપુ પર આવી પહોંચ્યા. સ્ટીમર ઊભી રહી અને સૌ ઊતરી પડ્યા. દિનુ ને નાથુ તો રાજી રાજી થઈ ગયા. આવો રળિયામણો ટાપુ જોઈને દિનુ ને નાથુ તો નાચવાજ લાગ્યા. જાતજાતનાં ઝાડ ને ભાત-ભાતનાં પંખી, તરેહ તરેહનાં ફૂલ ને અવનવાં ઝરણાં, એબધું એકું ખુશનુમા હતું કે તમે જોતાં જોતાં તો તમેય નાચવા લાગો.

પ્રોફેસરે બધા માણસોને તૈયાર કર્યા અને સાવધ રહી આગળ વધવા કહ્યું. કેમ ખબર પડે કે આ ટાપુ પર કેવાં માણસો રહે છે, કેવાં જંગલી જનાવરો રહે છે ! એટલે સૌ ખૂબ ધ્યાનપૂર્વક આગળ વધવા લાગ્યા.

થોડા કલાકમાં તો તેઓ એક વિશાળ સરોવર પાસે આવી પહોંચ્યા. પ્રોફેસર તો નાચવાજ લાગ્યા, અને કહે કે, “આજ એ સરોવર છે જ્યાં આજથી પાંચ હજાર વરસ પહેલાંના જાતજાતના અવશેષો પડ્યા છે.” બધા સરોવર પાસે ખૂબ નજીક આવી પહોંચ્યા અને ત્યાંજ પડાવ નાખ્યો. બધા થાક્યા-પાક્યા હતા, એટલે નાહીધોઈ ખાઈપીને નિરાંતે સૂઈ ગયા.

સાંજ સૌ જાગ્યા અને પ્રોફેસર થોડાક માણસો અને દિનુનાથુને સાથે લઈને આસપાસ તપાસ કરવા નીકળ્યા. બાકીના માણસો પડાવમાં રહ્યા અને સાંજને માટે ખાવાનું બનાવવા લાગ્યા.

ખૂબ ફરીને દિનુ-નાથુ આવ્યા, એટલે એમને ભૂખ ને થાક પણ ખૂબ લાગ્યા હતાં. બન્ને નિરાંતે ખાઈ પરવારીને ઘસઘસાટ ઊંઘી ગયા.

સવારે જાગ્યા ત્યારે સૂરજદાદા જાગી ગયા હતા. જાત-જાતનાં પાંખી જાડાજાડ અને કિલકિલાટ કરી રહ્યાં હતાં. ઠંડો પવન અને મુગંધી ફૂલોની ફોરમ આવતી હતી. પ્રોફેસર કંઈક કામમાં પડી ગયા હતા. એ આ છોકરાઓને જાગેલા જોઈ બોલી જાગ્યા: “ચાલો છોકરાઓ ! તૈયાર થઈ જાઓ. આપણે સરોવરના પાણીમાં જવું છે. જલદી કરો.”

દિનુ તો અબચબચ થઈ ગયો, પણ તે જાણતો હતો કે પ્રોફેસર બહુજ હોશિયાર માણસ છે. તેઓ ધારે તે કરી શકે એવું છે.

તરતજ બન્ને તૈયાર થઈ ગયા. પ્રોફેસર અને બીજા માણસો પણ તૈયાર થયા અને સૌ સરોવરને કિનારે આવી જાયા. પ્રોફે-

સરના કહેવાથી ઠેટલાક માણસો બે મોટી પેટી ઉપાડી લાવ્યા હતા. તેમાં ઠેટલાક યુરખા હતા. પ્રોફેસરે એમાંથી સૌને એક એક યુરખો લઇ લેવા કહ્યું અને સૌને તે પહેરતાં શીખવ્યું. દિનુ તો આ યુરખો જોઈ દિંગજ થઇ ગયો. આંખ આગળ એક કાચની બારી સિવાય આખા યુરખામાં બીજા ક્યાંય બારી કે કાણા જવું નહોતું. પીઠ પર એક પેટી હતી. તેમાં પ્રાણવાયુ ભર્યો હતો. યુરખો પહેરનારને તે નળીદ્વારા મળે, એટલે એ બિચારો ગૂંગળાઇને મરી ન જાય.

દિનુ ને નાથુ બન્ને યુરખા પહેરીને તૈયાર થઇ ગયા. બન્ને એક બીજાને જોઇને હસવા લાગ્યા. બન્ને કોઇ વિચિત્ર પ્રાણી જવા દેખાતા હતા. પછી પ્રોફેસરે પાણીમાં કામ આવે એવી બંદૂકો સૌને આપી. દિનુ ને નાથુ પણ નાનકડી બંદૂકો લઇને ઊભા. ત્યાર પછી પ્રોફેસરે સૌને સાવધ રહીને પોતાની પાછળ આવવાને કહ્યું.

તેઓ થોડેક દૂર ગયા ત્યાં તો સરોવરના પાણીમાંથી એક મોટા અજગરે પોતાનું જખરજસ્ત માથું બહાર કાઢ્યું. દિનુ ને નાથુ આવા પ્રાણીને જોઇ દિંગ થઇ ગયા. પણ તરતજ પ્રોફેસરે પોતાની પાસેની એક વજનદાર વસ્તુ એ અજગરના ફાટેલા મોંમાં જોરથી ફેંકી. થોડી વારમાં એક ઝીણો “ધડ,” જોવા અવાજ થયો અને અજગરનું મોઢું માથું ડપાક કરતું ઊડી પડ્યું અને સરોવરનું ઠેટલું પાણી તેના લોહીથી લાલધૂમ થઇ ગયું. એ એક બૉમ્બ હતો. એનાથી ગમે તેવી મોટી ઇમારત પણ ઊડી જાય. જ્યારે એ પ્રાણી ઊધું પડી

બહાર આવ્યું ત્યારે દિનુ તો જોઈ જ રહ્યો. એનું પેટ વળી મગર જવું હતું. પાણીમાં ઢવાં ઢવાં વિચિત્ર પ્રાણીઓ થાય છે !

પછી સૌ પ્રોફેસરની પાછળ પાણીમાં જાડે જાતર્યા. સરોવરની બરોબર વચ્ચે એ છેક તળિયે પહોંચ્યા, ત્યારે સૌ આભા થઈ ગયા. ત્યાં એક ડૂબેલો મહેલ હતો. એ એટલો બધો મોટો, સુંદર ને દેખાવડો હતો કે, જો તે આ સરોવરની બહાર હોત, તો દરરોજ હજારો માણસો દેશદેશાવરથી તેને જોવા આવત. તમે આપણે તાજમહાલ જોયો છે ને ? તેને કટલા બધા માણસો દેશપરદેશથી જોવા આવે છે !

દિનુ ને નાથુ તો એ મહેલમાં પ્રોફેસર સાથે ખૂબ ક્યાં. એ આખો મહેલ આરસનો હતો. તેમાં વળી આખો દિવસ ને રાત પાણીથી એ ઘોવાય એટલે સરસ થઈ ગયો હતો. પ્રોફેસરે ત્યાંથી જાતજાતની કટલીય ચીજો ભેગી કરી અને પછી સૌ પાણીની ઉપર પાછા આવ્યા.

ખાંધપીને સૌ આરામ લેવા ગયા. પણ દિનુ ને નાથુ તો એ અદ્ભુત મહેલની વાતો કરતાં ધરાયાજ નહિ.

થોડા દિવસમાં તો પ્રોફેસરે કટલાય અવશેષો, અદ્ભુત કારીગરીના નમૂના અને વિલસણ વસ્તુઓ ભેગી કરી. એક દિવસ ઓચિંતો એક ખજાનો જડી આવ્યો. એમાંથી કટલું જ નવાહિર ને સોનામહોરો મળી આવી. બધા ખૂબ રાજી થઈ ગયા.

પ્રોફેસરે ખૂબ ચીજો ભેગી કરી. પછી તેમણે ઘેર પાછા જવા માટે તૈયારી કરવાનો હુકમ કર્યો અને બીજા વખતે આવી વધારે ચીજો લઈ જવાનું નક્કી કર્યું. એક દિવસ સવા-

૨માં તે ટાપુને સજ્જામ કરીને સ્ટીમર ઓપડી.

દિનુના બાપુજી તો તેને એકદમ આદ્યો ગયેલો બહુ, બેર રડી રડીને અર્ધા થઈ ગયા હતા. પણ ત્યાં તો પેલા પ્રોફેસરજી દિનુને એના બાપુજી પાસે મૂકવા આવ્યા. તેના બાપુજી તો ખુશી ખુશી થઈ ગયા. તેમાં વળી પ્રોફેસરે આ બહાદુર છોકરા પર પ્રસન્ન થઈને તેને કેટલુંય જવાહિર આપ્યું. દિનુ તો પૈસાદાર થઈ ગયો. તેના બાપુજી પોતાના બહાદુર ને સાહસિક દીકરાને બેઘને ગાંડાધેસા થઈ ગયા.

દિનુએ તો પેલા જવાહિરમાંથી કેટલુંય દાન ક્યું અને અંબલાય અંધાવ્યા. કહો, દિનુ કેવો પરાક્રમી ?

(“ બાલમિત્ર ” ના એક અંકમાંથી)

૩૧-વાજબી ચુકાદો

(લેખક:-શ્રી. ૨. ના.)

એક વાણિયાએ એક બ્રાહ્મણને એક ફૂવો વેચ્યો આપ્યો. રૂપિયા લઈ પેટીમાં મૂક્યા ને બીજા દહાડે વાણિયો આડો ફાટ્યો. બ્રાહ્મણને કહેવા લાગ્યો: “ મહારાજ ! ફૂવામાંથી પાણી ભરવાની મનાઈ છે ! ”

બ્રાહ્મણ કહે: “ ઠમ ! કાલે તો મેં ફૂવો વેચ્યો હતો ! ”

વાણિયો: બરાબર છે; તમે મારી પાસે ફૂવો વેચ્યો હતો. ફૂવામાંનું પાણી ક્યાં વેચાતું હતું છે ? ફૂવાની માલકી તમારી ખરી, પણ પાણીની માલકી તમારી શી રીતે

થઈ? પાણી કાઢવું હશે તો એક બેઠા દીઠ એક પાઈ જુદી આપવી પડશે!

બ્રાહ્મણ તો રાતો-પીળો થઈ ગયો. આ કેવો અન્યાય? એ ગયો રાજ પાસે. રાજને બધી વાત કરી. રાજએ વાણિયાને બોલાવ્યો. વાણિયાની બધી દલીલ રાજએ સાંભળી લીધી.

રાજએ પૂછ્યું: “શેઠ! કૂવાની માલકી બ્રાહ્મણની, એ વાત તો તમને કબૂલ છે ને?”

વાણિયો:—હા, અનુદાતા!

“પાણીની માલકી તમારી છે એ વાત સાચી છે કે?” રાજએ ફરી પૂછ્યું.

“બિલકુલ સાચી, હજૂર!” વાણિયાએ જવાબ આપ્યો.

રાજએ આંખ રાતી કરીને કહ્યું: “બ્રાહ્મણની માલકીના કૂવામાં તમે તમારું પાણી કેમ રાખી મૂક્યું? તમે હમણાંને હમણાં તમારું પાણી ખાલી કરીને લઈ જાઓ. જ્યાંલગી તમારા પાણીનું ટીપું પણ કૂવામાં રહે, ત્યાંલગી બ્રાહ્મણના કૂવાના વપરાશ માટે જાડા તરીકે રાજના રૂપિયા હસ આપવા એવો હું હુકમ કરું છું.”

રાજનો આ ધડાકો સાંભળી વાણિયો તો ગભરાઈ જાયો. એણે પાધડી ઉતારી, રાજની અને બ્રાહ્મણની માફી માગી.

બ્રાહ્મણને ખોટી રીતે કનડવા માટે રાજએ પચાસ રૂપિયા નુકસાનીના વાણિયા પાસે અપાવ્યા અને બંનેને વિદાય કર્યા.

(‘બાલજીવન’ના એક અંકમાંથી)

૩૨—અંતરના આશીર્વાદ

(લેખિકા:—સૌ. ઇન્દુમતી શ્રોફ)

લિયું મકાન નિહાળી કંઈ પણ ખાવાનું મળશે એ આ-
ચારી એક ભિખારણુ પોકારી રહી હતી: “બા! કંઈ ખાવાનું
આપો! ભગવાન તમારું ભલું કરશે.”

પોસ મહિનાની કકડતી ઠંડીમાં ટાઢથી ધ્રૂજતી, ફાટ્યાં-
તૂટ્યાં વસ્ત્રો પહેરી ભૂખથી અકળાયલી ભિખારણુ બોલતી
હતી. તેની સાથે તેની નાની બાલિકા હતી.

પેઢીમાં તકિયે અઢેલી બેઠેલા મુનીમને એ સાંભળી
કંટાળો આવ્યો. ગુસ્સાથી એણે લેયાને કહ્યું: “એ બાધકુ
ઉધરસે હકાલ દો—નકામી બૂમો મારતી હય.”

લેયાજી મોટી ભમ્મર ચડાવી બહાર નીકળ્યા. એનો
ભયંકર ચહેરો જોઈ નાની બાલિકા ગભરાઈ પોતાની માતાની
સોડમાં સંતાઈ ગઈ.

લેયાને જોઈ ભિખારણુ બે હાથે નીચી નમી સલામ કરતી,
આજીજી કરતી બોલી: “જરાક છોકરી વાસ્તે ખાવાનું આપો.
ભગવાન તમને સુખી કરશે.”

પણ એ બધું સાંભળવા ત્યાં દોઢને પરવા ન હતી. લેયાએ
તો ધક્કો મારી, બિચારીને કંપાઉન્ડ બહાર કાઢી મૂકી.

રડતી-કકળતી ભિખારણુ કંપાઉન્ડના દરવાજા પાસેજ
બેસી ગઈ. “બા—બહુજ ભૂખ લાગી છે.” અશ્રુભીની આંખોએ

નાની બાલિકા તેની માતા તરફ જોઈ રહી. ગરીબાઈ અને નસીબને દોષ દેતી બિખારણે તેની બાલિકાના માથા પર હળ-વેથી હાથ ફેરવ્યો. ગરીબ બિચારી દુખિયારી બિખારણ પાસે હાથ ફેરવવા સિવાય બીજું શું રહ્યું હતું ?

આજ શનિવાર હતો. સાતવર્ષની નાનીરમા સવારના સાડા દસ વાગે નિશાળેથી છૂટી ઘેર આવતાં પોતાના કંપાઉન્ડ પાસે બિખારણને અને તેની બાલિકાને ટાઢથી ધૂજતાં બેઠેલાં જોઈ તેને દયા આવી. ત્યાં બેસી રહેવાનું કારણ પૂછ્યું.

બિખારણે દયાજનક રીતે પોતાનું પેટ બતાવી થોડું ખાવાનું માગી ખૂબ આજીજીઓ કરી.

એની કકળતી આંતરડી જોઈ એનું દુઃખ એ સફળી નાની રમાથી સહેવાયું નહિ.

“તમે ત્યાંજ બેસી રહેજો. હું તમારા માટે મારી બા પાસેથી ખાવાનું લઈ આવું છું.” એમ કહી દોડતી રમાએ પોતાના મકાનમાં એની મા પાસે આવીને કહ્યું : “બા ! થોડાં ભાતદાળ અને શેટલી આપો છો ! બારણે એક બિખારણ અને મારા જટલી તેની બાલિકા ભૂખથી ટળવળે છે.”

“રમા ! એનાં કેટલાંય બિખારીઓ અથડાયા કરશે. કેટલાને તું ખાવાનું આપ્યા કરીશ ? ગઈ કાલે પેલાં મણીબેનને ફરી આપી આવવા કહ્યું, ત્યારે અભ્યાસ કરવો છે કહી દોડી ગઈ; ત્યારે અત્યારે તારે લેસન નથી કરવું ? જા, પરીક્ષા પાસે આવી છે, કંઈ વાંચ. એ બિખારણ થાકીને એની મેળે ચાલી જશે.”

“બા! શું ત્યારે એ બિચારાને તમે ખાવાનું નહિજ આપો? બા! મને જ્યારે ભૂખ લાગે છે ત્યારે મારી સ્થિતિ કેવી થાય છે તે તમે જણો છો. એવીજ રીતે તે નાની બાલિકા તેની મા પાસે આક્રંદ કરી રહી છે.”

“રમા! બિખારીઓને તો એવી ટેવ હોય છે.”

“એ ગમે તે હોય; પણ બા! એમનું દુઃખ મારાથી બિલકુલ જોવાતું નથી. દુઃખ અને ભૂખથી એની આંખો કેવી અશ્રુથી ભરાઈ ગઈ છે! અને તેની નાની બાલિકા ટાઢથી ધૂજતી રહી રહી છે. બા! મારું જૂનું ફોફ છે તે એ બાલિકાને આપી દઉં?”

“રમા! તને બિખારીઓ વિષે આટલો બધો ઉમળકા આજ ક્યાંથી ઊભરાયો? પરમ દહાડે પેલા ખંસીવાલા મહારાજને ચોખ્ખા નાખવાનું કહ્યું ત્યારે તું નાસી ગઈ હતી. યાદ છે ને?”

“પણ બા! એ તો રોજ આપણે ઘેરથી લઈ બચે છે અને એની ઝાળી પણ ભરચક ભરેલી હતી. બા! પહેલું મને ખાવાનું લઈ જવા દો. એકજ પાન કેમ પીરસ્યું? પેલી નાની બાલિકાને પણ જીરું આપો. બા! એમને પેટ ભરીને જમાડવા દો. આપણે ઘેર તો ખૂબ છે. બા! મારી અને તે બાલિકાની ઉંમર સરખીજ લાગે છે. ત્યારે એ બિચારી કેમ લીધે માગે છે?”

“રમા! એણે બિખારીને ત્યાં જન્મ લીધો છે, તેથી એ

લીખ માગે છે અને તું શ્રીમંતને ઘેર જન્મી તેથી તારી પાસે તે ભિક્ષા માગે છે.”

“પણ બા ! હું કેમ શ્રીમંતને ઘેર જન્મી ? અને તેણે કેમ ભિખારીના પેટે જન્મ લીધો ?”

બાએ જવાબ આપ્યો : “રમા ! તેં ગયા જન્મમાં પુણ્ય કર્યાં હશે અને તેણે તેટલાં પુણ્ય નહિ કર્યાં હોય.”

“તેથીજ એમને, મને પેટ ભરીને જમાડવા દો. આ જન્મે પણ આપણે વધારે પુણ્ય કરી આવતા ભવનું ભાથું ખાંધીએ અને બા ! આપણે બધાંએ ઈશ્વરનાંજ ખાળકો છીએ ને !”

રમાની મા પુત્રીનું ડહાપણભરેલું વાક્ય સાંભળી મનમાં હસી.

રમા ખાવાનું લઈ નીચે ગઈ.

“તમે પેટ ભરીને ત્યાંજ બેસી જમો. માળી કે દોઢ તમને લડશે નહિ. બીજું જોઈએ તો ખુશીથી માગી લેજો.”

ખાવાનું જોતાંજ પેલી નાની બાલિકા પીરસેલા પાન પાસે દોડી ગઈ. બન્નેને જમવા બેસાડી રમા ઉપર જઈ તેનું જીનું ફોંક લઈ આવી ને ભિખારણને કહ્યું : “આ છોકરી ઠંડીથી ધ્રુજી છે, એને આ ફોંક પહેરાવ.” એમ કહી ભિખારણના ડિલ પર ફોંક નાખી નાચતીકૂદતી રમા અંદરના ઓરડામાં ભિખારણ માટે પાણી લેવા દોડી ગઈ. ભિખારણના અંતરની દુવા સાંભળવા પણ ત્યાં થોભી નહિ. તેના ઓઠ પર આવેલો આશીર્વાદ ઓઠ પરજ રહ્યો.

જમ્યા પછી બિખારણે ફોક તરફ નજર કરી. તે તદ્દન નવા જવુંજ હતું. પોતાની બાલિકાને તે પહેરાવ્યું. તેને પગથી તે માથા સુધી નિહાળી બિખારણે એની છોકરીને કહ્યું: “જા બેટા ! બહેનને પગે લાગ.”

બિખારણની બાલિકા લાંબી થઈ રમાને પગે પડી.

રમાને તો આ બધું કૌતુકજ લાગતું. એને તો મજા પડી. આજ એનું મન ખૂબ પ્રસન્ન થયું.

બિખારણ કહે: “બહેન ! પ્રભુ તમને ખૂબ લાંબું આયુષ્ય આપે અને તમે સુખી રહી આનંદ ભોગવો. મારા જવા ગરીબો પર દયા રાખતાં રહો.” એમ બોલતી બિખારણ અને નાની બાલિકા બન્ને રમા તરફ જોતાં જોતાં ખૂબ આભાર માનતાં ચાલતાં થયાં.

આશીર્વાદ સિવાય બિખારણ બીજું શું આપે ?

હૈયાસૂતા કઠોર હૃદયના કાગડા-ફૂતરાની જમ પોતાના પાપી પિંડ પોષતા માલેતુબર શ્રીમંતો અને સ્વાથી લોકોને લીધે નહિ, પણ રમા જવાં કુમળાં હૈયાનાં બાળકો આ સંસાર પર વસે છે, માટેજ દયાળુ ઈશ્વર, સૂર્ય-ચંદ્ર અને વરસાદ તથા હવાપાણીને લાભ આપણને આપે છે એમજ આપણે માનવું રહ્યું.

(‘બાલજીવન’ ના એક અંકમાંથી)

૩૩-કોણ ચડે ?

(લેખક:-શ્રી. હીરાલાલ લલ્લુરામ દવે)

સૂર્ય આથમવાની તૈયારીમાં છે, એ વખતે આંખલા ગામના ઝાંપેથી એક જોડું નીકળ્યું. આગળ પુરુષ અને પાછળ તેની સ્ત્રી ઝડપથી પગલાં ભરતાં ચાલ્યાં જાય છે.

પુરુષને ખભે કડિયાળી ડાંગ છે, કમરમાં શિરોહીની સમશેર લટકી રહી છે, વાંકડી મૂછો છે, પગે ચમચમ ઘોલતા જોડા પહેરેલા છે, લાંબી ફાળો ભરતો ચાલે છે. પાછળ તેની ધરવાળી બાઇ રાજુલ જાય છે. માથે લૂગડાંની પોટકી છે, મોટી ઘેરવાળો ધાધરો પહેરેલો છે અને વઢવાણની લીલી બાંધણી ઝાટેલી છે.

આંખલાની ભાગેળે વેરાઈ માતાનું દેવળ છે. ત્યાં તે ગામના પાંચસાત ધરડા માણસો બેઠા છે. તેમાં રામભા નામના એક વૃદ્ધ હતા. તેમણે રસ્તે જતા પેલા મુસાફરને ખૂબ પાડી પૂછ્યું: "ઠાકાર ! ક્યાં રહેવાં ? અત્યારે અહુરના ક્યાં જશો ?"

મુસાફર કે જનું નામ ક્તેસંગ હતું તે બોલ્યો: "રહેવું તો પાળિયાદ ને હજી આઠેક ગાઉનો પંથ કાપવો છે."

ફરીથી રામભાએ કહ્યું: "ઠાકાર, દિવસ આથમવા આવ્યો છે, સાથે બાઇ માણસ છે, માટે અહીં રોકાઈ જાઓ, સવારે જાઓ."

ક્તેસંગના શરીરમાં જીવાનીનું લોહી ઊછળતું હતું. તેને પોતાની તલવાર પર વિશ્વાસ હતો. તેથી તે ગર્વભર્યાં બેસી

બોલ્યો: “ જને લય હોય તે રાત્રે મુસાફરી ન કરે. દિવસ આથમ્યો તો હરકત નથી.” એમ કહી તેણે વધારે વેગથી ચાલવા માંડ્યું.

વેરાધ માતાને આટલે બેઠેલા લોકોએ કહ્યું: “ રામભા, મરવા દે એને. પારછી માના મળશે એટલે પાંસરો થશે ! ”

સંધ્યાકાળનું ટાણું છે. આંબલાથી એકાદ ગાઉ પેલાં બે જણ પહોંચ્યાં હશે. ક્તેસંગ અને રાબુલાને ખેતરવા જટહું અંતર પડ્યું છે. એવામાં પાછળ ધૂધરા વાગતા સાંભળ્યા. બાધ રાબુલાએ પાછળ જોયું તો ટપાલવાળો હલકારો જણાયો.

ટપાલવાળો એ હલકારો ગામડાંમાં ટપાલ લઇ જવાનું કામ કરતો હતો. એનું નામ જટાશંકર. જતનો બ્રાહ્મણ હતો. સણોસર તેનું ગામ હતું. તે એકલોજ હતો. લોકો તેને “ જટો હલકારો ” એ નામથી ઓળખતા. જબરા બહારવટિયા પણ જટાને સતાવતા નહિ. જટો મદદ હતો.

માથે ટપાલની થેલી, હાથમાં ધૂધરાવાળો લાલો અને ખભે તૂટેલા મ્યાનમાં તરતની ઉતરાવેલી તલ્લવાર લટકતી હતી. ઉતાવળી ચાલે જટો જતો હતો. બણે ઘોડેસવાર જતો હોય તેવી એની ચાલ હતી.

ચાલતાં ચાલતાં જટાશંકર પેલી બાધને પહોંચી વળ્યો. એટલે બાધ રાબુલાએ પૂછ્યું: “ ભાધ, કયે ગામ જવું છે ? ” એ માણસને રાબુલા ઓળખતી હોય તેમ તેના મોં સામે જોઇ બોલી: “ સણોસરના જટાશંકર મહારાજ તો નહિ ? ” જટાશંકરે તે બાધ તરફ ધારીને જોયું. તેણે તેને ઓળખી.

“ઢાણુ અભેરામ કાકાની રાબુલા કે ? બહેન, તું અહીં ક્યાંથી ?”

જટાશંકર પોતાની ચાલ ધીમી કરી બહેન રાબુલા સાથે વાતો કરતો ચાલ્યો બચ છે. એવામાં કૃતેસંગે પાછું વાળીને બેઠું તો રાબુલાની સાથે હલકારાને બેઠો. એટલે તે ઠપકાના રૂપમાં બોલ્યો : “ચાલને ઉતાવળી, મોડું થાય છે અને અબ-લ્યા માણસ બેડે વાતો શું કરે છે ?”

રાબુલા કહે : “અબલ્યા માણસ નથી; મારા પિયરમાં અમારા ધરની બેડે રહે છે, તે જટાશંકર મહારાજ છે. પિયે-રિયાંની ખબર પૂછતી હતી.” એમ કહી બાઈએ ઉતાવળથી ચાલવા માંડ્યું. જટામહારાજ જરાક ધીમેથી ચાલવા લાગ્યા.

કૃતેસંગ થોડેક ગયા, તેવામાં એક વહેળો ઊતરવાનો આવ્યો. વહેળાને કાઠે બાવળિયાની ઝાડી હતી, તેમાં આં-બલા ગામના દસબાર ઢાળી બેઠા હતા.

કૃતેસંગને તેમણે પડકાર કર્યો : “તલવાર નાખી દે, નહિ તો મર્યો સમજજ.”

કૃતેસંગ બાર માણસને બેઠને ગભરાયો. તલવાર તાણુ-વાની શક્તિ જતી રહી. તેણે તલવાર નાખી ઢીધી.

લૂંટારુઓએ કૃતેસંગના હાથ બાંધ્યા અને એક ઢેકાણે બેસાડ્યો. પછી બાઇ પાસે જઇ બાઇના સરીર પરથી ઢાગીના, ધરેણાં વગેરે ઉતારાવવા મંડ્યા.

જીવથી વહાલાં ધરેણાં ઉતારવાની બાઇની ઇચ્છા ન હતી. તેણે ખૂમ પાડી : “એ જટાશંકરભાઈ ! ધાજ, ધાજ !”

ખૂમ સાંભળી જટાશંકરને શૂર ચડ્યું. તે ઢાડ્યો. ટપા-

લની થેલી ફેંકી દઇ તેણે તલવાર તાણી.

લૂંટારુઓએ કહ્યું : “જટામહારાજ ! તું તારે રસ્તે જ ને, શા માટે નકામી લડાઇ માથે લે છે ?”

જટો કહે : “મારી બહેનને લૂંટાતી હું નજરે જોઈં અને હું ચાલ્યો જઈં ? ધિક્કાર છે એ જીવતરને !” એમ કહી પ્રચંડ કાયાવાળો જટામહારાજ ઢોળીઓ પર તૂટી પડ્યો. બાર જણની વચ્ચે તલવાર લઇ બ્રાહ્મણ ધૂમી રહ્યો છે. દુશ્મનોના ધા ચૂકવી ધા કરતો જાય છે. એક તલવાર બાર તલવારોને જવાબ આપે છે.

એક, બે, ચાર, એમ દસ જણનાં ધડ-માથાં ધડોધક જીલ્લો થયાં. માત્ર બે જણ બચ્યા તે મૂઠીઓ વાળીને નાઠા; પણ જટાશંકર કાંઈ તેમને છોડે તેવો ન હતો ! તે તેમની પાછળ પડ્યો. જટો આજ મોત સાથે રમત રમી રહ્યો હતો. તેના શરીર પર ચાળીસ ધા પડ્યા હતા. લોહીથી આખું શરીર રંગાઇ ગયું હતું. જટાશંકર જણે લાલ રંગથી ઢોળી ખેલી ન રહ્યો હોય ! તે લોહીથી રંગાઇ ગયો હતો. તેના જીવનની આ છેલ્લી રમત હતી.

જતાં જતાં પેલા બેમાંથી એક જણને પાડ્યો; પણ પાછળથી બીજાએ ધા કર્યો. અગિયાર જણને મારીને જટાશંકર પડ્યો. તેનો જીવ જતો રહ્યો !

ચાર નાસી ગયા એટલે કૃતેસંગે મોઢા વડે હાથના બંધ છોડી નાખ્યા અને લાકડી તથા તલવાર લઇ તૈયાર થયો. તેણે રાજીલાને કહ્યું, “ચાલ જી, તૈયાર થા.”

આ ચખ્દો સાંભળી રાનુલા ઘણી ગુસ્સે થઇ. તે બોલીઃ
 “ચાલશે ક્યાં ! જણે પોતાના જીવને જેખમે મારું શિયળ
 સાચવ્યું છે; જણે ત્રણ ડગલાં સાથે ચાલી પોતાના દેહનાં
 બલિદાન દીધાં છે, તેવાને રાજીનો મૂઝી તમારી સાથે જીવનની
 મોજ માણવા આવું એવી હું મૂખી નથી. હવે જટા હલ-
 કારાની ચિતામાં એના ભેગી બળીશ.”

“તારા જીવી મને ઘણીયે મળશે.”

એમ કહી ક્રતામાઈ ચાલતા થયા. આખી રાત જટા-
 શંકરના મડદાને ખોળામાં લઈ રાનુલા બેસી રહી. સવાર
 થતાં લાકડાં ભેગાં કરી ચિતા ખડકી જટાશંકરને તેમાં સુવાડી
 ચિતા સળગાવી રાનુલા તેમાં ફૂદી પડી. બન્ને જણ બળી
 ગયાં. હજુ તે વહેળા પર જટાશંકરનો પાળિયો અને રાનુ-
 લાનો પંજો છે. લોકો તેમને પૂજે છે. વીરો તો જીવતાં અને
 મરતાં પૂજાય છેજ. (‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૩૪—હિમપરી

(લેખક:—શ્રી. ભગવાનલાલ મહેતા)

મરક મરક કમળ મરકતું હતું. પેલું વડનું ઝાડ ટેટાથી
 ઝૂકી ગયું હતું. નદીનું પાણી ખળખળ વહેતું હતું ને નમતા
 પહોરના એ વખતે પંખીઓના કસરવે આશુચં વન ગાજી
 ઝીઝતું. સવાર પડે, બપોર થાય, સાંજ આવે ને રાત્રિ આવે

ન આવે, ત્યાં તો પાછો દિવસ જોગે.

આ તો દરરોજની વાત. દિવસ તો દરરોજ જોગે, પણ કાંઈ બધાય દિવસ સરખા જોગે છે ? કાંઈ દિવસ કડક-ડત્તી ઠંડીમાં સૂરજદેવ પોતાની યાત્રા શરૂ કરે, તો કાંઈ વખત ઝરમર ઝરમર વરસાદ વરસે; કાંઈ વખત પશૌદિયે મીઠી નિદ્રા લેતાં મનુષ્યો ઉપર તે છૂપાં કિરણો ફેંકે ને તેમને જગાડે. છોકરાંને આવે વખતે ખૂબ મજા પડે.

વનમાં એક પરી રહે. સૂરજદેવથી બધું જગત ખુશીખુશી થાય તે તેનાથી ખમાય નહિ. સૂરજ જોગે ને એ ધૂંઆપૂઆ થતી સંતાઈ ભરાઈ બેસે.

કમળ કહે: “કુવી મજા પડે છે ! બાણે કે સૂરજદેવ આખો દિવસ રહે તો કેવું સારું !”

કમળ પાછું ખડખડાટ હસી પડે. પેલી પરી તો કમળનું બોલવું સાંભળી ગુસ્સે થાય ને મનમાં ગાણગણે: “એ અભિમાનીની ડોકજ મરડી નાખું.” પણ તેનું કશુંય આવે નહિ.

ત્યાં તો પેલો ઘટાટો પવડ બોલે: “કમ કમળબહેન, મજામાં તો છે ને ?”

કમળ હા કહે. એટલે પેલા ભાઈસા’બ વાતે વળગે, “આ જમણી બાબુના ટેટા તો એવા લાલ થયા છે, કે બાણે પાકાં બાંધુ. કમળબહેન, તમને થોડા આપું ?”

કમળ હા-ના કરે.

ત્યાં તો વડ પોતાના બેચાર ટેટા કમળ તરફ ડાળી ન-

માવીને નાખે.

પરી તો મનમાં બબડ્યાજ કરે: “મને કાંઈ નહિ!” ને તડિંગ લેતી એક ડાળી તૂટીને તે પરી બેસી રહેતી તે જગ્યા ઉપર પડે.

પણ નદી તો એથીય વધારે ખુશી થતી. ચકલાં, મેના, પોપટ, કાગડા, કબૂતર, મોર, હંસ, સારસ, માછલાં બધાંય પાણીમાં ગેલ કરે. બગલા તો ભગત થઈ બચ ને ધ્યાન ધરે, ને ઝબ લેતાં માછલાં પકડે. ખરેખરા લુચ્ચા! જવા બગમ-ગત જીડે એટલે બધાંય પક્ષીઓ તો તેમની પાછળ કાગા-રોળ કરી મૂકે. કાગડાભાઈ આ વખતે બગલાની ભાઇબંધી કરે, ને માછલીમાં ભાગ પડાવે; ને પછી પાછા સાહેબજી કરતા ચાલ્યા બચ. આથી આ પક્ષીઓની નાતમાં કાગડા-ભાઈ સૌથી જુદા પડે.

નદીમાં પાણીની છોળો જીછળે. સૌ પંખીઓ નહાય. એકબીજા ઉપર પાણી ઉડાડે અને કમળ ને વડ તો એમને જોઇને ગાંડાં ગાંડાં થઇ બચ.

પણ પેલી પરી તો કહે: “જમાં રહે, નાચો થોડી વાર; પછી તમારોય વારો આવે છે. બધાંયને પાંચરાં દોર કરી નાખીશ.”

પણ એ બધાંયને ક્યાં પરીની પરવા હતી! એ તો નહાતાં બચ, ગીત ગાતાં બચ ને પાણી ઉરાડતાં બચ. આકાશમાં સૂર્યદેવ પણ પોતાનો રસ્તો ધીરે ધીરે કાપતા બચ ને આ બધાંયને રમતાં જોઇ હસતા બચ.

કમળ હસે, વડલો ખડખડાટ કરે, નદી મહમાતી હાથ-

ણીની માફક ફૂદે ને દોડે, પણ સૂર્યદેવ પશ્ચિમમાં પધારે ત્યારે પેલી પરી ખૂબજ ખુશી થાય.

ધીરે ધીરે અંધકાર જામે, ઠંડી વાવા માંડે, ને આખીય ધરતી ઉપર શાંતિનું સામ્રાજ્ય ફેલાય.

કમળ ખુલ્લું રહેવા ધણોય પ્રયત્ન કરે; પણ એની પાંખ-ડીઓ ખિડાઇ જાય. વડના લાલ ટેટા નીચા નમી જાય. પક્ષી-ઓને નહાવું છોડવું ગમેજ નહિ, પણ તેય ધીરેધીરે એક, બે, ત્રણ એમ ઊડવા માંડે. બધાંય માળામાં ભરાઇ જાય ને પેલી પરીનું રાજ્ય શરૂ થાય. પવન ફૂંકાવા માંડે ને પછી વરસે ઠંડીની ધારા. એવી ઠંડી એવી ઠંડી કે ઠારીજ દે.

ઉઘાડા કમળની પાંખડીએ પાંખડીએ ઠંડીનાં મોજાં ફરી વળે ને કમળની પાંખડીઓ ઠરીને ઠીંકરું થઇ જાય છે; ત્યારે પેલી પરી હસે છે ને કહે છે, “કમ કમળબાઇ, કમ હસતાં નથી?” ને ખિચારું કમળ નીચે મુખે બેસી રહે છે.

ને પેલા વડનું શું? ખિચારાને પવન ધ્યાં જાંપીને બેસવા દે છે? ધડીકમાં આમ ને ધડીકમાં તેમ આખોય વડ ધૂંજી ઊઠે. પવનનો માર તેનાથી સહન થાય તો ને?

“બહુ ફૂલતા 'તા, લેાને, લેતા જાઓ! કમળબાઇને લીલા-લાલ ટેટાનાં ભોજન કેમ નથી આપતા?” પરી મરકરી કરતી વાત કરે.

વથોવૃદ્ધ વડ તો આ સાંભળી શાંત રહે ને પેલી નાચતી ફૂટતી નદીને પરી પૂછે, “કમ છો તમે?”

ખિચારી નદી! તેનું વહેતું પાણી તો ક્યારનુંય ઠરી ગયું છે.

બરફ ચારે બાજુ છવાયો છે અને બિચારાં પંખીની તો વાતજ ના કરશે !

છોકરાં ચાર ચાર રબઈ ઝોઢીને સૂધ જાય તોય ટાઢ જીડતી નથી. બા ને બાપા વાતો કરે છે, “ હિમ પડ્યું છે. ખેતર બળી ગયાં. ”

“ હશે, ભગવાન કરે તે ખરું. ” ને ડોશીમા સગડી પાસે બેઠાં બેઠાં માળા ફેરવે છે.

સૂસવતા વાયરાનું મોઝું આખાય જંગલ ઉપર, ગામ ઉપર, નદી ઉપર, દરિયા ઉપર બધેય ફરી વળે.

ને ત્યાં તો પૂર્વ તરફની દિશામાં લાલ રંગની ટશરો ફૂટે છે. પરીનો આનંદ પાછો જતો રહે છે. “ આ આવ્યો મારો જૂનો વેરી. ” પરી બોલે છે ને પાછી પર્વતની ગુફામાં સંતાઈ જાય છે.

સાત ઘોડાના રથે ચડીને સૂર્યદેવ આવે છે. ચાબુકના મારે ઘોડાઓ ફૂંકાડા મારે ને આકાશગંગાને રસ્તે રથ લઈ દોડ્યા જાય; ધડબડ, ધડબડ, ધડબડ ! સૂર્યદેવ હસે ને કમળ ખીલે છે, નદી પાછી વહેવા માંડે છે, વડ ઝૂકી રહે છે, ને બરફ ઝોગળીને પાણીપાણી થઈ જાય છે.

બધીય લીલોતરી હસવા માંડે. રડે છે ફક્ત પેલી હિમ-પરી. એને તો એનું રાજ્ય જાય તે ક્યાંથી મળે ?

(‘ બાલમિત્ર ’ના એક અંકમાંથી)

૩૫—કુદરતની કરામત

(લેખક:—શ્રી. ગિરીશ)

એક રાજ હતો. રાજને એકનો એક કુંવર. કુંવરસાહેબ ઘણા નાન્યુક. એમની તબિયત ઘડી ઘડીમાં બગડી જાય તેવી. રાજ પોતાના ખોટના કુંવરની આવી તબિયતથી બહુ ચિંતાતુર રહે.

એણે તો દેશપરદેશના વૈદ્યો અને હકીમોની દવા ખુટાડી. સૌ ભાતભાતની દવાઓ પિવરાવે, માત્રાઓ ખવરાવે ને અવનવી યુક્તિઓ અજમાવે, પણ કુંવરસાહેબ તો એના એ.

રાજ ખૂબ મૂંઝવણમાં પડ્યો. ત્યાં એક દિવસ એક ઠાકતર રાજમહેલમાં આવી ચડ્યો. એ કહે: “રાજજી, આપના કુંવરને હું પહોંચા જવા બનાવી દઉં. ફક્ત એક વરસ માટે કુંવરસાહેબને મને સુપરત કરો. મારો ક્ષીમિયો અફર છે.”

રાજએ હા પાડી. રાણીમાતા જરા કચવાયાં. પોતાના એકના એક દીકરાને પારકા હાથમાં સોંપતાં કાંઈ માનો જીવ ઝટપટ ચાલે? અને એમાંયે ઉંમર નાની અને નાન્યુક તબિયત. પણ છેવટે ઠાકતર સાથે કુંવરને મોકલવાનું ઠર્યું.

ઠાકતર તો કુંવરને લઈને પોતાને રહેઠાણે પહોંચ્યો. ચારે દેર મજની નાની મોટી ટેકરીઓ હતી. આહું—પાતણું વન ટેકરીઓ પર અને ખીણોમાં પથરાયું હતું. નાની નાની નદીઓ ક્યાંક ક્યાંક વહેતી હતી. પવનની નાનીમોટી લહરો

૧૪૪

શરીરને અડી અડી વાતાવરણમાં ભળી જતી હતી. પંખી-ઓનો કલ્લોલ જમ્યો હતો.

ત્યારે સાંજ છેક નમવા આવી હતી. “ચાલો વાળુ કરી લઈએ. પછી પાસેના ખંડમાં તમારી પથારી છે, એમાં જાંધી જાઓ, થાકી ગયા હશે.” ઠાકતરે કુંવરને કહ્યું.

“અત્યારમાં વાળુ ને અત્યારમાં જ જાંધી જવાનું? હજી તો માંડ સાડાસાત થયા હશે. મને આટલા વહેલા વાળુ કરવાની ટેવ નથી અને અત્યારમાં જાંધ પણ શેં આવે?” કુંવર સહેજ કચવાતાં બોલ્યો.

“જુઓ ભાઈ, અહીં મારી સાથે રહેશે ત્યાં સુધી તમારે સાડાસાતે જ વાળુ કરી લેવાનું અને તે પછી તરત સૂઈ જવાનું.” ઠાકતરે ધીમેથી પણ દબતાથી કુંવરને આજ્ઞા કરી.

કુંવર જરા કુંગરાયો તો ખરો, પણ રસોઈયો વાળુનું બાણું મૂકી ગયો: ખીચડી, બાખરી, બાણું શાક અને એક વાટકામાં દૂધ.

“આ મારે ખાવાનું? મને ખીચડી તો દીઠીય ગમતી નથી!” કુંવર બોલ્યો.

“એ તો બે દિવસ એમ લાગે. ચાલો, જમી લઈએ.” ઠાકતરે જવાબ દીધો.

“જાં હું.....”

“તો કંઈ નહિ. વાળુ વિના સૂઈ જાઓ. સવારે સારી ભૂખ લાગશે.”

ઠાકતરના ઈશારાથી રસોઈયો બાણું પાણું લઈ ગયો.

કુંવર તો તોખરે ચડાવી પથારીવાળા ખંડમાં ચાલ્યો ગયો અને જાંઘી ગયો.

વળતા પ્રભાતે વનની શોભા અનોખી હતી. તાજાં જીજીલાં સૂરજનાં ઢામળ ફિરણો ચારે ઢાર પ્રકાશ રેલાવી રહ્યાં હતાં.

ખરાખર સાતના ટકારા પડ્યા અને દાક્તરે આવી કુંવરને જગાડ્યો.

કુંવર આટલો વહેલો પથારીમાંથી કઢી જીક્યો ન હતો. એને દાક્તર જમ જવો લાગ્યો. વળી પેટમાં કુરકુરિયાં ભોલતાં હતાં.

કુંવર તો જીક્યો, દાતણપાણીથી પરવાર્યો ને ઠંડે પાણી-એ નાહ્યો. હજી શિયાળો સાવ વીત્યો ન હતો, એટલે ટાઢની ચમક હતી. પણ શું કરે?

શિરામણ કરવા બેઠા. દહીં ને બાજરાનો ટાઢો રાટલો, કેરડાં ને ગૂંદાનું સાદું અથાણું.

કુંવરના નાકનું ટીચકું ચડેલુંજ હતું, પણ પેટમાં ભૂખ લાગી હતી; એટલે એણે તો જાધુ ધાલી થાળીમાં પીરસેલું બધું ખલાસ કર્યું. થોડુંક વધારે પણ લીધું.

શિરાબ્યા પછી દાક્તરે કહ્યું: “હવે જરા કલાક-દોઢ કલાક આ અડખેપડખેના વનમાં લટાર મારી આવો. નોકર તમારી સાથે આવે છે.”

હા-ના કરવાનું પોસાય તેમ ન હતું, એટલે કુંવર નોકર સાથે ફરવા નીકળ્યો.

ચાલતાં ચાલતાં વનના વધુ ગીચ ભાગમાં તેઓ આવ્યા. ફરવા આવવાનું કુંવરને ગમ્યું તો ન હતું, પણ વનની શોભા

જેમ એનું મન ઉલ્લાસમાં આવ્યું.

એક ઝૂંપડીના આંગણામાં એક છોકરો લાકડાં ફાડતો હતો.

કુંવર એ જોવા જીભો રઘો.

“તને આ લાકડાં ચીરવાનું કેમ ફાવે છે?” કુંવરે પૂછ્યું.

“શીખીએ એટલે આવડે અને આવડે એટલે ફાવે.”

કુંવર જોઈ રહ્યો.

“શીખવું છે? લો કુહાડી, ચાલો શીખવું!”

કુંવરને જરા નાનમ લાગી. “તું જાણે છે, હું કાણ છું?”

પેલા છોકરાએ માથું હલાવી ના પાડી.

“હું રાજકુંવર છું. રાજકુંવરને લાકડાં ચીરતાં શા માટે શીખવું જોઈએ?”

“હં હં.....એમ?” છોકરો એટલું બોલ્યો.

થોડી વાર રહી એણે ફરી પૂછ્યું, “ત્યારે તમે તો મોટા માણસ. તમને શું શું આવડે? તમે શું શું કરો?”

કુંવરને સારું લાગ્યું. પછી એ બોલ્યો, “અમને ઘોડેસવારી આવડે, વાંચતાં ને લખતાં આવડે. હું તીરંદાજ પણ શીખ્યો છું. અમારે કશું અમારી મેળે કરવાનું નહિ. નોકરો હાજરજ હોય.”

છોકરાને નવાઈ લાગી, “ઇ તો ભારે! તમારું કામ ખીજ કરે ઇ તમને કેમ ગમે? પણ? હેં કુંવરસા’બા! તમને ઢાડતાં આવડે? ઝાડ પર ચડતાં આવડે? તરતાં આવડે?”

કુંવર શો જવાબ દે? એ તો બાધા જવો જીભો રઘો.

છોકરાએ તો કુહાડી મૂકી પડતી ને બે શ્વાસ ખેંચી કુંવર

પાસે આવી ઊભો.

“તને એ બધું આવડે ?”

“હોવે.” કહી છોકરાએ તો હડી મૂકી.

કુંવર તો હજી પણ ખીલાની જમ ઊભો હતો.

“આવો, આવો, મને ઝાલવા” છોકરાએ કુંવરને નોતરું દીધું.

કુંવર પોતાના પાતળા પગે ઢટલુંક દોડી શકે ? થોડેક જમ એ તો હાંફતો હાંફતો એક ઝાડના થડને ટેકે ઊભો રહ્યો.

છોકરો પાસે આવ્યો. “થાકી ગયાને ? રોજ રોજ અહીં આવતા રહો તો થાક નહિ લાગે. આપણે સાથે આથડયું, ચડયુંપડયું ને તરયું પણ.” છોકરાએ કહ્યું.

છોકરાની આંખમાં વિજયની ચમક હતી પણ અભિ-માન ન હતું.

કુંવર એની દોસ્તી કરી, થોડુંક વધારે ફરી, નોકર સાથે ઘેર આવ્યો.

સાંજે વાણુ વખતે કુંવરને કડકડીને ભૂખલાગી હતી. એણે તો ખીચડી ને રોટલા પર ખૂબ ઝાપટ દીધી ને છાલિયું ભરી દૂધ ગટગટાવી ગયો.

પથારીમાં પડ્યો ને જાગી ગયો. વળતી સવાર ક્યારે પડી તેની એને ખબર પણ ન પડી.

આમ રોજ કુંવર ફરવા જાય, પેલા ગામડિયા દોસ્ત સાથે દોડે, ઝાડ પર આલમઝાલમ ખેલે, નદીના ધરામાં નહા-વા પડે, છાતીપૂર ચઢાણો ચડે ને જતરે.

ઘેર આવી રાટલા પર ત્રાપડ મારે ને ધસધસાટ જાધે.

દાકતર રાજ ને રાજ કુંવરમાં થતા ફેરફારો ખારીક નજરે જુએ ને નોંધે. તેનો ખોરાક, તેની જાંઘ, તેની ચપળતા અને તેનું જોમ વધતાંનીરખી તેને પોતાનો કીમિયો સફળ થતો લાગે.

માંદલા, પીળાપચ ને સાંઠીકડા જવા કુંવરને બદલે રતૂ-મડા રંગવાળા, ટકાર, ભરેલા અંગવાળા, ચમકદાર આંખો-વાળા કુંવરને જોઈ દાકતરનો હરખ તો ક્યાંય માય નહિ.

એક, બે, ત્રણ, ચાર ને પાંચ મહિના. આમ ને આમ ખાર મહિના ક્યાં ચાલ્યા ગયા તેની ન ખબર રહી કુંવરને કે ન ખબર રહી દાકતરને.

વરસ દહાડે રાજ પોતાના કુંવરની ભાળ કાઢવા આવ્યો, ત્યારે દાકતરની આંખ જીધડી.

એણે તો રાજની આગતાસ્વાગતા કરી.

“પણ કુંવરસાહેબ ક્યાં છે?” સામેજ જાણેલા એક ખીલતા કિશોરને જોઈ રાજએ અધીરાધથી પૂછ્યું.

કુંવરનું મોઢું મરક મરક થતું હતું. દાકતર તો ખડખડાટ હસી પડ્યો.

રાજ સમજી ગયો. એ પોતાના કુંવરને ભેટી પડ્યો.

“દાકતર, આ શો ચમત્કાર ? તમે મારા કુંવરને નવજીવન આપ્યું. તમારા ઉપકારનો બદલો હું શી રીતે વાળું ?”

“મેં કાંઈ ચમત્કાર કર્યો નથી, મેં નવજીવન આપ્યું નથી; મારો ઉપકાર કેવો ને તેનો બદલો કેવો ?”

“તો પછી આ બધું કયું કાણું ? મને એની ઓળખ

કરાવો. મારે એનો આભાર માનવો છે.” રાજાએ આશ્ચર્ય અને અધીરાઈ બતાવ્યાં.

“નામદાર, જાદૂબાદૂ કાંઈ નથી. ચોખ્ખી હવા, રમત-ગમત ને રખડપટ્ટી મારફત શરીરને મળતી કસરત, પૂરતી ભાથા, સાદા પણ પોષણ મળે તેવો ખોરાક અને પુષ્કળ સૂર્ય-પ્રકાશ, આટલાં વાતાંએ આપના કુંવરને નવજીવન બક્ષ્યું છે. એની કિંમત સમજો ને આપની રિયાસતને સમજાવો.” એમ કહી દાક્તરે રાજાને તેની દવાનું રહસ્ય સમજાવ્યું.

રાજા ખૂબ રાજી થયો. બે દિવસ વનમાં રહ્યો, બધે હર્યો-ફર્યો અને પોતાના કુંવરને લઈ રાજધાનીમાં પાછો વળ્યો.

એ પછી એના રાજ્યમાં દવાના ડૂવા પાતાં દવાખાનાં બાંધાં થઈ ગયાં અને કામઠામ કુદરતનાં ધામ જવાં આરોગ્યલવનો સ્થપાયાં.*

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૩૬-મુસાભાઈનાં વા ને પાણી

(લેખક:-શ્રી. રણછોડજી હરિવલ્લભ શાહ, બી. એ.)

કોઈ એક ગામમાં મુસલમાનોની એક મંડળી હતી. ગામના આગેવાન મુસલમાનો તથા મુસલમાન અમલદારો દરરોજ સાંજ પોતપોતાના કામધંધાથી પરવારી બે ઘડી મોજને સારૂ આમિજલસમાં આવતા અને વાતોચીતો તથા રમતગમત કરતા.

મિજલસના મહાનને સાફસૂફ કરવા, દીવા સળગાવવા,

ખુરસીઓ ગોઠવવા તથા ચાહપાણીનો ખંદોબસ્ત કરવા ક્લબ તરફથી મુસાભાઈ નામના એક ગરીબ મુસલમાનને નોકર રાખવામાં આવ્યો હતો.

આ મુસાભાઈ બોલકણો, ચાલાક અને કદાગરો હોવાથી સૌને એના કામથી સંતોષ થતો. વાર-તહેવારે ક્લબના સભા-સદા તરફથી તેને પગાર ઉપરાંત કંઈક ધનામ પણ મળતું.

એક દિવસ મંડળીના બધા સભાસદો એકઠા થઈ પત્તાની રમત રમતા હતા. એટલામાં એક જણે ગમ્મતની ખાતર મુસાભાઈને પાસે બોલાવી બધા સાંભળે તેમ કહ્યું: “અરે મુસા-ભાઈ, દરરોજ મિજલસમાં તો આપણે ચાહપાણી ઉડાવીએ છીએ, પણ તમારે ત્યાં તો કાઈ દિવસ બધાને બોલાવો!” મુસાભાઈ બોલ્યો: “અરે સાહેબ, મારા જવા ગરીબનું આપ જવા મોટા માણસોને ઘેર બોલાવવાનું શું ગળું? અને આપ લોકો મારે ત્યાં આવો પણ શાના?”

પેલા મુસલમાન ગૃહસ્થે કહ્યું: “એમાં તારે ગભરાવાની જરૂર નથી. એકાદ દિવસ બોલાવે તો કાંઈ આવવા ના નહિ પાડે. તારા પર બધા ખુશ છે, માટે એક દિવસ ઝુકાવી દે.”

મુસાભાઈએ મનમાં વિચાર કર્યો કે, આવા મોટા માણસો મોટે માગીને ઘેર આવવા તૈયાર થાય, ત્યારે ના કહેવી એ ઠીક નહિ. વળી એવો પણ વિચાર આવ્યો કે, ચાહપાણી કરવાના પૈસા ક્યાંથી લાવીશ?

છેવટે તેણે નિશ્ચય કર્યો કે, એક વાર બધાને બોલાવવા તો ખરાજ. પડશે તેવા દેવાશે. આમ વિચાર કરી તેણે કહ્યું.

“સાહેબો, આપ બધાની મારા પર એવી મહેરબાની છે. તો ક્ષલેજ મારે ત્યાં પધારો. ગરીબને જ મળશે તે રજૂ કરીશ.”

મુસાભાઈને ત્યાં બીજા દિવસે સાંજ છવાગેજવાનું નક્કી થયું.

મુસાભાઈએ ઘેર આવી બીબીને બધી વાત કરી.

બીબી સ્વભાવે કબ્જિયાખોર હોવાથી તેણે એક પૈસો પણ ખરચવાની ધસીને ના પાડી.

મુસાભાઈએ હા પાડેલી એટલે હવે થાય પણ શું? મુસાભાઈ મનમાં અનેક પ્રકારના ધાટ ધડતો રાત્રે સૂઈ ગયો. બીજા દિવસે તેણે પોતાના મકાનના ઉપલા માળના એક ઓરડાને સાફસૂક કરી તેમાં બજાર પાથરી ગાદી-તકિયા ગોઠવી સર્વ તૈયારી કરી દીધી.

સાંજ પડવા આવી એટલે એક પછી એક ગૃહસ્થો, કાઠ ગાડીમાં તો કાઠ મોટરમાં, કાઠ સાઇકલ પર તો કાઠ ચાલતા, એમ મુસાભાઈને ત્યાં એકઠા થવા લાગ્યા.

મુસાભાઈ દાદર પાસે જીભો રહી દરેકને ઝૂકીને સલામ કરી, તેમના બેડા નીચે કઢાવી, ઉપર લઇ જઈને બેસાડતો. બધા આવી ગયા એટલે મુસાભાઈએ એક પાણીના ઢગડો અને કેટલાક પ્યાલા લઇને વારાફરતી દરેકને પાણી પાવાનો વિવેક શરૂ કરી દીધો.

ત્યાર પછી હાથમાં એક મોટા પંખો લઈ વચ્ચે જીભો રહી બધાને પવન નાખવા લાગ્યો. મુસાભાઈના વિવેકથી બધા ખુશખુશ થઈ ગયા અને અંદર અંદર અનેક પ્રકારની વાતો કરવા લાગ્યા.

ધણે વખત થયો. પણ ચાહપાણીની કાંઈ વ્યવસ્થા ન થવાથી કેટલાક અકળાવા લાગ્યા. એક જણે મુસાભાઈને પાસે બોલાવી ચાહપાણી લાવવા સૂચના કરી. બીજાએ તેમાં ટાપસી પૂરી. ત્રીજાએ આગળ વધીને કહ્યું: “આજ એકલાં ચાહપાણીથી નહિ ચાલે. આઈસક્રીમ, ચવાણું વગેરે થવું જોઈએ.”

મુસાભાઈ મૂંઝાવા લાગ્યો. છેવટે તેને એક યુક્તિ જડી આવી. હમણાં આવું છું, એમ કહી તે નીચે ગયો. બધાના જોડાનું એક પોટલું બાંધ્યું અને પોતાના ઝાળખીતા એક મોચીને ત્યાં પહોંચ્યો. મોચીને તેણે સમજાવ્યું કે, “આ બધા જોડા મળીને આશરે નાખી દેતાં વીસથી પચીસ રૂપિયા જપજ તેમ છે. એ આડમાં રાખીને દસ રૂપિયા આપ.” રૂપિયા થોડા વખતમાં પાછા ભરી જવાની ખાતરી આપી.

મોચીને એમાં કાંઈ નુકસાન જવું ન હતું એટલે તરતજ તેણે શેકડા રૂપિયા દસ મુસાભાઈના હાથમાં મૂક્યા. રૂપિયા મળતાંજ મુસાભાઈના પગમાં જોર આવ્યું. લાગલોજ તે આઈસક્રીમ, ચવાણું અને ચહાના પ્યાલાનો ઓર્ડર આપી ઘેર આવ્યો અને પ્રથમની માફક બધાને વા ઢાળવા લાગ્યો.

એટલામાં વરદી આપ્યા પ્રમાણે બધી વસ્તુઓ આવી ગઈ અને દરેકને પીરસાવા માંડી. મુસાભાઈ દરેકને પાણી પૂરું પાડતો અને નવરો પડે પવન નાખતો. બધા ગૃહસ્થો મુસાભાઈની ઉદારતા અને વિવેક જોઈ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. તેમણે મુસાભાઈનાં ખૂબ વખાણ કર્યાં.

મુસાભાઈએ પણ કાંઈ બોલવું જોઈએ, એમ ધારી કહ્યું:

“સાહેબો, મેં એમાં કંઈ વિશેષ ક્યું નથી. એ તો બધા આપનાં જૂતાંનો પ્રતાપ છે ! બાકી મુસાભાઈનાં તો વાને પાણી છે !”

મુસાભાઈનું બોલવું કોઈ સમજ્યું નહિ. તેમણે તો એમ ધાર્યું કે મુસાભાઈ ખુશામત કરે છે અને માત્ર વિવેકભર્યું બોલે છે.

છેવટે જલસો પૂરો થયો. એક પછી એક સૌ ઊઠવા લાગ્યા. મુસાભાઈને સૌએ શાબાશી આપી. મુસાભાઈ સૌથી આગળ દાદર ઊતરી પારણા પાસે આવીને ઊભો. નીચે ઊતરીને દરેક જણ પોતાના જોડાં બોળવા લાગ્યા; પણ જોડા હતાજ ક્યાં ! જોડા માટે મુસાભાઈને પૂછતાં મુસાભાઈએ હાથ જોડી ખરેખરી વાત કહી દીધી. બધાને જો કે મુસાભાઈ ઉપર ગુસ્સો તો આવ્યો. પણ તેની ચાલાકી જોઈ ગુસ્સો ઊતરી ગયો.

મુસાભાઈએ કહ્યું : “સાહેબો, મેં તો આપને બધી વાત પહેલેથીજ કહી દીધી હતી. મારી શક્તિ નથી કે આપ જવા શ્રીમંતોને મારા ગરીબ ધરના આંગણે બોલાવી શકું. એ તો “તેરા પુણ્ય તેરે દ્વાર” જેવું બન્યું છે. આપના જોડા મોચીને ત્યાં સલામત છે. તમે બધા મળીને દસ રૂપિયા એકઠા કરી આપો તો હાલ જોડા છોડાવી લાવું.”

જોડા પહેર્યા સિવાય જવાય નહિ એટલે બધાએ કંઈ ને કંઈ ખિસ્સામાંથી કાઢી મુસાભાઈના હાથમાં મૂકવા માંડ્યું. એમ કરતાં દસ રૂપિયાને બદલે વીસ રૂપિયા એકઠા થઈ ગયા ! મુસાભાઈ દોડતો જઈ બધા જોડા છોડાવી લાવ્યો. સૌની માફી માગી અને સૌને ઝૂંઝૂં સલામો ભરીને વિદાય કર્યા !

(‘બાલજીવન’ના એક અંકમાંથી)

૩૭—બે બાલ અતિરથી

(લેખક:—શ્રી. છોટાલાલ ભ. બ્રહ્મભટ્ટ)

પાત્રવર્ગ

લવ અને કુશ:—વાલ્મીકિના આશ્રમમાં બિછરેલા સીતાજીના બે જોડકા પુત્રો.

ચંદ્રકેતુ:—લક્ષ્મણજીનો પુત્ર, અયોધ્યાનો સેનાપતિ.

સુમંત્ર:—દશરથ રાજાના સમયનો વૃદ્ધ સારથિ.

વિજયકેતુ:—શ્રીરામચંદ્રજીનો સંદેશવાહક.

કાકુત્સ્થ:—ત્રેતાયુગમાં મનુષ્યરૂપે જન્મેલા નારાયણ-વિશ્વ-ત્રિપ્રયાત રાજા રામચંદ્રજી.

વાલ્મીકિ:—સંસ્કૃત સાહિત્યના આદિ કવિ અને મહર્ષિ.

સૌમિત્રી:—શેષનારાયણ લક્ષ્મણજી

ઉપરાંત:—લંકાપતિ વિભીષણ, રાજદૂત, વૈતાલિક, આશ્રમના બાળકો, યોદ્ધાઓ વગેરે.

સ્થળ:—મંગા કિનારે આવેલા વાલ્મીકિના આશ્રમ નજીકની વનભૂમિ. સમય:—પાંચહજાર વર્ષો પૂર્વે એક ઢળતી સાંજ.

(વાલ્મીકિના આશ્રમનજીકની વનભૂમિમાં બાળકો ગાય છે.)

મારો હીંચકો આજમાં ખંધાવો,

આ હીંચકે નહિ રે હીંચું;

મારી કલગીમાં સૂરજ મઢાવો,

સોનાથી હું તો નહિ રે રીઝું.

આરી આંખલડીમાં કેં વીજળીઓ રમે,

મારા બાહુમાં શીયંતણું પૂર ધમધમે;

મારી ટોપીમાં તારલા ગુંથાવો.

માતીડાં હું તો નહિ રે સજા—મારો.

(નેપથ્યમાં એક રાજદૂત ઢાંડી પીટતો પ્રવેશ કરે છે.)

રાજદૂત—સમલોકના વિષે અજિત એવા રધુકુળતિલક ભગવાન રામચંદ્રજીએ તમામ રાજ્યોને નમાવ્યા છે. એ બિના સિદ્ધ કરવા માટે અશ્વમેધયજ્ઞનો આરંભ કરી આ ઘોડો અને આ વિજયપતાકા પૃથ્વીને વિષે ફરતાં કર્યાં છે. એમને જ કાઈ રોકે તેને રાજ રામચંદ્રજીની આણ....રે, સાંભળજો !

લવકુમાર—અહા ! બોલ તો માથું ફેરવી નાખે એવા-જ છે ને ? રે ! રે ! ઢાણ છો ? પૃથ્વી નક્ષત્રિય થઇ ગઇ છે કે આમ બોલો છો ?

રાજદૂત—(પ્રવેશ કરીને) અરે ! મહારાજના આગળ નક્ષત્રિય ઢાણ છે !

કુશકુમાર—ગર્વથી ભરેલાં આ વચનો ! અને તે પણ મહર્ષિ વાલ્મીકિના આશ્રમ પાસે ! બાધ લવ, બુઝો છો શું ? આ પતાકા એકદમ ખૂંચવી લો અને બાળકો, હાંપી બગો આ અશ્વને. પેલા રોજ ભેગો ભલે ચરે એ બિચારો !

રાજદૂત—છોકરા, તું આ શું બકે છે ? નક્ષત્રિયકુલ્યુડામણિ ભગવાન રધુનંદનના વિશ્વજિત સૈન્યને હજી તેં જોયું નથી. જાંચે આકાશ તરફ નજર કર. જો પણે દૂર ક્ષિતિજ-માં અષાઢનાં વાદળાંની પેઠે ગાજતા અને વીજળીઓની જમ શસ્ત્રો ચમકાવતા લાખો વીરો, યુવરાજ ચંદ્રકેતુ અને કપીશ્વર મારુતિની સરદારી નીચે ધસી આવે છે. બિચારાં નિર્દોષ બાળકો ! તમારી માતાઓ વાટ જોતી હશે; આ ઝાડોની ઓથમાં થઇ આશ્રમ તરફ નાસી બગો.

લાવકુમાર—અમે નાસી જઇએ, એમ કે ? ઠીક, ઠીક ! ધનુર્વિધાના સમર્થ દૃષ્ટા અને કવિકુલશ્રેષ્ઠ તપોનિધિ વાલ્મીકિના દોહિત્રો આમ બળજબરીથી સ્થાપન થતી સત્તા સામે નાસી છૂટશે ! કદી નહિ. કેવળ જબરી ધાક બેસાડી દેવાની ખાતરજ કરવામાં આવતા આવા સૈનિકદેખાવોથી ડરે તે ખીબ. ઊભા રહો ! હું તમને મારા બાહુનો થોડોક સ્વાદ ચખાડું. બાઇ કુશ, આપણાં ભાથાં અને ધનુષ્ય લાવ તો ! (નેપથ્યમાં જઇ બંને જણ શસ્ત્રો ધારણ કરી પ્રવેશ કરે છે.)

કુશકુમાર—આવો ! આવો !! શૌર્ય અને ક્ષત્રી-વટના આ મહોત્સવમાં મોજ માણવા, જમની તાકાત હોય તે અને જાઓ પોતાને શૂરવીરમાં ગણાવતા હોય તે; આવી જાઓ !!!

(લવ અને કુશ બંને શસ્ત્રો ચમકાવતા ધસે છે. યુદ્ધભૂમિ ભયાનક અવાજોથી ગાજી રહે છે, ચંદ્રકેતુ પ્રવેશ કરે છે.)

ચંદ્રકેતુ—થોભો ! થોભો ! આ શું ? આઠ આઠ વરસનાં આ બે નાનાં બાળકો ઉપર આખી સેનાને તૂટી પડતાં શરમ નથી આવતી ? આ વાર્તા બે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થશે તો રાધવની પવિત્ર કીર્તિને કલંક લાગશે.

સુમંત્ર—આયુષ્માન ! આપ કલંકની વાત કરો છો અને અહીં આપણા કેટલા માણસોનો ધાણ વળી ગયો તે તો બેતાજ નથી. હજી એક મુદ્દર્ત તો પૂરું વીત્યુંયે નથી, એટલામાં નાનાં દેખાતાં આ બાળકોએ આપણા કેટકેટલા મહા-

રથીઓને નકામા કર્યા તેનો કાંઈ હિસાબ કાઢ્યો ? જીવનમાં સદાએ શાશ્વત અજિત મનાતા મારુતિ જીઓ, પણે ધાયલ થઈને પડ્યા છે. રાજેન્દ્ર સુગ્રીવનો એક હાથ ભાગી ગયો છે, વાલીસુત અંગદજી પણ મૂર્છાવશ થઈને આ પડ્યા અને લંકાપતિ વિભીષણ મેઘગર્જના પેઠે ગાજતાં બાણોના ઝપાટા સાથે ઊડ્યા છે તે દોણ જાણે કેટલા જોજન ઉપર પડ્યા હશે તેની અટકળ થતી નથી. ત્રિલોક જીતીને આવેલા રાધવેન્દ્રના વિશ્વજિત સૈન્યનો કવિ વાલ્મીકિની વિદ્યાપીઠના બે વિદ્યાર્થીઓએ આમ પરાજય કર્યો એ ખિના જ્યારે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે આપણી કેટલી ફજતી થશે તેનો તો વિચાર કરો !

અંદ્રકેતુ—અફસોસ ! અફસોસ !! પણ ફિકર નહિ. તમે સૌ હઠી જાઓ. હું એકલો એમની સાથે દ્વંદ્વયુદ્ધમાં ઊતરીશ.

લવકુમાર—(હસતો હસતો) એમ કે ? તમારે અમારી સાથે લડવું છે, કેમ ? આવી જાઓ.

સુમંત્ર—જીઓ, જીઓ આર્ય, આપ હજી તો પૂરું બોલ્યાએ નથી, એટલામાં તો એ આ આપની સામે આવી જશે.

અંદ્રકેતુ—શાબાશ ! જ વીરપ્રસવિની માતાએ આવા અતિરથીઓને જન્મ આપ્યો તે સાક્ષાત્ અંબિકાને મારા ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર હો.

કુશકુમાર—ઉપરાઉપરી વિજયો મેળવીને મહાંધ બની ગયેલી અયોધ્યાની સેનામાં વિનયયુક્ત બોલનાર આ એક વીર નીકળ્યો ખરો ! મારાં પવિત્ર માતૃશ્રીનું નામ ભક્તિપૂર્વક લેનાર હે વીર ! તમને વંદન કરું છું.

અંદ્રકેતુ—બાળકો, તમે બહુ સુંદર લાગો છો. તમારા જવાં સુંદર અને શૂરવીર બાળકો રાજ રામચંદ્રજી જેવે તો ખુશ ખુશ થઈ જાય !

લવકુમાર—એ રાજર્ષિ બહુ રૂડા સન્નજન છે, એમ દાદાજી રોજ કહે છે. અમે તો તેમને જેખ્યા નથી, પણ સવાર-સાંજ એ વખત આશ્રમનાં બધાં બાળકો પાસે દાદાજી ભક્તિ-પૂર્વક તેમની સ્તુતિ કરાવે છે.

અંદ્રકેતુ—શું તેમનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા તમને કદી નથી થઈ ?

કુશકુમાર—થઈ છે તો ધણીયે વાર, પણ માતૃશ્રી આશ્રમ છોડીને ક્યાંય પણ જવાને સાક્ષ મના કરે છે. અમે બહુ વિનવીએ છીએ ત્યારે ચોધાર આંસુએ રોધને કહે છે કે, “બેટા ! તમે તમારા પરાક્રમથી રધુનંદનનેજ આપણા આશ્રમમાં આણો અને પછી તેમનાં દર્શન સુખેથી કરો.”

અંદ્રકેતુ—તમને જન્મ આપનાર જનેતાની આવી આવી મહેરુણ સર્વથા પ્રશંસનીય છે, પણ અક્ષોસ ! એમ બનવું કઠણ છે.

લવકુમાર—કઠણ કંઈ નથી. અમે આજજ માતાની ઘણા વર્ષોની ઉમેદ પૂરી કરી દઈશું.

અંદ્રકેતુ—વાહ ! વાહ ! કેવી રીતે ?

કુશકુમાર—જુઓ, યજ્ઞનો ઘોડો અને વિજયપતાકા હરીને અમે તમારા સઘળા મહારથીઓને તો સુવાડી દીધાજ છે. હવે તમને હરાવીશું એટલે અશ્વમેધ આપોઆપ અટકશે

અને ઘોડો તથા વિજયધ્વજ મેળવવા માટે ખુદ રાધવેન્દ્રને પોતાને હાલીચાલીને અહીં આવવું પડશે.

ચંદ્રકેતુ—ધન્ય ! ધન્ય !! ધન્ય !!! એક આર્થ બા-
લનાં શૌર્યથી ઊભરાતાં આવાં વચન સાંભળી મારી છાતી
ગજ ગજ ઊછળે છે.

સલકુમાર—જ્યારે અમે રઘુનંદનને અમારાં પરાક્રમથી
આશ્રમમાં આણીશું ત્યારે મારાં વહાલાં બાની છાતી પણ
ગર્વથી ગજ ગજ ઊછળશે.

ચંદ્રકેતુ—તમારો ઝળકતો માતૃપ્રેમ અને અકલ્પ્ય
શૌર્ય ભારતની લાવિ બાલપ્રજના જીવનમાં અનેરું તેજ
પૂરે. તમારી સાથે યુદ્ધમાં ઊતરવાની ઇચ્છા હવે મને રહી
નથી; પણ બચ્ચા, એક કામ કરો. ઘોડો અને વિજયધ્વજ મને
સોંપી દો. હું રાધવને અબધડી આશ્રમમાં બોલાવી લાવું છું.

કુશિકુમાર—ના, એમ તો નહિ બને. અમારે રાધવને
આશ્રમમાં આણવા છે; તે અમારા પરાક્રમથી, તમારા વસી-
લાથી નહિ. તમારે યુદ્ધ ન કરવું હોય તો પધારો પાછા
ઠાલે હાથે. વિશ્વજિત સૈન્યના અધિપતિ થઇને લીખ માગતાં
શરમ નથી આવતી ?

ચંદ્રકેતુ—તમારો પ્રત્યેક બોલ મારા શિયિલ હૈયાને
જત્રત કરે છે અને દોષ નવીન પુરુષાવતાર થયો હોય એવી
આગાહી આપે છે. ગમે તેમ હો પણ હું ઠાલા હાથે પાછો
ફરીશ એમ તો કદી નહિજ બને.

સલકુમાર—નહિ બને તો માર આશો અને અયો-

ધ્યાની રાજસભામાં ફજત થશે તે વધારામાં.

ચંદ્રકેતુ—તમારા તરફ ઊપજતા પ્રેમ અને મોહને લીધે હું આ શબ્દો બોલું છું; તમારાથી હું પરાજિત થઈશ એમ રખે સમજતા.

કુશકુમાર—પ્રેમ અને મોહ તો રંગમહેલમાં શોભે, રણ-ભૂમિ ઉપર નહિ. હથિયાર સજ્જને લડવા ઊભેલા પ્રતિસ્પર્ધી તરફ આવું વલણ ક્ષત્રિયપુત્ર નહિ પણ બાયલો હોય તેજ ખતાવે.

ચંદ્રકેતુ—ધન્દ્રજિતને હણનાર સૌમિત્રિ અને ઉર્મિલા-દેવીના પુત્ર ચંદ્રકેતુનાં પરાક્રમ તું હજી બણતો નથી; ઠીક, તૈયાર થા.

(યુદ્ધભૂમિ ફરીથી ગાજી ઊઠે છે. કુશનાં બાણોથી વીંધા-ધને ચંદ્રકેતુ જમીન પર ઊથલી પડે છે.)

ચંદ્રકેતુ—આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય!! આર્ય સુમંત્ર, કદી સ્વપ્નમાં પણ નહિ કલ્પેલી આ ખિના ખને છે. મોરી છાતી-માંથી આ બાણ ખેંચી કાઢો. હવે હું લડી નહિ શકું. અક્સોસ! કાઈ દોડતા બચ્ચો અને રાધવેન્દ્રને આ ખિના બહેર કરો કે સાત સમુદ્રનીય પાર જીતીને આવેલો અશ્વ અને વિજયધ્વજ ગંગાજીને કિનારે કવીશ્વરની વિદ્યાપીઠના બે બાલશિષ્યોથી રોકાયેલ છે.

(ત્રિજયકેતુ દોડતો આવે છે)

વિજયકેતુ—આર્ય! ઊઠો, ઊઠો, લંકાપતિ અને શેષ-નારાયણ સાથે કાકુત્સ્થ છેક નજીક આવી પહોંચ્યા છે.

ચંદ્રકેતુ—(ઊભો થતાં) હેં! હેં! પણ એમ ખનેજ કેમ?

વિજયકેતુ—થયું એમ કે, બાણોના ઝપાટા સાથે ઊડેલા લંકાપતિ છેક યજ્ઞભૂમિ નજીક જઈ પડ્યા અને જખરો ધડાકો થયો. મંડપમાં બેઠેલા અધ્વર્યુઓ તથા ગાતાઓ એથી ચોંકી ઊઠ્યા અને કાકુત્સ્થે જાંચું ભેયું, તો સામે પોતાના નિમકહલાલ ભક્તમિત્રને અર્ધભૂચ્છિત હાલતમાં પડેલા જોયા. પછી તો મહારાજ ઊભા થઈ ગયા, યજ્ઞકાર્યે બંધ પડ્યું અને વિભી-પણ્ણ સચેત થતાં તેમના મોઢાની હકીકત સાંભળીને શેષ-નારાયણ સાથે યુદ્ધભૂમિ નિહાળવા જતે નીકળી પડ્યા.

લવકુમાર—(હર્ષના આવેશમાં) વિજય! વિજય! વિજય! ભાઈ કુશ, માતૃશ્રીની આકાંક્ષા આખરે પાર પડી ખરી. ચાલો, ચાલો, આ ખિનાથી આપણે મહર્ષિને વાઠેક ફરીએ. (બન્ને જણુ દોડતા જાય છે.)

(દિગંતમાં થતા વિજયઘોષને લીધે વાતાવરણ અસ્થિર બને છે. વૈતાલિક પ્રશસ્તિ બોલતો સંભળાય છે.)

વૈતાલિક—

“પિતાનાં વચને વદ્યા વનવિષે પત્ની વિયોગે રડ્યા,
વાલીને વીંધી નાખી મિત્ર રીઝવ્યા, શૌર્યે હણ્યો રાવણ;
સીતા થઈ નૃપધર્મને વશ તબ્યાં, યજ્ઞે અટૂલા ઊભા,
તે રાજેન્દ્રમણિ રઘુવર તણો વતો જગે વિજય.

(જમના શિરે લંકાપતિએ છત્ર ધ્યુ છે અને પાછળ સૌમિત્રિના હાથમાં ચામર છે, એવા કાકુત્સ્થ યાજ્ઞિક વેષે પ્રવેશ કરે છે. એમની આગળ સળગતી સુવર્ણ દીવીઓ ધારણ કરેલા મશાલચીઓ ચાલે છે. રણભૂમિ ઉપર એકદમ શાંતિ પથરાય છે.)

કાકુત્સ્થ—સેન્યની આવી દુર્દશા જીવનમાં પહેલીજ વાર જોઈ હતું. નજરે નિહાળ્યા સિવાય અક્કલમાંયે ન જિતરે એવું આઠ આઠ વરસનાં બે બાલકોનું આ પરાક્રમ !

સૌમિત્રિ—ભગવાન ખરું કહે છે.

કાકુત્સ્થ—(ચંદ્રકેતુ નજીક આવી પહોંચતાં) અહો ! વત્સ ચંદ્રકેતુ ! તમને પણ વાગ્યું હોય એમ લાગે છે.

ચંદ્રકેતુ—પ્રભુ ! ! !

કાકુત્સ્થ—શરમાઓ નહિ, ~~જે~~ વાર એમ પણ બને. જો 'પરાજય' જવી કાંઈ સ્થિતિ દુનિયા ઉપર હોતજ નહિ તો થોડાઓનો સંસાર સદાને માટે પરાક્રમવિહીન—વાંઝિયો રહેત. હું ધારું છું કે અથ, પતાકા અને પેલા વિજયી બાલ-વીરો હમણાં મહર્ષિના આશ્રમમાં હોવા જોઈએ.

(પ્રેમથી વ્યાકુલ બનેલા ભગવાન વાદમીકિ દોડતા આવી રાધવના ચરણમાં પડે છે.)

વાદમીકિ—મારા સ્વામી ! મારા પ્રભુ, હું અધમ ભીલ-ને આપનાં પુનિત ચરણવડે પાવન થવા દો.

કુશકુમાર—ભાઈ લવ, દાદાજી તો રાધવને ભાળીને ગાંડાજ થઈ ગયા છે.

લવકુમાર—ગાંભીર્ય અને નિશ્ચલતાની સાક્ષાત્ ભૂતિ સમા મહર્ષિમાં, એમના દર્શને થયેલું આ પરિવર્તન આશ્ચર્ય-કારક છે. ખરેખર ! કાકુત્સ્થ મનુષ્ય નથી, આ કાઈ દેવી વિ-ભૂતિ હોવી જોઈએ.

વાદમીકિ—બચ્ચાં, મહારાજના ચરણમાં પડો ! ભગ-

વાન, બનકીજીના આ બે સજેડ પુત્રો; એમને મેં ઉછેર્યા અને બણાવ્યા. એ આપના છે, માટે આપના ચરણે ધરી આજ હું કૃતાર્થ થાઉં છું.

કાકુત્સ્થ—હેં ! આ બે બાલક વેદેહીનાં ? આવાં પરાક્રમી !! ઋષીશ્વર ! આપ આ શું કહો છો ?

વાદમીકિ—જમનાં માતા બનકી અને પિતા રાધવ હોય તેઓનાં પરાક્રમ એવાંજ હોય.

કાકુત્સ્થ—આર્યાવર્ત આપને સાહિત્યસમ્રાટ તરીકે ઓળખે છે, યુદ્ધવિશારદ તરીકે આપ આજ સૌથી પહેલીજ વાર પ્રત્યક્ષ થાઓ છો.

વાદમીકિ—ના પ્રભુ, મેં એમને યુદ્ધવિદ્યા શીખવી નથી. મને લાગ્યું કે, એ કામ માટે મારા કરતાં સીતાદેવી વધારે યોગ્ય છે, એટલે એ કામ એમને સોંપાયું હતું. રાધવ એમના યુદ્ધકૌશલ્યનું પ્રત્યક્ષ પરિણામ આજ નજરે નિહાળી શકે છે. એમના ઉપર પ્રભુના મંગળ આશીર્વાદ ઊતર્યા છે.

કાકુત્સ્થ—ધન્ય ! ધન્ય ! ધન્ય ! હે તપોનિધિ, આપનો મારા ઉપર બેવડો ઉપકાર થયો છે. આ જીવનમાં સ્વાર્થે કે પરાર્થે અનેક મિત્રોએ મારી સેવા બજાવી છે; પરંતુ તમારા જટલો નિષ્કામ અને સુંદર કાળો હજી સુધી કાઢ્યો આપ્યો નથી. હું એનો બદલો શી રીતે વાળી શકીશ ?

વાદમીકિ—ભગવન્ ! આપના પુનિત ચરણમાં મને સ્થાન આપો. મારે એટલુંજ જોઈએ છે. અનંત જન્મોની મારી આ આકાંક્ષા આજ આપ સફળ કરો.

કાકુત્સ્થ—મારું સ્થાન તમારે અને તમારું સ્થાન મારે હૈયે કાયમને માટે છેજ. જ્યાંસુધી આર્ય પ્રજાનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાંસુધી રામાયણ અને તેનો તપસ્વી લેખક શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી બરેલી આ ભૂમિમાં સાથે સાથે સદાને માટે જોડાયેલાં રહેશે. હે મહર્ષિ ! આ સ્થાન તમે તમારી પોતાની કવિત્વશક્તિ વડે પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. એમાં મારે કાંઈ આપવાનું રહેતું નથી. બીજું કાંઈ માગો !

વાલ્મીકિ—કાકુત્સ્થ, મારી એટલીજ ઇચ્છા હતી. હવે આ જીવનમાં મારી કોઈ આકાંક્ષા બાકી રહી નથી; એમ છતાં ભગવાન આપે તો મારા આ પવિત્ર અને મહાન દેશ માટે એટલું માગું છું, કે લવ-કુશ જવાં બાલકો અને સીતાજી સમી માતાઓ આ ભૂમિમાં પ્રત્યેક યુગે પ્રગટ થાઓ અને વિશ્વચક્ર સાથે નિરંતર ફરવાથી ધસાઇ જતા આર્યાવર્તના સામર્થ્યમાં નવું બલ રેડો.

કાકુત્સ્થ—અગર જો કે આ આખી વિશ્વરચના પરિવર્તનશીલ છે, એટલે તેની સાથે ફરનારા પ્રત્યેક સજીવ, નિર્જીવ પદાર્થમાં ફેરફાર તો થઇજ જવાનો, તોપણ તમારી ઇચ્છા છે તો જાઓ, લવકુશને અનુરૂપ બાલકો અને વૈદેહીને અનુરૂપ આર્યાઓ પ્રત્યેક યુગે આ પુરાણપ્રસિદ્ધ ભૂમિમાં જન્મ લેશે અને પ્રતિક્ષણે નિસ્તેજ બનતી પૃથ્વીમાં નવું જીવન રેડી ભારતની આદર્શભાવના ટકાવી રાખશે.

સર્વે—બોલો શ્રીરામચંદ્રદેવકી જય ! !

(“ ગુજરાત શાળાપત્ર ” ના એક અંકમાંથી)

૩૮—વીર ભામાશા

(લેખક:—શ્રી. કેશવલાલ શંભુપ્રસાદ દવે)

(બાળનાટક)

[નિવેદન—ચિતોડનો રાણો ઉદયસિંહ, અકબરથી હાર ખાઈ અરવલ્લીની ખીણોમાં ભરાય છે. ત્યારપછી ત્યાં ઉદેપુર વસાવી ત્યાંજ પોતાની રાજગાદી કરે છે. દરમિયાન તેનો પુત્ર પ્રતાપ શક્તિશાળી બને છે. ઉદયસિંહના મૃત્યુ પછી એ શરવીર પ્રતાપ ચિતોડની સ્વતંત્રતા જાહેર કરે છે, ત્યારપછીની આમાં વસ્તુસંકલના છે.

(૨) મુસ્લિમ-રજપૂતો વચ્ચે થયેલ હલદીઘાટના યુદ્ધનો પ્રવેશ, નાટક લંબાય નહિ તેટલા માટે જુદો વર્ણુ વ્યો નથી. સાધન અને સમયાનુકૂળતા મુજબ એ યુદ્ધ ગોઠવી શકાશે, અથવા ઉડાવી પણ શકાશે.]

મંગલાચરણ

(સૂત્રધાર પોતાના એક મિત્ર સાથે પ્રવેશ કરે છે.)

(રાગ—ભુપાલી ત્રિતાલ. “જય શ્રીહરિ દેવાધિદેવા” એ મુજબ)

જય જય જલસ્થલ વ્યાપક સ્વામી !

કર મન નિર્મળ અંતરયામી,

આપ કૃપામૃત આશ અમારી,

આપ ચરણ નમીએ શિરનામી.—જય જય૦

સન્મતિપ્રેરક વિશ્વવિહારી,

રાખ શરણુ ભવસાગર તારી,

‘ઉન્નતિ’એ અભિલાષ અમારી,

જ્ઞાનદીપક પ્રગટાવ મુરારિ

જય જય જલસ્થલ વ્યાપક સ્વામી !

સૂત્રધાર—“ઈશ્વરની માયા બધી, જન્મમરણ જન્મજાળ,
નિમિત્તમાત્ર છે માનવી, યશ અપયશ ધરનાર.”

મિત્ર—પણ તેમ છતાં સત્કાર્યોમાંજ ઈશ્વરી પ્રેરણા હોય
છે એ નિઃસંશય છે. ઈશ્વરે પ્રત્યેક મનુષ્યને શિરે અમુક જવા-
બદારી તો મૂકેલી છેજ.

સૂત્રધાર—બરાબર છે. પોતાની વાસ્તવિક ફરજ બજા-
વાય, તોજ મનુષ્યજન્મ સાર્થક ગણાય.

મિત્ર—દાખલા તરીકે ?

સૂત્રધાર—“મેવાડ વીર ‘પ્રતાપ’ ફરજે ના ચૂક્યો પોતા તણી,
ને ડાલતી નૌકા તરી એ વીર ‘ભામાશા’ થકી;
જેણે સમર્પ્યાં જીવન સૌ પરવા હતી ના માનની,
ઇતિહાસપાને અમર ગાથા, રહી ગઈ એ નામની.”

મિત્ર—બ્રાતા ! એ કોણ ? ને શાથી અમર કીર્તિ પામ્યા ?

સૂત્રધાર—ભાઈ ! આજ આપણે એજ પ્રશ્નનો ઉકેલ
કરવાનો છે, તો ચાલો એ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થઈએ.

(બંને જાય છે.)

પ્રવેશ:—૧ લો.

સ્થળ—પ્રતાપની સભા

પાત્રો:—પ્રતાપ, ભામાશા, પુરોહિત, એક સેવક ને પછીથી
આંબેરનરૈશ માનસિંહ.

(મહારાણા પ્રતાપની રાહ જોઈ રહેલ સભામાં પ્રતાપ
આવે છે. સભા વંદન કરી તેમને માન આપે છે.)

પ્રતાપ (આસને બેસીને)—ઓ મારા વીર સરદારો
અને આ મેવાડભૂમિના સત્યનિષ્ઠ સેવકો ! તમારી પૂર્ણ મદદ-
વડેજ હું ચિતોડની સ્વતંત્રતા જાહેર કરવા બાંધ્યશાળી થયો

છું. વીરો ! આજે આપણી દૃષ્ટિ સમક્ષ રાજપુત્રોની રજપૂતાઇ, અકબરશાહની હમનનીતિની જ્વાળામાં ભસ્મીભૂત થઈ રહી છે. શાહે ઉઠાવેલી ચતુરાઇ ભરેલી આ પ્રવૃત્તિના પ્રકાશમાં ધણા રાજપુત્રો પતંગિયાં માફક ઝંપલાઇ ગયા છે. અરે ! આજે કેટલાક રાજપુત્રો મોટાઈના લોભે, કેટલાક હોદ્દાના લોભે ને કેટલાક સુલતાનના આશ્રયની લાલચે પોતાની પવિત્ર રજપૂતાઈનું સિલામ કરી રહ્યા છે.

ભામાશા—એટલુંજ નહિ, મહારાજ ! પરંતુ આપ સરખા ટેકી વીરોની ટેક છોડાવવા માટે ઊલટા તેઓ પાઠશાહને મદદરૂપ પણ થઇ રહ્યા છે. ઓ પ્રભુ !

પ્રતાપ—તેથી શું ? પ્રધાનજી ! આપણી ટેક એ ચતુઃઓની તમામ શક્તિઓને હઠાવવાને સમર્થ છે. ‘ટેક’ એ ઇષ્ટ વસ્તુ પ્રાપ્ત કરાવનાર એક દેવી ગુણ છે. તમે જરા વિચારો કે:—

“એ સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રે ટેક ને રાખી હતી,
શિબિ, રંતિદેવ, બલિ, સહુએ ટેક ને રાખી હતી;
પરવા કરી ના પ્રાણની તો વિજયશાળી એ થયા,
ને ઇશ્વરી અમીદૃષ્ટિથી સુખ ભોગવી સ્વર્ગે ગયા.”

પુરોહિત—તદન સત્ય છે. મહારાજ ! ઇશ્વરકૃપા સાથે અડગનિશ્ચયપણાને યોગ હોય, તો કાર્યસિદ્ધિ જરાય દૂર નથી.

ભીલસરદાર—તો પછી ચિંતા શા માટે ? હે મહારાણા ! જ્યાં સુધી આપના સેવકોમાં રક્તવાહનક્રિયા ચાલુ રહેશે, ત્યાં સુધી આ ચિંતોડ સામે દૃષ્ટિપાત પણ કરનાર કોણ છે ?

રાણાશ્રી ! “મેવાડ છે આ દેવભૂમિ, આપ એના દેવ છે,
ભક્તોવસેજ્યાં ભડવીરો, ત્યાં ભય નથી કદીયે કશો;
રાણા તણા આ સેવકોને, હર્ષ છે મુદ્દે ઘણો,
રણઆંગણે ઝૂઝતાં કદી, ભય છે નહિ મૃત્યુ તણો.”

પ્રતાપ—ચાખાશ, મારા શૂરા સરદાર ! ચાખાશ. (સે-
વક આવીને સમાચાર આપે છે:—)

સેવક—અન્નદાતા ! અકબરશાહના સરદાર આંબેર-
(જયપુર) નરેશ માનસિંહજી આવે છે.

પ્રતાપ—ખડુ સારું. (સેવક જાય છે, ને માનસિંહ
આવે છે.)

પ્રતાપ (સહેજ હસીને)—પધારો, સુલતાનના સાચા
સ્વામીભક્ત માનસિંહજી !

માનસિંહ (આસને બેસીને)—ઓ મહારાણા ! જો,
આપ સાંભળો તો બે હિતવચનો કહેવા ધારું છું.

પ્રતાપ—આપનાં એ હિતવચનોમાં જો રજપૂતાણનો
વિધ્વંસ ન થતો હોય, તો ખુશીથી કહો.

માનસિંહ—ભાઈએથી જુદા પડી એકલા રહેવામાંજ
પ્રતાપને રજપૂતાણ ભાસે છે ? ઓ પ્રતાપ ! વિચારો કે બિ-
ઠાનેર ને જોધપુર જ્યાં રાજ્યોએ શાહની મિત્રાચારી સ્વીકારી છે.

પ્રતાપ—પરંતુ તે રજપૂતાણનો ભોગ આપીને—પોતાના
પવિત્ર કુળને કલંકિત કરીને.

માનસિંહ—તો પછી અમારા કુળને તમે કલંકિત
મણો છો ?

પ્રતાપ—મુસ્લિમોને કન્યાઓ આપી તમે અવશ્ય તમારા કુળને કલંકિત બનાવ્યું છે. ઓ માનસિંહજી ! તમારા જવા સાથે બેસીને ભોજન લેવામાં પણ પાપની ભીતિ છે.

માનસિંહ (ક્રોધપૂર્વક)—ઓ અભિમાની રાણા પ્રતાપ ! ન જૂલ, કે તું એક રજપૂતનું અપમાન કરે છે. તારું આ અભિમાન હું સહેજ વારમાં નિંમૂળ કરી દઈશ.

પ્રતાપ—જો આજ તું અમારા અતિથિ તરીકે ન હોત, તો અહીંજ બતાવી આપત કે, શુદ્ધ રજપૂતાઇનું ઓજસ કંટલું તેજસ્વી હોય છે !

માનસિંહ—આવું અપમાન ! ઓ રાણા ! હું બહુ છું, ને બતાવી આપું છું, કે અપમાનનો બદલો શી રીતે વસૂલ થાય છે !

પ્રતાપ—પરવા નહિ ! (માનસિંહ બંધ છે.) મારા પ્રિય સરદારો ! સમા વિસર્જન કરો. (સહુ બંધ છે.)

પ્રવેશ:—૨ જો

સ્થળ:—અકબરની સભા

પાત્રો:—અકબર, અબુલફઝલ, જોધપુરનરેશ માલદેવ અને આંબેરનરેશ માનસિંહ.

અકબર—મારા મુસ્લિમ સરદારો તથા રાજપુતવીરો ! અત્યાર સુધીમાં આપણે ઘણા પ્રદેશો કબ્જે કર્યા. શામ, દામ, ભેદ ને દંડ એ ચારે ઉપાય વડે આપણે ખૂબ ઐશ્વર્ય સાધી શક્યા.

અબુલફઝલ—પણ ખુદાવંદ ! ચિતોડના સિસોદિયા હજી આપણા અંકુશથી બહાર છે.

અકબર—(ક્રોધપૂર્વક) ઓહ ! મારી આ પ્રચંડ સેના

આગળ એ મુઠ્ઠીભર મગતરાં ફેટલો વખત ટકી ચકનાર છે ? સંગના છોકરા ઉદયસિંહને રખડતો કરી દીધો છે. તેના મહાન શૂરા બે સરદારો જયમલ્લ અને પ્રતાપને ધૂળ ચાટતા કરી, ખુદાને શરણે પહોંચાડી દીધા છે. અરે! ચિતોડગઢ પણ આપણા હસ્તક આવી ગયો છે.

માલદેવ—ઓ જહાંપનાહ! આપ ધારો છો, એટલું સહેલું એ કાર્ય નથી.

અકબર—જેધપુરનરેશ! તો પછી એમાં અધરું શું છે ?

માલદેવ—એ ઉદયસિંહના પુત્ર પ્રતાપે ચિતોડની સ્વતંત્રતા જાહેર કરી છે. વળી એનામાં “યથા નામ તથા ગુણા” હોવાની મને પ્રતીતિ છે.

અબુલફઝલ—માલદેવ! યાદ રાખજે કે, પાદશાહ સલામતના ક્રોધની પ્રચંડ જ્વાળામાં એની સર્વ શક્તિ ખાક થઈ જશે.

અકબર—ખરાખર છે. મારા પ્યારા સરદાર અબુલફઝલ! પરંતુ દક્ષિણમાં ગયેલા વીર માનસિંહના કંઈ સમાચાર છે ?

માનસિંહ (પ્રવેશીને)—જહાંપનાહની સેવામાં માનસિંહ હાજર છે.

અકબર—પધારો, માનસિંહજી! યાદ કરતાંજ આવી પહોંચ્યા. કહો શા સમાચાર છે ?

માનસિંહ—ખુદાવંદ! આપના પ્રતાપથી દક્ષિણમાં સોલાપુર જીતી ચકાયું છે.

અકબર—શાખાશ, મારા શૂરા સરદાર! શાખાશ!

માનસિંહ—હજૂર! હજી મારે તથા આપ ખુદને સાચી શાખાશી મેળવવાનો પ્રસંગ બાકી છે.

અકબર—એ વાત મારા લક્ષ બહાર નથી. તમે ‘પ્રતાપ’ સંબંધી કહેવા માગો છો ને?

માનસિંહ—જી હા, એ પ્રતાપને નમાવવાનું કાર્ય સહેલું નથી. તે અમને તો હલકા ગણે છે, પણ ખુદ પાદશાહ સલામતની શક્તિને પણ તે તુચ્છ માને છે. હું જાતે એને મળીને આવ્યો છું. એણે આપણું હડહડતું અપમાન ક્યું છે. આપ હજૂરની આજ્ઞાની રાહે મેં એ અપમાન મૂંગા મોંએ સહન ક્યું છે.

અકબર—(ક્રોધપૂર્વક) એા માનસિંહજી! હવે વિના વિલંબે એનું અભિમાન ઉતારી નાખો. આપણા પ્રતિનિધિ મારફત એને કહેવડાવો કે, “કાં તો શરણે આવો, અગર અમારી સાથે યુદ્ધ કરી પાયમાલ બનો.” શાહજહાં સલામતની સરદારી નીચે તમે જબરું સૈન્ય લઇ જાઓ ને તેને કચડી નાખો.

માનસિંહ—એ તમામ વ્યવસ્થા હું સત્વર કરી લઇશ. આપ નચિંત રહો.

અકબર—કચેરી બરખાસ્ત કરો. (સહુ જાય છે)

પ્રવેશ—૩ જે સ્થળ:—પ્રતાપની સલામત

પાત્રો—પ્રતાપ, પુરોહિત, રજપૂત સરદાર, લીલ સરદાર ને મુલતાનનો પ્રતિનિધિ,

પ્રતાપ—જેની નસેનસમાં માતૃભૂમિનો પ્યાર રમી રહેલ છે, જેના રક્તકણોમાં શૂરત્વની સુરખીજ ભરેલી છે એવા મારા વીર સરદારો ને વીર સુભટો! એ આંબેરનરેશ માન-સિંહના છેલ્લા શબ્દો ભયંકર યુદ્ધનું સૂચન કરે છે. હવે થોડાજ સમયમાં એ પાદશાહની પ્રચંડ સેના આવી પહોંચશે. વીરો! તમારી ફરજ બજાવવાનો ખરો સમય છેક નજીક આવી પહોંચ્યો છે.

પુરોહિત—મહારાજા! “રાણાઓ પ્રાણાંતે પણ ફરજ ન ચૂકે” એ સ્વાભાવિકજ છે.

“વાનર પ્રબળે કૂદવાની, રીત સ્વાભાવિક છે.
મૃગશાવકો ફાળો ભરે, એ નિત્ય સ્વાભાવિક છે;
એ મેઘનાદે પ્રાણુ દે, લઘુલંક સ્વાભાવિક છે.
રાણા સમજતા ‘ફરજ’ને, નિઃશંક સ્વાભાવિક છે.”

પ્રતાપ—ખરાખર છે. ઓ મારા સરદારો! એ પાદશાહને ખતાવી આપો, કે પોતાની માતૃભૂમિ માટે, પોતાના ધર્મ માટે અને પોતાની ટેકને માટે ફના થઈ બચે એવા વીરો મેવાડમાં છે.

“મેવાડનાં મેદાન ગજવો, વીરતાને ઢાખવી,
અણુમૂલરજપૂતાઈ રક્ષો, ચમકતાં હથિયારથી;
આ ધર્મયુદ્ધે ભડવીરો, પરવા કરો ના પ્રાણની,
મેવાડને ઉબ્જાવળ કરો, રણક્ષેત્ર રંગી મહારથી.”

રજપૂતસરદાર—ઓ રાણાજી! આપ ચોક્કસ સમ-જાણે કે:—

“થાએ હબરો વાહળાં, પણ સૂર્ય છુપાતો નથી,
હરણાંતણું ઢળ દેખતાં, સિંહબાળ છુપાતો નથી;

ખગલાખ પણ નિજભક્ષણે, ખગરાજ છુપાતો નથી,
માતૃભૂમિના રક્ષણે, રજપૂત છુપાતો નથી.”

લીલસરદાર—એટલુંજ નહિ, પરંતુ:—

“કાયર નથી આ સેવકો, મૃત્યુતણા મહેમાન છે,
નિજ ધર્મ માટે અમતણી, આ જિંદગી કુરબાન છે.”

પ્રતાપ—શાબાશ, મારા સરદારો! આજ આપણી મેવાડભૂમિ પરતંત્ર બની ગઈ છે. એ પરતંત્રતા મારા હૃદય-પ્રદેશમાં તીવ્ર શૂળી માફક લોંકાયા કરે છે. જે પુત્રની નજર સમક્ષ માતા લૂંટાઈ જાય, તો તે પુત્ર નહિ, પણ પથ્થર છે. સરદારો! મારી પ્રતિજ્ઞા છે કે:—

“પરતંત્ર જે મેવાડ તો, શય્યા સુંવાળી ત્યાગ છે,
સુવર્ણચાંદીપાત્રમાં, જમવું ખરેખર ત્યાગ છે;
ઢાઢી સુંડાવું હું નહિ, પરતંત્ર મારો દેશ છે,
બેહાલ થાઉં, વનવન ભસું, એ દિલે આદેશ છે.”

પુરોહિત—મહારાજ! આપનો આ નિશ્ચયજ સ્વતંત્રતાની આગાહી છે.

સેવક—મહારાજાજી ! અકબરશાહનો પ્રતિનિધિ આવવા રજ માગે છે.

પ્રતાપ—આવવા દો. (પ્રતિનિધિ આવે છે).

પ્રતિનિધિ (મમરૂરીથી)—ઓ અભિમાને અકબૂર બનેલ રાણા પ્રતાપ! અકબરશાહનો ખોદ વહોરી શા માટે પાયમાલ થવા ઇચ્છો છો? અમારા શાહનો આપને સંદેશ

છે કે, ‘અન્ય રાજપુત્રો માફક શરણે આવો તો તમારું મેવાડ હમેશાં નિર્ભય છે, નહિ તો મુસ્લિમ સૈનિકાના હાથે કપાઈ મરવું પડશે.’

પ્રતાપ—(ક્રોધપૂર્વક)—દિલ્હીપતિ અકબરશાહના પ્રતિનિધિ! જનની જન્મભૂમિસ્વ સ્વર્ગદિપિ ગરીયસી। ” આવાં રાજપુત્રોનાં જીવનસૂત્રથી તારો શાહ અજ્ઞાન છે. જા. તારા શાહને કહે કે:—

“મેવાડવાસી રાજપૂતો હંમેશ અપરાજિત છે.
નિજ ધર્મ માટે પ્રાણ દે, વંશાનુગત એ રીત છે.”

વળી એટલું પણ કહેજે કે:—

“મેરુ કદાપિ ડાલશે, પૃથ્વી રસાતાળે જશે,
સિંહ ઘાસને ખાતો થશે, પશ્ચિમ સૂરજ જગશે;
અવળી કદી સરિતા વહેશે, સર્પ વિષહીન થઈ જશે,
રાણા તથાપિ ટેકને, પ્રાણાન્ત પણ નહિ છોડશે.”

ઓ પ્રતિનિધિ! તારા સુલતાનને હજી ખબર નથી કે:—

“રમતો નથી આ બાળની, પણ ધર્મનો સંગ્રામ છે,
મરવું અગર તો જીવવું, એ આખરી પ્રોગ્રામ છે;
નદીઓ વહેશે રુધિરની, અખર ભરાશે ભૂતનાં,
સ્વાતંત્ર્ય માટે ક્ષત્રિઓ, બલિદાન દેશે યુદ્ધમાં.”

જા, તારા પાદશાહને જઇને કહેજે કે મેવાડી વીરો યુદ્ધ માટે તૈયારજ છે.

પ્રતિનિધિ (શિથિલ પગલે પાછો ફરતાં)—હીક, બહુ સારું.
(પ્રતિનિધિ જાય છે.)

(આ પછી હિંદુમુસ્લિમ ઉભય પક્ષ હલદીઘાટે મળે છે. ત્યાં જબરે સંગ્રામ મચે છે. અસીમ પરાક્રમ દાખવવા છતાં પાદશાહી પ્રચંડ સેના આગળ રજપૂત પક્ષની હાર થાય છે. ખૂબ ધવાયેલા અચેત પ્રતાપને તેના ઢેટલાક સરદારો જંગલમાં સુરક્ષિત જગ્યાએ લઈ જાય છે.)

પ્રવેશ—૪ થો

સ્થળ—જંગલ

પાત્રો—પ્રતાપ, ભામાશા, ને સરદારો.

(એક ભિખારીની સ્થિતિમાં આવી પડેલ પ્રતાપ, પોતાના પ્રધાન ભામાશા તથા થોડાં પોતાનાં ખાસ માણસો સાથે પ્રવેશ કરે છે.)

પ્રતાપ (નમ્રભાવે)—ઓ વિશ્વનિયંતા! તારી ખૂબી મહર્ષિઓ પણ નથી સમજી શક્યા, તો હું કાણ માત્ર વિભો! પ્રતાપની આ દશા? ક્યાં મારી ચિતોડી પ્રાણપ્રિય પ્રજા ને ક્યાં આ જંગલવાસી બેહાલ પ્રતાપ! ઈશ્વર! તેં આ શું કર્યું? પણ ના, હું જૂલું છું. પ્રભુ! તું તો સર્વસ્વ યોગ્યજ કરી રહ્યો છે; માત્ર મનુષ્યોને પોતાની વત્તી—ઓછી પાત્રતાને અંગે યોગ્યા-યોગ્યનો ભાસજ થાય છે. હશે." બલીયસી કેવલમીશ્વરેચ્છા" ઓ પરમાત્મનુ!

(રાગ-ગઝલ—કાલિંગડામાં)

પૂરો બેહાલ છું હું ને, પ્રજા પરતંત્ર ગૂરે છે;
ગયા મારા શૂરા સ્વર્ગે, દુઃખે આ દેહ ધૂળે છે.
વિભવ, લક્ષ્મી, અને જયશ્રી, રિસાયાં આજ એ શાને?
ગયો કયાં ધર્મ છુપાઈ પ્રભુ! સત્વર પ્રગટ થા ને.

બહે લાખો સિતમ ગુજરે, બહે પરિવાર વન રખડે,
પરંતુ હે વિભુ ! મુજને, પ્રતિજ્ઞા પાળવા બળ દે !

હવે આ પ્રતાપ મેવાડને માત્ર ભારૂંપ છે. જ મારી મેવાડ-
ભૂમિને હું પરતંત્રતાની શૃંખલામાંથી છોડાવી શક્યો નહિ, તે
મેવાડમાં રહેવા માટે પણ મારે શો હક ?

ભામાશા—ઓ મહારાણા ! પ્રતાપી પ્રતાપ મેવાડનો
ત્યાગ કરશે તો પછી એની રાંકડી પ્રજાનું શું ?

પ્રતાપ—પ્રધાનજી ! જ પ્રજાએ મને દેવ તરીકે પૂજ્યો
છે, તે પ્રજા દેહાંત સુધી આ પ્રતાપના આત્મામાં અમર છે.
પણ આજ હું નિરુપાય બની ગયો છું. મને મારા જીવન પર
પણ હવે કંટાળો આવે છે. મને અકસોસ થાય છે કે, સંત્રામ-
માં મારા શૂરા સરદારો સાથે મને પણ પ્રભુએ કેમ ન બોલાવ્યો ?

ભામાશા—રાણાજી ! જ્યાં સુધી આપનાજ હસ્તે કરી
મેવાડ સ્વતંત્ર થવાનું ઈશ્વરી નિર્માણ પાર ન પડ્યું હોય, ત્યાં
સુધી એ કેમ બની શકે ? રાણાજી, હિંમત ન હારો.

પ્રતાપ—પણ આ એક મિષ્કારીની દશા ભોગવતો પ્રતાપ
શું કરી શકશે ?

ભામાશા—મહારાણા ! ઈશ્વરકૃપાથી મારા પૂર્વજેએ
પ્રુષ્કળ ધન સંપાદન કર્યું છે. આ ધન એટલું છે કે, તે વડે
પચીસ સહસ્ર માણસોને બાર વર્ષ સુધી નિભાવી શકાશે. આ
સર્વ ધનસંપત્તિ હું મારા અન્નદાતાના ચરણમાં અર્પણ કરું છું.

પ્રતાપ—પણ તે ધન સ્વીકારવાનો મારે શો અધિકાર ?

પુત્રભક્ષક પિતા થાય, એવો આ પ્રતાપ નથી.

ભામાશા—રાણાજી! ધન આ આપના રાજ્યમાંથીજ ઉપાર્જન થયું છે, ને તે રાજ્યના હિતાર્થેજ વપરાય તો તે જરા પણ અન્યાયયુક્ત નથીજ. તો સેવકની વિનતિ ધ્યાનમાં લો ને મેવાડની ડૂબેલી વિજયનૌકાને સત્તર તરાવી દો.

પ્રતાપ—તમારો આગ્રહ છે, તો સ્વીકારું છું. આ પ્રભુ! આમાં મારો કંઈ અપરાધ થતો હોય તો માફ કરજ. (ભામાશા નાણાંની પેટી રાણાને સુપરત કરે છે તે રાણો સ્વીકારે છે.)

પ્રતાપ—આ વીરભામાશા! તમારા જવાં નરરત્નોને લાખો ધન્યવાદ છે. જ રાજ્યમાં સેવકો પોતાની ને રાજ પણ પોતાની ફરજ યોગ્ય પ્રમાણમાં બજાવે છે, તે રાજ્ય સદા નિર્ભય છે. હવે નવા સૈન્યની ભરતી કરો. ઈશ્વરકૃપાથી મેવાડનો ભાગ્ય-ભાતુ અવશ્ય ઉદય પામશેજ.

ભામાશા—આપ નચિંત રહો. હવે તમામ વ્યવસ્થા હુંજ કરી લઉં છું; પણ અત્યારે ફળાહારનો સમય થયો છે, તો પધારો.

પ્રતાપ ને ભામાશા (બંને)—“ધારે મનુષ્યો કંઈ અને, ઈશ્વર કરે છે કંઈ સદા.” (બંને બચે છે.)

(‘ગુજરાત શાળાપત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૩૯—સિંહને સામનો

(લેખક:—શ્રી. કસનજી મણિભાઈ દેસાઈ)

ઈ. સ. ૧૮૭૬ની આ વાત છે. પ્રસિદ્ધ શિકારી સીલોસ જંગલમાં હરણનો શિકાર કરી પોતાના પડાવ તરફ આવતો હતો. તેનો પડાવ આફ્રિકાની એક નાની નદી ટાટીને કિનારે હતો.

સીલોસ પોતાના પડાવથી બહુ દૂર ન હતો; પણ તેને એ વખતે ત્યાંથી પડાવનો સીધો માર્ગ સૂઝતો ન હતો. આથી તેણે પોતાના ઘોડાને નદી તરફ ચલાવ્યો. નદીકિનારેથી પડાવનો માર્ગ તેને સરળતાથી જડતો હતો. અનુમાનથી નદી ત્યાંથી બેએક માઈલ દૂર હશે.

વિચારમાં ને વિચારમાં તે ઘોડા પર આદ્યો જતો હતો. નદીના કિનારાથી ચારસો ગજ દૂર એણે એક ખંડેર બેયું. ખંડેર બેતો બેતો તે આગળ વધતો હતો, એટલામાં તેણે થોડે દૂર સામે ઢાઈ પીળી ચીજ બેઠ. ધ્યાનથી બેયું તો તે સિંહની આંખો હતી. સિંહનું મોં સીલોસ તરફ હતું. તે પોતાનું શિર આગલા પંજ પર રાખી ધાસમાં બેઠો હતો.

સિંહને બેતાંજ સીલોસ ઘોડા પરથી ઊતરી પડ્યો. રાયફલ ઉઠાવી. સિંહ નાસી ન બચ તે માટે તેણે જલદીથી ગોળી છાડી. સિંહે ગર્જના કરી. તેને ગોળી વાગી હતી. તેનો જમણો પગ ધાયલ થયો હતો. બીજી ગોળી મારવાનો અવસર

ન હતો. સિંહ સચેત થઈ ઝાડીવાળા નાળામાં ધૂસી ગયો હતો.

ઝાડી એટલી બધી ગીચ હતી, કે દસ ગજથી વધારે દૂરની કોઈ ચીજ દેખી શકાતી ન હતી. ધાયલ સિંહનો અંતે તે પણ સૂર્યાસ્તની કંઈક પૂર્વે, પીછો કરવાનો જીવ ચાલતો ન હતો. સાથે સાથે સિંહના ચામડાનો લોભ સીલોસથી મુકાતો ન હતો. તે સીલોસને સિંહ તરફ ખેંચી રહ્યો.

લોભે અનિચ્છા પર વિજય મેળવ્યો. તે ઘોડાને છોડી, હાથમાં રાઈફલ લઈ, સચેત થઈ સિંહની શોધમાં નીકળ્યો. થોડેક દૂર ગયા પછી નાળાના કિનારા પર-ત્રીસ ગજ દૂર-સિંહની યાળના વાળ હવામાં ઊડતા જોયા. પછી તે કેસરી પણ દેખાયા. પણ તરતજ તે અદૃશ્ય થઈ ગયો.

સિંહે સીલોસને જોયો હતો, તેથી તરતજ બીજી તરફ ચાલ્યો ગયો. જ્યાં જવાનું કોઈથી સાહસ ન થાય, તેવી ગાઢ ઝાડીમાં તે ભરાઈ ગયો. સીલોસ પણ પાછળજ હતો. આંખો ફાડી તેણે ઝાડીમાં જોયું. તેણે ધુરધુરાટ સાંભળ્યો. નજર પડી તો સામે સિંહ દાંત કાઢી વિકરાળ દૃષ્ટિએ ધૂરછી રહ્યો હતો.

ધૂરછીને એક ત્રાડ નાખી તે ત્યાંથી હુમલો કર્યા વગરજ પલાયન કરી ગયો !

સીલોસ ગોળીબાર કરી શકત, પરંતુ ઝાઝી ઝાડીઓને લીધે નિશાન અચૂક ન લાગવાની શંકા હતી. આથી તેણે ગોળીબાર કીધો નહિ. વાદળ ઘેરાયલું હતું. વરસાદ પણ પડવા લાગ્યો. આથી નાહપાયે સીલોસે સિંહનો પીછો છોડી દીધો. સિંહ મરી તો જશેજ, પરંતુ એનું ચામડું ચરખ ખરાખ ન

કરે તો સારું, એવા વિચારમાં ડૂબી સીલોસ ઘોડા પર બેસી પોતાના મુકામ પર ગયો.

બીજા દિવસે સવારના પહોરમાંજ સીલોસ નીકળ્યો. સાથે પોતાના બે અંગ્રેજ મિત્રો હતા. હોર્નર અને ગ્રેન્ડી. તેઓ સિંહની શોધમાં જાપડ્યા. એમની સાથે કેટલાયે આફ્રિકાનીવાસી જંગલવાસી બુશમેન લોકો પણ હતા. ઝાડોઓમાં સિંહ જલદી મળે, તે માટે સીલોસે શિકારી કૂતરા પણ સાથે લઇ લીધા હતા. રાતે થોડો વરસાદ પડી ગયો હતો.

તેઓ ગઇ રાતે જ જગાએથી સિંહને 'છાડ્યો હતો, તે જગાએ ગયા. પછી ત્યાંથી પચાસેક ગજ આગળ આદ્યા; એટલે કૂતરાઓ ભસવા લાગ્યા. કેટલાક તો ડરી ગયા. તેમને સિંહની ગંધ આવી હતી. બે સિવાય બધા કૂતરાએ પોતાની પૂછડી પોતાના પાછલા બે પગ વચ્ચે ધાલી દીધી. તેઓ પાછળ હઠવા લાગ્યા.

ફક્ત એક કાણી કૂતરી અને બીજા એક કૂતરો આગળ જઇ ભસવા લાગ્યાં.

પણ તે બેડીયે બહુ આગળ વધતી ન હતી. સિંહનાં પગલાં તપાસતા તપાસતા તેઓ સંભળીને આલતા હતા. સિંહ જ જગાએ રાત રહ્યો હતો, તે જગા તેમને મળી ગઇ. ત્યાં લોહી ખૂબ પડ્યું હતું. શિકારીઓનાં પગલાં સાંભળીનેજ તે ત્યાંથી જાડી ગયો હતો. તેના પંજનાં તાજાં પગલાં બીની ધરતી પર સ્પષ્ટ બેઠ શકાતાં હતાં.

ગીચ ઝાડીને લીધે શિકારીઓની ગતિ બહુ ધીમી હતી.

તે સિંહને પગલે પગલે ચાલ્યા-જતા હતા, પણ સિંહ ક્યાંય ઢખાતો ન હતો.

નદીકિનારે એક જિંચી જગ્યા પર સિંહને એવા માટે સીલોસ અને હોર્નર જતા હતા. ઝેન્ડી અને બીજા જંગલવાસી લોકો સિંહની શોધમાં તે ઝાડીમાંજ આગળ વધતા હતા. સીલોસ અને હોર્નર પોતાની ધારેલી જગ્યા પર પહોંચી બચ તે પહેલાં એકાએક સિંહની ગર્જના સંભળાઈ. ઝેન્ડીએ બૂમ મારી: “સિંહનો પત્તો મળ્યો છે. મેં તેને જોયો છે.”

પછી તેણે ગોળીપાર કર્યો ને કહ્યું: “ગોળી લાગી ગઈ છે. સીલોસ એ તરફ તરતજ દોડતો આવ્યો.

સિંહને તેણે એક ઝાડ નીચે જોયો. તે ગર્જના કરી ધૂરકી રહ્યો હતો.

ગોળી મારવાને માટે સીલોસે જવી રાયફલ ઉઠાવી કે તરતજ સિંહ ગર્જના બંધ કરી નદીકિનારાની ઝાડીમાં અદરથ થઈ ગયો. શું તે રાયફલથી ડરતો હતો? પશુબુદ્ધિથી એને એવો આભાસ થઈ ગયો હોય, તેમાં આશ્ચર્ય પણ શું છે ?

નદીમાં પૂર ચઢ્યું હતું. આથી સિંહ ધાયલ દશામાં નદી પાર જઈ નહિ શકે, એવો સીલોસે વિચાર કર્યો. આથી તે તેનો પીછો ન પકડતાં બીજા ભાગે એક સ્થાન પર જઈને જિભો રહ્યો. તે એવા અનુમાનથી આવ્યો હતો કે, સિંહ આ જગ્યા-એ અચૂકજ નીકળશે. એનું આ અનુમાન ખરું પડ્યું. સિંહ તે તરફજ આવ્યો હતો. પોતાના માર્ગમાં ચત્રુને જિભેલો જોઈ તેણે ફરી ગર્જના શરૂ કરી.

સિંહના ચપ્પ પરથી સીલોસને તેના સ્થાનનો પત્તો મળી ગયો. સિંહે ધાયલ થયા છતાં હજી સુધી હુમલો કર્યો ન હતો.

ઝેન્ડીની ગોળી પણ એને વાગી હતી. આથી તે પોતાના ઉપર હુમલો કરશે, એવી સીલોસને જરા પણ આશંકા ન હતી.

રાયક્ષનો ઘોડો ચઢાવી તેને હાથમાં આગળ કરી સિંહને જોવા સીલોસે જવી નજર કરી, તેજ પળે સિંહ તેના પર તૂટી પડ્યો. તે એટલો નજીક આવી ગયો હતો કે, નિશાન સાધવાનો પણ સમય ન હતો. રાયક્ષ ખલાને લગાડે એટલી વારમાં તો સિંહ રાયક્ષની નળી પાસે આવી ગયો.

નિશાન તાક્યા વિનાજ ઘોડો દબાવી તે એક તરફ ફરી પડ્યો. સિંહ એના પગ પાસેજ રાયક્ષની નળીથી બે ગજથી-યે આછે દૂર ઢળી પડ્યો હતો !

સિંહને મરણ પામેલો ધારી સીલોસ અને તેના સાથી આગળ વધતા હતા, એટલામાં વળી સિંહ જોમો થઈ ગયો. વળી એક ગોળી છોડી. સિંહ ધરણી પર ઢળી પડ્યો. ક્રોધ અને વિરોધથી તેનું મોં ખુલ્લુંજ હતું. એક બીજે ગોળીબાર કર્યો. સિંહ ઠંડો થઈ ગયો. એને માપ્યો. નાકથી પૂછડીના છેડા સુધીની તેની લંબાઈ ૧૦ ફૂટ ૩ ઇંચ હતી.

સિંહની લાશ જોતાં જણાયું કે ઝેન્ડીની ગોળી એને લાગીજ ન હતી ! (“બાલજીવન”ના એક અંકમાંથી)

૪૦—ચિત્તાનો સામેનો

(લેખક:-શ્રી. જીવરામ જોશી)

બાપુ વિશ્વેશ્વરપ્રસાદ સિંહ પટનાના શ્રીમંત જમીનદાર હતા. ઉનાળામાં એક બે મહિના નૈનિતાલની હવા ખાવા આવતા. નૈનિતાલમાં મકાનની વ્યવસ્થા ન થઈ શકી અને ભીમ-તાલમાં રહેવા આવ્યા. એજ મકાનમાં હું અને પંડિત હર-પ્રસાદ જિતયાં હતા.

રાતે સ્થાનિક મિત્ર મોતીરામ આવે. ગરખાં લડાવીએ અને જાંઘ ઘેરાય ત્યારે સૂઈ જઈએ. આંખમાં જાંઘનો પડછાયો પણ ન રહે ત્યારેજ જાડીએ. હાથે રાંધીને પરવારતાં એક વાગે. ખાંધપીને બેસીએ કે અન્નનો નશો ચડે. હિમરાજની ઠંડી ફૂંકે તખિયત તર કરી દે, પછી જાંઘ્યા વિના ચાલેજ કેમ ? જાંઘીએ તે ઠેઠ સૂરજ ઢળતાં સુધી. જાડીને બેસીએ કે મોતી-રામ આવે અને ચાલે ગરખાં. સાંજ થાય ને રાંધવાનું ચાલે. આમ મકાનમાંજ દિવસ પૂરો થતો. અમારી આ મસ્તી જોઈ ને બાપુ સાહેબે તો અમને પૂરા એકીજ સમજી લીધા.

આઠમે દિવસે બાપુ સાહેબ સવારમાં ફરવા ગયા અને લોહીવાળે કપડે પાછા આવ્યા.

“બાપુ સાહેબ, આ શો ખેલ ખેલી આવ્યા ?” પંડિત-જીએ પોતાના વિનોદી સ્વભાવે પૂછ્યું.

“જીવતો આવ્યો એ કહોને !” બાપુ સાહેબે કહ્યું.

વાત બની એમ કે, બાપુ સાહેબ ત્રણેક માઇલ દૂર ચાલ્યા

ગયા હતા. માર્મ છોડીને ઢેડીએ ચાલતા હતા. લઘુચંકા કરવા બાજુ પર ગયા. ગ્રાંખરાની ગીચ ગ્રાડી જવું હતું. અંદર ધૂસીને બાજુ સાહેબ માથું ઊંચું કરે ત્યાં સત્યાનાશ ! દસ ડગલાં દૂર-જ ચિત્તો બેઠો જોયો. આ વખતે એમની શી સ્થિતિ થઈ હશે, એ તો પોતેજ વર્ણવી શકે.

બાજુ સાહેબ પૂતણું બની ગયા. મસ્તિષ્ક શૂન્ય બની ગયું. ન પાછો પગ પડે કે ન આગળ. કિંકર્તવ્યવિમૂઢ થઈ જાભા.

ચિત્તાને આશ્ચર્ય તો થયુંજ હશે કે આ બે માથાંનો માનવો કેવો ? ઢાઘ મૃત્યુન્નિત હશે, કે મરણિયો વીર હશે ! નહિ તો આમ બેધડક સામે આવીને જાભા રહેવાની હિંમત કોણ કરે ? હજી સુધી તો પોતાનાથી ડરીને નાસતા માણસોજ એણે જોયા હતા. આ ઢાઘ અજબ માનવી ! આવાં સામટાં આશ્ચર્યે ચિત્તાજી થીજી ગયા. ધારી ધારીને એ મરણિયાને જોતા હોય તેમ બેઠાબેઠાજ તાકી રહ્યા.

બાજુ સાહેબ ભયના ઘેનમાંથી બગૃત થયા કે, “અરે ! હું જામો કેમ ? ચિત્તા સામે !” સાવધાન થતાં ઉપાય સૂઝેજ. બાજુ સાહેબ પાસે બીજો ઢાઘ ઉપાય હતોજ નહિ. સીધો, સાદો અને ઝટ થાય એવો “નાસત્રા”નો ઉપાય અજમાવ્યો. આ સર્વવ્યાપી ઉપાયમાં ઘણી વખત સફળતા મળે છે. બાજુ સાહેબ એકજ વળાંકે ગ્રાંખરામાંથી બહાર નીકળી ગયા. ચિત્તો પાછળ આવે છે કે કેમ એ જોવા જટલી ધીરજ નહોતી. સીધી ઢેડીએ નાઠા. એમનું વજનદાર શરીર ભયના આવેશથી હળવું ફૂલ થઈ ગયું. જમીન ઉપર રબરનો દડો ઊછળતો બચ એમ

ફટતા નાઠા. પગના સ્નાયુઓ તો તંબૂરાના તાર પેઠે કાંપતા હશે, એથી પગ ઊંચોનીચો પડે છે એ કંઈ ખ્યાલમાં નહિ હોય. પગ એક પથ્થર ઉપર પડ્યો, પથ્થર ગબડ્યો. બાળુ સાહેબે ઢંડવત્ કર્યા. કપાળમાં અથડાયો પથ્થર. માથું ફૂટ્યું ને લોહી નીકળ્યું.

બાળુ સાહેબે ચિત્તાની વાતની શરૂઆત કરી ત્યારે અમે ધારેલું કે, ચિત્તા સાથે ઝપાઝપી થઈ હશે, ચિત્તાએ ધાયલ ક્યાં હશે અને લોહી નીકળ્યું હશે.

સાંજ મોતીરામ આવ્યો. તેને વાત કહી.

“એક ગાય મરાયાની ખબર ત્રણચાર દિવસ પહેલાં મળી હતી ખરી. કદાચ એજ ચિત્તો હોય.” તેણે કહ્યું.

“તપાસ તો કરાવો. પત્તો લાગે તો શિકાર કરીએ.”
“એની મેળે મળી રહેશે.” મોતીરામે કહ્યું.

આબુઆબુ વાઘ કે ચિત્તાની રંજડ વધતી ત્યારે મોતીરામને ખબર મળતીજ. શિકાર ખેલવા આવનારાઓને મોતીરામજ ખબર પૂરી પાડતો. પણ અમને એક ભય હતો. ઊનાળાની ઋતુ હોવાથી ઘણા સરકારી અમલદારો નૈનિતાલમાં હતા. અંગ્રેજ અમલદારોમાં શિકારનો શોખ ઘણાને હોય છે. તેમને બાળ મળી ગઈ તો પછી અમારે ચૂપજ રહેવાનું. શિકાર ખેલવા માટે ખાસ પરવાનો લેવો પડે છે. એ સગવડ તો અમને બાગ્યેજ મળી શકે. એટલે એ બધી પંચાત આબુ પરરાખીને અમારે શિકાર ખેલવો હતો.

મોતીરામ ચોક્કસ ખબર મેળવી શક્યો નહિ.

“તો ચાલો શોધવા નીકળીએ. સફર પણ થશે અને આનંદ પણ મળશે.” પંડિતજી બોલ્યા.

“એમજ. ક્યારે પાકી ખખર મળે અને ક્યારે ચિકાર બેલી શકાય એ નક્કી નહિ.” મેં કહ્યું.

“તો પછી ચાલો.” મોતીરામ પણ સંમત થયો.

બીજા દિવસે સવારમાં ખાઇપીને તૈયાર થઇ ગયા. બાબુ સાહેબને વાત કહી. એમણે તો ચોખ્ખી ના સુણાવી. હું આગ્રહ કરવા લાગ્યો. ખાસ આગ્રહ તો બંદૂક ખાતર હતો. એ પોતે તો બોજાડપ હતા.

“જવા દો ને, એમને નકામા તકલીફમાં ઉતારવા. બંદૂક બેઠશે તો આપશેજ.” પંડિતજીએ બંદૂકની આડકતરી માગણી કરી.

“બેઠએ તો લઇ જઓ.” બાબુ સાહેબ બોલી ગયા.

અમારે પણ બીજું શું બેઠતું? પચીસ કારતૂસ સાથે બંદૂક લઇ લીધી. મોતીરામ પાસે બંદૂક હતીજ. પંડિતજી પાસે તમચો હતો. ત્રણેય પાસે હથિયાર આવી ગયાં. મેં બાબુ સાહેબનો તમચોજ માગી લીધો. બંદૂકનો ભાર વહન કરવો અને ફૂંદો છાતીએ બિડાવવો મને પસંદ નહોતું.

પાહં, ચણા અને એક જાતનાં ફૂલોના રસનો ગોળ થેલીમાં ભરીને મોતીરામે લઇ લીધાં. એક ગામડામાંજ રાત વિતાવવાનો વિચાર હતો.

પંડિતજી સાથે હોય એટલે શારીરિક શ્રમને સ્થાન મળેજ નહિ. તેમના વિનોદી વાર્તાલાપે જગા શેકી લીધીજ હોય.

બાપુ સાહેબને જ્યાં ચિત્તાનાં દર્શન થયાં હતાં એ સ્થાને પહોંચ્યા. સંભાળપૂર્વક બધે જોયું. પાંચ ટક સાત દિવસ પહેલાંની સુકાયેલી હગાર જોઈ. હાડકાંના ઢુકડા ભળેલી હગાર એનીજ હોય એમાં શંકા ન રહી.

“આઠ દિવસમાંજ એણે વૃષ્ટિકર શિકાર મેળવ્યો હશે.” પંડિતજી બોલ્યા.

“એમ કરીએ, પાસેના ગામડામાંજ જઈએ, કંઈક ખખર મળશે. આમ તો આપણે ક્યાં ભટકીશું ?” મેં કહ્યું.

“એમજ કરવાનું છે.” મોતીરામે કહ્યું.

ચાલતી પકડી. જંગલનો ખોળો ખૂંદતા બપોર થતાં થતાં એક નાના ગામ નજીક પહોંચી ગયા. ગાયો અને એકમે ઘોડાં ચરતાં જોયાં. કાંઈ માણસ દેખાયું નહિ. પથ્થરની આડમાં હશે એમ ધારીને ખૂમ મારી. એક ડોસો નીકળી આવ્યો.

“ઢાઢા ! આટલામાં ક્યાંય ચિત્તાના વાવડ ? મોતીરામે પહાડી ભાષામાં પૂછ્યું.

“ખાસ તો કંઈ ખખર નથી, પણ સામેની ટેકરીઓમાં આવ્યો છે. એવું સાંભળ્યું તું. ડોસાએ જવાબ દીધો.

“ઢાઈની ગાય મર્યાની ખખર હતી ને ?”

“એ તો કાંઈ ખખર નથી, પણ આવ્યો છે ખરો.” ડોસાએ કહ્યું.

અમે ગામમાં ગયા. બેત્રણ જણને પૂછ્યું. ડોસાએ આપેલા જવાબની પૂર્તિ જવાજ સમાચાર મળ્યા.

“આલોજી, ટેકરીઓ ઉથલાવ્યા વિના કંઈ વળશે નહિ,

નાસ્તો પાણી કરી લઈએ." પંડિતજી બોલ્યા.

"ભલા માણસ, હમણાં તો ખાધને આવીએ છીએ. ઘડી-કમાં ખૂખ?" મેં કહ્યું.

"આતેં કાટ રહી હેં" પંડિતજીએ પોતાનું સુરક્ષિત વાક્ય ઉચ્ચાર્યું.

ગામ બહાર ઝરાસમું જળાશય હતું. ખૂખ ઠંડું પાણી. પંડિતજી જમને આંગળી બોળી આવ્યા. "ચાર નહાનેકા કાપિલ પાની હે" કહીને તેમણે કપડાં કાઢી નાખ્યાં. સૌએ ડૂબકી મારી લીધી. ચણાગોળ ચાવીને ચાલતા થયા.

સામેજ ટેકરીઓ દેખાતી હતી. અરધા માઇલથી દૂર નહિજ હોય એમ કદપી શકાય. પણ પહોંચતાં તો ડૂચા કાઢી નાખ્યા! પહાડી પ્રદેશનો માર્ગજ એવો. ટેકરીના પેટાળમાં જઈ જિભા. ઝાડી આછી હતી. મોટામોટા પથ્થરો સર્વત્ર પડ્યા હતા. સૂર્ય ઉતાવળો થતો લાગ્યો. એ તો યુગો થયાં એકજ ગતિમાં હશે. અમારી ભાવનાની આંખોએ એને વધારે ગતિમાન બનાવી દીધા.

થોડે દૂર એક ઘોડેસવાર દેખાયો. મોતીરામે ખૂમ મારી. અબલુયાની ખૂમે આ પહાડી પ્રદેશમાં જિભા રહેવામાં ભય જવું નથી. લૂંટવાનો ડર હોતોજ નથી. પહાડી જાતિની નીતિ-મત્તાનું એ પ્રમાણ છે.

ઘોડેસવાર નજીક આવ્યો. ચિત્તાની ખબર પૂછી.

"આ ટેકરીની પેલી બાજુ ઝાડીમાં છે. કાલેજ સામેના ગામનું એક બકરું મારું છે." સવારે કહ્યું.

વધારે વિગત પૂછવાની હવે કંઈ જરૂર ન રહી. ટેકરીના પેઠાજમાં થઈને પેલી તરફ જવા ચાલ્યા.

બકરું કાલેજ માયું હોય તો આજ એને શાંતિ હોયજ. ખાધને તરતજ ચાલવામાં હાનિ છે, એ આયુર્વેદનો સિદ્ધાંત એણે બહુ લીધો હોય છે.

ટેકરીને પ્રદક્ષિણા કરી ઝાડીને શેઠે આવીને જમા. ઝાડી ગીચ તો નહોતીજ. અંદર પ્રવેશ કર્યો. સાવધાનીથી આગળ ચાલ્યા. શિકારીની સાવધાનીનો પ્રકાર જુદોજ હોય છે. એની નજરમાંથી એક પણ સ્થાન ખસી જવું ન જોઈએ. ઠમકે બન-વર ક્યાં લપાયું હોય એ કહી ન શકાય.

પાંચ વાગી ગયા. પરસેવે નીતરીને અમારી હિંમત ઘાઈ નાખી. ચિત્તાની હાજરી બતાવતું એક પણ ચિહ્ન જોયું નહિ. પંડિતજીના વિનોદ-દૂધમાં નિરાશાનું ખાટું બુદ્ધ ટપકી પડ્યું.

“આ તાપમાં તો એ કાઠ ઠંડી બખોલમાં શાંતિ લેતો હશે.” મેં કહ્યું.

“હજી તો એ કલાક દિવસ છે. ગમે ત્યાંથી શોધી કાઢ્યું.” પંડિતજી બોલ્યા.

“કાતર પકડીએ” મોતીરામે કહ્યું.

“વાત સાચી.” મેં કહ્યું.

દૂર નીકળી ગયા હતા. રસ્તાની મુરફેલી નહોતી. ટેકરી-ઝોની ચડજીતરથી થાક ચડ્યો હતો. ઝાડી છાડીને એ ટેકરી વચ્ચેના કાતરમાં આવ્યા.

ડાખા હાથ તરફ ઢાતર વળી જતું હતું. સૂરજ ટેકરીની આડમાં આવી ગયો હતો. ટેકરીની છાંય ખૂબ મીઠી લાગતી હતી. ચારે કાર નીરવતા પ્રસરી હતી. ચણા ફાકતા પંડિતજી પાછળ આવતા હતા. હું અને મોતીરામ પગ તરફ દૃષ્ટિ રાખીને ચાલતા હતા.

ઢાતરનો વળાંક આવ્યો. પંડિતજીને સાથે કરી લેવા અમે ઊભા રહ્યા. એવામાં ખડખડ કરતો અવાજ થયો! બણે પથ્થર ગબડયો કે ઢાઘએ સૂકી ડાળીઓ ખંખેરી એવું લાગ્યું. અમે આજુબાજુ લૂખી નજર ફેરવી. કંઈ ધ્યાનમાં આવ્યું નહિ.

પંડિતજી સાથે થઈ ગયા.

“બેઠો ચાર, દુશ્મનકી તો મોજસે કાટતી હોગી. હમે પરેશાન કયો હોના ચાહીએ?” પંડિતજી બોલ્યા.

હું બેસીજ ગયો. મોતીરામ કંઈક વિચારતો ખંદૂકને ટેક ઊભો રહ્યો.

“દર હો જયગી” કહેતો તે પણ બેઠો.

પાંચેક મિનિટ પછી પંડિતજી ઊઠ્યા. લઘુચંકા કરવા ઢાતરના વળાંકમાં ગયા. તરતજ પાછા આવ્યા.

“બાધ ખોજ લાયા.” સામાન્ય શાંતિથી પંડિતજીએ આવીને કહ્યું. ચિત્તાને એ લોકો વાધ કહે છે.

“વાધ” શોધી લાવનારની વાતમાં એવી શાંતિ હોય નહિ. અમે કંઈ લક્ષ ન આપ્યું.

“રકબે રહિયે” કહીને મોતીરામ હસ્યો. .

પંડિતજીએ આવીને તરતજ બંદૂક ઉઠાવી. “ખડે હો, મબક નહિ, મોડકે સામને હી બાધ ચલા આ રહો હૈ.”

“સચ?”

“સચ.”

ચિત્તાના આવવાની વાત માની શકાય એવા સ્વરમાં પંડિતજી બોલ્યા કે, અમારી શારીરિક દશા બદલાઇ ગઇ. મોતીરામનો ઝાળો નીચેજ પડી રહ્યો ને એ ઝટ બંદૂક લઇને ઊભો થઇ ગયો. આખો દિવસ ભટક્યા છીએ, થાકનું ઝેર હાડકાંમાં પસરી ગયું છે, એ બધું બુલાઇ ગયું.

ત્રણેય દેખાતે પગલે વળાંકને ખૂણે જઇને ઊભા રહ્યા. પચીસ ગજ લાંબી ખીણ હતી. વનકૂલોના છોડ, દાડમડી અને ઝાંખરાંની આછી ઝાડીમાં ઝીણી નજરે જોયું, પણ દર્શન થયાં નહિ.

“વાહ ચાર, ખૂબ મઝાંક બનતે હો!” મોતીરામનું ધૈર્ય ખૂટ્યું અને કહ્યું.

મોતીરામ બોલ્યો, કે તરત દસેક ગજ દૂર ટેકરીના ચઢાવ ઉપર ધુરધુરાટ સાંભળ્યો. ચમકીને અમે જોયું.

ધુરાંટી એનીજ હતી. સાવધ થઇને જોયું પણ દેખાયો નહિ. ફરી ધીમે ધુરધુરાટ સંભળાયો.

“કર કું આવાઝ?” પંડિતજી બોલી ઊઠ્યા.

“રહને હો.” મોતીરામે કહ્યું.

ફરી ધુરધુરાટ થયો. ધ્યાનથી જોયું તો પથ્થરની આડમાં ઉપલા ભાગ ઉપર ચિત્તાનું મોં દેખાયું. અમારા અવાજથી એ

પણ ચમક્યો હશે. પથ્થરની આડમાંથી નીકળીને જરા ઉપર ખસી આવ્યો. તેના પગ અને પાછલા ભાગ દેખાયાં નહિ. કેવળ મોં અને ગરદન જોઈ શકાયાં. એનું મોં જોતાંજ રોમાંચની વીજળીએ ઝટકા માર્યો. કાળમંદિર સમા એના મોંને જોઈ મૃત્યુની યાદ આવેજ.

મોતીરામ જોભોજ હતો. પંડિતજી છાતીએ ફૂંદો દાળીને બેસી ગયા હતા. મારા હાથમાંનો તમચો સ્તબ્ધ હતો.

“હડકુડકુમ” પહાડમાં પડલા ગાજ્યા. પંડિતજીએ ગોળી છોડી લીધી. ચિત્તો ઝડપથી મોં ફેરવીને તરાપ મારી ફૂધો. જોયે ઝટ ચડી શકાય એવું નહોતું. ફૂદીને ટેકરીના ઢોળાવ સાથે બાઝી પડ્યો. આગલા અને પાછલા પગ સીધા થઈ ગયા. મોં ફેરવીને અમારી સામે ડાચિયાં કરતો જોઈ રહ્યો. અત્યારે આ દશ્ય ધણુંજ મોહક લાગે છે. કેમેરામાં ઝડપી લેવા જવુંજ. પણ એ સમયની સ્થિતિમાં સૌંદર્યકળા વિચારવા જટલી વૃત્તિ પણ વેવલાપણુંજ ગણાય.

મોતીરામે ગોળી છોડી. પાછલા થાપા ઉપર ચિત્તાએ ઝીલી લીધી. ભયંકર ત્રાડ સાથે આડે ફૂદીને નાઠો. સીધું દોડી જવાય એવું નહોતું. અમારા માથા પરજ પથ્થર ગબડાવતો બાબુએ ઢોતર તરફ ગયો.

હું તો તમચો લઇને જોભો જોભો જોઇજ રહ્યો. નાહક ગોળી છોડીને જનાવર સાથે દુશ્મની બાંધવામાં શો લાભ ? આમ વિચારીને હું અટકી ગયો હોઉં એવી સ્થિતિ થઈ ગઇ. કાણુ બણે કેમ, પણ ગોળી છોડવાની વૃત્તિજ ન થઇ. મા-

નસિક આંદોલનોનું લવિષ્ય નથી કળી શકાતું. મારી સ્થિતિ આવી થશે એવું મેં કલ્પ્યુંજ નહોતું.

નાસતો કાળ જોઈને મુડદામાં પણ ચેતન વ્યાપે. આપ-ણાથી દુશ્મન ડર્યો છે, એવો વિશ્વાસ આવતાંજ આપણે શૂર બની જઈએ છીએ. અમે જાણે ચિત્તાને નસાડ્યો હોય એવા ભાવે દોડી નીકળ્યા. વાંક વળોટ્યા અને ખીણ કૂદીને ચિત્તો ખીજી ટેકરી ઉપર ચડતો દેખાયો. મને શૂરાતન આવ્યું. નેમ લઈને ધડૂમ કરતો તમચો ફેડ્યો.

“વાહજી ! માર દિયા બાધા !” પંડિતજીએ હસીને કહ્યું.

“હવે ગયો.” મોતીરામ બોલ્યો.

“ઉસકે નામકી ગોલી રહ જાય વો અચ્છા નહિ ચાર !” મેં કહ્યું.

“અચ્છા, આપ બી મના લેં, કિ બાધ પર ગોલી છોડી થી.” પંડિતજીએ કહ્યું.

ચિત્તો નજરના પડદાની પેલે પાર જતો રહ્યો. સૂરજ ભગવાન છેલ્લી સલામ ભરતા હતા. હવે કંઈજ નહિ બને સમજીને અમે ચાલતા થયા.

નવ વાગતાં લગભગ ગામ આવ્યું. લથડતે પગે ગામમાં ગયા. મુખીનું ઘર શોધી કાઢ્યું. બાખરી મેં પકાવી. દૂધ સાથે જમી ગયા. જાંઘ તો ક્યારની રાહ જોતી બેઠી હતી. અમે એવા જાંઘ્યા કે સૂર્યોદય પછીજ જગ્યા.

ખીજ દિવસે એજ માર્ગે અમે ટેકરી ચડ્યા. ચિત્તો ધા-મ્મલ થયો હતો એ સ્થાન જોયું. લોહીને ટપકે પતો લાગવાની

ધારણા ખોટી નીકળી. લોહીનાં ટીપાં દેખાયાં નહિ. ખીણ
ઝાળગીને ચિત્તો ગયો હતો એ ટેકરી ઉપર ગયા. ટેકરીનું
માથું સપાટ બનતું બનતું ઢોળાવ લઇને ખીણ ટેકરી સાથે
મળી જતું હતું.

ભટકતાં ભટકતાં બપોર થયા. બપોર એટલે બે વાગ્યાનો
વખત. આજના નાસ્તામાં દૂધે ખાંધી ફળદાર ભાખરી અને
ગોળ હતાં. પાણીને અભાવે નાસ્તો થઈ શક્યો નહિ. પંડિત-
જીની “આતેં કાટતી રહી.”

ધાયણ જનાવરનો પત્તો મેળવવો મુશ્કેલ તો ખરોજ.
ધાયણ થઇને નાસે તો એ ક્યાં અટકશે તે કહી ન શકાય. ન
જાણે ક્યાં છુપાયો હશે ! ભટકી ભટકીને દસથી બાર માઈલનું
વર્તુળ પૂરું થયું. લગભગ ચાર વાગે વિશ્રાંતિ લેવા બેઠા.
તાબ થઇને વળી ચાલતા થયા.

શિકારનો છંદ એ અજબ નશો છે. હિંસક પ્રાણી સામે
જવામાં મોત માથે ખાંધી લેવું પડે છે. શિકારી મોતથી એટ-
લોજ ડરતો હોય છે, જટલા બીજ બધા; છતાં શિકારના ન-
શામાં એ ભૂલી જાય છે. મોતને ભૂલનારો મરણિયો બને છે.
એજ સ્થિતિમાં એ શિકાર ખેલી શકે. સૂર્યોદયથી તે સૂર્યાસ્ત
સુધી ભૂખ્યો ને તરસ્યો શિકારી વગડામાં ભટકતો હશે. પંદર
પંદર દિવસ સુધી એનોથાક નહિ થાય ઊતરતો હોય, છતાં
શિકારીનો એનેઅણગમો નહિ થાય. એજ શિકારનો નશો. શિકાર-
શિકાર ચડે છે ત્યારે જગતને ભૂલી જાય છે.

સૂર્ય દૂરદૂર જતો ગયો. અમારું જગત વધારે નજીક આ-

વતું ગયું. “હવે કાલે,” ભણીને ગામ તરફ પગલાં ભર્યાં. અંધારાના કાળા પછેડામાં જગત લપેટાયું અને અમે ગામમાં ધૂસ્યા.

પહાડી લોકો આતિથ્ય-પ્રેમી હોય છે. અમે આવીશું કે નહિ તેનો નિશ્ચય નહિ હોવા છતાં, ભલા મુખીએ દૂધ દોહીને રાખી મૂક્યું હતું. અહીં દૂધ મોઢું ગણાતું નથી. પશુ-ઝોને ચારે બારે માસ પેટભર મળે છે. વેચાતો લાવવાની કે વધારે એકઠો કરી રાખવાની જરૂર નથી.

રાંધ્યું, ખાધું, જાંઘ્યા અને સવાર થયું. વહેલા પરવારીને વગડાનો માર્ગ પકડ્યો.

“એક કામ કરીએ. ત્રણેય જણ ભિન્ન ભિન્ન દિશામાં જઈને મધ્ય સ્થાને એકઠા થઈએ. ત્યાંથી આગળ જઈએ.” મોતીરામે કહ્યું.

“સખસે અચ્છી.” હું બોલ્યો.

“ત્યારે નક્કી કરીએ.” મોતીરામે કહ્યું.

“અને જનાવર મળે તો શું કરવું?” હું બોલ્યો.

“અકલ હોશિયારીથી, વંશવારસોને કબૂલ રહે તેમ, કોઈ પણ જાતના નશા વગર, માથે પ્રભુ રાખીને કામ કરવું.” હસ્તાવેજ ભાષામાં પંડિતજીએ જવાબ દીધો.

“સામેની જાંચી ટેકરી ઉપર એકઠા થવાનું.” મોતીરામે કહ્યું.

“મંજૂર.” પંડિતજીએ કહ્યું.

પંડિતજી અને મોતીરામે પૂર્વ અને પશ્ચિમમાં થઈને ઉત્તરમાં વળી આવવાનું રાખ્યું; મારે વચ્ચે થઈને સીધા ટેકરી

પર પહોંચવાનું હતું.

ચાલ્યા. બંદૂકોને અવાજ જનાવરની સૂચના સમજવાનું ઠરાવ્યું હતું. પંડિતજી અને મોતીરામ ટેકરીઓની આડે દેખાતા બંધ થયા. તમંચાનું ધરું ડોકમાં લટકાવીને હું મનમાં ઘોડા ધડતો સીધા ચાલવા માંડ્યો. સૌથી પ્રથમ ટેકરીએ પહોંચી જવાનીજ મને તાલાવેલી હતી.

બે કલાક વિતાવીને હું ટેકરી ઉપર પહોંચી ગયો. ચિત્તાનો ભેટો થયો હતો, એ સ્થાન એકજ ક્ષણે દૂર હતું. શાંતિથી એક જાંચા પથ્થર પર બેસી ગયો. વધારે વખત સૂર્યનો તાપ સહી શક્યો નહિ. પથ્થરની આડ લીધી. ધૂખળવરણાં હિમરાજનાં શિખરો ધ્યાનસ્થ થઇને સૂર્યવ્રત ઊજવતાં હતાં. સ્તબ્ધ ચિત્તે એ દશ્ય નિહાળતો હું બેસી રહ્યો.

એક કલાક વીતી ગયો. પંડિતજી કે મોતીરામ આવ્યા નહિ. લાંબી નજરે બધે જોઈ વળ્યો. દૂરદૂર સુધી કોઈ દેખાયું નહિ. મને તરસ લાગી. ખીણમાં ઊતરી ઝરણાંને કાઠે ગયો. પાણી પી ને ત્યાંજ બેઠો.

લગભગ અરધા કલાક પછી “કોઈ કિસીકા નહિ ચાર ખુદ-ગર્જાના હૈ” નો ધ્વનિ સંભળાયો. પંડિતજી વિના વૈરાગ્યનાં ગાન બીજું કોણ ગાય ? હું તરતજ દોડતો ટેકરી ચડી ગયો.

“કયોં જી, કયા માજરા હૈ ?” મને જોતવિંતજ પંડિતજી બોલ્યા.

“માજરા ક્યા, ઇતની દેર કેસે ?” મેં પૂછ્યું.

“બાહ, તુમ તો અલી ચલે આતે હો !”

“બાબા રે, મેં તો બેઠે બેઠે ઉખ ગયા થા.”

“મોતી નહિ આયા ?”

“નહિ.”

“અચ્છા બેઠો, બાત સુનાએ.”

“ક્યા, હવે કુછ પતા ?”

“પતા હૈ, મગર લાપતા. યહાં સે કરીખ દો મિલ દૂર મૈને ચીડિયોંકા શોર સુના હૈ. અપને રામકી હિંમત એનં મોકે પર કશી કશી ઘોખા દેતી હૈ. ઠાશિશ તો જુરૂર થી, કિ ભાગ ખડી હુમ્મ હિંમત કો પકડ લૂં, લેકિન પિછા કરને થી ભી ઇચ્છા તખ હી હો સકતી હૈ, જખ હિંમત મોજૂદ હો.” કહીને પંડિતજીએ પગ લાંબા કર્યા.

એવામાં મોતીરામ પણ પરસેવાનાં બુંદ લૂછતો આવી પહોંચ્યો.

“હોડતા આવ્યા લાગો છો.” મોતીરામ બોલ્યો.

“રસ્તામાં તું ક્યાંક સૂઈ રહ્યો હોઈશ.” પંડિતજીએ વળતો જવાબ આપ્યો.

“શા સમાચાર ?”

“તમે કહો તે.”

પંડિતજીની શોધ મેં કહી સંભળાવી.

“તો પછી બેસી રહેવું ઠીક નહિ. ચાલો જાઓ, મોતીરામે કહ્યું.

“જરા આરામ તો લો !” પંડિતજી બોલ્યા.

“ના, ચાલો.”

પંડિતજી આરામ લઈ ચૂક્યા હતા. મોતીરામને આગ્રહ કરવાનું વિશેષ કારણ નહોતું. પંડિતજીની રાહબરી નીચે અમે ચાલ્યા.

ઝાડી વધારે સઘન આવવા માંડી. અનુસંધાનના ઉત્સાહમાં વન-સૌંદર્ય જોવાની કુરસદ નહોતી. અમારા પગરવથી આગળ ફૂકડાનું એક ટોણું છુરછુર કરતું ઊડી ગયું.

એક માઈલનું અંતર કાપી અમે ઉત્તરની ઝાડીમાં ધૂસ્યા.

“મને નથી લાગતું કે આપણે એને શોધી શકીએ.” પંડિતજી બોલ્યા.

“સાંજ પડ્યા પહેલાં તો આપણે કંઈજ નિર્ણય ન કરી શકીએ.” મેં કહ્યું.

“હવે તો પગ સત્યાગ્રહ કરે એવું લાગે છે.” પંડિતજી બોલ્યા.

“તમને ખબર છે, કે સત્યાગ્રહ હોય ત્યાં અત્યાચાર પણ હોયજ?” મેં કહ્યું.

“હા ભાઈ, અત્યાચારનું કૃણ સ્વરાજ હોઈ શકે ખરું.” પંડિતજી બોલ્યા.

ધીમી ગતિએ અમે આગળ વધતા હતા. હું અને પંડિતજી ગર્રપાં મારતા પાછળ જતા હતા.

મોતીરામ જોમો રહી ગયો.

“કમ, શું છે?” મેં પૂછ્યું.

“સાંભળો, આ અવાજ શાનો છે?” મોતીરામ કહ્યું. જોમો રહીને અમે સાંભળવા લાગ્યા. ધીમો ધીમો ધુર-

ધુરાટ બેત્રણ વખત સાંભળ્યો. કળી શકાયું નહિ કે શાનો અવાજ હશે! અપ થઇને ઊભા રહ્યા. ફરી કંઈ સંભળાયું નહિ.

“ચાલો શોધી કાઢીએ.” પંડિતજી હૃદયસ્વરે બોલ્યા.

તરતજ જરા વધારે સ્પષ્ટ ધુરધુરાટ સંભળાયો. થોડેજ અંતરે જનવર ધૂરકતું હોય એમ લાગ્યું.

“કંઈક છે.” પંડિતજી ધીમેથી બોલ્યા.

“ચાલો.” કહીને મોતીરામ બાજુ પર ખસ્યો.

અમે હાથમાં હથિયાર તૈયાર કરીને ધીમેથી ચાલ્યા. ઝાડી વિશેષ સઘન હતી. પચીસેક કદમ દૂર ગયા કે બેપાંચ હાથને છેટે કૂંકાડા સમેા ધુરધુરાટ થયો. અમે ઊભા રહી ગયા. દોડતી નજરમાં કંઈ દેખાયું નહિ. ત્રાંસવટમાં કંઈક સળવળતું હું જોઈ ગયો. નીચો નમીને જોવા લાગ્યો.

“પેલું શું છે? જુઓ!” મેં ધીમેથી કહ્યું.

પંડિતજી અને મોતીરામ પણ નીચા વળ્યા.

“એજ.” પંડિતજી બોલ્યા.

ધીમે પગલે અમે તરતજ એક ઝાડની ઓથ લીધી. ઝાડના છેદમાંથી ભૂરા શરીરની ઝાંખી થતી હતી. જનવરનું શરીર હાલતું ત્યારેજ કળી શકાતું.

મોતીરામ ધીમે ધીમે જનવરને સ્પષ્ટ જોવા ખસવા માંડ્યો. અમે પાછળ પગલાં દાખતા ગયા. દસેક ગજ ગોળાકાર ચાલ્યા, કે જનવરની પીઠ દેખાઈ. હવે કંઈજ શંકા રહી નહિ. એનું પૂછકું સર્પગતિએ આમતેમ હાલતું એવું.

“ખાલી ગોળીબાર કરો.” મોતીરામે કહ્યું.

“એ તો ચિત્તો છે. ઉપર ધસી પડ્યો તો રામરામ.”
પંડિતજી બોલ્યા.

“તણ તણ ગોળી છે તે એને રોકશે નહિ?” મોતી-
રામે કહ્યું.

અમારી ધીમી વાત પણ જનાવરે સાંભળી લીધી હશે.
તે ઝબકીને ઊભો થઇ ગયો. ધૂરકતો પીઠ ફેરવીને ખડો રહ્યો. મેં
અમારી સામે આવી ગયું.

અમે કંઇ પણ વિચારીએ તે પહેલાંજ એ મેં ફાડીને
ધસ્યો. પણ તેનો પાછલો પગ ધરખાઈ ગયો. બેજ ડગલાં
આગળ આવીને એક તરફ નમી ગયો. અમે તો બહુ ઠેક
ઉપરજ આવશે. વિચાર કરીને કામ કરવાનો વખત નહોતો.
વિચાર કરવા કોઇ રોકાય પણ નહિ. મેં ગોળી છોડી દીધી.
નિશાન માથાનુંજ લીધું હતું. નળી જરા નીચી નમી ગઇ અને
ગોળી ચિત્તાના પગ પાસે જમીનમાં ઊતરી ગઇ.

ચિત્તો ભયંકર ગુસ્સો કરીને તાડૂક્યો. ફૂદકા મારીને
અમારી ઉપર ધસી પડવા તૈયાર થયો હોય એમ લાગ્યું.
એણે મહેનત કરી, પણ ફૂદી શક્યો નહિ. આજ વખતે પંડિ-
તજીએ ગોળી મારી. પગ ઉપર ગળાનો સાંધો તેણે વીંધી નાખ્યો.

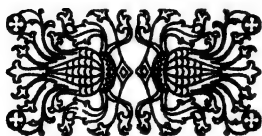
ચિત્તાએ ત્રાડ નાખી. આગલા પગનો એક પંજે વીંઝીને
આંધળિયાં કરી ફૂદ્યો. બેજ હાથને છેટે એક ઝાડના થડે એની
ગતિ રોકી લીધી. અથડાઇ પડતાં તે સાવધ થાય તે પહેલાંજ
મેં ગોળી છોડી. ક્યાં વાગી તે જોઇ શકાયું નહિ, પણ નિશાન
ખાલી નહોતું ગયું.

પંડિતજી ધીમેથી એક ઝાડની આડમાં સરસી ગયા. મોતીરામ ખંદૂક લાંબી કરીને ઊભો હતો. ઝાડ સાથે અથડાયા પછી ચિત્તાને મારી ગોળીની કળ વળે એની રાહ તેણે ન બેઠ. ગોળી મારી. બરાબર કાનની સાંધમાં ઊતરી ગઈ. ધણીજ ધીરજથી તેણે નિશાન તાક્યું હતું. લથડી પડતા ચિત્તાને એ ધાએ વધારે ગતિ આપી. જમીન પર ઢળી પડતાં વાર ન લાગી. તેનું પેટ મારા તમચાને ઠીક ગમી ગયું. પણ પેટનું લક્ષ ચુકાઈ ગયું. પાંસળી તોડતી ગોળી ધૂસી ગઈ.

મુકાબલા વખતે શિકારીને જરા સરખો પણ ભયનો વિચાર સ્પર્શી જાય તો નિશાન કંઠી ઠીક બેસતું જ નથી. એણે કદાચ પણ પ્રકારનો વિચાર કરવા રોકાવું જ ન બેઠ્યો. એ વખતે એનો જુરસો કહે તેમજ કરવું બેઠ્યો. જ લક્ષ્ય પર એનું હથિયાર લાંબાય એજ લક્ષ્યને એણે સાધન બનાવવું બેઠ્યો. શંકાશીલ બનીને વિચારવા રોકાયો, કે એ લક્ષ્ય ઠીક છે કે નહિ, તો એનો હાથ કંપી જાય.

ચિત્તો ઢળી પડ્યો. પડખું ફેરવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ લાચાર! પાંચેક મિનિટ ડોકને આંચકા લાગ્યા, જીભ બહાર નીકળી ગઈ.

(“કુમાર” માસિકના એક અંકમાંથી)

૪૧—સામે મેંએ શિકાર

(લેખક:-શ્રી. જીવરામ જોષી)

ગયા તીર્થથી પાંચેક ગાઉ પૂર્વદિશામાં ટિકારી રાજની હદ છે. ત્યાં ઘણી નાનીમોટી પહાડી ટેકરીઓ છે. જગા પુરાતન છે. બુદ્ધ ભગવાનના કાળનાં ઘટાયેલાં મંદિરો ને મૂર્તિઓ હજી મળી આવે છે.

સત્યાનંદ બ્રહ્મચારી ત્યાં ગયેલા. આર્યસમાજના પ્રચાર માટે કોઈએ બોલાવેલા. પાછા આવ્યા અને ખબર લાવ્યા, કે વાઘનો શિકાર ખેલવો હોય તો ટિકારીમાં મોકો છે. ટિકારીમાં એક અંગ્રેજ અમલદાર હતા. ક્યાંય વાઘની ભાળ લાગે કે એ દોડી આવે. આ વખતે રાજકાજને લીધે વાઘનો શિકાર ખેલવાની એમને નવરાશ નહોતી.

મેં તો ચોપડાં મૂક્યાં જાંચાં અને તૈયાર થઈ ગયો. પણ બ્રાહ્મણભાઈ પાસે હથિયાર શાનાં હોય? અને સત્યાનંદ લગવાંધારી બાવા, એ તો હથિયારને અડકેય નહિ. શિકાર ખેલતી વખતે જંગલમાંજ ખંદૂક લે. જંગલના નાકા સુધી બીજ પાસે ઉપડાવે. ભગવાનની એટલી આમન્યા પાળતો!

શિકાર ખેલવાનો હોય ત્યારે અમારે હથિયારવાળો દોસ્ત શોધવો પડે. એવા ઘણા જમીનદાર રજપૂતો સાથે ભાઈબંધી બાંધી રાખેલી. બેધપુર પાસે એક ગામમાં એવા રજપૂત મિત્ર હતા. એમનો વારો બાકી હતો. નૈનિતાલ ઉપર હવા બાવા આવેલા ત્યાંથી ભાઈબંધી થઈ હતી. શિકારના શોખીન હતા.

હું તેમની પાસે ગયો. વાધનો શિકાર કરવાના ખબર આપ્યા. એ તો તરતજ તૈયાર થઇ ગયા. આંખો ફુખતી હતી તે સારી થઇ ગઇ છે એમ કહેવરાવવા આંખે ખાંધેલા પાટા પણ તરતજ છોડી નાખ્યા.

એ ખંદૂક અને એક રિવોલ્વર લઇ લીધાં. નોકર વિના જમીનદાર બાપુ કેમ રહી શકે? આવ્યા બનારસ અને ત્યાં બેઠતી તૈયારી કરીને ગયામાં પહોંચી ગયા.

સવારમાં આઠ વાગે મોટરમાં નસીરપુર ગયા, ત્યાંથી એક માઇલ દૂર ગામડામાં સત્યાનંદના એક સગાને ત્યાં રહેવાનું હતું. સત્યાનંદ જાતે ક્ષત્રિય હતો. સુખી કુટુંબનો નબીરો છતાં સેવાબુદ્ધિથી સંન્યાસી થયો હતો.

ત્રણેક માઇલ દૂર ડુંગર હતો. નક્કોર વાંસની ઝાડીવાળો. એનું નામ બૂલી ગયો છું. ત્યાં વાધની અવરજવર હતી. ડુંગર નાનો છતાં વિકટ હતો. વાધનું રહેઠાણ ત્યાં નહોતું, પણ ક્યારેક આવી ચડતો. આ પ્રદેશમાં ચારેઠાર સુંદર ટેકરીઓ પથરાયેલી છે. એમાં એકજ ઠેકાણે વસવાથી વાધને ખોરાક મળવો મુશ્કેલ. એટલે એકથી બીજી ટેકરી ધૂમતો ફરે.

અમે જમના મહેમાન થયા હતા, તેમનું નામ નાહરસિંહ હતું. એમણે સલાહ આપી કે, ડુંગરના પેટાળમાં બકરો ખાંધીએ. વાધ હશે તો જરૂર આવશે. મને અને સત્યાનંદને આ વાત પસંદ નહોતી. અમે વિરોધ પણ કરી દીધો. છુપાઇને, લપાઇને કે છેતરીને શિકાર પાડવો એ કાયરનું કામ, વીરતા અને મજા તો શિકારની સામે જવામાં છે,

પણ અમારા સાથી બાબુ સાહેબે બકરો બાંધવામાં હાથ જોડ્યો કર્યો. બકરો લઈને બે ભૂંઠયા લોકોને મોકલી દીધા. ભૂંઠયા એ બિહારની એક શ્રમજીવી જાત છે. શૂદ્રમાં ગણાય છે.

બકરો બાંધીને જોતા રહેવાનું હતું. વાધ આવે, ખાજ ખાઈ જાય, ધરાઈને ઘેનમાં આવી જાય, ક્યાંક પડ્યો પડ્યો આરામ કરે, પછી શિકારી સાહેબો ક્યાંક માંચડા બાંધીને બેસે. ગામડિયા મજૂરો હોકારો કરીને વાધને નસાડે. નસાડીને માંચડા પાસે લાવે. શિકારી માંચડા ઉપરથી ગોળી છોડીને શિકાર ખેલે. શોખીન લોકોનો આવો શિકાર!

બકરો બંધાયો. ભૂંઠયા લપાઈને બેસી રહ્યા. અરધી રાત પછી વાધ આવ્યો. બકરાને ઉઠાવીજ ગયો.

દિવસ જિગતાંજ ખબર મળ્યા અને અમે જીપડ્યા. માંચડો બાંધીને નહિ પણ લપાઈને વાધને મારવાનો ઠરાવ કર્યો હતો. અમે લપાઈને બેસીએ અને ભૂંઠયા વાધને નસાડી લાવે, એવી રચના કરી. મેં અને સત્યાનંદે છૂપી મસલત કરી લીધી કે, વાધ ભાગ્યાના ખબર મળે એટલે બંનેએ છટકી જવું અને વાધને ભેટવું.

જગ્યા નક્કી થઈ ગઈ. એક નીચા કાતરની ભેખડો ઉપર બેસી ગયા. આગળ કાતર અને પાછળ ઢાળની જગ્યા હતી. ભૂંઠયાઓએ ત્રણ બાબુ જઈ દેકારો મચાવ્યો. થાળીઓ પીટી. અમે વાંસની ઝાડીમાં ત્રણ દિશા ઘેરીને સંતાઈને બેઠા. વાધ હૂમલો કરે તોપણ વાંસની ઝાડીમાં તેનો કાર લાગે એવું નહોતું. અમારી બંદૂકની નળીઓ કામ કરી શકે માટે આડા

આવતા વાંસ કાપી નાખ્યા હતા.

હું અને સત્યાનંદ ઈશાન ખૂણામાં હતા. મારી પાસે રાધ-
કૃષ્ણ અને સત્યાનંદ પાસે તમચો હતો.

વાધ બિચારો આહારના ઘેનમાં ઘેરતો હશે. પોતાના
શોખ ખાતર બીજનો જીવ લેવા ભટકતા માણસ નામના
પ્રાણીનો એને ખ્યાલ પણ નહિ હોય.

અવાજ દૂર હતો. વાધનું ઘેન ઊંચું નહિ હોય. વાધ કે
સિંહ ઘણા ઉપવાસો પછી ખોરાક પામે છે. કાઠનો કાળ કાપે
ત્યારેજ એનું ભાણું ભરાય. ભૂખ્યાનેજ અન્નના સ્વાદનું અમી
સમજાય છે. વાધ એ માટે ભાગ્યશાળી પ્રાણી ગણાય. પ્રથમ
તો શિકાર મળતાંજ આનંદમગ્ન બની જાય. શિકાર માર્યા
પછી એક પહોર ઠંડો થવા દે. પછી બેત્રણ કે તેથીએ વધારે
પહોર શિકાર ખાતાં થાય. પેટ ભરાય એટલે સાંતિથી નિરાપદ
સ્થાનમાં ચાલ્યો જાય. ઘેર ગ્રાડી કે પહાડી કાતરની બખોલ
વધારે પસંદ કરે. ત્યાં નિરાંતે પડ્યો પડ્યો જાય. અરધ પેટ
હોય તોજ જમત રહે છે નહિ તો નસકોરાં બોલાવે. પેટ
ખાલી થાય અને આંતરડાંમાં હવા ભરાય એટલેજ જીડે, કે
હવે શિકાર વિના નહિ ચાલે. આમ બે દિવસોએ જાય ને ત્રણે
વીતે. એ તો પેટમાં પડેલા બોબ ઉપર આધાર.

અમારા વાધની દશા અમે જાણતા નહોતા. અમે આપેલો
બકરો પૂરતો થાય એવડો તો નહોતોજ. બેત્રણ કલાક વીતી
ગયા. ભૂંઠ્યા દેકારો મચાવીને થાક્યા. ધીમે ધીમે ડુંગરાના
પેટાળમાં થઈને શિકારગાહ તરફ આવવા લાગ્યા,

હું અને સત્યાનંદ બહાર નીકળી આવ્યા.

“કમ ?” બાબુ સાહેબે કહ્યું.

“કમ શું ? વાધબાધ નથી.” મેં કહ્યું.

“વાહ, કમ જાણ્યું ?”

“હોય તો અત્યાર સુધી પડી ન રહે.”

નાહરસિંહે પણ બહાર નીકળી પડી ટેકા આપ્યો.

વાધ શંકાનું પૂતણું છે. હાલતું પાંદડું એની શંકામાં આવી જાય તો કાળ સમજીને નાસે. હોશિયાર પણ ઝાંછો નહિ. માણસ એનાથી જટલા ડરે છે, એના કરતાં એ પોતે માણસથી વધારે ડરે છે. ખનતાં સુધી માણસની હડકેટે ચડવા એ ઇચ્છતો નથી.

ત્યાં તો ભૂંધયા પણ આવી પહોંચ્યા.

“બાબુજી ! બાધ કેથે નીખે (વાધ જ્યાંય નથી)” કહીને ઊભા રહ્યા.

બે વાગી ગયા. સાંજ સુધીમાં ખખર મેળવી લાવવા નાહરસિંહે ભૂંધયાને કહ્યું.

“જ્યા બાબુ સાહેબ ! આપકા જ્યા બિચાર હું ?” સત્યાનંદે કહ્યું.

“બિચાર જ્યા ? અબ તો ડેરે પર ચલે. કલ ફિર.” બાબુ સાહેબે કહ્યું.

“અરુહા, આપ જાણ્યો. હમ ચલતે હું, જરા સા ધૂમ ફિર લે.”

“વાહજી ! તુમહારી તો ઝોર હી સનક હે ! કલ કા

દિન ન નિકલેગા ?”

“થોડી દેરમેં વાપસ આ બએંગે.”

અમારી ડુંગરો ધૂમવાની ઇચ્છા હતી. બાબુ સાહેબ ખુદશી હવા અને તાપથી કંટાળી ગયા હતા. ઝટ ધરમાં ધૂસીને ગાદી-તકિયે આળોટવા આહતા હતા. જમીનદારી આદત છૂટે શાની ? મેં અને સત્યાનંદે ધૂમીકરીને સાંજ પાછા ફરવાની હઠ કરી. નાહરબાબુએ સાવચેતીનો ઉપદેશ આપ્યો. ભૂંધયા સાથે બધા ગામ તરફ આદ્યા. અમે ડુંગરો ચડ્યા.

ત્રણચાર કલાક રખડ્યા. ડુંગરો વીંધીને બીજા છેડે નીકળ્યા, ત્યાં જગ્યા ઊંચાનીચા પથ્થરોવાળી હતી. નીચે ઊતરતાં સીધા પથ્થરની એક ભેખડ આવી. માંડમાંડ એ ઊતર્યા ત્યાં તો પથ્થરની બખોલ! બેઈએ તો હાડકાં અને માંસના લોચા પડ્યા હતા. અહીંજ વાઘે બકરાને ફાડી ખાધો હશે. આ જગ્યામાંથી બહાર નીકળી જતાં બે મિનિટ પણ લાગે એવું નહોતું. ઘોંઘાટ થતાં વારજ પલાયન થઈ ગયો હશે. અહીંથી કંઈ દિશામાં જઈ શકે એ કદપીને અમે મેદાનમાં ઊતરી આવ્યા.

સાંજ થઈ ગઈ હતી. આમતેમ બેઠને પાછા વળ્યા. જરા અંધારું થતાં ગામમાં ગયા.

આ પછી આખું અઠવાડિયું અનુસંધાન મેળવતા રહ્યા પણ વાઘનો પત્તો લાગ્યો નહિ.

નવમે દિવસે ખબર મળ્યા કે, વાઘ ડુંગરામાં આવી ગયો છે. નાહરસિંહે વળી બકરો ખાંધીનેજ ખેલવાનો વિચાર આગળ ધર્યો. બિચારા ગરીબ બકરાનો નાહકનો જીવ જતો

કરવાનું અમને રુચ્યું નહિ. એમ તો સત્યાનંદ પૂરે અહિં-
સાવાદી ! અર્થ વગર એક કીડી મરે એ પણ એ સાંખતો નહિ.
હજારોની હિંસા કરનાર વાધને મારવામાં એ પ્રુણ્ય એતો !

અમે વાધની આરામગાહ જોઈ આવ્યા હતા. એજ વાધ
હશે તો ત્યાંજ રહેશે, એમ ધાયું.

“ચાલો, વાધ શોધી આપવાનું મારે માથે.” સત્યા-
નંદે કહ્યું.

“એમ કંઈ શોધવા જવાય !” નાહરબાબુએ કહ્યું.

“ચોક્કસ, તમને એજ સ્થળે મૂકી દઉં, જ્યાં વાધ બેઠો
હોય ” સત્યાનંદ બોલ્યો.

ધણી વાર સુધી ચર્ચા ચાલી અને પાનો ચડાવ્યો. અતે
બાબુ સાહેબ જોશમાં આવ્યા. સૌ ચાલી નીકળ્યા.

બધાને વાધની બોડને નાકેજ અમે દોરી ગયા. બેચાર
ભૂંધયાને પેલી બાબુ મોકલ્યા. એ લોકો ત્યાંથી થાળી પીટ
અને ઘોંઘાટ કરે એટલે વાધ આ બાબુ નીકળી આવે.

અમે બહાર મેદાનમાં ડુંગરને અડીનેજ તૈયાર થઈ બેઠા.
એવી ચડસાચડસી થઈ ગઈ કે, વાધ મારવો તો સામે રહીનેજ
મારવો એવી હઠ બંધાઈ ગઈ. ગમે તેમ તોએ ક્ષત્રિયનાં લોહી.
બધું ગયું પણ પિતૃઓનો વંશાનુગત વીર્યપ્રભાવ સો પેઢીએ
પણ ન બળે !

મેદાનમાં પડેલા પથ્થરની આડમાં બ્યૂહ ગોઠવ્યો. એક-
બીજાની ગોળી અથડાવા ન પામે એની કાળજી રાખીને સ્થાન
નક્કી કર્યાં. એકથી વધારે શિકારી હોય ત્યારે એ વાત ભુલાવી

ન જોઈએ.

ભૂંધ્યાએ પેલી તરફ ઘોંઘાટ મચાવ્યો. મારા હૃદયે તો એક થડકો ખાધો. મારામાં ભયને ડટલા અંશમાં સ્થાન હતું એ હું માપી બેઠો હતો. એટલે બીજા દોસ્તોના હૃદયની ગતિ મેં કદપી લીધી.

વાધ આમથી ડોકું કાઢશે કે પેલી બાબુથી તે શોધવા નજર ફેરવવા માંડી.

ઘોંઘાટ મચ્યાને દસ મિનિટ થઈ. ધુરધુરાટનો શોર સાં-ભળ્યો. નક્કી વાધ આવ્યો જાણ્યો. હજી કંઈ વિચારીએ તે પહેલાંજ બાબુ સાહેબે બરાડો પાડ્યો: ‘સામે વાધ.....’ એમનો અવાજ ફાટી ગયો.

અવાજ થતાંજ વાધ એક પથ્થર પરથી મેદાનમાં ફૂધો. બાબુ સાહેબની નબળી આંખો પણ ડુંગરના રંગમાં ભળી જતા વાધને જોઈ ગઈ, એ તારીફની વાત!

વાધ મેદાનમાં ફૂટી આવતાંની સાથેજ ઢાઢએ ઘેરી લીધા હોય અને ક્યાંથી નાસું એવો લાગ શોધતો હોય તેવી રીતે ખડો થઈ ગયો.

સત્યાનંદે ગજબ કર્યો. ડબ હાથે પથ્થર આડેથી બહાર નીકળી આવ્યો. એજ વખતે ત્રાંસમાં બેઠેલા નાહરબાબુએ ગોળી છોડી દીધી. વાધને વાગી કે કેમ, તે ખુદા જાણે! પણ વાધ સત્યાનંદ ઉપર ફૂધો.

સત્યાનંદના હાથમાં રિવોલ્વર હતી. છ ગોળી ભરાતી એટલી ખેરિયત હતી.

વાધ ફૂધો પછી નિશાન વ્યર્થ. મારું તો માથું સત્તાટો ખાધ ગયું. મૂખાં સત્યાનંદને આ થું સૂઝયું ? નિઃશંક હમણાંજ વાધ દબાવી દેશે ! આમ ઊડઝૂડ ફૂદી પડવાનું સાહસ અતિશય ખૂરું છે.

હું ખંદૂક લેતોકને ઊભો થઇ ગયો. સત્યાનંદ તો રિવોલ્વર લઇનેજ ઊભેલો. ‘માર ! માર !’ મેં ખરાડો પાડ્યો.

વાધ લપકતોને સત્યાનંદ પર ધસ્યો. જાણે હમણાંજ દબાવ્યો. પણ સત્યાનંદે કમાલ કરી. વાધનું મોં એકજ હાથ દૂર રહ્યું કે ચડપ દધને બગલમાં ખસી ગયો અને ગોળી છોડી. વાધની ગરદનમાં ગોળી વાગી, ભયંકર ધુરધુરાટ સાથે એણે લોંચી ખાઈને પીઠ ફેરવી. સત્યાનંદે બીજો ખાર કર્યો.

ત્યાં તો હું પહોંચી ગયો. એ બીજી ગોળી ખાલી ગઇ કે કેમ, પણ વાધ પાછે પગે હઠતો ને સત્યાનંદ પર ઝપટ્યો. તેની પીઠ મારી તરફ થઇ. હું આગળ ધસ્યો. સત્યાનંદ આગળ હતો અને હું પાછળ. સત્યાનંદે ગોળી છોડી. જ વાત પહેલેથી વિચારી હતી એજ બની. મારા માથા ઉપર થઇને ગોળી ચાલી ગઇ અને હુમલો કરવા દોડ્યો હોવાથી હું ઢળેલો હતો. ટકાર હોત તો મોત નક્કી હતું. ઝટ ચેતીને મેં બગલ લીધી. વાધ સત્યાનંદ ઉપર ધસ્યે જતો હતો.

“માથામાં કે આંખમાં.....” મેં ખરાડો પાડ્યો.

સત્યાનંદે ચોથી ગોળી છોડી. સામે મોં ફાડી આવતા વાધના મોંમાં ગોળી ધૂસી ગઈ. વાધ ગભરાઇ ગયો.

હું નજીક જઇ પહોંચ્યો. બગલમાંથી નળી એક હાથ

છેટ રાખીને મેં ગોળી છોડી. પાછલા ઉપલા થાપા પર ચોંટી ગઈ.

એજ વખતે ઓક ખાતા વાધનું માથું ખાળુ પર થયું અને કાન સત્યાનંદની રિવોલ્વર સામે આંચો. એની પાંચમી ગોળી છૂટી અને કાનનો પડદો ચીરતી ખોપરીમાં પેસી ગઈ.

વાધની ગતિ ત્યાં અટકી પડી. સત્યાનંદ ઢોડીને મારી પાસે આવી ગયો. હવે એની રિવોલ્વરમાં એકજ ગોળી હતી. મેં બંદૂક ખાલી થતાંજ કારતૂસ ભરી દીધી. સત્યાનંદે છેલ્લી ગોળી ખાલી કરી નાખી. બરાબર પાંસળામાં વાગી. તેનાજ ઉપર મેં ગોળી છોડી. એ ઢક પાસે બેઠી. વાધ ઢળી પડ્યો.

આ મેં લખ્યું એવું સહેલું પ્રકરણ ન હતું. એ ઘટના આજ સ્મરણપટ પર ઉતારું છું તો દિલ કહે છે, એવું હવે ન થઈ શકે.

સત્યાનંદના સ્વભાવમાંજ આવું વિકટ સાહસ ભયું હતું. ઘણા પ્રસંગોમાં તેના આ સ્વભાવે સંકટ ઊમાં કર્યો હતાં.

મેં ફાડીને મૃત્યુની ભયંકરતા બતાવતો વાધ આડે પડ્યો પડ્યો હતો. બહુ જબરો નહોતો, ચારેક હાથ લાંબો હશે. બધા દૂર રહીને જોવા લાગ્યા.

“હવે પકડી ખાય એવો ડર નથી.” મેં કહ્યું.

“પણ હજી જીવતો છે, છાતી ફૂલે છે.” ખાલુ સાહેબે કહ્યું.

સાચેજ ! વાધ ! તારું જીવન ધન્ય છે ! તારા મુડદાથી પણ બીજાઓ ડરે છે.

(‘કુમાર’ માસિકના એક અંકમાંથી)

૪૨—ગજરાજની વાતો

(લેખક:—શ્રી. રમણલાલ નાનાલાલ શાહ)

હાથીને ગજ પણ કહે છે એ તમે જાણો છો. સર્વ ગરમ લોહીવાળાં પ્રાણીઓમાં, ધરતી ઉપર ચાલનાર પ્રાણીઓમાં હાથી સૌથી મોટું પ્રાણી છે.

આ પ્રાણી જવું બળવાન અને મોટું છે, એવુંજ સાંત, નમ્ર, કદ્યાગરું અને માણસજાતનું મિત્ર છે. બળમાં, દેખાવ-માં અને કદમાં માણસ હાથી કરતાં અનેક રીતે જીતરતો છતાં, આ પ્રાણી માણસની સેવામાં આખી જિંદગી ગાળે છે. રાજમહારાજોની મહેલાઓમાં એ શોભા માટે વપરાય છે એ વાત ખરી, પણ એ સિવાય એ બહુ ઉપયોગી કામો કરે છે. એ ક્યાં ક્યાં કામો કરે છે એ તમને હવે પછી ટાંકક વાર જણાવીશું. આજ તો હાથીની ખાસિયતો અને એના સ્વભાવની તમને પિછાણ કરાવે એવી થોડી સુંદર રમૂજી વાતો કહેવા ધારી છે.

(૨)

બ્રહ્મદેશના પાટનગર રંગૂનમાં ઇમારતી લાકડાંની મોટી મોટી જંગી વખારો છે. એમાં સરકારી ત્રણ મોટી વખારો (પીઠા) છે. એ લકડપીઠામાં મોટાં મોટાં સાગનાં લાકડાં જ્યાંનીયાં ગોઠવવાનું કામ હાથીઓ કરે છે.

આ લકડપીઠામાં સેમ્સન નામનો એક મોટો બળવાન હાથી હતો. એ હાથી સરકારી વાડામાં બહુ ઉપયોગી કામ-

ગીરી બબવતો હતો. એક વાર એવું બન્યું કે, એના મગજમાં કાંઈક વિચિત્ર વિચાર આવ્યો. એને જંગલોમાં એકલા એકલા નાસી જઈ એકાંત જંગલની જિંદગી ગાળવાનો શોખ થયો.

અસ, આવોજ કાંઈક વિચાર આવ્યો, એટલે એનું વર્તન બચકર થઈ પડ્યું. સદાએ સૌની સેવાચાકરી કરી છૂટનાર શક્તિના પહાડસમું આ પ્રાણી વીક્રયું અને વાડામાં રાખેલા બીજ બધા હાથીઓને ડારવા લાગ્યું.

સેમ્સનને બહારના ઠંતૂશળ ન હતા, પણ એ એટલો બધો બળવાન હતો કે એ સરકારી વાડાના સૌ હાથીઓનો મોવડી ગણાતો. બધા હાથીઓ પણ એને આગેવાન તરીકે સ્વીકારતા. આજ એને વીક્રેલો જોઈ બધા હાથીઓ બહુ બીધા. માણસોએ સેમ્સનને શાંત પાડવા ખૂબ મહેનત કરી, પણ એ કાંઈ પણ પ્રકારે શાંત થયો નહિ.

તે દિવસે રાતે તો એનું વર્તન બીજા હાથીઓ માટે એટલું બધું અસહ્ય થઈ પડ્યું કે, બધાજ હાથીઓ અકળાઈ ઊઠ્યા. એમને સેમ્સનની એવી બીક લાગી કે, ભારે બળ કરી એ બધા હાથીઓએ પોતાના પગ સાથે બાંધેલી મજબૂત સાંકળો તોડી નાખી અને એકસામટા હાથીખાનામાંથી નાસી ગયા.

સેમ્સન ક્રોધથી ગર્જનાઓ કરતો એમની પાછળ પડ્યો. બધા હાથીઓ જને જ્યાં ફાવ્યું ત્યાં નજીકનાં જંગલોમાં જઈને ભરાઈ ગયા.

એકેએક હાથી આવી રીતે ભરાઈ ગયો. પોતાની એકાંતમાં ઠાંધની પણ નડતર હવે રહી નથી એવી ખાતરી થઈ

એટલે સેમ્સન પાછો સરકારી વાડામાં આવી પોતાની જગાએ બેસી રહ્યો.

ત્રણ ત્રણ દિવસ લગી એણે ઠાઈને જરાએ મચક આપી નહિ. ધણું ધણું માણસોએ એને પટાવવાનો, શાંત પાડવાનો, એને ધમકાવવાનો અથવા ડારવાનો પ્રયત્ન કરી બેથો, પણ સેમ્સન જરા પણ શાંત ન પડ્યો તે નજ પડ્યો.

એનું શું કરવું એ સત્તાવાળાઓની મોટી ચિંતાનો વિષય થઈ પડ્યો.

આખરે એમની મૂંઝવણની દરકાર કર્યા વગર સેમ્સન એક દિવસ રાતે જંગલમાં નાસી ગયો. નજીકના જંગલમાં એક તળાવડી હતી. આજુબાજુ ગીચ ઝાડી હતી. હાથીથી તાપ સહન ન થાય. ગીચ ઝાડી અને પાણી આગળ તાપનું બેર ન ચાલે, એટલે સેમ્સને અકલ વાપરી આ જગા પસંદ કરી હતી. અને પછી તો સેમ્સનનાં તોફાનો ખરેખરાં વધી પડ્યાં.

એણે આજુબાજુની ફળની વાડીઓ ઉપર રાતની વેળા દરોડા પાડવા માંડ્યા. આખી વાડીનાં ઝાડ એકજ રાતમાં સેમ્સન જડમૂળથી ઉખેડી નાખતો. દરરોજ એ ભયંકર નુકસાન કરવા લાગ્યો.

એક દિવસ એવી રીતે એક વાડીમાં એ રંબડ કરવા પેટેલો, ત્યાંએ ખાગના માલિકે એને જરા પડકાર્યો.

એથી તો સેમ્સન વધારે ગુસ્સે થયો. એના ખદલા તરીકે આખી વાડી ચૂંથી નાખવા ઉપરાંત એના માલિકનું વાંસનું ઘર હતું, તે પણ વધારામાં તોડી-ફોડી જમીનદોસ્ત કરી નાખી

ત્યાંથી ચાલતો થયો !

સેમ્સનમાં ડહાપણ એટલું રહ્યું હતું કે, એણે ઠાઠ પણ માણસને કશી ધજા કરી ન હતી !

દરમ્યાનમાં સરકારી માણસોએ, સેમ્સને જંગલમાં હાંધી મૂક્યા હાથીઓને સમજાવી પટાવી પાછા હાથીખાનામાં આણ્યા. બીજા બધા હાથીઓ પાળેલા અને કલ્યાણગરા હતા, એટલે એમને પાછા આણવામાં બહુ મુસીબત નડી નહિ.

એક માત્ર સેમ્સન મસ્તાનો રહ્યો.

સેમ્સન સૌથી વધુ કામ આપનાર હતો. એની કિંમત બહુ ભારે અંકાતી હતી, એટલે એને ગોળીબાર કરી મારી નાખવાનું, અથવા તો જંગલમાં એને રખડતો રહેવા દેવાનું પરવડે એમ ન હતું. એ કાંધ કરતાં હતો એવો શાણો બની પાછો પોતાના કામે લાગી જાય એવી ઠાઠ તરફીબ ઓળી કાઢવાની જરૂર હતી.

પાછા ફરેલા હાથીઓ પૈકી સારા સારા દસેક હાથીઓને પસંદ કરી એમને સાનમાં સમજાવી એક દિવસ સેમ્સનની પાસે મોકલ્યા. જંગલી હાથીને પાળેલા હાથીઓ આ રીતેજ માણસને તાબે થવાની સમજ આપવા શેકવામાં આવે છે. સેમ્સન આ હાથીઓના પ્રતિનિધિમંડળ (ડેપ્યુટેશન) ની વિનંતિને માન આપી ડાહ્યોડમરો બની પાછો ફરશે એવી આશા રાખવામાં આવતી હતી.

પણ એ તરફીબ નકામી ગઈ.

હાથીઓનું ટોળું જ્યારે સેમ્સન પાસે ગયું, ત્યારે સેમ્સન

સાહેબતળાવમાં નાહીને પાણી ઉરાડતા હતા. સૌથી આગળના બળવાન હાથી ઉપર એનો મહાવત બેઠો હતો અને એને સેંમ્સનની પાસે લઇ જતો હતો. પાછળ બીજા નવેક હાથીઓ સેંમ્સનનો મિબજ ઠેકાણે આણવા આવેલા હતા.

પણ સેંમ્સને તો આ પ્રતિનિધિમંડળને જોતાંજ ગર્જના કરી છેક આગળના હાથી ઉપર એવા જોરથી ધસારો કર્યો કે, મહાવતની ગમે એટલી સમજાવટ છતાં આગેવાન હાથી બહાદુરીથી પાછો ફરી ગયો. એ પાછો ફર્યો એટલે પાછળના બધા હાથી પણ પાછા હટી ગયા. જાણે છે ને, જોનો આગેવાન આંધળો એનું લશ્કર ફૂવામાં!

સેંમ્સનની શાંતિમાં ભંગ પડાવનાર હવે કાંઈ રહ્યું નહિ.

x

x

x

x

પણ આ તો સેંમ્સનની નિરાંતની વાત થઇ. સેંમ્સનનાં માલિકાને આવો જાતવાન અને બળવાન હાથી જતો રહે એ શી રીતે રહે ? એને પકડવાના અથવા સમજાવીને પાછો બોલાવવાના ઉપાયો તો નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા. એટલે એમણે આખરે એવું જાહેરનામું બહાર પાડ્યું કે, જે કાંઈ સેંમ્સનને સમજાવી પાછો સરકારી હાથોખાનામાં લઇ આવશે તેને બસો રૂપિયાનું ઇનામ આપવામાં આવશે.

થોડાક દિવસની વાત પછી આ ચમત્કાર સાચેસાચ બન્યો. સેંમ્સન ડાહ્યો—ડમરો બની પાછો હાથીખાને આવી ગયો અને ગરીબ ઘેટા જોવો થઈ પોતાના કામે લાગી ગયો. ઇનામની જાહેરાતની વાત વાંચી આ હાથી છેક બચપ-

ણમાં જે મહાવતે ઉછેરેલો હતો તેના છોકરાને ઇનામ મેળવવાનું મન થયું. એણે સેમ્સનનું રહેવાનું ઠેકાણું ખોળી કાઢ્યું અને ત્યાં જઈ નાનપણમાં જે રીતે એને બોલાવતો હતો તે રીતે હેતથી બોલાવ્યો.

સેમ્સને એ હેતલથી અવાજ સાંભળ્યો. પોતાના બાલપણના સાથીને એણે જોયો. માનવજાત તરફનો એનો અણગમો એકદમ ઓસરી ગયો. પોતાના બાલજીવનનો મેરુ આટલા લાંબા વખતે મળવાથી એ આનંદથી થનગની ઊઠ્યો. એ જે કહે તે કરવા તૈયાર થયો.

મહાવતના છોકરાએ હાથી ઉપર સવારી કરવાની મરજી ખતાવી અને એનો કાન પકડ્યો.

હાથીએ આગળનો પગ ઊંચો કર્યો એટલે પગ પર ચડી કાન વાટે મહાવતનો છોકરો હાથીના ગંડસ્થળ ઉપર ચડી ગયો. હાથીને હાથીખાના તરફ જવા દૂરમાન ક્યું.

હાથી પોતાના નાનકડા માલિકને માથે બેસાડી રમતો રમતો હાથીખાને આવી પહોંચ્યો અને ડાહ્યો ડમરો થઈ પોતાની જગાએ દાખલ થઈ ગયો.

એજ છોકરાની સમજવટથી એ બીજા દિવસે કામ ઉપર પણ લાગી ગયો. ડઝનબંધ હાથી અને થોડબંધ માણસોની સમજવટ જે કામ ન કરી શક્યાં, તેટલેજ બાલપણના સાથીના થોડાક શબ્દોએ કરી ખતાવ્યું.

ત્યારથી કોઈ દિવસ સેમ્સન ફરી તોફાને ચડ્યો નહિ.

આવાં ગીચ જંગલોમાં નદીઓના વહેણમાં ઉપરવાસથી

તણાતાં આવતાં મોટાં ઇમારતી લાકડાં એકઠાં કરવાનું કામ હાથીઓ બહુ ચપલતાથી કરે છે. વળી એવાંજ જંગલોમાંથી મોટાં લાકડાંના ઢગલેઢગલા એમની પીઠ ઉપર ખડકી નદી પાર કરી પોતાના મુકામે એમના મહાવતો એમને દારી જાય છે.

આવી નદીઓનાં પાણીનાં વહેણ બહુ જબરાં હોય છે. જો કોઈક વાર આવી નદીમાં અચાનક ઘોડાપૂર આવી ચડે, તો ગરીબ બિચારા હાથીની ભારે કમબખ્તી બેસે છે.

એક વાર ઇમારતી લાકડાં સાથે આવી રીતે નદીનો પટ ઓળંગતાં એક હાથી અને એનો મહાવત જંગી ઘોડાપૂરમાં સપડાઈ ગયા. પાણીની તાણુ એટલી બધી સખત હતી અને પૂર એટલું બધું આવ્યું હતું કે આવા બળવાન પ્રાણીના પગ પણ નદીની જમીનમાં સ્થિર રહી ન શક્યા. એ તણાયો.

આવી રીતે આગળ ને આગળ તણાતાં જતાં આડા પડી જવાય અથવા કોઈક ચીજ સાથે અથડાઈ જવાય તો બધાનો નાશ થાય છે. પણ આ હાથી લાંબે જતાં આખરે બચી ગયો. એની પીઠ ઉપરનાં લાકડાં તો બધાં તણાઈ ગયાં, પણ મહાવત જોરથી એનું માથું પકડીને બેભાન બનીને એને વળગી રહેલો હતો.

હાથી મહામુશીબતે પાણીમાંથી બહાર નીકળ્યો. મહાવત તો બેભાન હતો. એને રસ્તો કાણ બતાવે, પણ એ પ્રાણી હિંમત હાથું નહિ. પોતાની અકલ્પનીય ગીચ જંગલમાંથી એણે ખૂબ તકલીફ વેઠી રસ્તો શોધી લીધો અને લાંબે વખતે માલિકને લઈ એને ઘેર જઈને શાંત થઈને ઊભો રહ્યો ! બળ

અને કદમાં પોતાનાથી અનેકગણા ઊતરતા માણસની નિર્જ-
ળતા સમજવા છતાં આ બળવાન પ્રાણીને માણસજાત પર
એટલું બધું હેત હોય છે કે, પોતાના માલિકને બચાવવા માટે
એ જીવનું જોખમ ખેડવા લગી પણ ડરતો નથી.

એનાં બીજાં પરાક્રમેની કહાણીઓ હવે પછી રજૂ
કરવાની છે.

૪૩-જિરાફ

(લેખક:-શ્રી. મોહનભાઈ પટેલ)

દુનિયામાં ઈશ્વરે ઘણાં પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ અને નાનાં
નાનાં જંતુઓ બનાવ્યાં છે. પ્રાણી, પક્ષી અને જંતુઓની
પણ એક વિશાળ દુનિયા છે. એ દુનિયામાં પણ વિવિધ પ્રકા-
રની જાયાધવાળાં, નાનામોટા પગવાળાં અને અનેક જાતની
અજાયબીઓવાળાં પ્રાણીઓ હોય છે. કેટલીક વખત તો આપણી
કદપનામાં પણ ન આવે અને આપણી વિચારશક્તિને થોડી વાર
અટકાવી દે, એવી આકૃતિ ને અંગોવાળાં પ્રાણીઓ હોય છે.

ઝીણામાં ઝીણી ક્રીડીથી માંડીને મોટામાં મોટા હાથી
જવાં પ્રાણી અને એનાથી પણ અધિકાધિક નાનાં અનેક જં-
તુઓ અને પ્રાણીઓ આ વિશાળ દુનિયામાં જીવે છે. એ
જંતુ, પ્રાણી અને પક્ષીજગતનો આજ આપણને ઠાઠને
પરિચય કે અભ્યાસ હોતો નથી.

આપણને ખબર પણ નહિ હોય કે, હાથી કરતાં પણ

વિશેષ મોટું અને વિકરાળ પ્રાણી છે. હાથી જમ બધાં પ્રાણી-ઓમાં બધા કરતાં વધારે મોટું અને બળવાન હોવાનું અભિમાન ધરાવે છે તેમ એ હાથી કરતાં પણ વધારે ઊંચું ને મોટું હોવાનું અભિમાન જિરાફ નામનું પ્રાણી ધરાવે છે. જિરાફ દુનિયામાં બધાં પ્રાણીઓ કરતાં સૌથી ઊંચામાં ઊંચું હોવાનું અભિમાન રાખે છે.

આપણે જને ઊંચામાં ઊંચો હાથી લેખીએ એ ઊંચામાં ઊંચો હાથી પણ આ જિરાફના મોઢા સામે એનાથી અડધાજ ઊંચો લાગે, એવું ઊંચું આ જિરાફ પ્રાણી છે. આ જિરાફની ઊંચાઇ પૂરી ૧૮ ફૂટ હોય છે. છ છ ફૂટના ત્રણ માણસો એક પર એક ઊભા રહે તોએ જિરાફના માથા સુધી તો પહોંચાયજ નહિ! બહુબહુ કરે તો એ રીતે જિરાફની આંખો સુધી પહોંચી શકાય.

ઈશ્વરે પોતાની પ્રકૃતિની અપૂર્વ કળાથી ઊંટ, હરણ અને બળદ, એ ત્રણ પ્રાણીઓનાં અનેક અંગોનું મિશ્રણ કરીને આ જિરાફ નામના પ્રાણીની સુંદર રચના કરી ઉત્પન્ન કર્યું છે. જિરાફની ડોક એટલી લાંબી ને ઊંચી હોય છે કે, આપણે ઊંચું જોઈને જોવા જઈએ, તો આપણા માથા પરની ટોપી ગડબડીને નીચેજ પડી જાય. એની જીભ લાંબી હોય છે. આ જીભ ખેંચીને લાંબીટૂંકી થઈ શકે છે. એને વિષે એક વિદ્વાન લેખક એમ પણ કહે છે કે, જિરાફ પોતાની જીભ કલમની જમ પાતળી પણ કરી શકે છે.

આ જિરાફને ‘અકેશિયા’ નામના ઝાડનાં પાંદડાં બહુ

પ્રિય હોય છે. આ પ્રાણીની સાધારણ જાંચાઈ તો સાત ફૂટની હોય છે. પણ કહેવાય છે કે, આથી વધારે જાંચાઈ થઈ જવાનું કારણ તો એ છે કે, આ ‘અઠશિયા’ નામના ઝાડનાં પાંદડાં ખાવાની એની ટેવને લઈને એની ગરદન વધી ગઈ છે.

જિરાફ એ જંગલી પ્રાણી છે. એને જેતાંજ એ વિકરાળ ને બિહામણું લાગે છે. એ જાંટની જમ હોડે છે. પરંતુ એ એટલી ઝડપથી હોડે છે કે, સરસમાં સરસ તેજદાર ઘોડા પણ એને પકડી શકતા નથી અને એ પૂરપાટમાં હોડે છે, ત્યારે એના પગની ખરીઓ વચ્ચે આવતા પથરો, રોડાં અને કાંકરાઓ એટલા તીવ્ર ગતિમાં જોડે છે કે, પૂંઠ પકડનારને ખંદૂકની ગોળીઓની જમ આવીને વાગે છે અને એની હોડ એટલી ઝડપી છે કે, એ હોડે છે ત્યારે એના પગ પણ દેખાતા નથી. આ જિરાફ આફ્રિકાનાં વિશાળ ને વિકરાળ એવાં જંગલમાં હોય છે. વડોદરાના કમાટી ખાગના મ્યુઝિયમમાં સૌથી પહેલાજ દાદર ઉપર એને મૂકવામાં આવ્યું છે. મ્યુઝિયમ જેવા જગ્યા ત્યારે સૌ પહેલાં આ જિરાફને ધારી ધારીને જોવાનું ન બૂલતા! નહિ તો તમારું મ્યુઝિયમ જોવું અધૂરું લેખાશે.

(“ બાલમિત્ર ”ના એક અંકમાંથી)

૪૪-જંગલનું વેર

(લેખક:-શ્રી. શિવુભાઈ ત્રિવેદી)

પોષ માસ હતો. ટાઢ કડકડીને પડતી હતી. તેમાં વળી અમે જંગલમાં રહેતા હતા. ઝાડને વીંધી પવન સર્રર્ર વાતો હતો. એટલે ટાઢની તો વાતજ શી કરવી ! બીલ લોકાએ તંબૂ પાસે તાપણી કરી હતી. અમે બધા તાપણી પાસે બેસી અલકમલકની વાતો કરતા હતા.

એવામાં ફૂ ! ફૂ ! ફૂ ! એવો ઘેરો અવાજ અમારા સાં-ભળવામાં આવ્યો. રતનો બીલ સતેજ થયો. તેણે અવાજ ભણી કાન માંડ્યા અને બોલ્યો : “એરુનો અવાજ છે.”

અમે ખુરશી પરથી ઊભા થઈ ગયા. મારા એક મિત્રે હાથમાં બેટરી લીધી, બીજે તંબૂમાં જઈ લાઠી લઈ આવ્યો અને હું તમંચો લઈ તૈયાર થયો. પછી અવાજની દિશા ભણી આંખો ફાડી અમે જોઈ રહ્યા.

થોડી વારમાં એક સાપ અમારા ભણી દોડતો આવતો જણાયો. ખાસ્સો છ-સાત ફૂટ લાંબો; કાળો ભમ્મર સાપ. પીઠ ઉપર ઘોળા પટ્ટા. ભોંય પરથી માથું ઊંચું કરે. લપ્પાક લપ્પાક જીભ બહાર ફેંકે. ચારે બાજુ માથું ફેરવે. હાંફો હાંફો દોડે ને ફૂ ! ફૂ ! ફૂ ! અવાજ કરે.

સાપ પવિત્ર જીવ ગણાય છે. તેને મારવાની મારી હિંમત તો ના ચાલી. પણ મારા મિત્ર બંને ગોવાનીજ હતા. એ અ-

ઠંગ શિકારી હતા. તેમણે તો બેટરીનું તેજ સાપ લણી ફેંચ્યું ને લાઠી લઈ તેને મારવા દોડ્યા. ત્યાં રતનો બોલ્યો: “હાં હાં, સા’બ, રે’વા દો. બિચારો ગભરાયેલો છે. તેને ના મારો.”

મને ક્રોધ ચડ્યો: “ત્યારે તું એને પાળ.” મેં રતનાને કહ્યું:—

રતનો કહે: “સા’બ, એ શત્રુથી બીધો છે, માટે આપણે એને રક્ષણ આપીએ. એનો શત્રુ તો બેવા લાયક હશે.”

આટલી વારમાં સાપ અમારી નજદીક આવી પહોંચ્યો. મારા મિત્ર તો લાઠી ઉગામવા તૈયાર હતા; પણ મેં એમને વાર્યા.

સાપ તાપણી પાસે ગૂચળું વાળી બેઠો. અમારા લણી દયામણી નજરે તે બેવા લાગ્યો, બાણે કે અમારી દયા ના માગતો હોય !

રતનો ભીલ એક ટોપલો લઈ આવ્યો ને સાપ ઉપર ઊઘા વાળ્યો. ટોપલાની કિનાર ઉપર ધૂળ દાખી.

રતનો જંગલનો રહેવાસી. તેને જંગલના પ્રાણીઓનો ખરેખરો પરિચય હતો. સિંહથી એ ડરે નહિ. એને એકૂતરો કહી હસી કાઢે. મેં રતનાને આ સાપની બત વિષે પૂછ્યું.

રતનો બોલ્યો: “આ સાપનું નામ ખડચિતળો છે. સ્વ-ભાવે શાણો, ગરીબ ગાય બેવો. તેને માણસનો સહવાસ બહુ ગમે. છંછેડાય ત્યારે કરડે. એ ઝેરી તો નાગ કરતાંએ વધારે છે. જને કરડે તે પાણી પીવાયે ના જીવે.”

રતનો વાત કરતો હતો; પણ એની નજર સાપ આવ્યો તે દિશામાં હતી. વાત કરતાં તે બોલી ઊઠ્યો: “જુઓ સાપ ! સાપનો શત્રુ આવ્યો.”

અમે તો ધારેલું કે શત્રુ તો મોટું પ્રાણી હશે; પણ ના, ના; સાપના લિસોટા ઉપર ચકલા જવો મોટો વીંછી દોડ્યો આવતો હતો. તેની પીઠ ઉપર એક નાનકડો વીંછી હતો. જાણે કે કોઈ રાજ-મહારાજ હાથી ઉપર સવાર ના થયા હોય ! નાનો વીંછી ટેવોક હતો ! કાળો કાળો મેશ.

ટોપલા નજદીક વીંછી અટક્યો. નાનો વીંછી પીઠ ઉપરથી નીચે ઊતર્યો. એ ટોપલા પર ચડ્યો; ઉપર બેત્રણ વાર ગોળ ગોળ ફર્યો. છેવટે એણે એક જગ્યા નક્કી કરી, ત્યાં ડંખ માર્યો. ખસ ! કામ ખસાસ થયું. તરતજ મોટા વીંછીની પીઠ ઉપર તે સવાર થયો ને મોટા વીંછી અને લઇ ચાલ્યો.

રતનાએ કહ્યું: “સાપ મરી ગયો.”

અમે આશ્ચર્ય પામ્યા. અમારાથી “હેં !” એવું બોલાઈ જવાયું. રતનાએ ટોપલો ઊંચો કર્યો અને જોયું તો સાપ મરેલો નજરે પડ્યો !

રતનો કહે, “આ તો જંગલના વીંછી. બહુ વેરીલા હોય અને ભારે ઝેરી. પથ્થર ઉપર ડંખ મારે તો તેને ઝેર ખનાવી બચ. કહે છે કે સોમલ-ઝેર આવી રીતેજ બને છે.”

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૪૫—મને ઓળખો છો ?

(લેખક:—શ્રી. રતિલાલ ગૌરીશંકર ઓઝા)

તમે અને ઓળખો છો, હું કાણ છું ? હું જાતે પંખી છું, હું બહુ ઊડી શકતું નથી. મારાં પીંછાંમાં એકજ જાતનો રંગ નથી. પ્રભુએ મારા ઉપર ઉપકાર કરીને ઘણા રંગનાં છાંટણાં મારાં પીંછાંમાં છાંટ્યાં છે. હોશિયાર ચિતારાને પણ મારાં પીંછાંના કટલાક રંગની મેળવણી કરતાં વાર લાગે. મારાં પીંછાંમાં દરેક જાતનો રંગ હોય છે, પણ મારે માથે જ કલગી હોય છે તે તો રાતીજ. લોહા અને સૂરજનો છડીદાર પણ કહે છે.

પ્રભાતના પહોરમાં સૂરજદાદા ન ઊગે તે પહેલાં હું જાગું છું અને ટદાર થઈને ગજાને કુંલાવી, ડોક ઊંચી કરી, સૂરજનારાયણને “ફૂકડે ફૂક, ફૂકડે ફૂક” કરીને આવકાર આપું છું.

હું વહેલો ઊઠીને “ફૂકડે ફૂક” તું પ્રભાતિયું ગાઉં છું; તેનો અવાજ સાંભળીને માણસો જાગે છે. પથારીમાંથી તે ઊઠે, દાતણ પાણી કરે ને કામધંધે લાગે છે. ઘરડાં ડોસ્તીમાં ઊઠીને ઝાંખે દીવે દળણું દળે છે. વહુવાઓ વલોણું તાણે છે, છાણુ-વાસીદું કરે છે, વાસી પાણી ગાળે છે ને બેડાં લઈ ફૂવેતળાવે કે નદીએ પાણી ભરવા જાય છે.

ભરવાડ ગાય—ભેંસ દોઢે છે ને દૂધ વેચવા જાય છે. ભાવિક લોહા પથારીમાં પડ્યા પડ્યા પ્રભાતિયાં ગાય છે. વળી કટલાક ખંતીલા વિદ્યાર્થીઓ ઊઠીને પાઠ કરે છે. હું સહુને જગાડું છું. હું તો તમારું જીવતું ને જાગતું ધડિયાળ છું.

હું તમારા કૃણિયામાંથી ને ઉકરડાઓમાંથી જૂઝ્યા, ઇતરડી કે વીંછી જવાં નુકસાનકારક જીવજંતુઓને વીણી વીણીને ખાઈ જઈ છું. એ મારો તમારા ઉપર કાંઈ ઓછો ઉપકાર નથી. તે છતાં તમે તો મારો ઉપકાર ભૂલી જાઓ છો અને મારાંજ બચ્ચાંને અને ઇંડાંને મારી ખાઓ છો. બલાધનો બહલો તમે ઠીક વાળો છો !

હવે મને ઓળખ્યો ? હું તો સૂરજનો છડીદાર, બહુચર માતાનો લાડીલો ફૂકડરાજ “ફૂકડે ફૂ-બહુચર તું.”

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૪૬-કેવી બુદ્ધિ !

(લેખક:-શ્રી. કાંતિલાલ વિષ્ણુરામ ત્રિવેદી)

એક વેળા રાજાએ ખીરબલને કહ્યું: “મને આકાશના તારા ગણી આપો.”

ખીરબલ ચતુર હતો. તેણે ઘેર જઈ એક કાગળ લીધા અને સોય વતી એમાં એટલાં બધાં કાણાં પાડ્યાં કે, કોઈથી ગણાય નહિ અને જો ગણવા બેસે તો તેમાં ભૂલ ખાધા સિવાય રહેજ નહિ.

ખીજ દિવસે રાજાએ જવાબ માગ્યો. ખીરબલે તરત પેલો કાગળ ધરીને કહ્યું: “રાજાજી ! આકાશમાં જેટલા તારા છે એટલાંજ કાણાં આ કાગળમાં છે; માટે ગણી લો.”

રાજા આ ઉત્તરથી ખુશ થયો અને ખીરબલને ઇનામ આપ્યું.

(‘બાલજીવન’ના એક અંકમાંથી)

૪૭-એરંડો

(લેખક:-સ્વ. ગિજુભાઈ)

આપણા બાપદાદાઓ બિચારા એરંડિયાના દીવે વાણ કરતા, નામું લખતા. દીકરા ને દીકરીઓય પરણાવતા. પણ જન્માનો અવળો થયો ને આપણે ધાસતેલને દીવે ને પેટ્રોલેક્સને અજવાળે ગાડંન-પાટીંઓ કરવા લાગ્યા, પુસ્તકો વાંચવા લાગ્યા. પણ આ પાઠમાં એ રોદણાં ક્યાં રડીએ ?

આપણે તો એરંડાની ને એરંડીની વાત કરવી છે. પેલી બંબલી રંગની ટેસ્ટર ઓઇલની બાટલીમાં જ એરંડિયું છે તે પરદેશથી પધારેલું છે અને આપણે તેને ઘેરઘેર વાપરીએ છોએ. તમે કોઈ બણો છો કે અહીંથી જતી એરંડીઓનું એ તેલ છે ! આપણી એરંડીઓનું એ આપણુંજ તેલ. ફક્ત પરદેશમાંથી નીકળેલું. એટલે પરદેશી કમાયા. આપણે ત્યાં એવું તેલ કેમ ન કાઢીએ ?

એમજ કાં તો આપણે આપણા દેશની ધરતીમાંથી ધાસતેલ ખોદી કાઢીએ અથવા મોટી મોટી નદીઓમાં પાણીના બળથી વીજળી પેદા કરીએ અને એમ ન કરીએ તો આજી અજવાળાનો એરંડિયાનો દીવો સુએથી બાળીએ. ગમે તેમ તોયે એ આપણું તેલ છે ને ? કટલા બધા પૈસા ધાસતેલના પરદેશ બચ છે, તે તમે બણો છો ?

એરંડીઓમાંથી દિવેલીનો ખોળ થાય છે ને હું ધારું છું કે, જમ તલનો ખોળ જમનીનાં ખેતરો માટે ચાલ્યો બચ છે,
૨૨૮

તેમ દિવેલીનો ખોળ પણ પરદેશ જતો હશે.

આપણા ઢોરને તે ખાવાને મળે નહિ ને જર્મનીમાં તેનું ખાતર થાય ! આપણો કાચો માલ પરદેશ મોકલનારાઓને આપણે પકડવા જોઈએ ને તેમને ઠેકાણે લાવવા જોઈએ. વેપારી પૈસા કમાય ને મોટર હાંકે. એમાં લાખો માણસોની પીડાની એને શી પડી હોય ? જવા દઈએ આ બધી વાત. મોટા થાઓ ત્યારે આનો બરાબર વિચાર કરજો.

હવે બીજી વાત.

“ઉજ્જડ ગામમાં ઐરંડો પ્રધાન” એ કહેવત તમે સાંભળી હશે, અથવા સંસ્કૃતમાં એમ કહે છે કે, *एरंडोऽपि द्रुमायते* । એટલે એમ કે ઐરંડો ઝાડ નથી, છતાં તે ઝાડમાં બપે છે ! પાતળું એનું થક છે, પાતળી એની ડાળીઓ છે, છતાં એ ઝાડમાં બપે છે; કારણ કે સીમમાં એતરોને શેઠે બીજાં ઝાડ ન હોય ત્યાં બાઈસાહેબ ઝાડ જવા દેખાય છે !

એનાં પાંદડાં મોટાં ને સુંદર છે. ઝાડના ભેદો ન સમજનારને દૂરથી પોપૈયા ને ઐરંડામાં તફાવત ભાસતો નથી, પણ પોપૈયાનું થક જડું હોય છે ને ઐરંડાનું પાતળું હોય છે. પોપૈયાનાં ફળ મોટાં મોટાં થાય છે ને ઐરંડાનાં ફળ એટલે દિવેલીઓ નાની નાની હોય છે. દિવેલીઓની લૂમો ખાંડે છે અને ફેાતરાં નીચે દિવેલી થાય છે. દિવેલી કાબરા રંગની, સુંવાળી, ફૂતરાના કાનમાં જિંગોડા નામના જીવડા થાય છે એવડી ને લગભગ એવીજ થાય છે.

દિવેલીઓથી છોકરાં રમી શકે ને ચિકીઠો ગણાવી શકે.

રમકડાં બનાવનારાઓ દિવેલીઓના ધૂધરા કરી શકે. એનાં છોતરાં કાઢી નાખે તો અંદરથી ઘોળી ઘોળી મીંજે નીકળે. એને તાંબાની કથરોટમાં તાંબાના વાસણથી બરાબર ઘૂંટવામાં આવે ને એનો મલમ ચોપડવામાં આવે તો માથાની ઊંઢરીનું દર્દ મટી જાય છે.

તમે કહેશો એરંડો કેવો ?

એરંડો તો બહુ સારો. એનાં શેઠલાં પાન માથે બાંધ્યાં હોય તોય બહુ સારાં. ('બાલમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

૪૮-ખોરાકનું શું થાય છે ?

(લેખક:-શ્રી. દુષ્યંતરામ વિ. મજમુદાર)

છોટ્ટુ—બાપુજી ! પેલો રમણ બંબુનો ઠળિયો ગળી ગયો, તે એના પેટમાં બંબુનું ગ્રાડ નહિ ઊગે ?

બાપુજી—અહ્યા છોટ્ટુ ! પેટમાં તે કાંઈ ગ્રાડ ઊગતું હશે કે ? એ ઠળિયો તો પેટમાં જઈને પચી જાય.

છોટ્ટુ—ત્યારે પચી જાય એટલે શું બાપુજી ? પેટમાં તે શું હશે કે પચી જાય ? અને આપણે ખાઈએ તે ક્યાં જાય ?

બાપુજી—જે સાંભળ, આપણે ખોરાક મોંમાં મૂકીએ એટલે તરતજ દાંત તે ખોરાકનો ઝીણો ભૂકા કરી નાખે. પાછું આપણે જમ જમ ચાવીએ તેમ તેમ મોંમાંથી થંક અથવા લાળ ઝરે છે, તે ખોરાકના ભૂકા સાથે મળી જઈ કણક જવો લોચો થઈ જાય છે અને પછી આપણે ગળી જઈએ છીએ.

છોટુ—ત્યારે એ થૂંક ક્યાંથી આવતું હશે ?

બાપુજી—એ તો મોંની અંદરની ચામડીમાં ગ્રીણાં છિદ્રો અથવા કાણાં હોય છે, તે નરી આંખે જોઈ શકાતાં નથી, તેમાંથી થૂંક ચોવીસે કલાક ઝર્યાજ કરે છે. એ થૂંકમાં એવો ગુણ છે કે આવેલા ખોરાકમાં રહેલા લોટને ખાંડના રૂપમાં બનાવી દે, એટલે ઝટ દઈને તે પચી જાય, સમજ્યો ?

છોટુ—ત્યારે બાપુજી ! ગળામાંથી પછી ખોરાક ક્યાં જતો હશે ?

બાપુજી—આપણા ગળાની અંદરના ભાગમાં બે નળીઓ હોય છે. એક લાકડા જેવી નળી ગળાના આગલા ભાગમાં અને બીજી રબર જેવી નળી ગળાના પાછલા ભાગમાં હોય છે. આ રબર જેવી નળીમાંથી ખોરાક પેટમાં જાય છે.

છોટુ—ખોરાકને માટે રબર જેવી નળી ક્રમ કરી હશે ?

બાપુજી—ખોરાક જોવા પેટમાં જાય, કે તરતજ તે નળી બંધ થઈ જાય છે અને અંદર ગયેલો ખોરાક આપણે સૂઈ જઈએ તોપણ પાછો બહાર આવી શકતો નથી.

આ રબર જેવી નળીને છેડે એક કૂટબોલ જેવી ઠાથળી હોય છે, તેમાં બધાએ ખોરાક ભેગો થાય અને પછી આગળ ચાલ્યો જાય. એ ઠાથળીને જઠર કહે છે.

છોટુ—એ ઠાથળીમાંથી પછી ખોરાક ક્યાં જતો હશે ?

બાપુજી—આ ઠાથળીની જોડે નીચેના ભાગમાં બીજી એક રબર જેવી નળી જોડેલી હોય છે તેમાં તે જાય છે.

આ જઠર નામની દ્વાથળીની બાબુઓમાં ઝીણાં ઝીણાં કાણાં હોય છે, તેમાંથી જઠરની અંદરના ભાગમાં હીંબુના રસ જવો ખાટો રસ હમેશાં પડ્યા કરે છે. એ રસ ખોરાકની સાથે મળે છે અને ખોરાક પચે છે.

એ પચેલો ખોરાક આશરે બેથી ત્રણ કલાક સુધી એ દ્વાથળીમાંજ રહે છે અને પછી બીજા છેડે જોડેલી લાંબી નળીમાં થઇને આગળ જાય છે. એ નળી આશરે વીસથી પચીસ ફૂટ લાંબી હોય છે.

છોટ્ટુ—ત્યારે બાપુજી ! આપણે તો એટલા બધા કાંઇ લાંબા નથી અને એ એટલી બધી લાંબી નળી આપણા શરીરમાં કેવી રીતે રાખી હશે ?

બાપુજી—એ નળી તો રખર જવી હોય છે અને એને ગંચળું વાળીને મૂકેલી હોય છે. પણ એ નળીને લાંબાવીએ તો વીસ ફૂટ થાય; સમજ્યો ? એ લાંબી નળીને નાનું આંતરડું કહે છે. એ આંતરડામાં પણ જઠરની માફક બીજા ત્રણ જાતના રસ બાબુઓમાંથી ઝરે છે અને ખોરાક વધારે ને વધારે પચે છે. પછી ખોરાકનું લોહી બને છે.

છોટ્ટુ—લોહી તો લાલ હોય છે અને ખોરાકમાં તો લાલ રંગ કાંઇ હોતો નથી, તો લોહી ક્યાંથી બને ?

બાપુજી—લોહીનો રંગ તો તેમાં રહેલા ઝીણા ઝીણા લાલ રંગના કણોથી લાલ દેખાય છે. બાકી ખરું જોતાં તો લોહી ખોરાકનું સત્ત્વ અને તેમાં રહેલા લાલ કણોનું બને છે, એટલે લોહી લાલ દેખાય છે. આમ ખોરાકનું સત્ત્વ તો રંગ

વગરનું જ હોય છે.

છોટ્ટ—એ ત્રણ રસનાં નામ તમે કહ્યાં નહિ !

બાપુજી—આંતરસ, પિત્તરસ અને માંસગોળરસ. એ ત્રણેય રસ નાના આંતરડામાં પડે છે.

છોટ્ટ—ત્યારે ખોરાકનું લોહી નાના આંતરડામાં બને છે, ખરું ને બાપુજી ?

બાપુજી—હા, ખરોખર છે; હવે તું સમજ્યો તો ખરું છે. એ ખોરાકનું સત્ત્વ આંતરડામાંથી બહાર નીકળીને શરીર-માંના લોહી સાથે ભળી જાય છે.

છોટ્ટ—પછી ખોરાક ક્યાં અટકે છે ?

બાપુજી—ના, ખોરાકમાંથી સત્ત્વ નીકળી ગયા પછીથી એ બાકી રહેલો ખોરાક નાના આંતરડામાંથી મોટા આંતરડામાં જાય છે.

છોટ્ટ—ત્યારે બાપુજી ! નાનું આંતરડું જ વીસ ફૂટ લાંબું છે, તો મોટું આંતરડું તો સો ફૂટ લાંબું હશે ને ?

બાપુજી—ના, એમ નથી. મોટું આંતરડું તો ફક્ત પાંચ-થી છ ફૂટ જ લાંબું છે. એ તો નાનું આંતરડું લંબાઈમાં મોટું છે, પણ પહોળાઈમાં તો ઘણું નાનું છે. એટલે તેને નાનું કહે છે. મોટું આંતરડું લંબાઈમાં નાનું છે, પણ પહોળું વધારે હોય છે, તેથી તેને મોટું આંતરડું કહે છે. બાકી લંબાઈમાં તો નાનું આંતરડું જ મોટા કરતાં વધી જાય.

છોટ્ટ—મોટા આંતરડામાં શું થાય છે ?

બાપુજી—મોટું આંતરડું નાના આંતરડા સાથે જોડેલું

હોય છે, એટલે પચેલો અને બાકી રહેલો ખોરાક મોટા આંતરડામાં જાય છે. એ આંતરડામાં પાણી જવો નકામો ભાગ ચુસાઈ જાય છે અને પછી ખરાબ વાસ પેદા થાય છે; એટલે તેને આપણે ખોરાકનો કચરો કહીએ છીએ. એ કચરો રોજ સવારમાં જ્યારે જાગૃ જાગ્યે છીએ ત્યારે નીકળી જાય છે. બોલ છોટુ ! ત્યારે જાંબુડાનો ઠળિયો કાઢી ગળી જાય તો તેનું કાંઈ થઈ શકે ?

છોટુ—ના પ્રાપુજી ! હવે હું ખરાબર સમજ્યો.

પ્રાપુજી—સમજ્યો ! ત્યારે જો હવે ખાવામાં ઉતાવળ નહિ કરતો. ખોરાકને ખૂબ ચાવીને ખાવો જોઈએ.

(“ બાલમિત્ર ” ના એક અંકમાંથી)

૪૯—કદા દુશ્મનો

(લેખક:-શ્રી. રમણીકલાલ જ. દલાલ)

માણસજાતના સૌથી કદા દુશ્મન કોણ ? માખી, માકણ, ચાંચડ, ઊંદર વગેરે. તેમાંના એક દુશ્મનની કથા અત્રે કહેવા ધારી છે.

ચાંચડ માણસના કદા દુશ્મન હોય છે. પ્લેગ જવાં જીવલેણ દર્દોનાં જંતુઓ તે ફેલાવે છે.

દરેક માદા એકી સાથે પાંચસો ઇંડાં મૂકે છે. તરતજ તે જમીન પર ખરી પડે છે. ધૂળકચરામાં દટાઈ જાય છે. થોડાજ દિવસમાં સેવાઈ તૈયાર થાય છે ને એ ઝીણાં જંતુ ધૂળ, શેત-

રંજી, ગોદડાં વગેરેમાં છુપાઇ જાય છે. ત્યાંની વનસ્પતિ કે જીવાત ઉપર એ ઊછરે છે. એક અઠવાડિયાથી ચારપાંચ મહિના સુધી એ જંતુની અવસ્થામાં રહે છે. આ ગાળો આગો-હવા ને બીજાં કારણો પ્રમાણે લાંબાટૂંકો હોય છે. કેટલીક વાર આ જંતુઓ કોશેટા બનાવી એ દશામાંજ કેટલાક મહિના લગી પડી રહે છે. સામાન્ય રીતે એ અઠવાડિયાંજ બસ થાય છે. આ જંતુ ધણાંજ ઝીણાં હોવાથી ધૂળમાંજ મળી ગયેલાં હોય છે.

કાંઈ પણ જાતના ખોરાક વિના ચાંચડ ધણાં અઠવાડિયાં સુધી જીવી શકે છે. પરંતુ જ્યારે ખોરાક મળે છે ત્યારે તે ધરા-ધને ખાઇ લે છે. એમના ડાંખ ચામડી સુખડી દે છે, તેથી ખૂબ બળતરા થાય છે. બીજાં જંતુઓની પેઠે એમનું થુંક ડાંખ મારફત શરીરમાં જાય છે ને લોહીનું દબાણ અટકાવે છે. તેથી સોજે ચડે છે, એથી ખજવાળવાનું પણ મન થાય છે.

ચાંચડ ઝીણાં પાંખ વગરનાં જંતુ છે. એમનાં શરીર ચપટાં હોય છે, એટલે તે વાળમાંથી પણ પસાર થઇ શકે છે ! તેમની ચામડી સુંવાળી પણ ખાંચાવાળી હોય છે, એટલે તે સહેલાઇથી કચરાઈ જતી નથી. એમના પગ ધણાંજ મજબૂત હોય છે. એ જલદી ને ઘણે દૂર સુધી ફેરી શકે છે. એને પકડવાં કે પકડી રાખવાં મુશ્કેલ છે. એને માકણની માફક જલદીથી મારી નાખવાં પણ મુશ્કેલ છે. તમે ખૂબ મહેનત કરીને મસળો તો કદાચ એકાદ ચાંચડ મરે. બીજા કેટલાય ફૂંકારા મારતા નાસ્તી જાય ! માકણના કરતાં એમની ગતિ બહુજ તીવ્ર. એ ફૂંકણિયાને પકડવાનું સૌથી અઘરું કામ છે.

એવી ગણતરી કરવામાં આવી છે કે, જો કાઠકુમાર એના કદ પ્રમાણે ચાંચડ જટલું ને એટલી ઝડપે ફૂદી શકે, તો સવારના આઠ વાગતામાં તો આખી દુનિયા ખૂંદી વળે !

ચીન ને હિંદમાં પ્લેગનો ચાલુ ભય રહે છે. ત્યાં ચાંચડ નાખૂદ કરવાનું ખાસ અગત્યનું છે. સરકાર ને પ્રજાએ એકસામટા પ્રયત્નો આદરવા ઘટે છે.

ગાંઠિયા તાવનાં જંતુઓ જાંદરના લોહીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. જાંદરના વાળમાં ચાંચડ ભરાય છે ને એ એનું લોહી પીએ છે. જ્યારે ચાંચડ ડંખ મારે છે, ત્યારે ડંખની નજીક પ્લેગનાં જંતુઓથી ભરપુર હગાર મૂકતા જાય છે. માણસ વલૂરે છે, એટલે ડંખમાં પેલાં જંતુઓ ધૂસે છે ને લોહીમાં પ્રસરે છે. ત્રણચાર દિવસમાં તો ત્યાં સોજે ચડી આવે છે ને મરણીની ગાંઠ (બ્યુબો) નીકળે છે.

ગરીબ ને ગંદા લોકોમાં પ્લેગનું જોર વધારે હોય છે. ગાડીમાં કે ગીચ વસ્તીમાંથી ચાંચડના ડંખ લાગવાથી ચોખ્ખા લોકોને પણ ચેપ લાગે છે. જાંદર ને ચાંચડ ન હોય તો કઠાય પ્લેગ થાયજ નહિ. સમજી માણસોએ બન્નેને ધરમાંથી હાંપી કાઢવા જોઈએ. દરેક સુધરેલા શહેરીએ ચાંચડ અને જાંદરોનો બંને એટલો નાશ કરવો એ પોતાની ફરજ સમજવી જોઈએ. માણસજાતના કદયાણ માટે એમ કરવું ખાસ જરૂરી છે.

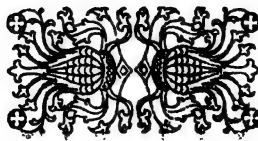
ધરમાં પાળેલાં જાનવરો રાખવાં ન જોઈએ. ફૂતરાં ને ખિલમટાં પાસે ચાંચડ ભમે છે. ધરમાંથી ચાંચડ દૂર કરવા હોય તો જૂની રીત આ પ્રમાણે હતી. ફૂતરાને ધરમાં ધુસાડવામાં આવતું.

ખૂબ ચાંચડ એના પર બેસે એટલે એને બહાર બોલાવી સાફ કરી, ફરી અંદર મોકલવામાં આવતું. દેવતા પર ગંધક નાખવાથી પણ ચાંચડ દૂર ભાગી જાય છે; પરંતુ એમ કરતાં પહેલાં તમામ ખારીખારણાં બરાબર બંધ કરી દેવાં જોઈએ. રાત્રે પથારીની આબુખાબુ મસજેલો અજમો વેરી રાખવાથી પણ ચાંચડો ભાગી જાય છે. અજમાવેલો ઉપાય છે. ચાંચડથી અજમામાંથી નીકળતી વાસ કદાચ સહન નહિ થતી હોય. અજમો મસજેલો હોવો જોઈએ.

થોડા ચાંચડ તો ઘરમાં હોયજ. એમને બહારથી અંદર આવતા અટકાવી શકાય નહિ, એટલે ચાંચડ પકડવાનો ચીકણો કાગળ મૂકવાથી તેમને સપડાવી શકાશે.

થોડું પાણી લઈ અંદર ફટકડી નાખવી. એ પ્રવાહીમાં કાગળ બોળી દેવો. પછી સૂકવી નાખવો. એક ચમચી સોડિયમ સિલિકેટ અને એક ચમચી ગ્લુકોઝનું મિશ્રણ કરવું. પછી દસ ટીપાં જિલસરિન ને બે ચમચી પાણી ઉમેરવું. ખૂબ હલાવી તેને પેલા કાગળની એક ખાબુએ ચોપડી દેવું. એ કાગળ ખાટલા નીચે ઠે દીવાલ સરસો મૂકવાથી ચાંચડ સપડાશે.

('બાલજીવન' ના એક અંકમાંથી)

૫૦—દિલ્હીમાં કાગડા કેટલા ?

(લેખક:—શ્રી. દેશજી પરમાર)

અકબર બાદશાહનો દરબાર ભરાયો છે. દરબારીઓ આવતા બચ છે. સૌ રંગમાં છે. બાદશાહે આજ એક રમૂજી નુસખો ખોળી કાઢ્યો હતો અને જ આવે તેને પૂછતા હતા: “દિલ્હી શહેરમાં કાગડા કેટલા હશે?”

પણ કોણ જવાબ આપે? કાગડાની ગણતરી ક્યાં વિના કોણ કહે કે આટલા કાગડા હશે? અને કાગડાઓની ગણતરી પણ કેવી રીતે કરાય? એટલે જ આવે એ તો જવાબબવાબ કંઈ દંધ શકે નહિ અને છાનોમાનો પોતાની જગાએ જ બેસી બચ.

એવામાં ખીરબલ આવ્યો. ખીરબલને બેઠ બાદશાહે પૂછ્યું: “ખીરબલ! કહે બેઠએ, દિલ્હી શહેરમાં કેટલા કાગડા હશે?”

ખીરબલે તો બેધડક જવાબ દીધો: “બુદ્ધવંદ! ચૌદહજાર નવસો આગણીસ.”

બેઠેલા લોક બધા નવાઈ પામ્યા અને શંકામાં પડ્યા.

કોઈ કહે: “વાત ખોટી છે.”

કોઈ કહે: “એમ હોય નહિ.”

કોઈ કહે: “ખીરબલની ગણતરી સાચીજ હશે; કારણ કે ચાક્રસ બેચા વિના તે જવાબ ન આપે.”

“પણ ખીરબલ ખોટો છે એમ સાબિતજ શી રીતે થશે?”

કાંઈ કાગડા ગણવા ઓછું જવાનું છે !” સૌનું સાંભળી એક દરબારી બોલ્યો.

બાદશાહ દરબારનો રંગઢંગ જોઈ રહ્યા. પછી ધીરે રહી બીરબલને પૂછ્યું :

“બીરબલ, તેં કાગડાની ગણતરી કરીને જવાબ આપ્યો છે કે બાંધેભારે ?”

બીરબલે જવાબ આપ્યો : “ગણતરી કરીને ખુદાવંદ !”

“તો જો તારી ગણતરી ખોટી પડશે, તો જટલા કાગડા ઓછા હશે એટલા રૂપિયા તારા દંડ થશે !” બાદશાહ બોલ્યા.

“કબૂલ છે ખુદાવંદ !” બીરબલે કહ્યું : “પણ ખુદાવંદ ! એક શરત છે કે, હું કહું છું એનાથી એક પણ કાગડો વધારે કે ઓછો થાય, તો આપ નામદારે એમ સમજવું કે, જટલા કાગડા વધારે થાય તેટલા કાગડા મહેમાન તરીકે આવેલા હોવા જોઈએ અને જટલા કાગડા ઓછા થાય તેટલા કાગડા આજ બહારગામ ગયેલા હોવા જોઈએ.”

બીરબલનું આ કહેવું સાંભળી બાદશાહ તો ખડખડાટ હસી પડ્યા અને કચેરી રાજી રાજી થઈ ગઈ. સૌ બીરબલની આ હાજરજવાબીથી આક્રીન બન્યા અને એની અજબ કુનેહની તારીફ કરવા લાગ્યા.

(‘બાલમિત્ર’ના એક અંકમાંથી)

૫૧—ચાલો, મારી સાથે !

(લેખક:-શ્રી. 'છમંતર')

માતાનો એક ભક્ત મૂઠી મૂઠી દાણા ઉધરાવતો એક વાર પૂંજશેઠને ઘેર આવી પહોંચ્યો. પૂંજશેઠ મહા ચપર-ખધો વાણિયો. ચમડી તૂટે પણ દમડી ન છૂટે એવી એની બત.

માગણે એની પાસે ઘણીયે વિનવણી કરી બેઠી; પણ પૂંજશેઠ જનું નામ ! એ જરાયે ન પસંદ્યો તે નજ પસંદ્યો.

માગણ કહે: “બાપા ! પૈસોટકા છૂટો ન હોય તો ભલે. એક બટકું રેટલો તો આપો ! ભૂખ્યો છું. માતાજીના નામે ખાધને દુવા દધશ.”

પૂંજશેઠ-ધરમાં ટાઢો રેટલો પણ નથી.

માગણ-હશે ત્યારે શેઠ ! થોડોક લોટ તો આપો ! રેટલો શેઠી ખાધશ.

પૂંજશેઠ-દળનારી હજી લોટ આપી નથી ગઈ.

માગણ નિરાશ બનીને બોલ્યો: “ત્યારે શેઠ ! થોડું ચોખ્ખું પાણી તો પાઓ ! તરસ બહુ લાગી છે.”

“અફસોસ ! માટલામાં પાણી નથી. પાણી ભરનારી નદીએ ગઈ છે તે હજી આવી નથી.” પૂંજશેઠે જવાબ દીધો.

“હશે શેઠ ! કાંઈ હરકત નહિ. એક જરાક દિવેલ તો ઢાડિયા-માંથી આપો ! આ તાપમાં મારું માથું તપી ગયું છે તે જરાક ધસું; મારું માથું સખત દુ ખે છે.” માગણે વળી આજીજી કરી.

પૂંજશેઠ કહે: “ઢાડિયામાં દિવેલજ નથી ને !”

મામણની ધીરજની હવે હદ આવી ગઇ. એ કહે: “મલે શેઠ ! જ્યારે મારામાં ને તમારામાં કાંઇજ ફેર નથી, ત્યારે બેસી શું કામ રહ્યા છો ? ચાલો મારી સાથે ! આપણે બન્ને ભેગા મળીને લીખ માગીશું !”

પૂંજશેઠ જવાબ આપ્યા વગર કાળી બિલાડીને હાંકવા ઘરમાં પેસી ગયા.

માગણુ નિરાશ બની બડબડતો બડબડતો ચાલી નીકળ્યો.

(‘બાલજીવન’ના એક અંકમાંથી)

પર—વાણિયા શાહ કેમ કહેવાય છે ?

(લેખક:-શ્રી. રમણલાલ સી. સોની)

એક વાર પાદશાહે મહાજનવર્ગમાંથી આગેવાન શેઠિયાઓને બોલાવ્યા અને કહ્યું કે, “હું પાદશાહ કહેવાઉં છું, તેથી ચોથા ભાગનો શાહ થયો ને તમે શાહ કહેવાઓ છો તેથી આખા શાહ થયા, તેનું કારણ શું ?”

શેઠિયામાંથી એક વૃદ્ધ બોલ્યા: “નામદાર ! આપ તો જગતના ધણી પાદશાહ છો ને અમે તો ગરીબ વાણિયા છીએ.”

ત્યારે પાદશાહે કહ્યું: “એ તો ઠીક, પણ ખરી વાત શું છે તે કહો.”

તે ડોસો કહે: “મને લાગે છે કે, અમે લેણદેણની આંટ બળવીએ છીએ. ઠાઠ અમારે ત્યાં કાંઈ થાપણ મૂકી બચ તો

અમે તે ધણા ભાગે ત્યારે પાછી આપી દઈએ છીએ; તેથી અચને શાહ કહેતા હશે. ”

પાદશાહે કહ્યું: “ખરાબર, તમારી વાત સાચી છે. !”

એક વખત પાદશાહે ફેરીઓનું લહાણું ક્યું. વેપારીઓને ઘેરેઘેર ફેરીઓ મોકલાવી. તે વખતે બીજા બધા તો પેલી વાત ભૂલી ગયા હતા, પણ પેલા ડોસાને જૂની વાત યાદ રહી હતી. તેણે તેજ વખતે જટલી ફેરીઓ વહેંચાઈ હતી, તેથી ખમણી લઈને સાફ કરાવીને બગડે નહિ તે માટે ધીનાં કુલ્લાંમાં રખાવી.

ફેરીની મોસમ વીતી ગયા પછી ચોમાસામાં પાદશાહે વળી પેલા વેપારીઓને બોલાવ્યા ને કહ્યું: “શેઠિયાઓ ! મેં ઉનાળામાં તમને ફેરીઓ આપી હતી તે અત્યારે મને પાછી આપો, મારે તે જોઈએ છે. ”

બીજા વાણિયા તો શિયાવિયા-ગામરા જવા બની ગયા, પણ પેલા ડોસાએ કહ્યું: “ભલે નામદાર ! ગાડાં મોકલાવો, એટલે ફેરીઓ આપીએ. ”

પછી ડોસાએ તો ધીનાં કુલ્લાંમાંની ફેરીઓ મોકલી આપી.

પાદશાહ ખુશી થયો ને કહ્યું: “જાઓ, તમે ખરા શાહ છો. ”

(‘ બાલમિત્ર ’ના એક અંકમાંથી)

૫૩-ચા

(લેખક:-શ્રી. મોહનલાલ જ. પાઠક)

જૂના જમાનામાં ચીના લોકોમાં ચાનો કાવો પીવાનો રિવાજ હતો. ઠાઠ કહે છે કે ઈ. સ. પૂર્વે ૨૭૩૭ પહેલાં એક શહેનશાહે ચા પીવાથી થતા ફાયદાની શોધ કરેલી ! પણ ખરી વાત એ છે કે, પાંચમી સદીમાં હિંદને એક મુસાફર ચીન ગયેલો. તેણે ત્યાં ચા પીણાની શરૂઆત કરેલી. આઠમી સદીની શરૂઆતમાં તો ત્યાં ચા એટલી માનીતી થઈ પડી કે સરકારે તેના પર કર નાખ્યો.

ચીનમાંથી ચા પીવાનો રિવાજ જાપાનમાં દાખલ થયો. જાપાનીઓ નવમી સદીમાં ચાનું વાવેતર કરવા લાગ્યા. સત્તરમી સદીમાં ઇંગ્લેંડમાં ચાનો પ્રવેશ થયો. ત્યાં એક રતલ ચાની કિંમત લગભગ સો રૂપિયા પડતી ! દિવસે દિવસે વપરાશ જમ વધતો ગયો તેમ કિંમત ઘટતી ગઈ.

યુરોપખંડમાં ડચ ઈસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ ૧૬૦૧ માં ચાનો વેપાર શરૂ કર્યો. પહેલાં તો જાવાની ચા આવતી હતી, પણ ૧૬૮૬ માં હોલેંડ સાથે થયેલી તકરારને લીધે ત્યાંના લોકો મદ્રાસ અને સુરતથી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની મારફતે ચા મંગાવવા લાગ્યા. આ બે ઠેકાણેથી તેમજ ચીન અને આમેચથી ચા આવતી હતી.

સત્તરમી સદીના છેવટના ભાગમાં ઇંગ્લેંડમાં દર વરસે ૨૦૦૦૦ રતલ ચાની આયાત થતી હતી. અઠારમી સદીની

આખર સુધીમાં તો આ ખપત ધણીજ વધી ગઈ. આજ તો ગ્રેટબ્રિટન, ન્યુઝિલેન્ડ અને ઑસ્ટ્રેલિયામાં માણસ દીઠ દર વરસે છ રતલના હિસાબે આ વપરાય છે.

ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીએ ચાના વેપારમાં ધણીજ નફો મેળવ્યો. ૧૮૩૪માં ચીન સાથે અથડામણ ઊભી થવાથી ચીન પર આ મોટો આધાર ન રાખતાં આ આપણેજ ઉત્પન્ન કરવી એવો વિચાર કર્યો. તપાસ કરતાં આપણા દેશમાં આસામમાં આ મોટા પ્રમાણમાં જોગે છે એમ માલૂમ પડ્યું.

આસામમાં ચાનું વાવેતર સારી રીતે કરવાનું કામ હાથ ધરવામાં આવ્યું. ૧૮૪૧માં બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાં પાકેલી આ તરીકે આસામની આ લગભગ ૬૦૦૦ રતલ વેચાઈ. ૧૮૪૩માં ચાની પેટીઓ ભરેલું એક વહાણ લાંડન મોકલવામાં આવ્યું.

ચાની બે જાત છે. એક ચીની આ. બીજી આસામની આ. આસામની ચાના છોડને મોટાં પાંદડાં હોય છે અને કાપવામાં ન આવે, તો એક છોડ ૩૦ થી ૪૦ ફૂટ જાંચો વધે છે.

ચીની ચાનાં પાંદડાં ઘણાંજ નાનાં હોય છે. આસામની ચાનાં પાંદડાંથી લગભગ અર્ધાં હોય છે અને છોડ પણ ઘણો નાનો થાય છે.

અનો છોડ હમેશાં લીલો અને પાંદડાંથી ભરેલો રહે છે. ચાનાં ફૂલ સફેદ હોય છે. ફળમાં બે, ત્રણ કે તેથી પણ વધારે બી હોય છે.

લીલી ચાનો વધારે ઉપયોગ ચીન અને જપાનમાં થાય છે, વિદાયતમાં અને હિંદમાં વપરાતી કાળી ચા, આ લીલી

ચામાંથીજ બનાવે છે.

ચાના છોડની ધણીજ સંભાળ લેવી પડે છે. ચાનો છોડ સરસ, નરમ અને લીનાશવાળી જમીનમાંજ થાય છે. જ્યાં ધણી વરસાદ થતો હોય એવા ભાગમાં ચાનો પાક સારો થાય છે.

આપણે ત્યાં મળતી કાળી ચા બનાવવા માટે લીલી ચાનાં પાંદડાંને છાંયડે સૂકવે છે. સુકાયા પછી ચંત્રમાં દબાવી તેમાંથી રસ કાઢી નાખે છે. આ પછી જુદી જુદી અનેક ક્રિયા-માંથી આ પાંદડાં પસાર થાય છે. છેવટે એનો કાળો રંગ થાય છે અને એક જાતની કુમાશ આવે છે.

ફરીથી એને તડકે સૂકવે છે. ભઠ્ઠીમાં નાખે છે અને ફરી-થી સૂકવે છે. એ હવે વેચવાલાયક બને છે.

આખી ચા અને ચાનો ભૂકા જુદા પાડવામાં આવે છે. મોટીમોટી પેટીઓ ભરી પરદેશ મોકલવામાં આવે છે. વેપારીઓ જથાખંધ ચા ખરીદ કરી તેમાંથી રતલી, પાંચ રતલી, અર્ધા રતલી અને પા રતલી દાખડાઓ અને પડીકાં-ઓ બનાવી બજારમાં વેચે છે.

ચામાં ઠેફિન નામનો એક પદાર્થ છે. તેથી ચા ઉત્તે-જક પીણું ગણાય છે. ઠેફિન ઉપરાંત ચામાં ટેનિન નામનો પદાર્થ પણ હોય છે. તે પાચનક્રિયા બગાડી નાખે છે. કાળી ચા કરતાં લીલી ચામાં ટેનિન વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. ચા પીવી શરીરને ફાયદાકારક નથી. ચા પીવી જરૂરની નથી. બાળકોએ તો હમેશાં ચાને બદલે દૂધજ પીવું જોઈએ.

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૫૪—કળનો રાજા કેરી કેને ન ગમે ?

(લેખક:-શ્રી. મોહનલાલ જ. પાઠક)

કેરીમાં જટલી મીઠાશ છે એટલી મીઠાશ લાગ્યેજ ખીજ કાઈ કળમાં હશે. કેરી એ કળોનો રાજા છે. કાઈકજ કમનસીબ માણસ હશે કે જને કેરી જવું મીઠું અને રચિકર કળ લાવતું નહિ હોય !

આપણા દેશમાં કેરીનાં ઝાડ ઠેકઠેકાણે જોવામાં આવે છે. આંખાનાં ઝાડો મુંબઈ અને મદ્રાસ ઇલાકામાં ઘણાં છે. આ ઝાડમાંનાં ઘણાંખરાં સો વરસનાં જૂનાં છે. પૂર્વ ખાનદેશમાં એક જાતના આંખાનાં ત્રણસો વરસનાં જૂનાં ઝાડો છે. દરબંગા નજીક શહેનશાહ અકબરે રાપાવેલા આંખાનાં એક લાખ ઝાડો-માનાં થોડાંઘણાં હજી પણ હયાત છે.

હિંદમાં જૂના જમાનાથી આંખાનાં ઝાડો જોગે છે. અસ-લનાં ચિત્રોમાં પણ આંખાનાં ઝાડો અને પાંદડાં જોવામાં આવે છે. ઈ. સ. પૂર્વે દોઢસો વરસ પહેલાંના કાતરકામમાં પણ આંખો જોવામાં આવે છે. જણીતા કવિ કાલિદાસે પણ આંખા-નાં ફૂલ એટલે મહારની મીઠી સુગંધી અને કેરીની મનમોહક સુંદરતા માટે કવિતાઓ લખી છે.

પાકી કેરી ખાવાથી શક્તિ વધે છે, ભૂખ લાગે છે અને શરીરમાં સ્ફૂર્તિ આવે છે. આફ્રીસ જાતની કેરીમાં 'ક' જીવન-સત્ત્વ (વિટામિન 'અ') ઘણા મોટા પ્રમાણમાં છે. સાધારણ રીતે બધીજ જાતની કેરીઓમાં અ, બ અને બર (એ, બી અને બીર) જીવનસત્ત્વો હોય છે.

કાચી કેરીનો ઉપયોગ અથાણાં અને ચટણી બનાવવા

માટે થાય છે. પાછી ફેરી કાપીને અને ચૂસીને ખવાય છે. ફેરીની અંદરની ગોટલીનો દવામાં ઉપયોગ થાય છે. છાલમાંથી કડવો સુંદર નીકળે છે તે પણ દવામાં વપરાય છે.

ફેરીઓની જીદી જીદી પાંચસો જાતો છે. આ બધી જાતોમાં આકૂસ જાતની ફેરી વધારે વખણાય છે. આ જાતની ફેરીનો પાક સુરત જિલ્લામાં અને ગોવા તરફ ધણો થાય છે. સુરત જિલ્લામાં અમલસાડની ફેરીઓ ધણીજ વખણાય છે.

આંબાનાં ઝાડો સુંદર દેખાવ માટે અને છાંયડા માટે પણ રોપવામાં આવે છે. ગોટલી રોપીને ઉગાડેલા આંબાને રાય-વળ આંબા કહે છે. તેનાં ઝાડ ધણાં મોટાં થાય છે અને ધણાં વરસ જીવે છે. આકૂસ-પાયરી વગેરે જાતની ફેરીઓ માટે આંબાની કલમ બનાવીને રોપવામાં આવે છે.

આપણે ત્યાં ગામડાંમાં ઘણાખરાના આંગણામાં આંબાનાં ઝાડો હોય છે, પણ તેની પૂરતી દરકાર લેવામાં આવતી નથી. જો આંબાની ફરતી જમીન થોડી થોડી ખોદી નાખવામાં આવે અને ખાતર આપવામાં આવે, તો આ ઝાડ સારામાં સારો પાક આપે છે. નાનાં ઝાડોને વરસાદ પડવાની શરૂઆત થાય કે ખાતર આપી દેવું જોઈએ.

આંબો રોપ્યા બાદ પાંચમે વરસે ફળવા માંડે છે. ગુજરાતમાં રણેલીમાં પુષ્કળ આકૂસ, પાયરી અને મદ્રાસી બાટલી આકૂસ ફેરીનાં ઝાડ ઉછેરવામાં આવ્યાં છે. તે ઉપર દર વર્ષે પુષ્કળ ફેરીઓ જાતરે છે; પણ તેમાં અમલસાડની ફેરીઓ જટલી લહેજત હોતી નથી.

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૫૫—સાદો ન્યાયાધીશ

હિંદુધર્મરક્ષક છત્રપતિ શિવાજી મહારાજના પછીના રાજ્યો નબળા થયા, તેથી તેમના પ્રધાન (બ્રાહ્મણ) પેશ્વા રાજ થયા. પેશ્વાઓમાં બેતણુ સારા ગણાય છે. તેમાં છેલ્લો માધવરાવ પેશ્વા થયો—તેના ગુરુ રામશાસ્ત્રી નામના બ્રાહ્મણ હતા.

માધવરાવ ગુરુ પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ રાખતો હતો. તેણે રામશાસ્ત્રીને રાજ્યના મુખ્ય ન્યાયાધીશ બનાવ્યા.

રામશાસ્ત્રી ધર્મરાજ જવા હતા. તે ઠાઠ દિવસ જૂઠું બોલ્યા નથી. તે એટલા બધા સાદા કે, પોતે મોટા ન્યાયાધીશ છતાં એક સાધારણ માણસની માફક રહેતા. ઠાઠ પણ પ્રકારનો ઠાઠમાઠ નહિ.

રામશાસ્ત્રી કચેરીમાં જાય ત્યારે ચાલીને જાય. રાજગાદીને સલામ કરી ગાદી પર બેસે.

દરરોજ સાંજે રાજ માધવરાવ પેશ્વા રામશાસ્ત્રીને ઘેર આવે. તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કરીને ગુરુજીના આશીર્વાદ લઇને પછી ઘેર જાય.

બેસતા વર્ષનો મોટો તહેવાર હતો. રામશાસ્ત્રીનાં સ્ત્રી રાજમહેલમાં રાણીઓને મળવા ગયાં. તેમનાં લૂગડાં સાદાં હતાં. શરીર પર સોનાડપાનો એકે દાગીનો હતો નહિ.

માધવરાવ પેશ્વાની રાણીઓએ વિચાર કર્યો કે, રામશાસ્ત્રી રાજજીના ગુરુ છે, તેઓ રાજ્યના મોટા ન્યાયાધીશ છે, છતાં તેમનાં પત્ની આવાં ગરીબ જવાં કેમ છે ?

રાણીઆએ સોનારૂપાના દાગીનાથી રામશાસ્ત્રીની સ્ત્રીનું શરીર ભરી કાઢ્યું. કીમતી લૂગડાં પહેરાવ્યાં અને સોનાની પાલખીમાં બેસાડી તેમને વિદાય કર્યાં.

રામશાસ્ત્રી ઘરના ઝોરડામાં બેસી મનુસ્મૃતિ વાંચતા હતા. ઘરનાં બારણાં બંધ હતાં.

પાલખી ઘર આગળ આવી પહોંચી. પાલખીવાળાઆએ બારણું ઠોક્યું ને કહ્યું: “ઉઘાડો.”

રામશાસ્ત્રી જિભા થયા અને બળીમાંથી બેયું કે કાણુ છે? સોનાની પાલખીમાં પોતાની સ્ત્રીને બેઠેલી બેઠ. શાસ્ત્રીએ કમાડ ઉઘાડ્યું નહિ.

પાલખીવાળાએ ફરીથી બારણું ખખડાવ્યાં ને કહ્યું: “ઉઘાડો.” શાસ્ત્રી કહે કાણુ છે?

પાલખીવાળો કહે: “એ તેર આપનાં સ્ત્રી છે.”

શાસ્ત્રી બોલ્યા: “આટલાં બધાં ઘરેણાં પહેરીને સોનાની પાલખીમાં બેસીને મારી સ્ત્રી આવેજ નહિ. એ તો કાઠ બીજી બાધ હશે. તમે ઘર બૂલ્યા હશે.”

શાસ્ત્રીના બોલ તેમનાં સ્ત્રી તરત સમજી ગયાં. તેમણે પાલખીવાળાને કહ્યું કે, “પાલખી પાછી લો.”

રાજમહેલમાં જઈ તેમણે સોનારૂપાના અલંકારો ઉતારી નાખ્યા. કીમતી વસ્ત્રો કાઢી નાખી પોતાનાં સાદાં વસ્ત્રો પહેરી પગે ચાલતાં ઘર આવ્યાં ને બારણું ઠોકી કહ્યું:

“સ્વામીનાથ! કમાડ ઉઘાડો.”

શાસ્ત્રીજીએ જળીએથી બેયું ને ખારણું ઉઘાડી બોલ્યાઃ
“હા, હવે તું મારી સ્ત્રી ખરી !”

સોનારૂપાનાં ધરેણાંથી દેહને શણગારવો એ તો અજ્ઞાની
લોકોનું કામ છે. આપણે તો બ્રાહ્મણ છીએ. સાદાઈ, સદાચાર
અને સુનીતિ એ આપણાં ધરેણાં છે.

શાસ્ત્રીજીનાં સ્ત્રી શરમાયાં. તેમની આંખમાંથી આંસુ સરી
પડ્યાં. તેમને ભૂલ સમજાઈ.

અત્યારે તો રામશાસ્ત્રીએ નથી ને માધવરાવ પેશ્વાએ
નથી; પરંતુ રામશાસ્ત્રી જવા ન્યાયાધીશ અને માધવરાવ જવા
રાજ હોય તો કેવું સારું ?

(‘આત્મોદ્ધાર’ ના એક અંકમાંથી)

૫૬—નાનીશી પ્રાર્થના

(લેખક:-શ્રી. ‘જ’)

શ્રીમંતો અને ધનવાનો મોટાં ને સુંદર મકાનો કે બંગ-
લામાં રહે તેની અદેખાઈ મને આવતી નથી.

શ્રીમંતોને જરૂર પડે ત્યારે ચા, સોડા લેમન, ખરફ કે
શરબતો વાપરે તેની અદેખાઈ મને આવતી નથી.

શ્રીમંતો મોટા પક્ષગોમાં ગાદલાં નાખી તેના ઉપર
ભિજળી ખરફ જવી ચાદર પાથરી મુલાયમ રજાઓ અને
સુંવાળી ગરમ શાલો ઝોટે તેની મને અદેખાઈ આવતી નથી.
વારતહેવાર અને બેઠાએ તો દરરોજ મીઠાઈઓ, મેવાઓ

અને ફરસાણ ખાતા હોય તેની મને અદેખાઈ આવતી નથી.

પોતાના ખૂટને મુલાયમ કરવા સારુ માખણ કે તેલ વાપરતા હોય તેની મને અદેખાઈ આવતી નથી.

દિવસમાં પ્રસંગાનુસાર ચારચાર વાર કે અધિકવાર કપડાં બદલતા હોય તેની મને અદેખાઈ આવતી નથી

પણ

તૂટીફૂટી ઝૂંપડીમાં, ચોમાસાના ટપકતા પાણીમાં, સુસવાતા વાયરાઓમાં અને શેકાતા તાપમાં જ્યાં પોતાનાં કુટુંબ સાથે જીવન ગુજારે છે, એવા કરોડો ખેડૂતો, શ્રમજીવીઓ અને ગરીબોના જીવન તરફ જોઈ જુ, ત્યારે એ દરિદ્રતા મને સાલે છે.

ખેડૂતને, ગરીબ મજૂરને અને કંગાળ કારીગરને પીવાને ચોખ્ખું પાણી મળતું નથી, તે મને સાલે છે.

કાંકરા, પથ્થર ને ધૂળ ઉપર પાથરણું પાથર્યા વિના, પોતાના હાથનું ઓસીકું બનાવીને સૂનારાં કરોડો નરનારીઓને હું જ્યારે જોઈ જુ, ત્યારે એ દુઃખ મને સાલે છે.

જ્યાં પહેરવાને પૂરતાં કપડાં નથી ત્યાં સૂવાના ગોઠડાની તો વાતજ શી? જ્યાં ખાવાને ટાઢા રોટલાના સાંસા હોય ત્યાં પકવાનની તો વાતજ શી? અને જ્યાં ખાવાને પણ તેલનાં ટીપાં મળતાં ન હોય ત્યાં ઉત્તમ વાનીઓની તો વાતજ ક્યાં?

હે પ્રભુ! શ્રીમંતો, ધનવાનો અને મૂડીવાદીઓ પાસેથી મારે કાંઈ ખૂંચવી લેવું નથી; પણ આ ગરીબ મજૂરો, કરોડો કિસાનો અને લાખો દરિદ્રનારાયણોને પહેરવાને પૂરતાં કપડાં,

બાવાને પૌષ્ટિક ખોરાક, રહેવાને સારાં ઘર અને પીવાને ચાખ્ખું પાણી તેમજ એમનાં બાળબચ્ચાંને સારી કળવણી, આટલું મળે એ સારું હું કંઈ પણ નાનીશી સેવા કરું તેવી મને પ્રેરણા ને શક્તિ આપ, એ મારી તારા પ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે.
('યુવક' માસિકના એક અંકમાંથી)

૫૭-શેઠ ભારે ધાર્મિક માણસ છે !

અમારા ગામમાં એક શેઠ રહે છે. શેઠ ભારે ધાર્મિક માણસ છે !

શેઠ પાઠપૂજા કરે છે. ભજનકીર્તન કરાવે છે. ગમે તેવું કામ હોય તોય સવારસાંજ ધર્મસ્થાનકે જવાનું ચૂકતા નથી. શેઠ ભારે ધાર્મિક માણસ છે !

ગામનાં ક્રીડિયારાં શેઠ પુરાવે, કૂતરાંને શાટલા શેઠ નખાવે, ખોડા ઢોરને પાળવા માટે પાંજરાપોળ પણ શેઠ બંધાવે. શેઠ ભારે ધાર્મિક માણસ છે !

શેઠ બહુ આરંભસમારંભ થાય એવો વેપારધંધો ન કરે. શેઠ તો પૈસા ધીરે અને ગરીબ ખેડૂત, વેપારીને ખપ લાગે. શેઠ બહુ ધાર્મિક માણસ છે !

શેઠના ઉપર ઈશ્વરની મહેર છે. શેઠને ઘેર લીલાલહેર છે. ધર્મના પ્રતાપે (!) ગામના ખેડૂતોની અધીજમીન શેઠને ત્યાં મંડાઈ ગઈ છે !

('દિનકર' માસિકના એક અંકમાંથી)

૫૮—ચતુર વાણિયો

(લેખક:—શ્રી. પુરુષોત્તમ ગુલાબભાઈ નાયક)

એક હતો રાબ. તેને દરેક જાતનાં પશુપંખી ભેગાં કરવાનો બહુ શોખ. એટલો બધો શોખ કે તેણે એક પ્રાણીબાગ નામનો નવો બાગજ તૈયાર કરાવેલો. તેમાં તેણે જાતજાતનાં પશુપંખીઓ એકઠાં કરાવ્યાં. એક દિવસ તે પ્રાણીબાગમાં ફરવા ગયો. ત્યાં બધી જાતનાં પશુપંખીઓ હતાં, પણ માત્ર એક કાગડોજ નહોતો.

રાબએ એક જણને પૂછ્યું કે, “અહીં કાગડો કેમ દેખાતો નથી?”

તેણે જવાબ આપ્યો કે, “મહારાજ! બધાં પશુપંખીઓ હાથમાં આવ્યાં, પણ કાગડો હાથમાં નથી આવતો. એ એક આંખવાળો કાગડો બહુજ ચપલ અને હોસિયાર હોય છે.”

ત્યારથી રાબએ ગામમાં એક ઢંઢેરો પિટાવ્યો કે, “જ કોઈ માણસ કાગડાને પકડી લાવશે તેને ભારે ઇનામ મળશે.”

ઇનામ લેવા માટે પકડવા બહુ જણે અખતરો કર્યો, પણ કોઈ કાગડાને પકડી શક્યું નહિ.

છેવટે એક વાણિયો તૈયાર થયો. તેણે રાબ પાસે થોડું દહી મંગાવ્યું અને “કાગવાસ” કરીને છાપરા પર ફેંક્યું.

આમ કરતાં કેટલાયે કાગડા ભેગા થઈ ગયા અને કા—કા—કા ના અવાજથી શોર મચાવ્યો.

તરતજ પેલો વાણિયો થોડું દહીં ભોંભાં રાખી તે છા-

પરા પર ચડી ચત્તો સૂઘ ગયો ને મોં ખુલ્લું રાખ્યું અને મુડ-
દાની માફક શ્વાસ અટકાવી સૂઘ ગયો.

એક કાગડાએ વાણિયાના મોંમાં દહીં ભેળ્યું. એક વખત
ચાખેલું તેથી બીજી વખત પણ ચાખવાનું મન થતાં તે વા-
ણિયાના મોઢા પર આવી બેઠો ને પોતાની ચાંચ વાણિયાના
મોંમાં ઝમોળી.

વાણિયો ભાગ જોઈ રહ્યો હતો. તેણે ટપ લઇને મોં બંધ
ક્યું ને કાગડાને પકડી લીધો. તેણે રાજાને જઈ તે બતાવ્યો.

રાજા તો ખૂશ થઇ ગયો. વાણિયાએ બધી વાત કહી
તેથી રાજાએ વાણિયાને ખૂબ ભારે ધનામ આપ્યું.

પછી રાજાએ તે કાગડાને પ્રાણીબાગમાં રાખ્યો.

(' સંદેશ 'ના એક અંકમાંથી)

૫૯-કોણ ન નાચે ?

(લેખક:-શ્રી. રામભાઈ ત્રિવેદી)

પ્રભાતે જીઠી મથૂરો નાચે, કૂજન કરતી કાચલ નાચે;
મોરલી ઉપર ફણીધર નાચે, કોણ ન નાચે કહો જગમાં ?
હા હેખી કમળો નાચે, કમળો હેખી ભ્રમરો નાચે;
સંધ્યા હેખી ચાંદની નાચે, કોણ ન નાચે કહો જગમાં ?
અનિલ હેખી સરવર નાચે, ચંદ્રને હેખી સમુદ્ર નાચે;
સૂર્ય હેખી તિમિર નાચે, કોણ ન નાચે કહો જગમાં ?
જળ રેડંતી વાદળી નાચે, અનિલ તાંડવ કરતો નાચે;

આકાશે તારલિયા નાચે, ઢાણ ન નાચે કહો જગમાં!
 વાછરુ દેખી ગાવડી નાચે, પુત્રો દેખી માવડી નાચે;
 ધન દેખી શ્રીમંતો નાચે, ઢાણ ન નાચે કહો જગમાં!
 સઘળું સર્જી બ્રહ્મા નાચે, પાલનકર્તા વિષ્ણુ નાચે;
 સંહારીને શિવ પણ નાચે, ઢાણ ન નાચે કહો જગમાં!
 જગત આખું નાચ કરે છે, ઢાણ ન જાણે શુંય થયું છે;
 દેખી પરાધીન માતને જાણે, એ નહિ નાચે આ જગમાં!
 ('બાલમિત્ર'ના એક અંકમાંથી)

૬૦—વરસાદનું રમતગીત

(લેખિકા:-શ્રી. સૌ. પ્રભાવતી પંજવાણી)

છોકરાં રે! સાંભળજે સાદ, આજ આગ્યે છે વરસાદ;
 મેઘ આવે ને વીજળી થાય, પળમાં ઝળછી ચમછી જાય.
 વાદળમાં થાતો ગગડાટ, વાયુના થાયે સુસવાટ;
 ફેરાં પડતાં ફર-ફર-ફર, અવાજ થાયે ધર-ધર-ધર!
 પાણીની તો રેલમછેલ, દીસે જાણે આવી રેલ;
 બાલુડાં સૌ ચાલે સાથ, નાની હોડી લધને હાથ.
 નાની હોડી, નાના હાથ, નાની છત્રી સાથેસાથ;
 પાણીમાં સૌ રમીએ આજ, મોંઘા આવ્યા મેઘધરાજ!
 આંગણ જતી નાની નદી, મજ પડી ભાધ, મજ પડી!

('બાલજીવન'ના એક અંકમાંથી)

૬૧-પરાથે

(લેખક:-શ્રી. સોમનાથ મૂળશંકર મહેતા)

(ભુજંગી)

અહા ! વૃક્ષ લીલાં ફળે શું ભર્યાં છે,
બહુ ભારથી ઝકી નીચાં નમ્યાં છે;
અને એ મધુરાં ફળો જોઈ વૃક્ષે,
જનો ઝાડ ઝંઝેડતા નિજ સ્વાથે.
રૂપાળી વહે છે નદી નિર્મળી આ,
હરે તાપ સંતાપ એ પ્રાણીઓના;
છતાં એ જનો વીસરી સૌ ગુણોને,
કરે નિર્મળાં નીર મેલાં બધાં તે.
ફળે છે તરુ કાણુ કાજ કહો ને ?
વહે છે નદી કાણુ માટે કહો ને ?
ફળે છે, વહે છે, ન કા નિજ માટે,
ફળે છે, વહે છે, સદાયે પરાથે.

સમાપ્ત

શ્રીમંતો આલીશાન મકાનોમાં રહે તેની અને અદેખાઈ આવત નથી; તેઓ કીમતી પીણી પીએ, મોટા પલંગોમાં સુશાયમ બિછાન પર સૂએ કે દરરોજ માલમલીદા હિંગાવે તેની અને અદેખાઈ આવત નથી; તેઓ ચક્રચકિત બૂટમેળાં કે જાજરમાન પોશાક પહેરે તે અને અદેખાઈ આવતી નથી

તૂટીફૂટી ઝૂંપડીમાં, ચોમાસાના ટપકતા પાણીમાં, સુસવાવાયરાઓમાં અને શેકાતા તાપમાં જેઓ પોતાનાં કુટુંબ સાથે જીવ ગુજારે છે, એવા કરોડો ખેડૂતો, શ્રમજીવીઓ અને ગરીબોનાં જીવ-તરફ જોઈએ છું, ત્યારે એ દરિદ્રતા અને સાથે છે.

ખેડૂતને, ગરીબ મજૂરને અને કંગાળ કારીગરને પીવાને ચોખ્ખું પાણી મળતું નથી, તે અને સાથે છે.

કાંકરા, પથ્થર ને ધૂળ ઉપર પાથરણું પાથર્યા વિના, પેતાના હાથનું ઓસીકું બનાવીને સૂનારાં કરોડો નરનારીઓને હું જ્યારે જોઈએ છું, ત્યારે એ દુઃખ અને સાથે છે.

જ્યાં પહેરવાને પૂરતાં કપડાં નથી, ત્યાં સૂવાનાં ગોદડાંની તો વાતજ શી? જ્યાં ખાવાને ટાઢા રોટલાના સાંસા હોય, ત્યાં પકવાનની તો વાતજ શી? અને જ્યાં ખાવાને પણ તેડનાં ટીપાં મળતાં ન હોય, ત્યાં ઉત્તમ વાનીઓની તો વાતજ કયાં?

હે પ્રભુ! શ્રીમંતો, ધનવાનો અને મૂડીવાદીઓ પાસેથી મારે કાંઈ ખૂંચવી લેવું નથી; પણ આ ગરીબ મજૂરો, કરોડો કિસાનો અને હાખો દરિદ્રનારાયણોને પહેરવાને પૂરતાં કપડાં, ખાવાને પૌષ્ટિક ખોરાક, રહેવાને સારાં ઘર અને પીવાને ચોખ્ખું પાણી તેમજ એમનાં બાળબચ્ચાંને સારી કેળવણી, આટલું મળે એ સારું હું કોઈ પણ નાનીશી સેવા કરું તેવી અને પ્રેરણા ને શક્તિ આપ, એ મારી તારા પ્રત્યે નમ્ર પ્રાર્થના છે.

—આ અંતમાંથી

